

გიორგი სოსიაშვილი

შიდა ქართლის ისტორიის საკითხები

გამომცემლობა „საგარეო“
თბილისი 2013

UDC(უაკ) 94(479.221.1)

ს-704

წიგნში თავმოყრილია ავტორის მიერ ბოლო პერიოდში სხვადასხვა სამეცნიერო კონფერენციებზე წაკითხული მოხსენებები, რომელთა ერთი ნაწილი გამოქვეყნებულია საერთაშორისო რეფერირებად ჟურნალებში. სტატიებში გაშუქებულია შიდა ქართლის ისტორიის მნიშვნელოვანი საკითხები. კრებული საინტერესო იქნება, როგორც საქართველოს ამ უძველესი რეგიონის ისტორიით დაინტერესებული მკვლევარებისათვის, ისე მკითხველისთვისაც.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ელდარ მამისთვალიშვილი

რეცენზენტი: ა/პროფესორი სოსო ალიმბარაშვილი

© გ. სოსიაშვილი, 2013

გამომცემლობა „ნეონასალი“, 2013

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბ-მზ. 19, ☎ 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: sosias@intermail.ge

ISBN 978-9941-22-087-8

**XX საუკუნის I მეოთხედის უცნობი დოკუმენტი
შიდა ქართლში რეპრესირებული
ქართველი თავად-აზნაურების შესახებ**

1921 წლის 25 თებერვლის საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ ქვეყანა საშინელმა რეპრესიებმა მოიცვა. ბოლშევიკებმა დევნა გამოუცხადეს განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულების მქონე ადამიანებს. ეს გამოიხატებოდა, როგორც საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევით,¹ ასევე ხელისუფლებისაგან შერისხული ადამიანების გადასახლებით, ან ფიზიკური ლიკვიდაციით. გადასახლების საფუძველი ხშირად სოფლის კრების მიერ გამოტანილი „განაჩენი“ იყო.² ბოლშევიკური ტერორი განსაკუთრებით თავად-აზნაურებს დაატყდათ. აღსანიშნავია, რომ წარჩინებულ საგვარეულოთა წარმომადგენლები მიჩნეულნი იყვნენ, როგორც საზოგადოებისათვის მაგნე პირები. მათ ართმევდნენ მიწას, საცხოვრებელ სახლს, უძრავ-მოძრავ ქონებას, პირუტყვს. აღნიშნულ რეპრესიებზე, ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის 1923 წელს შედგენილი დოკუმენტი, რომელიც გორის მაზრაში მცხოვრებ თავად-აზნაურებს და შეძლებულ მოქალაქეებს ეხება. ეს არის „სია გორის მაზრის სხვადასხვა თემებიდან გადასახლებულ ყოფილ მემამულეთა და თავად-აზნაურთა და მათგან ჩამორთმეულ ქონების“. დოკუმენტში გვითხელობთ:

„რატიშილი გაბრიელ იოსების ძე, ატენის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 5 დღიური მიწა, 9 დღიური კულტურული მამული, 6 სახლი 10 ოთახით, მიზეზი – როგორც თავადი და მშრომელი ხალხის მტერი; ზეზემან ემელია გუსტავოვნა, ატენის თემი, წოდება მემამულე, ჩამო-

¹ სოსიაშვილი გ., დიღის ისტორია, თბ., 2011, გვ. 49.

² იქვე, გვ. 43.

ერთვა 8 დესეტიანა კულტურული მამული, 4 სახლი, 17
ოთახით, მიზეზი – როგორც ყოფილი ექსპლოატატორი
მშრომელი ხალხისა; ერისთავი ლევან ლუარსაბის ძე
ტყეიავის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 4 დღიური
მიწა, ასევე 8 დღიური კულტურული მამული, 5 ოთახი, 1
მარანი, 1 ბოსელი, 2 სული საქონელი, მიზეზი – როგორც
თავადი და დაუძინებელი მტერი მშრომლებისა და თვით
არა მუშა; ერისთავი ლადო ნიკოლოზის ძე, ტყეიავის
თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 2 დღიური მიწა, ასევე 3
დღიური კულტურული მამული, 3 ოთახი, 1 მარანი, მიზეზი
– როგორც თავადი და არა მშრომელი; ფურცელაძე გიგა
დათიკოს ძე, ტყეიავის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოერთვა
4 დღიური მიწა, 4 დღიური კულტურული მამული, ასევე
4 ოთახი, 1 ბოსელი, 2 თვალი წისქვილი, 3 სული პი-
რუტყვი, მიზეზი – როგორც არასაიმედო პიროვნება, ხალ-
ხის მტერი და თვით არა მუშა; მერებაშვილი მიხა, ტყეიავის
თემი, წოდება ვაჭარი, ჩამოერთვა 5 დღიური მიწა,
ასევე 7 დღიური კულტურული მამული, 3 ოთახი, მიზეზი,
როგორც სხვილი ვაჭარი და სხვა ადგილებშიაც აქვს
სახლები; სულხანაშვილი ყარამან, ტყეიავის თემი, წოდება
თავადი, ჩამოერთვა 6 დღიური მიწა, ასევე 1 კულტურული
მამული, 5 ოთახი, 1 ბოსელი, 2 სული პირუტყვი, მიზეზი –
როგორც თავადი, ხალხის მოუსვენარი მტერი და არა მუ-
შა; ეგაძე შაქრო, ტყეიავის თემი, წოდება თავადი,
ჩამოერთვა 12 დღიური მიწა, ასევე 1 დღიური კულტურუ-
ლი მამული, 5 ოთახი 1 ბოსელი, დაეცოვა ერთი ოთახი
საკმარისი მამულით, როგორც ინვალიდს; მანაბელი ეფე-
მია ტყეიავის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 4 დღიური
მიწა, 31 დღიური კულტურული მამული, 12 ოთახი, 1 პად-
ვალი, 3 თვალი წისქვილი, მიზეზი – როგორც მსხვილი
მემამულე და ხალხის მტერი და თვით არა მუშა; ქარელი

სიმონ, ტყვიავის თემი, წოდება ვაჭარი, ჩამოერთვა 1 დღიური კულტურული მამული, 1 ოთახი, მიზეზი – როგორც მუდმივი მაცხოვრებელი ქ. თბილისში; ერისთავი ეკატერინე ტყვიავის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 3 დღიური მიწა, 2 ოთახი, 2 თვალი წისქვილი, მიზეზი – აქეს სხვა ადგილებში სახლები და მამული; ციციშვილი დავით კირილეს ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 7 1/2 დესეტინა კულტურული მამული, 4 ოთახი, მიზეზი – როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ციციშვილი ჟოზეფინა, ქარელის თემი წოდება თავადი, ჩამოერთვა 2 დესეტინა მიწა, ასევე 1 დესეტინა კულტურული მამული, 6 ოთახი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი;

ციციშვილი ილია ივანეს ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 7 1/2 დესეტინა მიწა, ასევე 1 დესეტინა კულტურული მამული, 6 ოთახი, მიზეზი – როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ქიქოძე ტიტო სიმონის ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 3 დესეტინა მიწა, 2 სახლი, 1 თვალი წისქვილი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ციციშვილი ნიკო, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 3 დესეტინა მიწა, 1 დესეტინა კულტურული მამული, 4 სახლი, 1 თვალი წისქვილი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; აბულაძე, ქარელი თემი წოდება აზნაური, ჩამოერთვა 3 დესეტინა მიწა, 1 ოთახი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ციციშვილი ივანე გიორგის ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 7 დესეტინა მიწა, 1/2 კულტურული მამული, 2 ოთახი, 2 სული პირუტყვი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ციციშვილი დავით დიმიტრის ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 7 დესეტინა მიწა, 1/2 კულტურუ-

ლი მამული, 1 ოთახი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ციციშვილი დიმიტრი ალექსის ძე, ქარელის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 7 დესეტინა მიწა, ასევე 1/2 დესეტინა კულტურული მამული, 2 ოთახი, მიზეზი როგორც არა ადგილობრივი მაცხოვრებელი; ფალავანდიშვილი ილია ბეჟანის ძე, საციხურის თემი წოდება თავადი, ჩამოერთვა 13 დესეტინა მიწა, სახლი 1 თვალი წისქვილი, 2 სული პირუტყვი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა; ფალავანდიშვილი სოლომონ ბეჟანის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 13 დესეტინა მიწა, სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა; თანახმად ცერონისის საერთო კრების დადგენილებისა დაბრუნებულები არიან.

ფალავანდიშვილი საშიკო დავითის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 16 დესეტინა მიწა, 1 დესეტინა კულტურული მამული, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა; ფალავანდიშვილი ვარლამ ყაფლანის ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 23 დესეტინა მიწა, 1 სახლი, 5 სული პირუტყვი, მიზეზი როგორც მანებელი ელემენტი ხალხისათვის; ფალავანდიშვილი გრიშა გრიგოლის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 9 დესეტინა მიწა, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებისათვის; ფალავანდიშვილი ვანიჭკა იოსების ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 8 დესეტინა მიწა, 3/4 დესეტინა კულტურული მამული, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი გიორგი გრიგოლის ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 14 დესეტინა მიწა, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი ირაკლი გიგოს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავ-

გადი, ჩამოერთვა 16 1/2 დესეტინა მიწა, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი შაქრო დარისპანის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 24 1/2 დესეტინა მიწა, 1 დესეტინა კულტურული მამული, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი შალვა ვასილის ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 6 დესეტინა მიწა, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი რომან ვასილის ძე სდაციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 5 1/2 დესეტინა მიწა, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და დაუკავშირებელნი სოფლის ცხოვრებასთან; ფალავანდიშვილი ლუკა ლევანის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, მიწა არ ჰქონდა, ჩამოერთვა სახლის 1 1/2, 1 თვალი წისქვილი; ფალავანდიშვილი ადიკო ილიას ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, მიწა არ ჰქონდა არც სახლი; ფალავანდიშვილი საშა აპალოს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამოერთვა 10 დესეტინა მიწა; ქვემოთ ჩამოთვლილ თავადებს, ჩამორთმეული ჰქონდათ ქონება გასაბჭოებად, მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშები და საზოგადოებისათვის მავნე პირები საზიზღარი წარსულით: ფალავანდიშვილი სანდრო აპალოს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი ვანო ანდუყაფარის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი ვასილ ირაკლის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი შალვა რევაზის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი იოსებ რევაზის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი ლევან რევაზის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ფალავანდიშვილი ფაცო ივანეს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი;

ვადი; ფალავანდიშვილები: კანო, ლეო, და საშა გიორგის ძენი, საციხურის თემი, თავადნი, ფალავანდიშვილი დუში-კო, საციხურის თემი, წოდება თავადი, მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშები და მავნე პირები საზოგადოებისათვის საზიზღარი წარსულით; ფალავანდიშვილი მიშა სოს. ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდა გასაბჭოებამდე; ფალავანდიშვილი გიგო ალექ. ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, მიზეზი, როგორც არა მიწის მუშები და მავნე პირები საზოგადოებისათვის საზიზღარი წარსულით; ლოზინსკი ვასილ იპოლიტეს ძე საციხურის თემი, წოდება მემამულე, ჩამოართვეს 26 დესეტი-ნა მიწა, 2 სული პირუტყვი; ფალავანდიშვილი ანტონ ივ. ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე; ფალავანდიშვილი ნიკოლოზ ივანეს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდა გასაბჭოებამდე; ფალავანდიშვილი ვასილ ივ. ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდა გასაბჭოებამდე; მუსხელაშვილი მიხეილ დავითის ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამორთმეული ჰქონდა 22 დესეტი-ნა მიწა, 1 სახლი, 6 სული პირუტყვი; მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშა და საზოგადოებისათვის არასასურველი ელემენტი; მუსხელაშვილი ლევან გიორგის ძე, საციხურის თემი წოდება აზნაური, ჩამორთმეული ჰქონდა 19 დესეტი-ნა მამული, 1 სახლი, მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშა და საზოგადოებისათვის არასასურველი ელემენტი; მუსხელაშვილი ნიკოლ. გიორგ. ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამორთმეული ჰქონდა 4 დესეტი-ნა მამული, 1 სახლი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და საზოგადოებისათვის არასასურველი ელემენტი; ამირეჯიბი როსტომ ვასილის ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდა გა-

საბჭოებამდე, ბოლშევიკებმა ჩამოართვეს 1 სახლი, მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშა და საზოგადოებისათვის არასასურველი ელემენტი; ამირეჯიბი ვლადიმერ გიორგის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამორთმეული ჰქონდა 3 დესეტინა 1 სახლი, მამული; ამირეჯიბი სოფიო გიორგის ასული, საციხურის თემი, წოდება თავადი; ამირეჯიბი რევაზ დიმიტრის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ორივე მათგანს ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე, მიზეზი – როგორც არა მიწის მუშანი და არა დაკავშირებულნი მიწასთან; სამარდანიშვილი მიხეილ კოტეს ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, დიდებულიძე ოქრო ელიზბარის ძე საციხურის თემი, წოდება აზნაური. ჩამორთმეული ჰქონდა 5 დესეტინა მიწა; 1 სახლი, 2 სული პირუტყვი. მიზეზი როგორც არა მიწის მუშანი, არა დაკავშირებულნი და როგორც მავნე პირები საზოგადოებისათვის; დიდებულიძე არჩილ ზაქარიას ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოერთვა 4 დესეტინა მამული, 1 სახლი; დიდებულიძე ნიკო კონსტანტინეს ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 4 1/2 დესეტინა მიწა, 1 სახლი; დიდებულიძე ვანო სანდროს ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 3 დესეტინა მიწა, 1 სახლი, 2 სული პირუტყვი; დიდებულიძე გენო ლევანის ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოერთვა 4 1/2 დესეტინა მიწა, 1 საცხოვრებელი, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშანი, არა დაკავშირებულნი მიწასთან და როგორც მავნე პირები საზოგადოებისათვის.

დიდებულიძე ჟორჟიკა იოსების ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე, ჩამორთმეულ ქონებაში მითითებულია 1 საცხოვრებელი, 1 სული პირუტყვი. მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა. დიდებულიძე პლატონ ალექსის ძე საციხურის

თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე (მათ შორის 1 სახლი; 1 სული პირუტყვი); დიდებულიძე მიტუშა ურმალოზის ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე (1 სახლი), დიდებულიძე გიორგი ელიზბარის ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე, დიდებულიძე გიორგი დიმიტრის ძე, ძმებით, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე (1 სახლი); დიდებულიძე ფრიდონ ელიზბარის ძე, საციხურის თემი, წოდება აზნაური, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე, მიზეზი, როგორც არა მიწის მუშები და საზოგადოებისათვის მავნე პირები. სტეფანოვი ვასილ ისაკის ძე, საციხურის თემი, წოდება მემამულე, ჩამორთმეული ჰქონდა 6 დესეტინა მიწა, მიზეზი როგორც მავნე პიროვნება. ამირეჯიბი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამორთმეული ჰქონდა 3 დესეტინა მიწა, 3 დესეტინა კულტურული მამული, მიზეზი როგორც არა მიწის მუშა და ყოფილი ცარცველი. ბაგრატიონ-დავითაშვილი კოტე ნიკოლოზის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამორთმეული ჰქონდა 5 დესეტინა მიწა, ბაგრატიონ დავითიშვილი სოლომონ ედიშერის ძე შვილებით, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ჩამორთმეული ჰქონდა 14 დესეტინა მიწა, 1 საცხოვრებელი; ბაგრატიონ-დავითაშვილი სანდრო ეფრემის ძე, საციხურის თემი, წოდება მემამულე, ჩამორთმეული ჰქონდა 5 დესეტინა მიწა, მიზეზი – როგორც საზოგადოებისათვის მავნე პირები და არასასურველი ელემენტები; ამირეჯიბი გიგა მიხეილის ძე საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე; ამირეჯიბი გიგო დარისპანის ძე, საციხურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გა-

საბჭოებამდე; ამირეჯიბი იუღან დარისპანის ძე, საცხიურის თემი, წოდება თავადი, ქონება ჩამორთმეული ჰქონდათ გასაბჭოებამდე, მიზეზი როგორც არა მაცხოვრებელი სოფლად და არა მიწის მუშები; ხერხეულიძე დავით ელადიმერის ძე, საცხიურის თემი, წოდება თავადი, ჩამორთმეული ჰქონდა 2 დესეტინა მიწა, 2 დესეტინა კულტურული მამული, 1 საცხოვრებელი, იგივე მიზეზით, დიასამიძე მიხეილ, შინდისის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 10 დესეტინა მიწა, 4 დესეტინა კულტურული მამული; თაქთაქიშვილი ივანე იაგორის ძე, შინდისის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 27 დესეტინა მიწა, 1 დესეტინა კულტურული მამული, თაქთაქიშვილი სესე ივანეს ძე, შინდისის თემი, წოდება აზნაური, მათი გადასახლების მიზეზი: სცხოვრობენ მუდმივად ქ. თბილისში, და სოფელში არასდროს უცხოვრიათ; ორდუხანოვ სვიმონ კოტეს ძე ქვ. ჭალის თემი, წოდება მოქალაქე, ჩამოართვეს 50 დესეტინა მიწა, 4 ოთახი; თუმანოვი, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 11 დღიური დესეტინა მიწა, 9 ოთახი; ამილახვარი, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 190 დესეტინა მიწა, 2 ოთახი 1 მარნით; ჩოლოყაშვილი სოლომონ ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 9 დღიური მიწა, 4 ოთახი; ხეთაგური, ქვ. ჭალის თემი, წოდება მოქალაქე, ჩამოართვეს 15 დღიური მიწა; ამილახვარი კოტე, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 10 დღიური კულტურული მამული, სასახლე; სიმონოვი ქვ. ჭალის თემი, წოდება მოქალაქე, ჩამოართვეს 17 დღიური მიწა, თავლა-ბედელი, მიზეზი: ვინაიდან იგინი არ არიან მუდმივი ადგილობრივი მცხოვრებნი და არ მუშაობენ, თერთონ ეწევიან ექსპლოატაციას მამულით; ერისთავი ზაქარია ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 17 დღიური მიწა; ყორღანოვი ელენე, ქვ. ჭალის თემი, წოდება

თავადი, ჩამოართვეს 5 დღიური მიწა; მაჭუტაძე დიმიტრი, ქვ. ჭალის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 6 დღიური მიწა, 6 ოთახი; ამილახვარი გიორგი ივანეს ძე, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 1 დესეტინა მიწა, 9 ოთახი; გეგიაძე სერგო, ქვ. ჭალის თემი, წოდება მოქალაქე, ჩამოართვეს 5 დესეტინა მიწა, 13 ოთახი; წერეთელი გრიშა, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 15 დესეტინა მიწა; ჯაფახიშვილი იასონ, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 7 დესეტინა მიწა, 8 ოთახი; ზაალიშვილი ვასილი ქვ. ჭალის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 21/2 დღიური კულტურული მამული, 2 თვალი წისკვილი; ზაალიშვილი სოლომონ, ქვ. ჭალის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 6 დღიური მიწა; ზაალიშვილი ნიკო ყარამანის ძე ქვ. ჭალის თემი, წოდება აზნაური, ჩამოართვეს 6 დღიური მიწა; ორბელიანი მარიამი, ქვ. ჭალის თემი, წოდება თავადი, ჩამოართვეს 3 დღიური დესეტინა კულტურული მამული, 22 ოთახი, 2 თვალი წისკვილი; ავსარქისოვი გრიგოლ ფარსადანის ძე, ქარელის თემი, ყოფილი მეშჩანინი, ჩამოართვეს 3 დესეტინა მიწა, 1 1/2 დესეტინა კულტურული მამული, 1 სახლი, მიზეზი როგორც მავნე პირი მშრომელ ხალხისათვის თანახმად სოფ. სკრის და აღმასკომის დადგენილებითა. გიორგი ავსარქისოვმა (უნდა იყოს გრიგოლი - გ.ს.) 1906 წ. მოიყვანა სოფ. იფნარაში სკრის ხეობაში ძველი ნიკოლოზის პოლიცია და გადააწვევინა მთლად სოფ. მაცხოვრებელთა ბინა. დიდს გაჭირვებას აყენებდა გლეხებს და არ აძლევდა მოსარწყავ წყალს, ნამუშავარს.

დოკუმენტს ხელს აწერენ გორის მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარე ე. ქურდაძე;

შინა მმართველობის განყოფილების გამგე ს. ცხოვრებაშვილი;

საინსტრუქციო – საინფორმაციო ქვ. განყოფილების გამგე ი. ყანჩელი. საქ. №17 გაგაზაფნილია შ.ს. სახ. კომისარი-ატში 12/VI 1923.¹

წარმოდგენილი დოკუმენტი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის XX საუკუნის I მეოთხედში ჩვენს ქვეყანაში დატ-რიალებული პოლიტიკური რეპრესიების შესახებ, რამაც ესოდენ მძიმე დარტყმა მიაყენა ქართულ საზოგადოებას. სამწუხაროდ, ბოლშევიკური ტერორი ამით არ დასრულე-ბულა. საზოგადოებისათვის მავნე პირებად მიჩნეული ადა-მიანების შერისხვა მომდევნო წლებში კიდევ უფრო გამ-ძაფრდა, წითელმა ტერორმა შემდგომშიც არაერთი უდანა-შაულო ადამიანი შეიწირა.

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი 3; №26, აღწერა 1, დოკ. 416.

Giorgi Sosiashvili

The unknown document of I quarter of XX century about repressed noblemen in Shida Kartli.

Resume

After the occupation of Georgia on February 25, 1921 the terrible repressions covered the country. The Bolsheviks declared persecution to people with different political view. It was expressed as deprivation of voting right also exile of people proscribed from the Government or physical liquidation. The base of exile often was the „verdict” decided by the village board. The Bolshevik terror especially befell Georgian noblemen. Representatives of the noble families were considered as harmful persons for people. People declared as dangerous for society were depraved: land, dwelling-houses, real-movable estate, cattle. About the remarked repressions we have clearly opinion according to the document drawn up in 1923, which is protected in Gori Regional Archive. The document contains very interesting information about nobles and wealthy citizens repressed from the Government living in Gori Uyezd.

არბოს წმინდა გიორგის ხატის ისტორიიდან*

სოფელი არბო ერთ-ერთი უძველესია პატარა ლიახვის ხეობაში. არბოს სახელს უკავშირდება წმინდა გიორგის ქართლში განთქმული სალოცავი და, აგრეთვე, წმინდა გიორგის ნაწილებიანი სასწაულთმოქმედი ხატი. არბოს შესახებ ვახუშტი ბატონიშვილი წერს: „ვარიანს ზეით ერთვის ლიახუს აღმოსაველეთიდაჲმ პატარა ლიახჲ. ამის გამო ეწოდა დაბასა შერთული. ვანათამდე არს ვენახიანი, ხილიანი, დაბნებიანი და მრწყევლი ველთა გორს ზეითისა, მეჯუდის მდინარისა და პატარას ლიახუს შუათთა, გუერდის-ძირამდე. შერთულს ზეით არს ეკლესია არბო-წმიდისა, სასწაულთმოქმედი, პატარა ლიახჲს კიდეზე, დასაგლით“. ვახუშტი სქოლიოში დასძენს: „ვეგონებ აქა ტყვილელის აბოს ნაწილსა და სახელსა ზედა მისსა აღშენებულსა და სასწაულსაც მის მიერ“.¹ თუმცა, როგორც მისი სიტყვებიდან ჩანს, ვახუშტი აქ უფრო გადმოცემას ეყრდნობა, რაც სავარაუდოა, რომ მისი სამეცნიერო ექსპედიციის წევრებმა ადგილობრივი მოსახლეობისაგან ჩაიწერეს. ვახუშტიც სწორედ ვარაუდის დონეზე წერს, მას მყარი საფუძველი რომ ჰქონოდა, ცხადია მიუთითებდა. საინტერესოა, რომ სოფელ არბოს ის არბო-წმიდის სახელით იხსენიებს. როდესაც ვახუშტი არბოს ეკლესიაზე საუბარს ამთავრებს, იქვე წერს რომ „ამ არბო-წმიდის ზეით ერთვის პატარა ლიახეს აღმოსაველიდაჲ მერის ხევი“.² არბო-წმიდის მსგავსად ქართლში არსებობდა და დღესაც არსებობს სო-

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ეველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 369.

² იქვე.

* მოხსენება წაკითხულია სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის კირიონ II ხსოვნისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე, გორი, 2011.

ფლები საბაწმიდა (დიდი ღიახვის ხეობაში), ასევე თედო წმინდა. ასე, რომ საფუძველს მოკლებული არ იქნება, თუ ვიტყვით რომ არბოს თავდაპირველი სახელწოდება არბო-წმინდა უნდა ყოფილიყო. საქართველოში, კერძოდ კი ქიზიყში არსებობდა სოფელი არბოშიკი, რომელსაც XVIII საუკუნის გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენ-შტედტიც იხსენიებს.¹ წარმოშობით არბოელმა ისტორიკოსმა ნ. ლომოურმა ჩვენთან საუბარში აღნიშნა, რომ არბო სავარაუდოდ სწორედ ქიზიყში არსებულ სოფელ არბოშიკიდან გადმოსახლებულმა ლომოურებმა დააფუძნეს და ეს სახელიც იქიდან უნდა გადმოეტანათ. სამეცნიერო ლიტერატურაში არბოს დაკავშირება წმ. მოწამე აბოსთან გაზიარებული არ არის.² საინტერესოა, რომ ჩველი დროიდან არბოს წმიდა გიორგის ტაძარს, გერის ტაძრის უმცროს ძმად თვლიდნენ.³ როდესაც გერის სალოცავიდან ბრუნდებოდნენ მლოცველები, ისინი უსათუოდ უნდა შეჩერებილიყვნენ არბოში და აქაც უნდა მოელოცად. ანდა როცა მლოცველს გერში ოჯახური მდგომარეობის ან უამინდობის გამო ვერ უხერხდებოდა ასვლა, მას შეეძლო გერის სალოცავის ნაცვლად შესაწირი არბოში მიეყვანა და არბოს წმინდა გიორგის სახელობის ტაძრისათვის შეეწირა. გერის წმინდა გიორგის ტაძრის შესახებ ძალზე საინტერესო ცნობებია დაცული „გერის მონასტრის ქრონიკაში“. ქრონიკის ავტორი გერში მოღვაწე სასულიერო პირი იაკობ ლომოური წერს: „უამთა უკუე საქართველოს მეფე ფარსმან მეოთხის ბაკურ მეფის შემდეგისათა რომელმანცა ცოლად მოიყვანა აფხაზეთის დიდის თავადის თაქ-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 257.

² მეგრულიძე ი., სიძველეები ღიახვის ხეობაში, ტ. I, თბ., 1986, გვ. 20.

³ იქვე, გვ. 17.

თორის ასული ხვარამზე, რომელსაცა ჰყვა პირველისთანა
ქმრის წული, წოდებული ვარამისად. და ამას ხვარამზედა
რა იქორწინა ხსენებულმან ფარსმან მეფემან, მისისა მდი-
დრულისა მზითვებისა გარდა ის ჰყვაცა შეჭედილი ხატი
საღმთოისა გიორგისა რომელი მიუბოძა ახალთა რომის
კეისარსა საბერძნეთისასა ნიჭად ერთგულობისა, ესე ვარა-
მი გერი მისი ჰყვა ვითარცა მემკვიდრე თვისი მეფისა ვინა-
თაგან თვით იყო უძეო, და სიცოცხლესა თვისსა, ხატი ესე
ნაწილები დიდის გიორისსა მოუბოძა მეფემან გერსა თვის-
სა და მიზეზისა გამო სპარსთა მიერ აოხრებასა ესე მეო-
რედ ქართლისა ვერღარა ეძლო ფეხზედ დგომაი, არამედ
აღმოუჩინა გერსა თვისსა, და მისცა ხეობაი ესე და მთა
იგი, სადაცა ზდეურნი ღიგალნი ოვსნი შემოასხნა და დაა-
შენა ვაკესა მას ზედა, ხოლო წვეერსა მისსა მთისასა ეკ-
ლესიაი, მისსავე სახელსა ზედა აღაშენა შუენიერი და
არა დიდი, დიდისა მას სოფელსა უწოდა დიდი გერისა,
ხოლო ზდება მისსა სახელსა ზედა ეკლესიასა დიდისა
გერისთავი და შემდგომად აღშენებისა ამისა დიდისა სოფ-
ლის და მისისა ეკლესიისა, დედოფალი მიიცვალნეს და
მერმელა მეფეცა, დაშთა სახელითა ამით ადგილი იგი შემ-
დგომად მეფეთგან საუფლისწულოდ იწოდებოდა, ვიდრე
სახელოვანის მეფის თამარისადმე, ხოლო ამის რა ქართლ-
სა შინა ჰყო სასურველი მშვიდობაი თვით ამისა დედოფ-
ლის წარსაგებელი აღშენებულს ვაკეზე ეკლესიისა შინა
ბრძანა შთამოყვანება დიდის პატივით სასწაულმოქმედისა
მის ნაწილსა და ვიდრე აქამომდე განისვენებს მას შინა,
მცველი მეფეთა და ერთა“.¹

გერის მონასტრის ქრონიკაში დაცული ცნობებს იმეო-
რებს ასევე აღუქსანდრე გარსევანოვი ჟურნალ ცისკრის

¹ სიღამონიძე ვ. გერის მონასტრის ქრონიკა, გაზ. „საბჭოთა ოსეთი“, 17
ნოემბერი, 1962, გვ. 65.

ფურცლებზე გამოქვეყნებულ წერილში: „არბოს ანუ გერით ხევის წმინდა გიორგის ეკლესიის აღშენებისათვის“, იგი ქრონიკაში არსებულ ცნობებს ოდნავ განსხვავებული ვარიაციით გადმოგვცემს: „ხოლო აღგილი იგი (გერი – გ.ს.) დაჰშთა სახელითა ამით დღეჲანდლად დღემდე, რომელიცა შემდგომად მეფეთაგან საუფლისწულოდ იწოდებოდა. ვიდრე სახელოვნისა და დიდებულისა და ძლევამოსილისა მეფისა თამარისადმდე. განაჩინა რა თამარმან სასურველი მშვიდობა ქართლსა შინა აღაშენა სოფელი არბო, წელსა თრქესა (1186) და მუნ თვისითა წარსაგებელითა აღშენებულსა ვაკეზედ, ეკლესიასა შინა, ჰპოძანა დიდის პატივითა ჰშთამოყვანებაი საკვირველმოქმედისა და ძლევამოსილისა გიორგის ნაწილსა, თუესა აგვისტოსა. ხატი იგი აქამომდე განისვენებს მას ეკლესიასა შინა... მცველი და დიდი შემწე მეფეთა და ერთა მათთა. ამის მიხეზისათვის განწესებულ არს, იმ დღიდან ქართველ ერისაგან დღეობა 28-სა მარიამობისთთვისასა კვირა დღეს, რომელსაცა უწოდებენ გერისთობასა არბობასა, სადაც შეიკრიბებიან სალოცავად მრავალნი ხალხნი, ქართლიდამ, იმერეთიდამ, ტფილისიდან და კახეთიდამ“.¹ თუ იაკობ ლომოურის მიერ შექმნილ ქრონიკაში თამარ მეფის მიერ გერში დაბრძანებული წმინდა გიორგის ნაწილებიანი შეჭვდილი ხატი, იმ დროისთვის გერში ყოფილა (ქრონიკა სავარაუდოდ უნდა იყოს დაწერილი XIX საუკუნის I მეოთხედში), გარსევანოვის ცნობის მიხედვით წმინდა ნაწილებიანი ხატი თამარ მეფეს ახლად აშენებულ არბოს ეკლესიაში გადმოუბრძანებია და ეს სიწმინდე XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე არბოს ტაძარში ინახებოდა. ამას ადასტურებს ალ. გარსევანოვის სიტყვები „იგი აქამომდე განისვენებს მას ეკლესიასა შინა“. განხეავებულ ცნობას გვაწვდის ამის

¹ სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ღიახვის ხეობის ისტორიი-დან, თბ., 2011.

შესახებ ნ. ლომოური, მისი გადმოცემით თავდაპირველად გერში წმინდა გიორგის თავის სარქველი ესვენა.¹ თამარ მეფის ხსენება გარსევანოვის ცნობაში გერთან და არბოსთან დაკავშირებით შემთხვევითი არ არის. ხალხური გადმოცემა გერის ტაძრის აღმშენებლად სწორედ თამარ მეფეს თვლის. გერში მცხოვრები ოსები გერის სალოცავს „თამარ წყნარს“ იგივე თამარ მეფეს უკავშირებდნენ.² ეჭვს იწვევს, ის ფაქტი, რომ ასეთი დიდი სიწმინდე, როგორიც იყო გერის წმინდა გიორგის ნაწილებიანი ხატი ვახუშტის თავის აღწერაში ნახსენები არ აქვს. თუმცა გერის მთის მიდამოებზე საუბრისას იგი იხსენიებს სპარსის წმინდა გიორგის: „კეხვის აღმოსავლეთიდან ღიახეს ერთვის ხევი სვერსა და ქემერტს შუა ჩამოვარდების ჩრდილოდამ გამოსდის ამასა და გერის შორის მთას. ამ მთის თხემზედ არს ეკლესია სპარსის წმინდის გიორგისა და არს ხატი დიდი ოქროსი. სპარსთაგან ქმნული, სასწაულისათვის მის მიერ ქმნულისა, აწცა არს სასწაულიანი. კუალად სვერიდამ წარიეღის მთა ტყიანი ჩრდილოთ, და სადაცა მოდრკების ღიახევი, მოდრკების მთა ესეცა წარიეღის აღმოსავლით და მიადგების გერის მთასა“.³ ვახუშტის მიერ მოხსენიებული სპარსის წმინდა გიორგის ტაძარი მდებარეობს დიდი ღიახევის ხეობაში სოფ. ძარწემის ჩრდილოეთით 3-4 კმ-ის დაშორებით. რომელიც ასევე განთქმული სალოცავია მთელს ქართლში. საინტერესოა რატომ გამოჩნა ვახუშტის ექსპედიციას გერის წმინდა გიორგის სალოცავი და წმინდა გიორგის ნაწილებიანი ხატი? ხომ არ გააიგივა მან სპარსის და გერის წმინდა გიორგის ხატები?

¹ ლომოური ნ., მოთხრობები, თბ., 1955, გვ. 72.

² „დროება“, 1883, №74, გვ. 130.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დაიდგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 371.

წმინდა გიორგის ნაწილებიანი ხატის არბოში გადმო-
ბრძანებამ არბოს ტაძარს განსაკუთრებული მნიშვნელობა
შესძინა. საქართველოს სამეფო კარი არბოს ტაძრის მი-
მართ დიდ მზრუნველობას იჩენდა. „მწყემსის“ არბოელი
კორესპონდენტი ცნობილი ქართველი ხალხოსანი მწერა-
ლი ნიკო ლომოური არბოს ტაძარში იხსენიებს ხატს, რო-
მელიც ლუარსაბ II შეუწირავს. მისი ინფორმაციით: „არის
აქვე ხატი წმ. გიორგისა ვერცხლის ფურცელზე გამოხა-
ტული ცხენზე მჯდომარე წმიდა მოწამე და ეს ხატი მიკ-
რულია პატარა ორ მტკაველიან ფიცარზე. სახე წმ. გიორ-
გისა და მოყვანილობა ცხენისა ვერ არიან ხელოვნურად
გაკეთებულნი; ფიცარი დაფუტუროებული და კუთხეებ შე-
მოცვეთილია. ეს გარემოებანი გვონებ ცხადათ აჩვენებენ
ხატის სიძველესა. ბოლოში ამ ხატს აქვს ხუცური ასომ-
თავრულით ერცელი წარწერა, რომლიდან ამოვიკითხეთ,
სამწუხაროდ, მხოლოდ შემდეგი: „ჩვენ გვირგვინოსანმან
მეფეთმეფემან ლუარსაბ ვახტანგის ძემან...“ დანარჩენი სი-
ტყეებიც სჩანანა, მაგრამ ვერცხლის ფურცელი ზოგან ჩა-
ჭყლელილია, ზოგან გაცვეთილი და ამის გამო ძნელი გა-
მოსარკვევნი არიან. თუ ოდესმე ან მე თვით და ან სხვის
შემწვობით მოვახერხე ამოკითხვა ამ წარწერილისა „მწყემ-
სის“ შეამაველობით ვაცნობებ მის შინაარსს მკითხველ
საზოგადოებას“.¹ როგორც მკვლევარი ი. მეგრელიძე ასკე-
ნის, ამ წარწერის სრული და უფრო ზუსტი ვარიანტი, მა-
რი ბროსემ შემოგვინახა, რომელსაც ეს ხატი უფრო ადრე
უნახავს: „ჩვენ ღვთიე გვირგვინოსნის მეფედ მეფისა და
მოწამისა ლუარსაბის ძემან ლევან გამოვაჭედიწე ხატი
ესე, სალოცველად და მოსახსენებლად სულისა ჩემისა და
ძმისა სადღეგრძელოდ [6; 21].² თუმცა ძალზე საინტერესოა

¹ ლომოური ნ., პუბლიცისტური წერილები, შემდგენელი ხ. მურადაშვილი, თბ., 2002, გვ. 139.

² მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, ტ. II, თბ., 1997, გვ. 21.

ერთი რამ ნ. ლომოურის მიხედვით წარწერა იწყება შემდეგნაირად: „ჩვენ გვირგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ ვახტანგის ძემან“, ხოლო მარი ბროსეს მიხედვით: „ჩვენ ღვთივ გვრგვინოსნის მეფეთ მეფისა და მოწამისა ლუარსაბის ძემან...“ ჩვენი აზრით აქ ორი ვერსიაა დასაშვები:

1) ეს ორი წარწერა არასწორადაა ამოკითხული თავის დროზე და სავარაუდოდ, ამ შემთხვევაში უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ მარი ბროსესეულ ვერსიას, რადგან ნ. ლომოური თავის კორესპონდენციაში მიუთითებს, რომ მან წარწერის სრულყოფილი ამოკითხვა დაზიანების გამო ვერ შეძლო.

2) ი. მეგრელიძემ ეს წარწერები არასწორად გააგვივა, სინამდვილეში საქმე გვაქვს განსხვავებული წარწერების მქონე ორ სხვადასხვა ხატთან. „მწყემსის“ კორესპონდენტის ინფორმაციით არბოს წმინდა გიორგისათვის ვერცხლის ბარძიმ-ფეშუმში შეუწირავს ერეკლე II“. ქ. ჩვენ საქართველოს მეფემ ირაკლი მეორემ შემოგწირეთ შენ ჩვენს სასო წმიდა გიორგის არბოსას, ეს ვერცხლის ბარძიმ-ფეშუმ-კამარა ჩვენი სულისა და ხორცის მტერზე გასამარჯვებლად. მისხალი რვა, ქნსა უოვ... (1786)".¹ როგორც აღვნიშნეთ არბოს წმინდა გიორგის ტაძარს განსაკუთრებული მნიშვნელობა შესძინა გერიდან გადმობრძანებულმა წმინდა გიორგის ნაწილებიანმა ხატმა რომელიც თავის დროზე ბიზანტიიდან იყო ჩამოტანილი. სამწუხაროდ ამ ხატის აღწერილობა შემორჩენილი არ გვაქვს. თუმცა ძალზე საინტერესოა, რომ ნიკო ლომოური წმინდა გიორგის ნაწილებიან ხატად იხსენიებს, ზემოთ ნახსენებ ხატს, რომელზეც თავად მას ამოუკითხავს ხუცური წარწერის ფრაგმენტი და სადაც ლუარსაბ მეფეც იხსენიება. იგი აღნიშნავს:

¹ ¹ მეგრელიძე ი., სიძეულები ლიახვის ხეობაში, ტ. II, თბ., 1997, გვ. 21.

„როგორცა სჩანს მთელს ამ ძველს ეკკლესიაში ყველაზედ ღირსშესანიშნავი ეს ხატი უნდა იყოს, რადგან წმ. ნაწილები მთავარ-მოწამე გიორგისა ძველად ამ ხატში წყობილან. ხატის ზემოთა ნაპირთან, წმ. გიორგის თავის ახლო ვერცხლის ფურცელი ერთი გოჯის სიგრძე-სიგანეზე ამოჭრილია და ცხადათა სჩანს ოთხ-კუთხეთ ჩაღრმავებული ფიცარი, სადაც სვენებულან მოხსენიებული ნაწილები. ეხლა სულ მცირე რიცხვი ამ ნაწილებისა ასვენია პატარა ვერცხლის ჯვარში, რომლის სიგრძე არ იქნება სამ გოჯზე მეტი. რათ მომხდარა ეს საქმე? ვის წაუღია დანარჩენი ნაწილები ქართვეკთა ერის სათაყვანებელი წმინდანისა? ანუ ვისი უკუღმართი მარჯვენა შეხებია ასეთის ჯოჯოხეთურის გაბედულობით სასწაულთმოქმედ ხატსა? ამ საკითხავენის პასუხი არაერთხელ გამიგონია ჩემს პატარაობისას მაშინდელ მოხუცებულთაგან და დღესაც არაერთი ხნიანი და დარბაისელი კაცი ემოწმება მათ თავიანთი სინიდიისიან ლაპარაკით”.¹ ნიკო ლომოურს თანასოფელეებისგან ჩაუწერია არბოს წმინდა გიორგის ხატიდან წმინდა ნაწილების დაკარგვის, უფრო სწორად გატაცების ამბავი. ეს ფაქტი მისი ინფორმაციით უკავშირდება არბოელ დეკანოზს ანდრია ჟურულს, რომელიც ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფესთან გიორგი XII ფრიად დაახლოებული ყოფილა, მეფისაგან მას ჩაბარებული ჰქონია საეკლესიო ყმის და მამულის მოვლა პატრონობა ანდრია ჟურული ყოფილა ასევე სოფელ ბელოთში არსებული მაცხოვრის სახელობის ტაძრის წინამძღვარი, მას ასევე ახლო ურთიერთობა ჰქონდა გიორგი XII დაპირისპირებულ იულონ ბატონიშვილთან როგორც ნიკო ლომოური გადმოგვცემს, დეკანოზი ხშირად ჩადიოდა დარეჯან დედოფალთა, როგორც

¹ ლომოური ნ., პუბლიცისტური წერილები, შემდგენელი ხ. მურადაშვილი, თბ., 2002.

სწანს იგი ამ ორი დაპირისპირებული მცხარის ინტრიგებში მონაწილეებდა, საბოლოოდ ანდრია ჟურული იძულებული გახდა საქართველოდან გადახვეწილიყო, ნიკო ლომოური ამის ნამდვილ მიზეზს ვერ ასახელებს, მან ან დარეჯანი და იულონი დაასმინა გიორგი XII ან პირიქით, რაც მისი სამშობლოდან გადახვეწის საფუძველი გახდა. ანდრიამ მოზდოკს შეაფარა თავი და იქ დაბინავედა, გადმოცემის მიხედვით მან წასვლის წინ გარკვეული სულიერი მფარველობის მიზნით არბოს წმინდა გიორგის ხატიდან (როგორც ნიკო ლომოური გადმოგვცემს ეს ის ვერცხლით შეჭედილი ხატია, რომელზეც ხუცური წარწერა ამოიკითხა), წმინდა გიორგის ნაწილები ამოიღო და თან წაიღო. მაგრამ სულ მალე დეკანოზმა ეს ნაწილები ვიღაც რუს ვაჭრებს მიჰყიდა. ავტორი ცნობით. ანდრია ჟურული მოულოდნელად გარდაიცვალა და მისი გარდაცვალების მიზეზი, სწორედ ამ წმინდა ნაწილების გაყიდვა იყო. ასეთივე ბედი ეწიათ იმ ვაჭრებს, ვინც წმინდა გიორგის ნაწილები შეიძინეს. საბოლოოდ, წმინდა ნაწილები საქართველოში დააბრუნეს სწორედ იმ ვერცხლის ჯვარში ჩასვენებული, რომელსაც ნიკო ლომოური იხსენიებს იმავე ხატთან ერთად. თუმცა არბოში ჩამოსვენებისას, როდესაც ვერცხლის ჯვარი გახსნეს, სიწმინდის დიდი ნაწილი დაკარგული აღმოჩნდა.¹

ზემოთ წარმოდგენილი სხვადასხვა წყაროების გაცნობის შემდეგ, იბადება კითხვა, იყო თუ არა ნიკო ლომოურის მიერ აღწერილი ხატი, ის სიწმინდე, სადაც ერთ დროს წმინდა გიორგის ნაწილები ესვენა. გერის მონასტრის ქრონიკის ავტორი იაკობ ლომოური რომელიც XIX საუკუნის I მეოთხედში მოღვაწეობდა სოფ. არბოდან იყო,

¹ ლომოური ნ., პუბლიცისტური წერილები, შემდგენელი ხ. მურადაშვილი, თბ., 2002, გვ. 141-143.

ის ერთი პერიოდი არბოს წმინდა გიორგის ტაძარშიც მსახურობდა, მან წმინდა გიორგის სალოცავის აგებაში დიდი წვლილი შეიტანა. იგი გერის მონასტრის ქრონიკაში წმინდა გიორგის ნაწილებიან ხატს საბერძნეთიდან ჩამოტალსიწმინდედ იხსენიებს, რომელიც კეისარმა რომელიც ფარსმან მეფეს გადასცა, მეფემ კი თავის გერს უწყალობა. აღ. გარსევანოვის ცნობით კი წმინდა გიორგის ნაწილებიანი ხატი არბოში გადმოაბრძანა. ჩვენი აზრით ეს ხატი არ უნდა იყოს ნიკო ლომოურის მიერ მოხსენიებული და აღწერილი წმინდა გიორგის ხატი. რადგან ხალხოსანი მწერლის მიერ აღწერილი ხატს ხუცური წარწერა ჰქონდა და მასში ლუარსაბ მეფე იხსენიებოდა. რაც მის ბერძნულ წარმოშობას გამოორიცხავს. ჩვენი აზრით შესაძლებელია დაეუშვათ ორი ვერსია:

1) არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში თამარ მეფის მიერ გადმობრძანებული წმინდა გიორგის ნაწილებიანი ხატის გარდა, რომელიც გერის მონასტრის ქრონიკის მიხედვით საბერძნეთიდან იყო ჩამოტანილი, არსებობდა წმინდა ნაწილებიანი მეორე ხატიც, რომელსაც ხუცური წარწერა ჰქონდა, ამ წარწერაში როგორც უკვე აღვნიშნეთ ლუარსაბ მეფე იხსენიებოდა.

2) ნიკო ლომოურს ადგილობრივი მოსახლეობისგან ჰქონდა მოსმენილი გადმოცემა არბოდან სიწმინდეების დაკარგვის შესახებ და ვარაუდით (თუმცა შეცდომით), სწორედ წმინდა გიორგის ნაწილებიან ხატად ხუცურ წარწერიანი ვერცხლის დაზიანებული ხატი მიიჩნია. არ არის გამოორიცხული რომ აღნიშნულ ხატი სწორედ იმიტომ დააზიანეს, რომ თავის დროზე მასში წმინდა გიორგის ნაწილებს ეძებდნენ.

მოზდოკიდან ჩამობრძანებული წმინდა გიორგის ნაწილები არბოს ტაძარში დიდხანს იყო დაბრძანებული. ნიკო

ლომოური „არბოობის“ აღწერის დროს წერს: „სოფელი
 არბო განთქმულია მთელ ქართლში თავისი „გერისტო-
 ბით“, „არბოობით“, ეს დღეობა ყოველ წლიე აგვისტოს
 უკანასკნელ რიცხვებში მოდის ხოლმე. თავგერისტობას
 აგრე რიგად არავინ არა სწყალობს, მაგრამ მეორე და მე-
 სამე სწორზედ კი დიდძალი მლოცავი მოაწყდება ხოლმე
 აქაურს წმიდის გიორგის ეკლესიას, სადაც აქამომდე ინა-
 ხებიან ნაწილები მოხსენიებულის მთავარ-მოწამისა“. წმინ-
 და გიორგის ნაწილები როგორც ჩანს, არბოში XIX საუკუ-
 ნის ბოლომდე ინახებოდა, ხოლო შემდეგ რა ბედი ეწია ეს
 უკვე აღარ არის ცნობილი, ასევე უცნობია იმ ხატის ბე-
 დიც, რომელიც თამარ მეფემ არბოს ტაძარში გერიდან
 გადმოიტანა. არბოს ეკლესიის მთავარი სიწმინდე არც 1923
 წელს ბოლშევიკების მიერ შედგენილ არბოს ეკლესიის
 ქონების აღწერაში იხსენიება, ნუსხაში ვკითხულობთ: „არ-
 ბოს წმ. გიორგის ეკლესიის: 1. ბარძიმი ვერცხლისა – 3,
 ბარძიმი ოპლევისა გატეხილი – 1, ფეშხუმი ვერცხლისა –
 2, კამარა ვერცხლისა – 2, კოვზი დიდი ვერცხლისა – 1,
 კოვზი პატარა ვერცხლისა – 2, კოვზი ოპლევისა – 2,
 ღახვარი ფოლადისა – 1, სასებისკერე თეფში სპილენძისა
 – 1, თასი ვერცხლისა პატარები – 7, აზარფეში პატარა
 ვერცხლისა – 2, შანდლები პატარა თითბრისა და ოპლე-
 ვისა – 27, შანდალი დიდი – 4, შანდალი საშუალო – 8,
 სანაწილე ტრაპეზისა ვარშავისა – 1, კანდელი ვარსაგისა
 – 1, საიაზმე სახურავით და უსუპით – 1, საწიგნობელი
 ხისა – 1, ანალოგ..... (გარკვევით ვერ იკითხება) გადაკ-
 რული – 2, ემბაზი – 1, სამირენე ხისა შუბებით და მაკ-
 რატლით – 1, საცეცხლური ოპლევისა – 2, კანკელი სამა-
 ტაჟიანი – 1, ოდიკი ატლასზედ – 1, ტრაპეზის ჯვარი ოპ-
 ლევისა – 2, არხიმანდრიტის ჯვარი ოპლევითა და ვერცხ-
 ლით – 1, წმ. გიორგის ჯვარი ვარშავით – 1, წმ. გიორგის

ხატი ვარშავით – 3, წმ. გიორგის ხატი ვარშავით – 16, მაცხოვრის ხატი – 2, ღვთისმშობლის ხატი უბრალო – 8, ღვთისმშობლის ხატი ვერცხლით მოჭედილი – 1, ტრაპეზის ჩასაცმელი – 2, ფილონი მხიარული დიბისა – 3, ფილონი შაყი დიბისა – 1, ოლარი მხიარული დიბისა – 3, ოლარი შაყი დიბისა – 1, სტიხრები – 2, სამაჯურები – 4, სარტყელი – 3, ფარნები – 2”.¹ როგორც ჩანს ამ დროისათვის არბოს წმინდა გიორგის ხატი და წმინდა ნაწილები უკვე დაკარგული იყო.

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, აღწერა №2.

Giorgi Sosiashvili

On the history of the icon of St George of Arbo

Resume

Arbo is one of the oldest villages in the Patara Liakhvi Gorge. Its name is related to the famous church of St George in Kartli and the miracle-maker icon with holy relics of St George which was kept at Arbo church long ago. Though this holiness got lost at the beginning of the XIXth century. This fact deals with the priest Andrea Ghuruli who activated at Arbo church and was against George XII . He escaped in Mozdoki and took the holy relics with him there which were brought back to Arbo again after his death. In spite of this, the icon of St George of Arbo got still lost at the second half of the XIX century.

კიდევ ერთი უცნობი დოკუმენტი შიდა ქართლის რელიგიური ცხოვრების შესახებ

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბოლშევიკებმა დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადეს, მართლმადიდებლურ ეკლესიას. ეკლესია-მონასტრების დახურვასთან ერთად, მათ მძიმე რეპრესიები დაატეხეს სასულიერო პირებსაც. დახურული ეკლესიებიდან გამოტანილი ნივთები, რომელთაც რელიგიურ დანიშნულებასთან ერთად ისტორიული ღირებულებაც გააჩნდათ, სახელმწიფო ხაზინას გადაეცა. ხელისუფლების ინიციატივით შეიქმნა სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის საგანგებო კომიტეტი, რომელმაც საქართველოში არსებულ ყველა სამაზრო აღმასკომს, ასევე სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქს, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკის და აფხაზეთის ს.ს.რ. სახალხო კომისართა საბჭოებს სპეციალური ინსტრუქცია დაუგზავნა. ეს იყო ე.წ. საიდუმლო ცირკულიარი. აღნიშნულ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ გაუქმებული ეკლესიებიდან გამოტანილ ნივთები ადგილზე უნდა აღნუსხულიყო, ამ პროცესზე პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა ადგილობრივ აღმასკომებს, რომლებსაც ნივთების დათვლა და კატეგორიზაცია, ამ საკითხის მცოდნე პირთა თანდასწრებით უნდა მოეხდინათ. ამაზე უნდა შედგენილიყო სათანადო აქტი და საეკლესიო ნივთების ნუსხები, აქტებთან ერთად უნდა გადაგზავნილიყო განათლების სახალხო კომისარიატში. ზემოთ აღნიშნულ კომიტეტში შედიოდნენ: შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ალ. გეგეჭკორი, განათლების სახალხო კომისარი დ. კანდელაკი და იუსტიციის სახალხო კომისარი ი. ვარძიელი.¹ იმისათ-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფ. 3, №26, აღწერა, №1 დოკ. №416, გვ. 165-166. გვ. 2-3.

ვის, რომ დახურული ეკლესია-მონასტრების ისტორიული მნიშვნელობა შეესწავლა კომიტეტმა მეცნიერ-ექსპერტები გამოიყო. ამ საქმის ხელმძღვანელობა ბოლშევიკებმა ცნობილ ქართველ მეცნიერებს აკაკი შანიძესა და სიმონ ჯანაშიას ჩააბარეს. აკაკი შანიძე დოკუმენტებში მოხსენიებულია, როგორც მეცნიერ-ექსპერტი, ხოლო სიმონ ჯანაშია, მისი ასისტენტი. აღსანიშნავია, რომ ეკლესიებიდან გამოტანილი ნივთები ინახებოდა ჯერ ხაზინაში, ხოლო შემდეგ ადგილობრივი აღმასკომის წარმომადგენლის მიერ ბარდებოდა სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტს. ეს შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ გორის არქივში მიკვლეული ერთი დოკუმენტის საფუძველზე, ეს არის საეკლესიო ნივთების გადაბარების აქტი.

1923 წ. 27 ოქტომბერს ჩვენ ქვემოთ ამაზედ ხელის მომწერელნი ერთის მხრივ საქართველოს სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რწმუნებულ სიმონ ჯანაშია და მეორეს მხრით გორის სამაზრო აღმასკომის რწმუნებულ არტაშ მარუტოვი ვარდგენთ ამ აქტს შემდეგზე:

1. თანახმად საქართველოს ხელოვნებისა და სიძველეთა ძეგლთა დაცვის კომიტეტის მოწერილობისა ამა წლის 13 ოქტომბრიდან №340/18949 მე აღმასკომის რწმუნებულმა ა. მარუტოვმა ჩაგაბარეთ თქვენ კომიტეტის რწმუნებულს ს. ჯანაშიას გორის ხაზინაში დაცულ ისტორიულ მნიშვნელობის საეკლესიო ნივთები ხსენებულ კომიტეტისათვის გადასაცემად.
2. ხსენებულ ნივთებს შეუყენეთ სათანადო სია, რაზედაც ხელს ვაწერთ.

დოკუმენტს აქვს ს. ჯანაშიას და ა. მარუტოვის ხელმოწერა. ასევე ახლავს საეკლესიო ნივთების სია:

სია საისტორიო-სამეცნიერო ღირებულების ნიუთებისა, რომლებიც გადაეცა სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რწმუნებულ სიმონ ჯანაშიას თანახმად აქტისა.

1. ღვთისმშობლის ხატი დიდი ტანისა, ქვათახევის მონასტრიდან;
2. წმ. თეოდორეს ვერცხლის ხატი, ახალქალაქის წმ. თეოდორეს ეკლესია;
3. ღვთისმშობლის ხატი ქართული წარწერით;
4. ფიცარი ნაწილებიანი, ჩხეიძეების წარწერით, იტრიის ეკლესია;
5. ღვთისმშობლის ხატი, იტრიის ეკლესია;
6. დუგმები ქალის სარტყლისა;
7. წმ. ნიკოლოზის დიდი ტანის ხატი, ვერცხლის წარწერით, ქარელის ღვთისმშობლის ეკლესია;
8. წმ. ნიკოლოზის პატარა ტანის ხატი, ქარელის ღვთისმშობლის ეკლესია;
9. ჩვილ ღვთისმშობლის ხატი, პატარა ტანისა, ქარელის ღვთისმშობლის ეკლესია;
10. ვერცხლით მოჭედილი ნაწილებიანი ფიცარი, ქარელის ღვთისმშობლის ეკლესია;
11. ნაწილებიანი ფიცარი ვერცხლით მოჭედილი, ღირბის თემიდან;
12. მიქელ მთავარანგელოზის ვერცხლის ხატი, ღირბის თემიდან;
13. მაცხოვრის დიდი ხატი ვერცხლის, ღირბის თემიდან;
14. ჩვილ ღვთისმშობლის ხატი ვერცხლისა, ღირბის თემიდან;
15. ვერცხლის ჯვარი დიდი ზომისა, ღირბის თემიდან;
16. პატარა ვერცხლის ჯვარი ღირბის თემიდან;

17. მაცხოვრის დიდი ზომის ხატი ვერცხლისა, ღირბის თემიდან;
18. წმ. გიორგის ხატი ვერცხლისა, ღირბის თემიდან;
19. წმ. საბას ხატი ვერცხლზე ნაჭედი ღირბის თემიდან;
20. ხის მკლავი ვერცხლგადაკრული, ღირბის თემიდან;
21. ხატზე აცლილი ვერცხლი, პგ. 7სმ, ღირბის თემიდან;
22. ჯვარზე აცლილი ვერცხლი 90 მისხ. ღირბის თემიდან;
23. ფეშხუმი ვერცხლისა რუს. წარწერით ქვათახევის მონასტრიდან, ქვათახევის მონასტრიდან, ბატონიშვილის სვიმ. წარწერით ქვათახევის მონასტრიდან;
24. ჯვარი ვერცხლისა არქიმანდრიტ ტარასისა, ქვათახევის მონასტრიდან;
25. ქართული სახარება ტყაგზე ნაწეი, ღირბის ეკლესიიდან;
26. ორი სომხური ხელნაწერი სახარება გორის სომეხთა ეკლესიიდან;

ჩაებაბარე სამაზრო არმასკომის რწმუნებული ა. მარუტოვი;

მივიღე კომიტეტის რწმუნებული: ს. ჯანაშია;

ოქტომბრის 27, 1927 წელი.

ერთ-ერთი დოკუმენტით რომელსაც ხელს აწერს შინა მმართველობის განყოფილების გამგე ს. ცხოვრებაშვილი, ირკვევა, რომ ეიდრე აღნიშნული ნიუთები და სიწმინდეები საქართველოს სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის კომიტეტს გადაეცემოდა, ინახებოდა გორის ხაზინის რეინის საღაროში. ზემოთ წარმოდგენილ დოკუმენტში მოცემულია გორის მაზრაში შემავალი ეკლესია-მონასტრებში დაცული ისტორიული მნიშვნელობის საეკლესიო ნიუთების მცირე ჩამონათვალი. ხოლო რა ბედი ეწია სხვა დანარჩენს ეს ჯერჯერობით უცნობია.

Giorgi Sosiashvili

**UNKNOWN DETAILS FROM THE RESEARCH BY
THE ACAD. S. JANASHIA MADE IN SHIDA KARTLI
REGION (XX C. I QUARTER)
RESUME**

Victory of Bolshevism was fulfilled by closing monasteries in Georgia. Government discredited ecclesiastics, their properties were described and given to the Treasury.

An unknown letter by the Georgian historian S. Janashia is stored in Gori archive, retelling that as a result of his attempts he saved several Georgian monuments from the „red” terror.

ერეკლე II-ის პოლიტიკური მოღვაწეობა და ქართულ-ოსური ურთიერთობის საკითხი*

XVIII საუკუნე საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში განსაკუთრებული დრამატიზმით გამოირჩევა. მაჰმადიანური სახელმწიფოების – ირანისა და ოსმალეთის გარემოცვაში მყოფი ჩვენი ქვეყანა, დიდი გაჭირვების ფასად ახერხებდა არსებობის შენარჩუნებას. ქართლ-კახეთის სახელისუფლებო წრეები დაუცხრომელ ძიებაში იყვნენ, რათა დაუძლურებული ქვეყნისათვის ძლიერი მოკავშირე გამოეძებნათ და ქართული სახელმწიფოებრიობა მაჰმადიანური აგრესიისაგან გადაერჩინათ. ერეკლე-თეიმურაზის სახელმწიფოებრივ ხედვაში დიდი ადგილი ეკავა კავკასიის გაერთიანებას, ამაში უპირველეს ყოვლისა იგულისხმება სამხრეთ და ჩრდილოთ კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა შორის მჭიდრო ურთიერთობის დამყარება. საგარეო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერეკლე II ხშირად მიმართავდა ჩრილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ხალხებს, მათ შორის: ჩერქეზებს, ყაზარდოელებს, ოსებს. კავკასიურ პოლიტიკაში ერეკლე II დიდ ყურადღებას აქცევდა ოსებთან ურთიერთობას. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსების საქართველოში ჩამოსახლება XVII საუკუნიდან დაიწყო. კავკასიონის მთიანეთში შემოხიზნულმა ოსებმა ჯერ კავკასიის პირიქითა მხარე დედალეთი დაიკავეს, ხოლო შემდეგ შიდა ქართლის მთიანეთში იწყეს ჩამოსახლება. საქართველოს სამეფო კარიც და ქართველი ფეოდალებიც თავდაპირველად დაინტერესებულნი იყვნენ მთაში მცხოვრები ოსების გაუკაცრიელებულ ქართული სოფლებში დამკვიდრებით. როგორც ჯ. გეასალია

* მოხსენება წაკითხულია წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის საქართველოს საპატრიარქოს უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის I საერთაშორისო კონფერენციაზე, თბილისი, 2012.

აღნიშნავს: საქართველოში (შიდა ქართლში) ოსთა გადმოსახლებით გვიან შუასაუკუნეებში თვით მეფე-ფეოდალები იყვნენ დაინტერესებულნი. უცხო ეთნიკური ელემენტის ქართულ გარემოში დასახლება იმ დროისათვის იმდენად საშიში არ იყო ქართველი ეთნოსისათვის...”.¹ სამეფო ხელისუფლება გარკვეულ პრივილეგიებს ანიჭებდა იმ ქართველ ფეოდალებს, რომლებიც ოსების ჩამოსახლებას ხელს უწყობდნენ და ახალ მიწებს ითვისებდნენ. ამას ადასტურებს 1704 წელს შედგენილი ერთ-ერთი დოკუმენტი, რომელიც ქართლის მეფის – შაჰყულიხანის მიერ არის გაცემული ფირან და ბორტი მაჩაბლებისადმი. საბუთი ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმის შესახებ, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდა სამეფო კარი, „სახასო მთის ადგილების” ათვისებას. აქ იგულისხმება ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსების და სხვა მთიელი ტომების ჩამოსახლება.² ჩამოსახლებული ოსები ფეოდალური გადასახადების თვალსაზრისით ადგილობრივ გლეხებთან შედარებით გარკვეული შეღავათებით სარგებლობდნენ. თუმცა, ისინი ძნელად ეგუებოდნენ ფეოდალური საზოგადოებაში ცხოვრებას. ოსების ბინადარ ცხოვრებაზე გადაყვანა, მათი სამეურნეო საქმიანობაში ჩაბმა რთული აღმოჩნდა. ერეკლე II და თეიმურაზ II მმართველობის პერიოდში ქსნის ხეობაში დასახლებულმა ოსებმა ურჩობა დაიწყეს. მათ გადასახადების გადახდაზე უარი განაცხადეს. სამეფო კარმა განდგომილი ოსების დასამორჩილებლად სადამსჯელო ღონისძიება გაატარა. ერეკლე II აჯანყებული ოსების წინააღმდეგ ლეკთა რაზმებიც გამოიყენა. ისტორიკოსი პაპუნა ორბელიანი გადმოგვცემს: „უკუდგნენ ოსნი ერისთვისანი და დაუწყეს ცემა ზემო ქართლსა: გაგზავნა მეფემ ერეკლემ კაცი და დაიბარა

¹ გვასალია ჯ., შიდა ქართლი და ოსური საკითხი, თბ., 1990, გვ. 57.

² საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1450, დათ. 26; საბ. 158.

ანწუხელნი, თებელნი და ყირაზელნი ლეკნი, რომელი მონებდეს კახს-ბატონს, ადასრულეს ბრძანება და მოვიდა ჯარი ლეკისა, დააყენეს აეჭალას, მისცეს ულუფა, მცირედთა ხანთა შინა გაატანეს ბელადათ მაჩაბელი და იესე ამილახორის შვილი და გაუსიევს უკუმდგართ ოსთა, ააოხრეს ოსეთი და გარდვიდენ იმარეთს, საწერეთლოც წაახდინეს და მრავალი ტყვეც წამოასხეს...¹ ამის მიუხედავად, ოსები მაინც ეურჩებოდნენ სამეფო ხელისუფლებას. მაღე, ქსნის ხეობელ ოსებს, არაგვის ხეობაში მცხოვრები ოსებიც შეუერთდნენ. პაპუნა ორბელიანის ცნობით ერეკლემ და თეიმურაზმა ოსების დასასჯელად ერთობლივი ლაშქრობა მოაწყვეს: „წაბძანდა კახი ბატონი კახეთის ჯარით, მიბძანდა ანანურს: ორთავ საერისთაოსნი დიად აეკაცობდნენ, არც ბეგარას აძლევდნენ და არც მოხელე შეუშვეს. ამათი წახდენა ინებეს. მოსწერა მამას წიგნი მეფემ ერეკლემ და დაიბარა, წაბძანდა მეფე თეიმურაზ ჯარითა ქართლისათა. მიბძანდა ვანათს, ორისავ გზები შეუკრეს, რომ მიმწეელი აღარაეინ ჰყვანდათ“.² საბოლოოდ, ერეკლემ და თეიმურაზმა ოსები მორჩილებაში მოიყვანეს. მათ არა მარტო არაგვის საერისთაოში ჩამოსახლებული ოსები დასაჯეს, არამედ თერგის და თრუსოს ხეობაში მცხოვრები ოსების წინააღმდეგაც ილაშქრეს.³ ქსნის ხეობელი ოსები თეიმურაზ II პატარა ღიახვის ხეობის სოფ. ვანათში ეახლნენ და მორჩილება გამოუცხადეს.⁴ საისტორიო წყაროებიდან ნათლად ჩანს, რომ ჩამოსახლებული ოსები ადგილობრივ მოსახლეობას ავიწროებდნენ. 1774 წ. ოსებს ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე II მათ საგანგებოდ

¹ ორბელიანი პ., ამბავნი ქართლისანი, ქართლის ცხოვრება ტ. II დ. ჩუბინაშვილის რედ. საბ., 1854, გვ. 388.

² იქვე, გვ. 390.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

მიმართა: „ჩვენი ბრძანება არის, რომელნიც არაგუზედ დადებულნი ოსები ხართ ყველამ გაიგონეთ: თქვენი სიაგაკაცე ქართლში დიად გამრავლდა, რომ ქვეყანა გიჩივისთ“.¹ ძალმომრეობა იმდენად გახშირდა, რომ ქართველი ფეოდალები მათ სამეფო ხელისუფლებასთან უჩიოდნენ და დახმარებას ითხოვდნენ. ამ მხრივ, საინტერესოა 1779 წელს შედგენილი ბარძიმ მაჩაბლის არზა, სადაც აღნიშნულია: „ღმერთმან თქვენი რისხვა მამცეს, თუ ასერა სამი წელიწადია მე იმათი ბეგარა მენახოს, უკუმიდგარნი გახლავან. არავის ზოგავენ, სვერი იმათ დააცლევინეს“.² ადგილობრივ მოსახლეობაზე ოსთა გახშირებულ თავდასხმებს არაერთი სხვა წყაროც ადასტურებს. მაგ. ფრონეს ხეობაში არსებულ ს. აბისის ეკლესიის კარიბჭეზე ს. მაკალათიამ ამოიკითხა 1754 წლით დათარიღებული წარწერა, საიდანაც ჩანს, რომ ფრონეს ხეობის სოფლები ამ დროს ოსებისაგან იყო აოხრებული.³

„ოსიანობა“ კიდევ უფრო გახშირდა XVIII საუკუნის II ნახევარში. მარბიელი ოსები არამარტო ძარცვავენ ადგილობრივ მოსახლეობას, არამედ ატყევენ ბუნებრივ და ჩრდილოეთ კავკასიაში ჰყიდდნენ. 1783 წელს ერეკლე II პოტიომკინს წერდა: „მოგახსენებთ, ამას, რომ რაოდენიმე აქეთის მთის ოსნი ჩვენს ქვეყნებში ქურდობენ, კაცებს ატყევენ და ჩერქეზში ჰყიდიან. ამისთვის ეს ქურთაულნი სტარიშინები, იმათი მცნობნი არიან. ამისათვის საიდუმლოდ ებრძანოს მოსდოგის კამენდანტს, რომ როდესაც ამათ ჩერქეზეთში ყოფნა აცნობონ, იმან რაოდენიმე კაცნი გაატანოს და დაიჭირონ და იმათი დასჯა თქვენს ნება-

¹ ითონიშვილი ე., ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 232.

² ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII, თბ., 1979, გვ. 440.

³ მაკალათია ს., ფრონეს ხეობა, თბ., 1963, გვ. 46.

ზედ მოგვინდია“.¹ ოსების თავდასხმების აღკვეთის მიზნით ერეკლე II სპეციალური ბრძანება გამოსცა, რომლის თანახმადაც მძარცველი ოსის მოკვლისათვის მდეურებს ყოველგვარი პასუხისმგებლობა ეხსნებოდათ: „ესეც მიბრძანებია, რაც ოსი ან ქურდობაზე მოკვდება, ან მიხდომაზე იმას სისხლი აღარ გაუზნდებათ და არც მიეცემათ“.² აღსანიშნავია, რომ 1782 წლის განჩინებით ერეკლე II ქართველებსა და ოსებს შორის ქორწინების თვალსაზრისით გარკვეული შეზღუდვები დააწესა: „ქ. თუ რომელიმე ქრისტიანი კაცი ოსს ქალს მისცემს და დამოყურდება, იმას ჩვენს მუხანათობასავე მოვიკითხავთ და თუ ოსმა ქალი მოგცესთ, ის კი ითხოვეთ, მაგრამ უნდა კი მონათლოთ“.³ ქართლ-კახეთში გავცემულებული „ოსიანობის“ მიუხედავად ამიერკავკასიაში მაჰმადიანური სახანოების დასამორჩილებლად ერეკლე და თეიმურაზი აქტიურად იყენებდნენ დაქირავებულ ოს მეზობოლებს. აღსანიშნავია, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოყვანილ ოსებს, ფულადი ჯამაგირის გარდა სამეფო კარი სურსათ – სანოვაგითაც ამარაგებდა. ამას ადასტურებს ერეკლე II წერილი რევაზ ამილახერისადმი, სადაც ეკითხულობთ: „თქვენი წიგნი მოგვინვიდა, ოსებზე მოგეწერა: პური ამბარდნიდამ გვიბძანებია, არაყი გორიდან და ცხვარი და ძროხა ერისთავის გიორგიდამ...“.⁴ ერეკლე II ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებთან მოხერხებული დიპლომატიით მჭიდრო კავშირი დაამყარა. ქართლ-კახეთის კოალიციურ ჯარში, ქართველებთან, ჩერქეზებთან, ყაზარდოელებთან და ლეკებთან ერთად

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII, თბ., 1979, გვ. 440.

² ექეულია მ., ერეკლე II განჩინებანი სამაჩაბლოში ბოროტმოქმედების აღსაქვეთად, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, №25, 1991, გვ. 1.

³ საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ტფ., 1899, გვ. 204.

⁴ თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს თბ., 1969, გვ. 138.

ხშირად ოსებიც იბრძოდნენ. 1752 წელს აჯი-ჩალაბის წინააღმდეგ ერეკლე II ჩრდილოეთ კავკასიიდან დამხმარე ძალები გადმოიყვანა. პაპუნა ორბელიანის ცნობით ერეკლემ ჩერქეზეთში ზურაბ ზედგინიძე გაგზავნა. ვიდრე ჩერქეზებთან დაქირავებული ჯარის წამოყვანაზე მოლაპარაკება მიმდინარეობდა, ერეკლეს ოსთა მხედრობა შემოუერთდა.¹ ამ ბრძოლაში აჯი-ჩალაბის წინააღმდეგ ერეკლეს კოალიციურმა ჯარმა გაიმარჯვა. ასეთივე დახმარება აღმოუჩინეს ქართველებს დაქირავებულმა ოსმა მეზობელებმა აზატ-ხანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ოსთა მხედრობას პაპუნა ორბელიანის ცნობის თანახმად მონაწილეობა მიუღია ნურსალ-ბეგის წინააღმდეგაც. ერეკლეს წინასწარ დაუჭერია თადარიგი და როგორც პაპუნა ორბელიანი გადმოგვცემს: „გაგზავნეს მეფეთა კაცნი ჩერქეზში, აღუთქვეს მისაცემელი ფრიადი და დაიჭირეს ჯარი, ეგრეთვე ოსისა და მთის ჯარები“.² საინტერესოა, რომ ერეკლეს ჩრდილოეთ კავკასიის ქვეყნებთან სამხედრო-დიპლომატიური ურთიერთობის ჩამოყალიბების მიზნით რამდენიმე ადამიანი ჰყავდა გამოყოფილი. სავარაუდოდ, სწორედ ის დიპლომატები, ვისაც ოსებთან ჩერქეზებთან და სხვა ეთნოსის წარმომადგენლებთან დიდი ხნის ურთიერთობის გამოცდილება ჰქონდათ. ოსები მონაწილეობდნენ ომარ ხანის წინააღმდეგ ბრძოლაშიც.³ ერეკლეს ლაშქარში დაქირავებული ოსი მეზობელების არსებობას ადასტურებს გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი. მას თავის ცნობაში მოხსენიებული ჰყავს ერეკლეს მიერ დაქირავებული 100 ოსი მეზობელი, რომლებიც 1771 წელს მეთაურთან

¹ ორბელიანი პ., ამბავნი ქართლისანი, ქართლის ცხოვრება ტ. II დ. ჩუბინაშვილის რედ. სპბ., 1854, გვ. 444.

² იქვე, გვ. 457.

³ თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს თბ., 1969, გვ. 151.

ერთად ერეკლეს მიწვევით თბილისში წასულან.¹ ომში გამოჩენილი მამაცობისათვის ერეკლე II ოს მებრძოლეს მამულით ასახუქრებდა. მაგ. ასპინძის ომში დაღუპული ბოლათიყო ხეთაგურის მამას – დოხჩიყო ხეთაგურს ერეკლემ მამული უბოძა.² დაქირავებული ოსი მებრძოლებისათვის სამეფო ხელისუფლებას სპეციალური ჯამაგირი ჰქონდა დაწესებული. აჯი-ჩალაბის დამარცხების შემდეგ თავაურელ ოსებს ერეკლე II გასამრჯელო მოუთხოვიათ: „რაც უწინ ჩვენს ნათესავს ქართველი მეფისაგან ჯამაგირი გექონდა, ის გაგვიჩინოსო“ – ითხოვდნენ ოსი მეომრები.³ თავაურელი ოსები ერეკლესთვის მნიშვნელოვან დამხმარე ძალას წარმოადგენდნენ, გარდა ამისა, ისინი დარიალის გზის მნიშვნელოვან მონაკვეთს აკონტროლებდნენ, რომლითაც ერეკლეს მიერ დაქირავებული მებრძოლთა რაზმები სარგებლობდნენ, ეს გზა გამოიყენებოდა საქართველო-ჩრდილო კავკასიის სავაჭრო ურთიერთობაში. თავაურელმა ოსებმა ეს კარგად იცოდნენ, ამიტომ ისინი ერეკლესგან მეტ გასამრჯელოს მოითხოვდნენ.⁴ ერეკლე II ოსებს ლეკების წინააღმდეგ საბრძოლველადაც იყენებდა. დაქირავებული რაზმების გამოყენებასთან დაკავშირებით ოსებთან მოლაპარაკებებს ერეკლე II მითითებით მაჩაბლები აწარმოებდნენ. ამას ასახავს, 1785 წლის ერთი დოკუმენტი. ერეკლე II ფარსადან მაჩაბელს წერდა: „ქ. ბრწყინვალე თავადს მაჩაბელს, ხევისთავს ფარსადანს და ბადურაშვილს ბარძიშს მრავალი მოკითხვა უამბეთ. მერე ყარაჯა

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გი. გელაშვილმა, ტ. II თბ., 1964, გვ. 126-127.

² თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს თბ., 1969, გვ. 148.

³ აღიმბარაშვილი ს., აღმოსავლეთ საქართველოს თავდაცვითი სისტემა XVIII საუკუნის II ნახევარში, თბ., 2008, გვ. 213.

⁴ თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს თბ., 1969, გვ. 154-155.

ოსი გამოგვისტუმრებია და ოსეთში წიგნები მიგვიწერია, რომ ისინი მამაცობრივ გამოვიდნენ და თამარაშენს და იმ ადგილებში ორსაოდ კვირას დადგნენ, თუ ვინ იცის იმ ლეკის ჯარმა მანდეთკენ მოსელა მოინდომონ, სროლა აუტეხონ და არ შემოუშვან, ჩვენც ყარაულები გვიყენია. ის ჯარი რომ ახალქალაქიდან აიყრება და ქართლისაკენ წამოვა, ჩვენც აქედამ რუსის ჯარით საჩქაროდ გამოუდგებით და მოგეშველებით. თუ ქრცხინვალის ხეობისკენ წამოვიდნენ, ჩვენც უკან გამოვეყვებით, და თუ გორსა და ზეით მივიდნენ სადმე, ოსებსაც ჩვენ დავიბარებთ და ვილაშქრებთ და წყალობასაც დავმართებთ და თუ გორს ქვეით მივლენ სადმე, ოსებს იქ არ დავპატიჟებთ ლაშქრობას და არც გვინდა“.¹ ერეკლე II ლაშქარში ქართული წყაროების მიხედვით ძირითადად თავაზურელი და ქურთათელი ოსები იბრძოდნენ.² სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის დროს, ერეკლე II ოსური მხარისაგან მძევლებს ითხოვდა, რათა მათ მიმართ მეტი ნდობა ჰქონოდა.³ ქართლ-კახეთის მჭიდრო ურთიერთობა ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებთან ერეკლე II გარდაცვალების შემდეგაც გაგრძელდა. რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ამბოხებული ერეკლე II მემკვიდრეები, თავაზურელ და ქურთათელ ოსებს თავიანთ წერილებში, ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის ერთგულ სამსახურს შეახსენებდნენ და რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდებდნენ.⁴

¹ ითონიშვილი ე., ნარკვევები კავკასიის ისტორიიდან, თბ., 2002, გვ. 199-200

² თოგოშვილი გ., საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII ს.ს თბ., 1969, გვ. 147.

³ იქვე.

⁴ სოსიაშვილი გ., ქართულ-ოსური კოალიციის შექმნის (ვდა რუსეთის წინააღმდეგ (XIX საუკუნის I მეოთხედი) გორის სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, №1, 2011, გვ. 122-128

Giorgi Sosiashvili
Political activity of Erekle II and
the question of Georgian-Osetian relations

Georgian-Osetian relations have their roots in the ancient times. Georgian kings always tried to have certain strategic contacts with the nations living in North Caucasus, especially with Osetians in order to make them be their military allies. This was the reason of mixed marriages. These relations with them became more active in the late middle centuries. King Erekle II indefatigably struggled against Iranians and Ottomans using the people from North Caucasus and very often there were Osetians among them as auxiliary forces. Osetians used to take part in lots of wars.

ცხინვალი 1728 წლის „თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთრის“ მიხედვით*

ცხინვალის მოსახლეობის შესახებ საისტორიო წყარო-ებში ცნობები ერთობ მწირია. თუ არ ჩავთვლით XVIII საუკუნის II ნახევრის დოკუმენტურ მასალებს, რომლებიც წარმოდგენილია, როგორც წყალობის და ნასყიდობის სიგელების სახით, ასევე მოსახლეობის აღწერის მასალებით. აღწერებიდან განსაკუთრებით ფასეულია 1770 წლის 5 აპრილის ქართლ-კახეთის დემოგრაფიული ნუსხა. ეს ნუსხა, როგორც ცნობილია, ერეკლე II ინიციატივით წარუდგინეს რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენელს ანტონ მოურავოვს.¹ ამ ნუსხის მიხედვით ცხინვალში 700 კომლი მოსახლე ყოფილა, მათ შორის ქართველები, სომხები და ებრაელები.² ცხინვალის მოსახლეობის შესახებ ცნობებს გვაწვდის ვახუშტი ბატონიშვილი, იგი აღნიშნავს: „დიდის ღი-ახეს კიდევუდ არს მცირე ქალაქი ქცხილვანი, კეთილ-პაო-ვანი. მსახლობელნი არიან ქართველნი, სომეხნი, ჰურია-ნი“.³ ვახუშტის ცნობას ცხინვალში ებრაული მოსახლეო-ბის შესახებ XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში სა-ქართველოში ნამყოფი გერმანელი მოგზაური იაკობ რაი-ნეგსიც ადასტურებს.⁴ მ. ცოტნიაშვილი 1770 წლის დემოგ-რაფიული ნუსხაზე დაკვირვებით ვარაუდობდა, რომ 700

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 191.

² იქვე.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვ-რება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყა-უხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 370.

⁴ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

* ნაშრომი დაიბეჭდა გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტისა და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ერთობლივი სამეცნიერო კონ-ფერენციის „ქართულ-თურქული ურთიერთობები“ - შრომათა კრებულში, თბილისი, 2012.

კომლიან ცხინვალში XVIII საუკუნის II ნახევარში 3500 ადამიანს უნდა ეცხოვრა. როგორც ჩანს, მკვლევარი კომლზე 5 სულს ანგარიშობს. მისი აზრით მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით ცხინვალს საქართველოს სხვა ქალებს შორის მეორე ადგილი ეკავა.¹ მკვლევარს ასევე მოჰყავს XVIII საუკუნის II ნახევარში შედგენილი (სავარაუდოდ ერეკლე II დროს) დავთარი, რომელიც დაცულია კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. ამ დავთრის მიხედვით ცხინვალში 129 კომლს უცხოვრია, სადაც გაერთიანებული ყოფილა 193 ოჯახი, რომელთა სულადობრივი რაოდენობა სავარაუდოდ 965 შეადგენდა. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, რაც 1794 წლის ერთ-ერთ სტატისტიკურ ცნობას ემყარება ცხინვალში 116 კომლს (580 სული მოსახლით) უცხოვრია.² ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ XVIII საუკუნის II ნახევრის დავთრის მონაცემებსა და ივ. ჯავახიშვილის კვლევის შედეგად მიღებულ განსხვავებულ მაჩვენებლებს მ. ცოტნიაშვილი ასეთ ახსნას აძლევს: „შესაძლებელია ამ შემთხვევაში ივ. ჯავახიშვილს ჩვენ მიერ ზემოხსენებული დავთარი არ ჰქონდა ხელთ, ვინაიდან ამ დოკუმენტის ცნობა ცხინვალის მოსახლეობის კომლთა რაოდენობის შესახებ, 129 საკმაოდ განსხვავდება ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოცემული სტატისტიკური ცნობისაგან (116)“.³

XVII-XVIII საუკუნეების დოკუმენტური მასალების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ცხინვალში ქართველები, ებრაელები და სომხები ცხოვრობდნენ. ეს სურათი ოდნავ შეიცვალა XIX საუკუნის დასაწყისში. მ. ცოტნიაშვილს მოჰყავს 1804 წლის სტატისტიკური მონაცემები, რომლის მიხედვით ცხინვალში სულ 186 კომლი ცხოვრობდა, აქედან

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 193.

² იქვე, 197.

³ იქვე.

ქართველი – 41 კომლი, სომეხი – 116 კომლი, ებრაელები – 6 კომლი, ოსები – 16 კომლი.¹ ცხინვალის მოსახლეობის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა XIX საუკუნის I მეოთხედში საქართველოში ნამყოფმა გერმანელმა მოგზაურმა – ედუარდ აიხვალდმა, იგი წერს: „ცხინვალში მაშინ 200-მდე სახლი იყო, უმეტესად ქართველებითა და სომეხებით დასახლებული. სოფელში გარდა 30 ებრაული ოჯახისა, ცხოვრობს აგრეთვე 3-5 ოსური კომლი.“² ქალაქ ცხინვალის შესახებ ძალზე საინტერესო ცნობებია დაცული 1728 წელს შედგენილ „თბილისის ვილაიეთის დიდ დაეთარში“. ოსმალეთის ხელისუფლების მიერ შედგენილ ფისკალურ დოკუმენტში ძალზე საყურადღებო ინფორმაციაა თბილისის ვილაიეთში შემავალი სოფლების მოსახლეობის, მათი სოციალური მდგომარეობის, დაკისრებული გადასახადების შესახებ და სხვ. ქართლის სხვადასხვა სოფლებთან და დასახლებულ პუნქტებთან ერთად დაეთარში ცალკე ადგილი ეთმობა ცხინვალს. დაეთარში ეკითხულობთ:

სოფელი ცხინვალი ახლოსაა სათესველ ფიდ ხილზეა ქალაქთან, ექვემდებარება ამილახვარს

ბერი ძე ბირასი	დიმიტრი ძე ბერისა
ლაბრიელ ძმა მისი	დიმიტრი ძმა მისი
ბერი ძე ბაბუკასი	გარსევან ძე ბერისა
გიორგი ძე მისი	ბირა ძმე მისი
დათუნა ძე თამაზასი	კანდო ძე ლაზარესი
ბერი ძმა მისი	ათანა ძმა მისი
ესტატე ძე თამაზასი	დათუნა ძე გიორგისა
გიორგი ძმა მისი	გენება ძე ბერისა

¹ ცოტნიაშვილი შ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 201. ჩვენს ხელთ არსებული 1804 წლის აღწერის მიხედვით ცხინვალის მოსახლეობა შეადგენდა 180 კომლს, აქედან ოსი იყო 12 კომლი. იხ. სცსსა, ფონდი 254, №58, გვ. 14-16.

² ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 235.

ბერი ძე სეხნიასი
დათუნა ძე მისი
ბერი ძე იორდანესი
სეხნია ძე დათუნასი
ბერი ძე მისი
გიორგი ძე ნასყიდასი
იასე ძმა მისი
ივანე ძე გენეზასი
ღიმიტრი ძმა მისი
თედორე ძმა მისი
შედანა ძე გედევანისა
ღიმიტრი ძმა მისი
ზალიკა ძე დათუნასი
მაკრულ ძმა მისი
ქაიხოსრო ძე გიორგისა
გიორგი ძე მისი
ფარსადან ძმა მისი
გივი ძე მანუჩარისა
ლაზარე ძმა მისი
შერმაზან ძე ზუჰრანასი
მელქონ ძე მისი
გაბრიელ ძე ბერისა
ბერი ძე მისი
დავით ძე ოჰანისა
ლაზარე ძე მისი
გიორგი ძმა მისი
ხოსიტა ძე დათუნასი
ხისიკა ძე მისი
ზათუნა ძმა ფირკულისა
ნასყიდა ძმა მისი
ბირა ძე მისი

ზაქარა ძე გიორგისა
ნათა ძე მამუკასი
ივანე ძმა მისი
ივანე ძე ბერისა
ნიკოლა ძმა მისი
ბისისკა ძე დათუნასი
ბერი ძმა მისი
ხოსიტა ძე ბარისა
ხოსიტა ძე მისი
ზაალ ძმა მისი
იორამ ძე მამუკასი
დათუნა ძე ივანესი
ბერი ძმა მისი
დათუნა ძე პეტრესი
ბერი ძე ნონიასი
გიორგი ძე მისი
სეხნია ძე დათუნასი
ბერი ძმა მისი
ხოსიტა ძე კამისტასი
ბერი ძე მისი
ბერი ძე თამაზასი
მამ კარდი ძე დათუნასი
გიორგი ძე მახარასი
ესტატე ძმა მისი
ბერი ძე ხოსიტასი
იოკიმე ძმა მისი
სეხნია ძე გიორგისა
ბერი ძე გელიასი
სულავერ ძე ივანესი
აბრამა ძე კორკმაზისა
მახარა ძე ივანესი

მახარა ძე აბრამისა
ოთარა ძე ბასილასი
გივი ძმა მისი
ოთარა ძე ხოსიასი
სიმონ ძე მისი
როსტომ ძე ბეჟანისა
გიორგი ძე ბერისა
ბაბურ ძე მისი
დათუნა ძე გელისი
ნავაზ ძმა მისი
გივი ძე ივანესი
ბერი ძე მისი
გიტა ძე ბერისა
დათუნა ძე ივანესი
ხოსიტა ძე მისი
თანდილა ძე თაბათასი
ალხაზა ძე მისი
ლომისა ძე ბერისა
სეხნია ძმა მისი
კათისა ძე იორგისა
თედორე ძე სუხიტასი
ოთარა ძე მისი
თამაზა ძმა მისი
საქანა ძე ხოსიტასი
ალიკა ძე დერლასი
ივანე ძე ბასიასი
თამაზა ძმა მისი
შიო ძე ბერისა
ბერი ძე ბადანისა
ბაბუნა ძე მამუკასი
შიო ძმა მისი

მახარა ძმა მისი
ცახუნა ძე სუხიტასი
ხოსია ძე ზაქარასი
ბერი ძმა მისი
ბერი ძე კოკიასი
ხოსია ძმა მისი
გელიკა ძმა მისი
მამუკა ძე აბოსი
გიორგი ძმა მისი
ადინა ძე ხოტიასი
ბერი ძე დათუნასი
ოთარა ძე ნასყიდასი
ნასყიდა ძმა მისი
საბურა ძე შალვასი
ოთარა ძმა მისი
ძაღლუა ძმა მისი
გიტა ძე ივანესი
ნასყიდა ძე სეხნიასი
ივანე ძმა მისი
ანდრამ ძე ზალიკასი
მოვსეს ძე მისი
ზალიკა ძე ნათასი
ოთარა ძმა მისი
ზურაბ ძმა მისი
ესტატე ძე ზალასი
გიორგი ძე მისი
მამუკა ძე დათუნასი
ალიკა ძე მისი
სურბეთ ძმა მისი
მადია ძე მამუკასი
გივი ძე დალიასი

ბაბუნა ძე კაბისიასი
ივანე ძმა მისი
ბაბუნა ძე ჩაღლასი
ასატურა ძმა მისი
ხოსია ძე აბუასი
ნაზარა ძე ანისა
შიო ძე დათუნასი
ბერი ძე მისი
ხოსიტა ძე ბაბუნისა
ოთარა ძმა მისი
ლევანა ძე გიორგისა
გიორგი ძე მისი
ბირა ძე ბაბუნასი
დარჩია ძმა მისი
ბერი ძე ნასყიდასი
გითიკა ძმა მისი
თედორე ძე ბერისა
თამაზა ძე აღლასი
ბაბუნ ძე გიუნასი
დათუნა ძე სეხნიასი
ერეკლე ძე ბაბუნასი
ბასილა ძე ბაბუნასი
დათუნა ძე კოგისა
იორგი ძმა მისი
მამუკა ძე კოჯკადრასი
ოსიყმა ძე ბაბუნასი
ასილ ბერდ ძმა მისი
გიორგი ძე კოგინასი

იოსებ ძმა მისი
თამაზა ძე ბერისა
ზუჰრანა ძე თამაზასი
შერმაზან ძე კეალარასი
დათუნა ძე დათუნასი
დათუნა ძმა მისი
ნონია ძე დათუნასი
შიო ძე ბაბუნასი
რევაზ ძე ბათასი
ფირენ ძე ხოსიასი
ნათა ძმა მისი
ბერი ძე თაყასი
კაზარა ძე მისი
მორდეხა ძმა მისი
ხოსია ძე ოქრუასი
ოქრა ძე მისი
იოსება ძე მივალასი
ხოსია ძე მისი
დავით ძე დანიელასი
დანიელა ძმა მისი
შიო ძე გიორგისა
ესტატე ძე თედორესი
დათუნა ძმა მისი
ხოსია ძე ბერისა
ბაბუნა ძე კათისასი
ხასნია ძე ჩაღლასი
ჩაღლხამ ძე ბაბუნასი

კაცი 205

სახლი 116

მიწის დღიური მფლობელობა 180

სამეუფეო გელის დღიური მფლობელობა 20

სამეუფეო გენახის დღიური მფლობელობა 15

ბაზრის ბაჟი

დუქნები თვალი 20

ცარიელი ადგილები 20

ბაღების რაოდენობა 112

ეკლესიის რაოდენობა ერთი

ჯამი მარცვლეულისა

ისფენჯი კაცი 205, ახჩა 24600

ხოებალი ქილა 700, ახჩა 14000

ქერი ქილა 500, ახჩა 7500

ჭევეი ქილა 120, ახჩა 1800

ფეტვი ქილა 200, ახჩა 3000

უშრის გადასახადი ვენახზე დონუმი 250, თითოეულს
40, ახჩა 10 000

გადასახადი ერბოზე 1200

გადასახადი სკაზე 800

არუსანეს გადასახადი 180

გადასახადი ცხვარზე 990

დუშთიბანი, მიწაზე თაფუს გადასახადი 350

გადასახადი ღორზე 680, მურახ ხასიე გაბრანის

გადასახადი, თითოეულ სახლზე 2-2, 232

წისკეილი თვალი 4, სრული წლით, გადასახადი 480

ხსენებული სოფლის ბაზრის ბაჟი 500 ბადიჰავა, ჯურუმი
ჯიბაიეთ, იაფა ვე კაჩკუნ, ბეითალმალი აჰე ვე ხასე,
მალი გაიფ მაღლი მეფკუდ დიმედით 520
ჯამი 66832.¹

¹ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევითა და ფაქსიმილურებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. ს. ჯიქიამ და პროფ. ნ. შენგელიამ, წ. I თბ., 2010, გვ. 356-359.

თურქულ წყაროზე დაყრდნობით რთულია, ამ დროის ცხინვალის ეთნიკური სურათის სრულყოფილი აღდგენა, თუმცა, დაეთრიდან ნათლად ჩანს მოსახლეობის საერთო რაოდენობა, რაც 116 სახლს შეადგენდა. წყაროში მოხსენიებულია ასევე 205 კაცი. შედარებით გვიანდელი ხანის დოკუმენტური წყაროებით შესაძლებელია განსაზღვრულ იქნეს კომლში შემავალი ადამიანების საშუალო მაჩვენებელი. მაგ. XIX საუკუნის დასაწყისში გენერალ ლაზარევის ინფორმაციით ქართკახეთის სამეფოში 40 კომლი ცხოვრობდა, ხოლო კომლში საშუალოდ 4 მამაკაცი იყო. 1804 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, რომელიც შეიცავს ცნობებს დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის შესახებ, თითო კომლზე ნაანგარიშებია 5 მამაკაცი. აფხაზეთის მოსახლეობის გამოთვლის დროს (XIX საუკუნის დასაწყისი), ს. კაკაბაძე თითო კომლზე 8 სულს ვარაუდობდა.¹ ვ. ჯაოშილის გამოკვლევით, რაც 1832 წლის კამერალური აღწერის მასალებს ეყრდნობა, მამაკაცთა საშუალო რაოდენობა გორის მაზრაში 4. 11 სულს შეადგენდა.² მთისა და ბარის მოსახლეობის მონაცემთა შეჯერებით XVIII საუკუნის უკანასკნელ მესამედსა და XIX საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის რაიონებში კომლზე საშუალოდ 4. 01 მამაკაცი მოდიოდა, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს ჩრდილოეთ მთიან რაიონებში 3. 64. ამ მონაცემების შესახებ ვ. ჯაოშილი წერს: „ეს მონაცემები შეიძლება მივიღოთ XIX საუკუნის I მესამედის საქართველოს მოსახლეობის ერთ-ერთ დემოგრაფიულ მაჩვენებლად, მაგრამ ნახევარი საუკუნით ადრე, ანუ, უფრო ზუსტად 1770-იან წლებში კომლის საშუალო სულადობა რამდენადმე უფრო მეტი იქნებოდა“.³ საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ XVIII საუკუნის მოსახლეობის აღწერებში გამოიყენებოდა ტერმინი „თავი“, რომელსაც აკად. ივ. ჯავახიშვილი კომლში ოჯახის უფროსად

¹ ჯაოშილი ვ., საქართველოს მოსახლეობა, თბ., 1984, გვ. 42.

² იქვე, გვ. 43.

³ იქვე, გვ. 44.

მიიჩნეოდა. მისი აზრით, კომლში შესაძლებელია რამდენიმე ოჯახიც ყოფილიყო და თითოეული ოჯახის სათავეში „თავი“ იდგა.¹ აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დაეთრებში, ხშირად ერთ კომლში ორი, სამი, ან უფრო მეტი თავი შედიოდა.² თუ დავეშვებით, იმ გარემოებას, რომ დაეთარში მოხსენიებული ტერმინი „სახლი,“ ეს იგივე კომლია, ხოლო წყაროში მითითებული „კაცი“ XVIII საუკუნის აღწერებში გავრცელებული ტერმინის „თავის“ იდენტურია, მაშინ XVIII საუკუნის I მესამედში ცხინვალში სულ 116 კომლს და ამ კომლებში გაერთიანებულ 205 ოჯახს უცხოვრია. თუ საშუალოდ ოჯახზე 7 სულს ვიანგარიშებთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ დროის ცხინვალში 1435 მოსახლე ყოფილა. თურქულ დოკუმენტში ჩამოთვლილ მოსახლეთა სახელეების გათვალისწინებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ცხინვალში ქართველები შეადგენდნენ. ცხინვალის მოსახლეობა კიდევ უფრო გაზრდილი ჩანს 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხის მიხედვით, საიდანაც ირკვევა, რომ ცხინვალში იმ დროს 700 კომლს უცხოვრია. მოსახლეობას შეადგენდნენ ქართველები, სომხები და ებრაელები.³ თურქულ წყაროში მითითებულია, რომ სოფელი ცხინვალი ამილახვარს ექვემდებარებოდა. ამ დროის ქართული დოკუმენტური მასალებიდან ჩანს, რომ ცხინვალში ყმებს ფლობდა სამეფო ხელისუფლება და რამდენიმე ფეოდალური საგვარეულო (მათ შორის: მაჩაბლები, თარხნიშვილები, ხერხეულიძეები და სხვ.). აღსანიშნავია, რომ გივი ამილახვარი დაეთარში შემთხვევით არ იხსენიება. იგი ერთი პერიოდი აქტიურად ებრძოდა თურქებს, ხოლო შემდეგ მათ ორიენტაციაზე დადგა. ამის შესახებ ცნობები მოიპოვება როგორც ქართულ, ისე თურქულ წყაროებში. თურქი ისტორიკოსი გურჯი

¹ ჯაფახიშვილი ივ., ხალხის აღწერის და შემოსავლის დაეთრები საქართველოში, ჟურნ. „მოამბე“, IV, 1901, გვ. 10-11.

² ჯაფახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წიგნი I, თბ., 1967, გვ. 212-213.

³ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 193.

ზადე წერს, რომ გივი ამილახვარი თურქებს ეხმარებოდა და მათ სხვადასხვა სახის ინფორმაციას აწვდიდა.¹ ამას ადასტურებს ვახუშტი ბატონიშვილიც.² თურქეთის სულთანმა ერთგულებისათვის გივი ამილახვარს ჯერ ზემო ქართლი გადასცა, შემდეგ კი ცხინვალი.³ ამ ფაქტს ადასტურებს 1727 წლით დათარიღებული სიგელი, რომლის მიხედვით, სულთანმა ამილახვარს თბილისის სანჯაყი და გორის ნაჰიეში მდებარე სოფ. სინვალი (იგივე ცხინვალი) უბოძა 66 832 ახჩის შემოსავლით.⁴ სიგელში აღნიშნულია, რომ გივი ამილახვარ ოღლი ერთგულად ემსახურა სულთანს და მან დიდი შრომა გასწია ლეკების შემოსევის დროს გორის ციხის დაცვაში.⁵ გივი ამილახვარს არა მარტო ცხინვალი გადაეცა, არამედ დიდი ლიახვის ხეობის სოფლებიც, რომლებიც მაჩაბელთა ფეოდალურ გვარს ეკუთვნოდა. ამას ადასტურებს თბილისის ვილაიეთის დავთარში არსებული ცნობები. დავთარში ძალზე საინტერესო ინფორმაციაა, იმ დროის ცხინვალში განვითარებული სოფლის მეურნეობის შესახებ. როგორც წარმოდგენილი გადასახადებიდან ჩანს, ცხინვალის მოსახლეობა აქტიურად მისდევდა მიწათმოქმედებას, მოჰყავდათ: ქერი, ხორბალი, შერი, ჭეაგი, ფეტვი, განვითარებული იყო მევენახეობა. ცხინვალში საკუთარი ვენახები და სახნავი მიწა გააჩნდა სამეფო კარს. ცხინვალში განვითარებული იყო მეფუტკრეობა და მესაქონლეობა. გადასახადი იყო ვენახებზე, ოღონდ წყაროში არ ჩანს ვენახის გადასახადი ფულადი რენტით იყო წარმოდგენილი, თუ ნატურის სახით. მოსახლეობას დაკისრებული ჰქონდა ასევე ერბოს

¹ გურჯი ზადე, თბილისის დაპყრობის წიგნი თურქული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ცისანა აბულაძემ თბ., 1975, გვ. 36.

² ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 508.

³ ოთხმეზური გ. აღმოსავლეთ საქართველო 1723-1735 წ.წ. „ოსმალთა“, ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1975, გვ. 82.

⁴ შენგელია ნ., XV-XIX საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ოსმალური წყაროები, თბ., 1974, გვ. 222.

⁵ იქვე.

გადასახადი. მარცვლეულისა და საქონლის პროდუქტების გარდა თითოეულ „სახლს“ გადასახადი ფულადი სახითაც უნდა გაეღო. მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის გარდა მოსახლეობა მისდევდა მეზღვრობას. დაეთარში დასახელებულია 112 ბადი. ცხინვალში ამ დროს მოქმედებდა ბაზარი, ამის საფუძველს გვაძლევს დაეთარში ნახსენები „ბაზრის ბაჟი“. ეს გადასახადი ცხინვალში უფრო ადრეც არსებობდა. 1639 წლის დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ როსტომ მეფემ იერუსალიმის ჯერის მონასტერს შესწირა გორელი ვაჭარი, რომელიც სხვადასხვა სახის გადასახადისგან, მათ შორის „კრცხილვანის ბაჟისაგან“ გაათავისუფლა.¹ ცხინვალის ბაჟი იხსენიება ასევე 1634 წლის დოკუმენტში, საიდანაც ჩანს რომ მარიამ დედოფალმა თბილელი ეპისკოპოსის ყმებს ქრცხილვანის ბაჟი მოუხსნა.² ბაზრის არსებობა ცხინვალში სხვა წყაროებითაც დასტურდება. XVIII საუკუნის დოკუმენტური მასალის მიხედვით ცხინვალში განვითარებული იყო სავაჭრო საქმიანობა. აქ იყიდებოდა ადგილობრივი ხელოსნური ნაწარმი, ასევე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტი, ხე-ტყე.³ ცნობები ცხინვალში არსებული ბაზრის შესახებ უფრო გვიანდელ წყაროებშიც გვხვდება. გერმანელი მოგზაურის ედუარდ აიხვალდის ცნობების (XIX საუკუნის I მეოთხედი) მიხედვით ცხინვალში ძველი ეკლესიის გვერდით ფართე მოედანზე წელიწადში ორჯერ იმართებოდა ბაზრობა, სადაც ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ მყიდველები⁴ ცხინვალში დაეთრის შედგენის დროს ყოფილა ასევე 4 წისქვილი, რომელიც აქ მოწეული მარცვლეულისათვის იყო განკუთვნილი. მდ. დიდი ლიახვი შესანიშნავ რესურსს წარმოადგენდა იმისათვის, რომ ცხინვალის მოსახლეობას წისქვილები გაემართა და მოწეული მარცვლეული დაეფქვათ. ცხინვალში წისქვილების არსებობა სხვა დოკუმენტური მასალითაც დას-

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 182.

² იქვე, 183.

³ იქვე, 118-119.

⁴ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა შესაველი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 234.

ტურდება.¹ დაეთარიში მოხსენიებულია 20 დუქანი, რაც ცხინვალში ვაჭრობის განვითარებაზე უნდა მიუთითებდეს.² როგორც ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავდა ცხინვალში აღმოსავლეთ საქართველოში ებრაელთა მთავარი ადგილსამყოფელი იყო, ისეთ დასახლებებთან ერთად, როგორიცაა: სურამი, მძოვრეთი, ატენი, ახალდაბა. ცხინვალში საეკლესიო-სახელოსნო პუნქტს წარმოადგენდა.³ დუქნების არსებობა ცხინვალში უფრო გვიანდელი წყაროებითაც დასტურდება. მაგ. 1807 წლის დოკუმენტის მიხედვით ცხინვალში დუქნებს ფლობდნენ ელიოზიძეები, რომელთა ქონება შემდეგ ხახანაშვილებს შეუსყიდიათ.⁴

ცხინვალში რამდენიმე მართლმადიდებლური ტაძარი იყო,⁵ მაგრამ როგორც წყაროდან ჩანს, იმ დროისათვის მხოლოდ 1 ეკლესია მოქმედებდა.

ამრიგად, თბილისის ეპისკოპოსის 1728 წლის დაეთარი მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქის ცხინვალის ისტორიის შესახებ. დაეთარი დახმარებას გვიწევს ცხინვალის მოსახლეობის სულადობრივი მაჩვენებლებისა და მათი სამეურნეო საქმიანობის უკეთ შესასწავლად.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. IV, თბ., ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. V თბ., 1972, გვ. 674.

² 1728 წლის თბილისის ეპისკოპოსის დიდი დაეთარი, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლეულია და ფაქსიმილურად გამოსაცემად მოამზადეს აკად. ს. ჯიქიამ და პროფ. ნ. შენგელიამ, წ. I თბ., 2010, გვ. 359.

³ ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III თბ., 1966, გვ. 251.

⁴ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალში, 1986, გვ. 240.

⁵ მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, ტ. I თბ., 1984, გვ. 165-167.

შიდა ქართლის ზოგიერთი ტოპონიმის შესახებ*

უძველეს დროში დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრებ ქართულ მოსახლეობას შორის მჭიდრო ურთიერთობა არსებობდა. ამ ურთიერთობას, რასაკვირველია თავისი მყარი საფუძველი ჰქონდა, ეს იყო ერთი ეთნიკური წარმომავლობა. საუკუნეების განმავლობაში დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურულ ნაკადთა შერწყმა აქტიურად მიმდინარეობდა, ამას ადასტურებს არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მიკვლეული მასალა. კულტურათა გავრცელების საინტერესო მაგალითებს ვხვდებით შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, სადაც ჯერ კიდევ ენეოლითის პერიოდიდან ჩნდება დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები მოსახლეობის კულტურის გავრცელების კვალი. ამას ადასტურებს ქ. ცხინვალში გასულ საუკუნეში წარმოებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად აღმოჩენილი ნივთიერი კულტურის ძეგლები. ცხინვალის მიდამოებში XX საუკუნის 50-იან წლებში მიკვლეული კაჟის ასიმეტრიულ ქიმიანი ისრის წვერების მსგავსი ნიმუშები გვხვდება ქ. ოჩამჩირეში.¹ დასავლეთ საქართველოში არსებული კულტურული წრის ნაკეაღეცს ვხვდებით ცხინვალსა და მის მიდამოებში ასევე ბრინჯაოს პერიოდში. „ცხინვალის განძში“, რომელიც 1909 წელს აღმოაჩინეს, სხვა ინვენტართან ერთად ხუთი კოლხური ცული შედიოდა.² სოფ. დგერისში აღმოჩენილ ბრინჯაოს ცულს არქეოლოგი ბ. ტეხოვი კოლხურ კულტურის კუთვნილებად თვლიდა.³ ისტორიკოსი მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავდა: „განხილული მასალებიდან კარგად ჩანს, რომ შუა ბრინჯაოს ხანაში ცხინვალსა და მის მიდამოებში,

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 15.

² იქვე გვ. 19.

³ იქვე გვ. 23.

* ნაშრომი დაიბეჭდა გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის და აკად. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის პროფ. გენადი ბურჭულაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ ერთობლივი კონფერენციის შრომათა კრებულში, თბილისი, 2012.

წინა პერიოდებთან შედარებით სწრაფი ტემპით ვითარდება მატერიალური კულტურა, უმჯობესდება შრომის იარაღების ფორმა და დამუშავების ტექნიკა, მოსახლეობა მჭიდროდაა დასახლებული და ახლო ეკონომიურ-კულტურულ ურთიერთობაშია საქართველოს სხვა რაიონებისა და მეზობელი ქვეყნების მოსახლეობასთან.¹ კულტურათა შეხვედრების სხვა არაერთი მაგალითის დასახელებაც შეიძლება, რომელიც დასავლეთ საქართველოსთან შიდა ქართლის მოსახლეობის აქტიურ კავშირზე მეტყველებს. ნიუთიერი კულტურის ძეგლების გარდა უძველეს პერიოდში ქართველური წარმოშობის მოსახლეობის მჭიდრო კონტაქტის შესახებ ძალზე საინტერესო ინფორმაციას იძლევა ტოპონიმიკური მასალა. რომელთა ანალიზი, ცხადყოფს, რომ ქართლში ზანურ-სვანური მოსახლეობის ცხოვრების კვალი ჩანს. შიდა ქართლის ტოპონიმიკურ მასალას ამ თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ჯ. გეასალიამ მიაქცია ყურადღება. ჯ. გეასალია წერდა: „შიდა ქართლის მოსახლეობა უძველესი დროიდან ქართველური იყო, ამაზე მიუთითებს ქართული წარმოშობის ტოპონიმები და ქართულ-ზანურ-სვანური ტოპონიმიკური შეხვედრები, საუკუნეთა მანძილზე, მთიდან ბარში ეთნიკური გადაჯგუფების პროცესმა მოსახლეობის შემადგენლობას გარკვეული კვალი დაამჩნია“.² ჯ. გეასალიამ შიდა ქართლში არსებული არაერთი ტოპონიმი შეისწავლა, რომელთა ახსნაც სწორედ სვანურის, ან მეგრულ-ჭანურის მეშვეობით არის შესაძლებელი. მაგ. დადიანეთში არის ტოპონიმი „ცხრაქმითი“ (მთა), მის მახლობლად მთიან გვერდს ეწოდება „ჩხო-რუთი“ („ჩხორო“ მეგრ. – ცხრა).³ ჭურთის ხეობაში (ქსნის ხეობის ჩრდილოეთ მხარეს) გვხვდება ტოპონიმი „კუცხოეთი“ ჭანურში ჯ. გეასალიას განმარტებით „კუცხ“-ღვიძებას ნიშნავს.⁴ მეგრულის მეშვეობით იხსნება „საძგური“. მეგრული

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 18.

² გეასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 164.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

„ძეგირი“ ქართულად ეკალ-ღიჭას ნიშნავს.¹ ასეთივე ახსნა აქვს „ცხმორს“ ამ სახელწოდებას ადგილობრივი მოსახლეობა ქსნის ხეობაში არსებულ ქარჩოხის ციხეს უწოდებს. „ცხმორი“ მეკლევარის აზრით მომდინარეობს მეგრულიდან, კავკასიურ რცხილას მეგრულად ცხიმური ჰქვია. ლეხურის ხეობაში არსებობს ტოპონიმი „წიფური“, ეს სიტყვა მეგრულში წიფელს ნიშნავს.² მდინარე მეჯუდის სახელწოდება შესაძლებელია მომდინარეობდეს ზანური „მაჯუდადან“. ჭურთის ხევში არსებობს სოფელი „ჩხუნეთი“, მეგრულად ჩხუ ნიშნავს ძროხას. მეგრულ და სვანურ ენებთან პატარა ღიახვის ხეობაში არსებული ბევრი ტოპონიმი ამჟავნებს მსგავსებას. ასეთია მაგ. სოფ. გერი, სადაც მდებარეობს ქართლში განთქმული გერის წმინდა გიორგის სალოცავი.³ გერი მეგრულად მგელს ნიშნავს და როგორც ჯ. გვასალია განმარტავს: „ის შესანიშნავად უდგება სალოცავის შინაარსს. გერი და ლომისა შესაძლოა საერთო წარმოშობისანი გამოდგნენ, თუ ლომისაში სვანურ ლომს//ლემს დავინახავთ, რომლის თაყვანისცემაც გენეტიკურად მგლის (ძაღლის) კულტამდე მიდის“.⁴ ლაზურში „გერ-ი“ ნიშნავს „უკან-ს“, ხოლო „გერმა“ კი ტყეს.⁵ სვანური წარმოშობისაა შიდა ქართლის ტერიტორიაზე არსებული „ისროლის ხევი“, სვანურად „ისრ“ ისლს ნიშნავს. სვანურის მეშვეობით იხსნება პატარა ღიახვის ხეობაში არსებული ტოპონიმი ფაჩური და ასევე აქ გავრცელებული გვარი ლაფაჩი, მათი ფუძეა „ფაჩ“, რაც სვანურად ცაცხეს ნიშნავს.⁶ ჯ. გვასალიამ ყურადღება მიაქცია ასევე ტოპონიმ „საცხუმეთს“, VII საუკუნის სომხური გეოგრაფიის მიხედვით საცხუმეთი პატარა ღიახვის

¹ გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 164.

² იქვე.

³ სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ღიახვის ხეობის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 87.

⁴ გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 164.

⁵ კალანდია თ., 2000 ლაზური სიტყვა, სალექსიკონო მასალა, გამომც. არტანუჯი, თბ., 2005, გვ. 27.

⁶ გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 164.

ხეობის ზედა ნაწილს ერქვა.¹ „ცხუმ“ სევანურად რცხილის სახელწოდებაა. მისი მსგავსია ასევე ცხინვალის ძველი სახელწოდება ქრცხილვანი. სევანურის მეშვეობით არის ნაწარმოები ღარგვისი, როგორც ჯ. გეასალია აღნიშნავს: „ღა სევანური პრეფიქსია, ხოლო გურ, სევანურად ნიშნავს შუა ადგილს“.² ზემოთ წარმოდგენილი ტოპონიმიკური ერთეულების გარდა, ჩვენ ყურადღება მიიპყრო შიდა ქართლში გავრცელებულმა, სხვა, არაერთმა ტოპონიმმა, მათი უმრავლესობა გეხედება დიდი და პატარა ღიახვის ხეობაში ასევე, ფრონეს ხეობაში. მაგ. ქართულში არსებობს ქუართ-ი, მისი შესატყვისი ჭანურში და მეგრულში გვაქვს კურთა.³ აღსანიშნავია, რომ დიდი ღიახვის ხეობაში არსებობს სოფელი ქურთა. შიდა ქართლში გეხდება ტოპონიმი თირი, სადაც არსებობს უძველესი თირის მონასტერი.⁴ თირი გეხდება ასევე VII საუკუნის სომხურ გეოგრაფიაში, რომლის მიხედვით პატარა ღიახვის ხეობის ქვედა ნაწილს „ქორდითირიკოს ხევი“ ეწოდებოდა. თირი მეგრულში თოელს ნიშნავს.⁵ ღიახვის და ფრონეს ხეობის მიდამოებში გეხდება ტოპონიმი კუსირუთი, ამ სახელის ფუძე „კუს“ მეგრულ-ჭანურში კენესას ნიშნავს.⁶ არაგვის ხეობის მთიან ნაწილში არსებობს ტოპონიმი „ცხაოტი“, ჭანურ-მეგრულში „ცხოტ“ – სხლეტას, ხტომას ნიშნავს.⁷ პატარა ღიახვის ხეობაში გეხედება სოფელი ჭარები, საინტერესოა, რომ ჭანურ-მეგრულში „ჭარ“ წერას ნიშნავს.⁸ პატარა ღიახვის ხეობაში არის სოფელი დიცდი, საინტერესოა, რომ ლაზურში „დიცხირ-

¹ სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ღიახვის ხეობის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 8.

² გეასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 164.

³ ჩიქობავა არნ., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938, გვ. 178.

⁴ ანდლუაძე ნ., თირის მონასტრის ხუროთმოძღვრული ანსამბლი, თბ., 1976.

⁵ ჩიქობავა არნ., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938, გვ. 189.

⁶ იქვე, გვ. 300.

⁷ იქვე, გვ. 385.

⁸ კალანდია თ., 2000 ლაზური სიტყვა, სალექსიკონო მასალა, გამომც. არტანუჯი, თბ., 2005, გვ. 407.

ი" სისხლს აღნიშნავს.¹ პატარა ღიახევის ხეობაში, კერძოდ, სოფელ არბოში XX საუკუნის დასაწყისამდე გავრცელებული გვარი იყო ჭურჭული. ლაზურში ამ გვარის ფუძე „ქურ“ ნიშნავს ორს.² პატარა ღიახევის ხეობაში გვხვდება ფოტრისის ხევი, მას ვახუშტი ბატონიშვილიც იხსენიებს, ფოტრისის ხევი მდ. პატარა ღიახევის ერთ-ერთი შენაკადია, ის სოფელ ბელოთის ზემოთ ერთვის ღიახეს.³ მეგრულში გვხვდება მისი მსგავსი ფოტორი, რაც ფუტურო ხის აღმნიშვნელია.⁴ ასეთი ფაქტები გვხვდება ქსნის ხეობაშიც, მაგ. აქ გავრცელებული გვარია – ქენქაძე, არსებობს ასევე სოფელი ქენქაანი, აღსანიშნავია, რომ ლაზურში გვხვდება „ქანქ“, ხოლო სვანურში „ქინქ“, ენათმეცნიერთა გამოკვლევით ამ სიტყვების არქეტიპია ქენქ, რაც ქექვას ნიშნავს.⁵ შიდა ქართლში გვხვდება სოფელი ღრომი, იგი ისტორიულ საამილახვროში შედიოდა. ეს ტოპონიმი მსგავსებას პოულობს, მეგრულ „ღორონთთან“, მეგრულში მისი ერთ-ერთი განვითარებული ფორმაა ღრომთ-ი, რაც ღმერთს ნიშნავს.⁶ ქსნის ხეობის ჩრდილოეთ მხარეს მდებარეობს ჭურჯა, რომელსაც ვახუშტი ბატონიშვილიც იხსენიებს.⁷ მეგრულში „ჭორთ“ ლატანს, ჭოკს ნიშნავს.⁸ შიდა ქართლში გავრცელებული ტოპონიმების შესწავლა და ეტიმოლოგიური ანალიზი რასაკვირველია ენათმეცნიერების მომავალი კვლევის საგანი გახდება და ბევრი საინტერესო მასალაც გამოვლინდება,

¹ ფენრიხი პ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990, გვ. 133.

² იქვე, 243.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV თბ., 1973, გვ. 361-363.

⁴ ფენრიხი პ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990, გვ. 315.

⁵ იქვე, გვ. 334.

⁶ იქვე, გვ. 353.

⁷ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV თბ., 1973, გვ. 361-363.

⁸ ფენრიხი პ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990, გვ. 457.

მაგრამ ფაქტია, რომ უძველეს დროში დიდი იყო ქართველური ტომების ურთიერთტოლვა. ჯ. გეასალია აღმნიშნავს: „თუ უფრო ადრეული ხანიდან არა, გვიანი ბრინჯაოს ხანიდან მაინც, დასავლეთ საქართველოსა და შიდა ქართლის მოსახლეობა, არქეოლოგიურ კულტურათა მიხედვით, კულტურულ-ეთნიკურად მჭიდროდაა დაკავშირებული.¹ საინტერესოა, რომ შიდა ქართლი ფეოდალურ პერიოდში დასავლეთ საქართველოს მმართველთა დაინტერესების სფეროში მოექცა და აფხაზთა მეფეების ექსპანსიის ობიექტი გახდა. პატარა ლიახვის ხეობაში არსებულ სოფელ ერედვში შემორჩენილი წმინდა გიორგის ტაძრის კარიბჭეზე 906 წელს შესრულებული ასომთავრული წარწერა ცხადყოფს, რომ აფხაზეთის მეფეებს შიდა ქართლში ამ დროს დიდი გავლენა ჰქონდათ მოპოვებული.² ამავე პერიოდს უკავშირდება აკად. ს. ჯანაშიას აზრით შიდა ქართლში დასავლეთ საქართველოდან არაერთი ფეოდალური საგვარეულოს გადმოსახლება და დამკვიდრება მაგ. ჩიჯავაძეების, მარუშიძეების, ანჩაფაძეების.³ შიდა ქართლში არსებული ტოპონიმები საქართველოს ამ უძველესი კუთხის ცოცხალი ისტორიაა. ქართული ტოპონიმების გაყალბების პროცესი განსაკუთრებით გააქტიურდა 1922 წლის შემდეგ, როდესაც ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი ჩამოყალიბდა. ბოლშევიკების მიერ წაქეზებული ოსი მეცნიერები ძალისხმევას არ იშურებდნენ, რათა ქართული ტოპონიმები ოსურით ჩაენაცვლებინათ. შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ტოპონიმთა ახალი ნომინაცია, რომელიც 1934 წელს გამოქვეყნდა. ეს იყო „სამხრეთ ოსეთის დასახლებული პუნქტების, მდინარეების და მთების ახალი სახელწოდებები.“ სადაც ასობით ქართული ტოპონიმის გადააკეთეს. მკვლევარი კ. ხარაძე აღნიშნავს: „ოს მკვლევარებს და მაშინდელი ხელისუფლების წარმომადგენლებს ერთი ხელის მოსმით სურდათ ისტორიის ფურცლების წაშლა. თურ-

¹ გეასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 167.

² სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ლიახვის ხეობის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 124.

³ ჯანაშია ს., შრომები, თბ., 1952, გვ. 478.

მე, იმდროინდელი სამხრეთ ოსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დავალებით მხარეთმცოდნეობის ინსტიტუტმა გასწია მუშაობა გეოგრაფიული სახელწოდებების გადასინჯვაზე (?) თავის მხრივ სამხრეთ ოსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1933 წლის 5-6 მარტის სხდომამ დაამტკიცა ტოპონიმთა ახალი ჩამონათვალი¹. საინტერესოა, რომ ოსურ მხარეს განზრახული ჰქონდა ისტორიული ქართული სოფლების თუ დასახლებათა სახელწოდებების შეცვლა შემდეგნაირად, მაგ. გორგაშენი – დალდაგ-ყაუ, ნაგომევი ტიჯითად, ფიჭვნარი კულდიმად, ციხის სოფელი ხუბიათად, წინაგარი ამპარინად, მონასტერი დონგარონად, ქემერტი ჩემერთად და სხვ.² უნდა აღინიშნოს, რომ ე. წ. სამხრეთ ოსეთში არსებული სეპატისტული წრეებისათვის ტოპონიმების გადაკეთება და ისტორიის გაყალბება დღესაც მძლავრ იარაღს წარმოადგენს. 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ ამან კიდევ უფრო აქტიური ხასიათი მიიღო. ისტორიული ქართული სოფლების სახელწოდებები, რომელთა ფესვები საერთო ქართული ენიდან მომდინარეობს ქრება და მათ ნაცვლად ხელოვნურად შექმნილი ტოპონიმები მკვიდრდება.

¹ ხარაძე კ. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია (შიდა ქართლი), თბ., 1992, გვ. 34.

² იქვე.

Giorgi Sosiashvili
SOME OF SHIDA KARTLI TOPONYMY
RESUME

In ancient time the populations of the West and East Georgia had a close relationship between each other. This relationship had a solid basis – the same ethnic origin. Through centuries western and eastern cultures were being actively merged, this fact is proved by the results of archeological excavations. There are some more examples proving significant relations between the West Georgia and Shida Kartli populations. Toponymic materials display interesting information about a solid contact between the populations of the Georgian origin.

თავხელიძე-მაჩაბლების ურთიერთობა იერუსალიმის ქართულ საგანგებთან* (XV ს. I ნახ.)

შუა საუკუნეების მანძილზე საქართველოს სამეფო კარი აქტიურად ურთიერთობდა უცხოეთში არსებულ ქართულ საგანგებთან. სამეფო ხელისუფლებასთან ერთად ქვეყნის ფარგლებს გარეთ არსებულ ქართულ სიწმინდეებს განსაკუთრებული პატივისცემით და კრძალვით ეპყრობოდნენ. წარჩინებულ საგვარეულოთა წარმომადგენლები, რაც არამარტო სულიერი დამოკიდებულებით, არამედ მატერიალური დახმარებითაც გამოიხატებოდა. ქართული-ეკლესია მონასტრები, რომლებიც კულტურული ცხოვრების მძლავრ კერებს წარმოადგენდნენ, მშობლიური მიწა-წყლიდან საკმაოდ დიდ შემოსავალს იღებდნენ. როგორც სამეფო კარი, ისე ფეოდალური საგვარეულოები მათ დიდძალ შესაწირს უზახენიდნენ. უცხოეთში არსებულ ქართულ ეკლესია-მონასტრებს საქართველოში საკუთარი მამულებიც გააჩნდათ, ეს შემოსავალი ეკლესიების მოვლა-პატრონობას ხმარდებოდა. ქართულ საგანგებს შორის განსაკუთრებული პრივილეგიით სარგებლობდა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი, რომელიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, მათ შორის შიდა ქართლში რამდენიმე სოფელს ფლობდა. მაგ. სოფ. დირბი მთლიანად ჯვრის მონასტრის კუთვნილება იყო, დირბის ღეთისმშობლის ეკლესია იერუსალიმის არქიმანდრიტის რეზიდენციას წარმოადგენდა. ჯვრის მონასტერს ეკუთვნოდა აგრეთვე სოფელი თერგვისი (პატარა ლიახვის ხეობა), საღოლაშენი, მონასტერს ყმები ჰყავდა გორში, ნიქოზსა და ატენში.¹ თუ გადავხედავთ, იერუსალიმის ქართული კოლონიის შესახებ არსებულ დოკუმენტურ წყაროებს, კერძოდ, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპებს, ნათლად ჩანს, შუა საუკუნეების ქართული ფეოდალური საზოგადოების წარმო-

¹ მაჩისთვალისშვილი გ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია, თბ., 2004, გვ. 53.

* ნაშრომი დაიბეჭდა გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიის და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებულში, №3, თბილისი 2012.

მადგენელთა დიდი წელიწადი წმინდა მიწაზე არსებული უძველესი საგანის მოვლა-პატრონობის საქმეში. ამ მხრივ, აღსანიშნავია XV საუკუნის მოღვაწე ხელა თავხელიძე, იგი ჩვენი აზრით მაჩაბელთა ფეოდალური საგვარეულოს ფუძემდებელი იყო.¹ ხელა თავხელისძე იხსენიება თირის მონასტრის სამრეკლოს წარწერაში, რომელიც XIV საუკუნის ბოლო წლებით თარიღდება. წარწერაში ვკითხულობთ: „თავხელისძეთა, სიაუშ და რატის და ასათს და ხელს და მაჩაბელს და მშობელთა მათთა შეუნდვენ ღმერთმან ამინ“.² ხელა თავხელისძე იხსენიება თირის მონასტრის მეორე წარწერაშიც, ეს არის მონასტერზე მიშენებული ეკლერიის წარწერა: „მოღარეთუხუცესისა ხელას ერთგულსა, მახატლიშვილსა ბევროზს შეუნდოს ღმერთმან“.³ ხელა თავხელისძე თირის მონასტრის სამრეკლოს წარწერის შესრულების დროს თავხელისძეთა ოჯახის რიგით წევრად იხსენიება. ხოლო მიშენებული ეკლერიის წარწერაში ის უკვე მოღარეთუხუცესია. საინტერესოა, როდის და როგორ გადაეცათ თირის მონასტერი თავხელისძეებს? აღსანიშნავია, ის ფაქტი, რომ ხელა თავხელისძის მშობლებს ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის მიმართ გარკვეული დამსახურება მიუძღოდათ, ამას ადასტურებს თ. ჟორდანიას მიერ მიკვლეული მცხეთის ორი სიგელი. მკვლევრის ვარაუდით დოკუმენტები 1401-1407 წწ. უნდა იყოს შედგენილი. საბუთებში მოხსენიებულნი არიან კათალიკოზი ელიოზი (1399-1419) და თაველებისძენი: ასათა, მისი მეუღლე სოსანა და შვილი ხელი, რომელიც უკვე მოღარეთუხუცი იყო: „მცხეთას და ქკზს ელიოზს ესე უცრუველი და უზაკველი... წერილი დაგიწერე... მე თაველებისძემან ასათა და ჩემმა მეუღლემან სოსანამან და ჩუენთა შვილთა მოღარეთუხუცესმან ხელმან და მესტუმრემან გოგანიამან, მოგახსენე გრანსა გლეხნი ჩალჩერაშვილი და კოუნნორი მისითა მაძულთა... და თქვენ გამიჩინეთ ალაპი; მიქმასა

¹ სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 39.

² გეასალაია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 37.

³ მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, ტ. I თბ., 1984, გვ. 213.

დღესა ასათისა გარდაიხდებოდეს, მეორესა დღესა სოსანასათუის... კარგადებული ალაპი უნაკლულო“... სიგელს მიწერილი აქვს: „ასათსა და სოსანასა მოგუიხსენებია ჩუენითა ნებითა“ ასევე, ქ. მე მოლარეთუხუცესისა ხისა ჩემითა ნდომითა შემომიწირავს“.¹ მეორე სიგელიც იგივე შინაარსისაა: „წ-ა მეუფესა :ქ-კხსა ელიოზს... მოგახსენე მე თავხელისძემან ასათ და ჩემმან მეუღლემან სოსანამან და ჩ-ნთა შელთა მოლარეთუხუცესმან ხელმან და მესტუმრემან გოგნიამან, მოგახსენე გრანს გლეხნი ჩაღჩეს შვილი და კუნნორა მისითა მამულით... თქ-ნ გამიჩინეთ ალაპი... მე ცოცოსხაძეს არსენს დამიწერია“.² დოკუმენტებში მოხსენიებული თაველისძეები, ეს იგივე თავხელისძეები არიან. თირის მონასტერი თავხელისძეებს ხელას მოლარეთუხუცესობის შემდეგ რომ გადასცემოდათ, ანდა ამ ტაძარზე რაიმე უფლებები მათ ხელას დაწინაურების შემდეგ მოეპოვებინათ, მაშინ თირის სამრეკლოს წარწერაში ხელა რიგით წევრად არ იქნება მოხსენიებული. გამოდის, რომ თირის მონასტერზე თავხელისძეებმა წარწერის შექმნის უფლება, სწორედ ასათ თავხელისძის მოღვაწეობის დროს მოიპოვეს, ხოლო როცა ხელა ფეოდალურ იერარქიაში კიდევ უფრო დაწინაურდა, მან თირის მონასტერს მეტი ყურადღება მიაქცია და სხვა წარწერებითაც შეამკო. ხელამ თირის მონასტერს დიდი ღიახვის ხეობაში: მუგუთში, ქემერტში, ჭალაში, მელვრეკისში, ფხვენისში და მადრანდვალეთის სოფ. კოშკაში არაერთი მამული და მრავალი ყმა-გლეხი აჩუქა, რაც დასტურდება 1432 წლის დოკუმენტით.³ ასათ თავხელისძის დამსახურებას ეკლესიის მიმართ ადასტურდებს 1394-1419 წ.წ ერთი საბუთიც. ამ დოკუმენტში ჩანს, რომ მან სვეტიცხოველს ყმები შესწირა.⁴ ჩვენი აზრით, თავხელისძეების დაწინაურება პოლიტიკურ ასპარეზზე, სწორედ ასათის მოღვაწეობის დროს დაიწყო და

¹ უორდანია თ., ქრონიკები, ტ. II, თბ., 1897, გვ. 207.

² იქვე.

³ გეასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 112.

⁴ პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. II თბ., 1993, გვ. 268.

დიდ მასშტაბებს მისი შეიღის ხელას დროს მიაღწია, რომელიც სამეფო კარს დაუნათესავდა, ცოლად შეირთო ალექსანდრე I-ის ბიძაშვილი ათაბაგის ასული გულქანი და მცირე ხანში მოღარეთუხუცესი გახდა. რამაც მის საეკლესიო ქველმოქმედებას კიდევ უფრო შეუწყო ხელი. ის არამარტო თირის მონასტერზე ზრუნავდა. არამედ საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ ქართულ ეკლესია-მონასტრებზეც. შემთხვევით არ შემოინახა თავხელისძეების ოჯახის წევრთა სახელები იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპებმა. ხელას თავხელისძის დამსახურება იმდენად დიდი იყო, რომ მის სახელზე, ჯერ კიდევ მის სიცოცხლეში მაცხოვრის საფლავზე ქართველმა ბერებმა კანდელი აანთეს, რომელიც ჩაუქრობლად უნდა ნთებულიყო. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „თუესა დეკენბერსა კდ. ქ. გაგინინეთს(უენ), ჯ(უარი)სა მ(ა)მამან პიმე მოძულუარმ(ა)ნ და სურელად ერთს(უ)ლებით კრებ(უ)ლთა, თქ(უენ), მოღარეთუხუცესსა ხელაისა, თქ(უენ)თეს ერითი (!) კანდელი საფლ(ა)ესა ქ(რისტე)სსა საუკუნოდ დაუ(ე)სებ(ე)ლად ენთებოდეს, სადამდის(კაი ესე ჯ(უა)რის სახლი ეგოს. ვინცაი ესე პირი დ(ა) დაწერილი მოგიშალოს, თქ(უენ)გ(ა)ნცა მაგიორად იგი გ(ა)ნიკითხვის დღესა მ(ა)ს დიდსა გ(ა)ნკითხვის(ა)საი. ჩ(უენ)გნით ყ(ოვე)ლთა წელიწადთა ვინცაი აღდგომილ(!) იყოს, იბ თორმეტი ლიტრა ზეთი მიეცემოდეს უკლებლად“.¹ ხელა თავხელისძეს იერუსალიმის ქართულ სავანეებთან როგორც ჩანს აქტიური ურთიერთობა ჰქონდა, ამას ადასტურებს „გოლგოთის სვინაქსარის“ ერთი მინაწერი, რომელიც საინტერესო ისტორიას გადმოგვცემს. ხელა თავხელისძის მოღარეთუხუცესობის დროს გოლგოთის ტაძარში ქართველ ბერებს საკმაოდ დიდი უფლებები ჰქონდათ მოპოვებული. მათ მაცხოვრის აღდგომის წმინდა აღგილი ებარათ, სადაც საქართველოს სამეფო ოჯახისა, თუ წარწინებულ საგვარეულოთა წევრების სახელზე კანდელები ენთო. ბერს, რომელსაც ქრისტეს საფლავზე ანთებული

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 124.

კანდელების მოვლა-პატრონობა ევალებოდათ „აღდგომელი“ ერქვა. კანდელების ჩაუქრობლად ნთება დიდი რაოდენობით ზეთს მოითხოვდა, რომლის შესაძენად ფულადი თანხა იყო საჭირო. გოლგოთაზე მყოფმა ბერებმა დასახმარებლად საქართველოს მოღარეთუხუცესს – ხელა თავხელისძეს მიმართეს, როგორც ჩანს ხელა მათ მიმართ მზრუნველობას იჩენდა. ხელას გოლგოთასთვის 100 ფლური გაუგზავნია, ეს ფული იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის კრებულს დაუსაკუთრებია, სამაგიეროდ, ჯვრის მონასტერს გოლგოთაზე მოღვაწე ქართველი ბერებისათვის ყოველწლიურად თორმეტი ლიტრა ზეთი უნდა ეძლიათ. ძნელი სათქმელია, ნებით მისცეს გოლგოთის ქართველმა ბერებმა ხელას მიერ გაგზავნილი თანხა ჯვრის მონასტერში მყოფ მამებს, თუ ჯვრის კრებულმა თავად დაისაკუთრა ზეთის შესაძენად განკუთვნილი თანხა, ფაქტია, რომ ხელას დამსახურება იმდენად დიდი იყო ორივე ტაძრისათვის, მისი სახელი ჯვრის ალაპშიც მოიხსენიეს და „გოლგოთის სვინაქსარშიც“¹: „მე აღდგომელმან მახარებელმან წიგნი გაგზავნე საქართველოს ზეთისათვის ხელასა წინაშე და მას გამოგზავნა ასი ფლური ქრისტეს საფლავისთვის და ჯუარელთა დაიჭირეს და მონასტერმან მმ მ[ა]მ[ა]მან პიმენ მოძღუარმან იოანე კანდელაკმან ნიკოლოზ და სრულად კრებულთა და ხელოსანთა ხხელიირმან ვეენარ მეწისქვილემან – ყოველთავე დაგუიჩინეთ ზეთი თორმეტი ლიტრა ყოველტა წელიწადთა მიეცემოდეს ქრისტეს საფლავსა ჯვარისსა მონასტრისაგან. და ვინცა აღდგომელ იყოს ანთებდეს ერთსა კანდელსა დღედაღამე დაუვსებელად ქრისტეს საფლავსა ზედა და არაეინ მოუშალოს არცა შეცვალოს ხელასთვის, სადამდის ესე ჯუარისა მონასტერი ეგოს და მონაზონნი იყუნენ“¹. იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში ხელა თავხელისძეს ალაპი ნოენბერში დაუწესეს: „ნ(ო)ნბ(ე)რსა იჰ. ალაპი საუკუნოი, მოღარეთა უხუცესისა ხე-

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 139.

ლაისი, შეუნდვენ ღმერთმან, ა-ნ.¹ როგორც ე. მეტრეველი გან-
მარტავდა: „ხელას 100 ფლური სიცოცხლეში გამოუგზავნია.
მის სიცოცხლეშია დაწერილი ალაპი და სვინაქსარის მინაწე-
რიც“.² უნდა ითქვას, რომ იერუსალიმის ქართულ მონასტრებს
არამარტო ხელა, არამედ მისი ოჯახის წევრებიც ეხმარებოდ-
ნენ. ჯერის მონასტრის წინაშე გაღებული ღვაწლისათვის
ქართველ ბერებს ალაპი ხელას ძმის გოგნიასა და მისი მეუღ-
ლის კეკელუ(კას) სახელზე დაუწესებიათ. თუმცა, დოკუმენტი-
დან არ ჩანს, რა ღვაწლი მიუძღოდათ მათ ქართული ტაძრის
მიმართ: „ნ(ოე)ნბ(ერ)სა იზ. ალაპი საუკუნოი ხელაის ძმისა
გოგნიაისი, შეუნდვენ ღმერთმან, ა-ნ. და მისსა მეუღლესა
კეკელუ(კასა, შეუნდვენ ღმერთმან, ა-ნ.³ ხელას ძმის გოგნიას
მეუღლის სულის საოხად ჯერის კრებულს მეორე ალაპიც
დაუწესებია: „თუესა ფებერვალსა კდ ქ. ამასევე დღესა ალაპი
ხელას ძმისაი გოგნიას მეუ(ღ)ლისა კეკელუ(კასი, შეუნდვენ
ღმერთმან.⁴ ალაპში მოხსენიებული გოგნია ხელა თავხელისძის
ძმას, იგი როგორც ვნახეთ, მოხსენიებულია მცხეთის 1401-1407
წლის სიგელში, თუმცა, არ ჩანს თირის მონასტრის სამრეკ-
ლოს წარწერაში ასათ თავხელისძის შვილების გვერდით. შე-
საძლებელია, გოგნია ხელა თავხელისძის უმცროსი ძმა იყო
და თირის სამრეკლოს წარწერის შექმნისას ის ჯერაც არ იყო
დაბადებული. მაჩაბლებს იერუსალიმში ქართული-ეკლესია მო-
ნასტრების აშენების საქმეში დიდი წვლილი მიუძღოდათ, ამის
შესახებ ტიმოთე გაბაშვილი წერს: „აქა თუ ვის მიერ ელემენ-
ნეს იერუსალემს მონასტერნი, ისმინეთ ქ. მონასტერ დედათი
წმიდისა ეკატერინესი – ფანასკერტელისა-ციციშვილისა ამილ-
დაბარისა და მაჩაბელთ დაუარსებია მათი მოხსენება მუნ
არს. ესე მონასტერი დედათი არს“.⁵ იერუსალიმის ჯერის მო-

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 69.

² იქვე, გვ. 139.

³ იქვე, გვ. 68.

⁴ იქვე, გვ. 200.

⁵ გაბაშვილი ტ., მიმოსვლა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკლევა, ლექსი-
კონი და საძიებლები დაურთო ე. მეტრეველმა, თბ., 1956, გვ. 81.

ნასტრის აღაპების მიხედვით ცნობილია ორი ამილამბარ ფანასკერტელი. ერთი მათგანი მოღვაწეობდა XIV საუკუნის I ნახევარში, ხოლო მეორე XV საუკუნის დამდეგს. ე. მეტრეველის განმარტებით: „ძნელი სათმელია, თუ რომელი ამირლამბარი უნდა იყოს ამ მონასტრის კტიტორი – XIV საუკუნის პირველი ნახევრისა, თუ XV საუკუნის დამდეგის. ყოველ შემთხვევაში ამ ორი თარიღის ფარგლებში უნდა ვივარაუდოთ მონასტრის აშენება“.¹ ჩვენი აზრით, წმ. ეკატერინეს დედათა მონასტერი XIV საუკუნის I ნახევარშია დაარსებული, იმ ამირლამბარ ფანასკერტელის მოღვაწეობის დროს, რომელიც ჯვრის მონასტრის სვინაქსარის 105-ე აღაპში იხსენიება. როგორც ე. მეტრეველი აღნიშნავს ის იყო თაყა ფანასკერტელის ვაჟი.² ვინ არიან ტიმოთე გაბაშვილის ცნობაში მოხსენიებული მანაბლები? ქართულ ფეოდალურ საგვარეულოთა შორის XIII საუკუნეში მანაბელთა გვარი საკმაოდ დიდი გავლენით სარგებლობდა. მანაბლებს იხსენიებს XIII საუკუნის II ნახევრის საბუთი.³ ხოლო მანაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“ იცნობს კოხტასთავის შეთქმულების დროს მოღვაწე მანაბელს, რომელსაც ცოლად ჰყავდა შანშე მანდატურთუხე(ცესის) (მხარგრძელის) ასული.⁴ რაკი ხელა თავხელისძის მოღვაწეობამდე მანაბელთა ფეოდალური საგვარეულო არსებობდა, ადვილი შემადგლებელია, რომ იერუსალიმის ერთ-ერთი ტაძრის აღშენებლობით საქმეში მათაც მიეღოთ მონაწილეობა. არ არის გამორიცხული, რომ წმ. ეკატერინეს დედათა მონასტრის კტიტორები იმ მანაბლის წინაპრები იყვნენ, რომელმაც მედგარი წინააღმდეგობა გაუწია თემურ-ლენგის ლაშქარს.⁵ რაც შეეხება 136-138-ე აღაპიდან ცნობილ მეორე ამირლამბარ ფანასკერ-

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 146.

² იქვე, გვ. 150.

³ ოთხმეზური გ., შიდა ქართლის მცირე სათავადოები, შიდა ქართლის მცირე სათავადოები (სადოქტ. დისერტაცია, ხელნაწერი, თბ., 1999, გვ. 93).

⁴ იქვე.

⁵ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 337.

ტელს, იგი ჯერის მონასტრის მამის – პიმენ მაწყვერელის (XV საუკუნის I ათეული) თანამედროვე იყო. ამ დროს მოღვაწეობდა ხელა თაეხელისძეც (მოღარეთუხუცესი). ხელა თავისი დროის ძალზე ცნობილი პიროვნება იყო. ის, როგორც აღვნიშნეთ ფუჟლადი სახსრებით ეხმარებოდა იერუსალიმის ქართულ ტაძრებს და მას, ან მისი ოჯახის წევრებს რომ ამილდამბარ ფანასკერტელთან ერთად წმ. ეკატერინეს დედათა მონასტერი დაეარსებინათ, ტაძრის აღმშენებლებზე დაწესებული მოსახსენებელი მათ სახელებს უსათუოდ შემოინახავდა. როგორც ქართველი მოგზაურის სიტყვებიდან ჩანს, წმ. ეკატერინეს ტაძარში მაჩაბლებისათვის მოსახსენებელი იყო დაწესებული. როგორც ჩანს, მაჩაბელთა მიერ დაწესებული ზრუნვა და პატივისცემა წმინდა მიწისადმი ხელა თაეხელისძემ ღირსეულად გააგრძელა.

Giorgi Sosiashvili
**THE TAVKHELIDZE AND MACHABELI FAMILY
RELATIONS WITH THE GEORGIAN MONASTERIES
IN JERUSALEM
RESUMÉ**

During the Middle Ages Georgia used to have active relations with the Georgian monasteries existing abroad. Such holy places were usually treated with special honor not only by the royal authority but also by the representatives of other noble families. Such an attitude of Georgia was expressed through providing the monasteries with moral and spiritual as well as material support. The Georgian churches and monasteries represented powerful homes of cultural life which permanently received large donation from the royal court and feudal families. Such Georgian monasteries abroad possessed their own lands in Georgia that created certain amount of income covering the monastery care and maintenance expenses. The Monastery of the Cross of Jerusalem owning some villages of Shida Kartli enjoyed special privileges. The documental sources concerning the Georgian colony in Jerusalem obviously show the considerable contribution of medieval feudal society to the maintenance of one of the oldest monasteries in Holy Land. In this regard, one of the fifteenth-century figures at the royal court - Khela Tavkheladze and his active donations are worthy to be remarked. The Machabeli family built Saint Catherine's church in Jerusalem; this fact is confirmed by Timote Gabashvili, the eighteenth-century Georgian traveler.

ნიქოზის ეპარქიის ურთიერთობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან*

უცხოეთში არსებულ ქართულ ეკლესია-მონასტრებს შორის საუკუნეების მანძილზე განსაკუთრებული ადგილი ეკავა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს, რომლის მიმართ დიდ ყურადღებას იჩენდა როგორც საქართველოს სამეფო ხელისუფლება, ისე სხვადასხვა ფეოდალური საგვარეულო. ისინი ქართველთა მიერ დაარსებულ სულიერ კერას დიდძალ მატერიალურ ქონებას წირავენ. იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს საქართველოში თავისი მამულებიც გააჩნდა. ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში იგი არაერთ სოფელს ფლობდა და აქედან მიღებული შემოსავალი მონასტერს ხმარდებოდა. ჯვრის მონასტერს თავისი ქონება გააჩნდა შიდა ქართლშიც. კერძოდ, სოფ. ღირბში. აღნიშნული სოფელი მთლიანად ჯვრის მონასტერს ეკუთვნოდა. ღირბის ღვთისმშობლის ეკლესია იერუსალიმის არქიმანდრიტის რეზიდენციას წარმოადგენდა. ჯვრის ქართულ სავანეს ეკუთვნოდა ასევე სოფელი თერგვისი, რომელიც პატარა ღიახვის ხეობაში მდებარებს. არსებობს ქართლის მეფის ლუარსაბ II სიგელი, რომლითაც დასტურდება, რომ თერგვისი ჯვრის მონასტრის საკუთრება იყო. ლუარსაბ II მიერ 1624 წელს გაცემულ საბუთში ნათქვამია: „სოფელი თერგვისი, რაც ეყდანიანთს (ეყდანათს?) ჰქონდა და ან კიდევ არადეთს საღოლაშენი სადღეგრძელოდ და მეფობისა ჩუენისა წარსამართებლად და წესისათვის და საკანონოდ დისა ჩუენისა პატრონისა ხუარაშანისათვის შეგვიწირავს იელუსარემისათვის და ქრისტეს საფლავისათვის და პატრიარქი თეოფანესათვის“.¹ თერგვისში იერუსალიმის ქართული ტაძრის მფლობელობა უფრო გვიანდელი დოკუმენტიდან დასტურდება. 1640 წლის საბუთით, რომელიც გაცემულია ელისე თბილელის მიერ,

¹ ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 41.

* ნაშრომი დაიბეჭდა პროფ. ზ. პაპასკირის დაბადებიდან 60 წლისთავისადმი მიძღვნილ შრომათა კრებულში თბილისი, 2012.

ჩანს, რომ თბილელ ეპისკოპოსს ამ სოფელში იოთამ ბარლიშვილი ჩაუსახლება: „ესე წიგნი [მოგეც] მე, თბილელ ეფისკოპოსმან და ქრისტეს საფლავის მოსამსახურემან ელისე, შენ ბარლის შვილსა იოთამს და შვილთა შენთა. მოხველ და იქ, თერგისში ცოლი შეირთე და დასახლდი ჩვენის შეკითხულობითა და ნებართვით“. ¹ შიდა ქართლში იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს სხვა მამულებიც ჰქონდა. ეს იყო სოფელ ხვითის მიმდებარე ტერიტორია (აღნიშნული სოფელი მდებარეობს დიდი ლიახვის ხეობაში, სოფ. ნიქოზის მეზობლად) 1624 წლის ერთი დოკუმენტით ირკვევა, რომ სოფელი ხვითი იერუსალიმისათვის ვინმე დაღლაძეს შეუწირავს. სეიმონ II მიერ გაცემულ საბუთში ნათქვამია: „მერმე დაღლაძისაგან ქრისტეს საყლაყისათვის რხუითის ბოლოს მიწები აქვს შეწირული და იმის წიგნები დეკანოზს იოვანეს აქვს. რაც იმ წიგნებში მიწები ეწეროს, ჩვენც ის შეგვიწირავს“.² ნ. ხუციშვილი რხუითის სამართლიანად აიგივებს ნიქოზთან ახლოს მდებარე სოფელ ხვითთან.³ ამის საფუძველს მას აძლევს 1573 წლის შეწირულობის წიგნი, სადაც ვკითხულობთ: „კვალად შეუწირავს ზემონიქოსს მირზაული მამული მისითა სამართლიანითა და ვინც იყოს მამულსა ზ[ედ]ა, გარდაახდიდეს აღაპსა; კ[ვალა]დ შეუწირავს რხუითს მარტუილოზასშვილის მამული, ორთავე განაყოფთა მამული; იქვე, რხუითის უფლისურისა შემწირველისა კერძი ნახევარი მამული...“.⁴ აღნიშნული სოფელი, რომელიც დღეს ხვითის სახელით არის ცნობილი, უფრო გვიანდელი ხანის დოკუმენტებშიც რხუითის სახელწოდებით გვხვდება. მაგ. 1745 წ. საბუთში, რომელიც ასახავს დავას ქრცხინვალელებსა და ფავენელიშვილებს შორის, მოიხსენიება რხუითი, დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ცხინვალელ მურადაშვილებს და მის მეზობ-

¹ ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 126.

² იქვე, გვ. 31.

³ იქვე.

⁴ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედ. ტ. 1 თბ., 1940, გვ. 8.

ლებს ნიქოზში და რხეითში ნაყიდი პქონდათ მამული, რომელსაც ფავნელიშვილები ედაუებოდნენ.¹ ზემოთ ნახსენები დოღლაძეები, რომლებმაც ქრისტეს საფლავს მამულები შეწირეს, როგორც ჩანს, უფრო ადრეულ პერიოდშიც მოღვაწეობდნენ. ეს ჩანს 1432 წლის დოკუმენტიდან, საიდანაც ირკვევა, რომ მოღარეთუხუცეს ხელა თავხელიძეს სწორედ დოღლაძეებისგან უყიდა მამული, რაც შემდეგ თირის მონასტრისთვის შეუწირავს. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ღუერთეთს დედანაშვილისაგან ნაყიდი დოღლაძისა მიერ მისყიდული მამული მურტაული (შურტაული)?“² დოღლიძეების საგვარეულოს შესახებ მკვლევარი ნ. ხუციშვილი წერს: „დოღლიძეების (დოღლაძეების, ან დაღლაძეების) სავარაუდო სამფლობელო ადგილები XIV–XV საუკუნეებში შეიძლება შემდეგნაირად შემოიფარგლოს: დვანის წყლის ხეობის ნაწილი (ღუერთეთი, ტახტისძირი, დირბი), ნაწილობრივ დიდი ღიახეის მარჯვენა სანაპირო (მიწები რხუითის, ანუ ხუითის მახლობლად) და აგრეთვე, ფრონეების ხეობის ქვედა, სამხრეთი ზოლი სურამის მიმართულებით (სოფ. დოღლაურა და დოღლაურის ჭალა)“.³ დოღლიძეების სამფლობელო რამდენიმე სათავადოს ემიჯნებოდა მათ შორის საამილახუროს და სამაჩაბლოს.⁴ აღსანიშნავია, რომ დოღლიძეების გვარი გადაშენდა და მისი მამულები სამეფო კარმა ქრისტეს საფლავს შეწირა. ამ ინფორმაციას გვაწვდის ცნობილი ხალხოსანი მწერალი სოფრომ მგალობელიშვილი 1888 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ კორესპონდენციაში.⁵ იერუსალიმის ჯერის მონასტერს მამული პქონდა სოფ. ნიქოზში, სადაც თავისი ყმები პყავდა საპატრიარქოსაც. 1720 წლის სეპტიცხოვლისა და კათალიკოსის

¹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედ. ტ. 1 თბ., 1940, გვ. 326.

² ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯერის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 31.

³ იქვე, გვ. 32.

⁴ იქვე, გვ. 32-34.

⁵ გაზ. „ივერია“ 1888, №216, გვ. 216.

ემების ნუსხაში ჩანს, რომ კათალიკოსს ნიქოზში შვიდი კომ-
ლი ყმა ეკუთვნოდა.¹ რაც შეეხება ჯერის მონასტერს, XVIII
საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ ბატონიშვილმა დაამტკიცა ნი-
ქოზში ერთი ზერისა და ერთი მეზერეს შეწირულობა. ეს მა-
მული ადრე ჯერის მონასტრისათვის ვინმე დიასამიძეს შეუწი-
რავს. საბუთში ნათქვამია: „როგორც შეწირული ყოფილიყოს,
ისრევე ჯვარის მონასტრისათვის, ჯვარის მამას ეჭიროს ბატო-
ნის მამის ჩვენის მობრძანებამდი. იმის მერე როგორც სჯობს,
ისე ყოს“.² საბუთი გაცემულია 1703-1709 წლებს შორის – ვახ-
ტანგის ჯანიშინობის დროიდან გიორგი XI სიკვდილამდე.³
აღსანიშნავია, რომ დიასამიძეები დიდი ღიახვის ხეობის მახ-
ლობლად მდებარე სოფელ საქაშეთში XVIII საუკუნის ბო-
ლომდე ცხოვრობდნენ. ერეკლე II დროს დიმიტრი დიასამიძე
გორის ციხის მინბაში ყოფილა და მას, როგორც ერთ-ერთი
წარწერა გვამცნობს, 1792 წელს საქაშეთის კოშკი აუშენებია.⁴
როგორც ვახტანგ VI სიგელი ადასტურებს დიასამიძეებს იუ-
რუსალიმის ქართული ტაძრისათვის ნიქოზში არსებული მამუ-
ლი შეუწირავთ. როგორც ჩანს, ისინი ზრუნვას იჩენდნენ წმინ-
და მიწაზე არსებულ ქართული მონასტრის მიმართ. ეს დას-
ტურდება დოკუმენტური მასალით, კერძოდ, იურუსალიმის ჯერის
მონასტრის აღაპში იხსენიენა ვარამ დიასამიძე: „[თუესა დეკუ-
მბერსა ზ], ამასვე დღე წირვა და აღაპი და ლოცუ(ა)ი დიასა-
მისძისა ვარამისი, ასი მუტყალი ოქრო გამოიგზავნა, შეუნდუ-
ნეს ღმერთმან“.⁵ ეს გახლავთ 103-ე აღაპი, ხოლო 104 აღაპი
დაწესებულია ვარამ დიასამიძის მეუღლის თამარის სახელ-
ზე.⁶ XVIII ტაბულაში გაერთიანებული აღაპების, კერძოდ, ღო-

¹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედ.
ტ. 1 თბ., 1940, გვ. 184.

² ხუციშვილი ნ., იურუსალიმის ჯერის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართვე-
ლოში, თბ., 2006, გვ. 41.

³ იქვე.

⁴ მეგრელიძე ი., სიძველეები ღიახვის ხეობაში, ტ. 1 თბ., 1984, გვ. 112.

⁵ მეტრეველი ე., მასალები იურუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ.,
1962, გვ. 103.

⁶ იქვე, გვ. 104.

კუმენტებში მოხსენიებული ფულის ერთეულების, აგრეთვე ხელნაწერის სტილური ნიშნების მიხედვით ელ. მეტრეველი ვარაუდობს, რომ ალაპები შედგენილი უნდა იყოს XV საუკუნეში.¹ ხომ არ იყო ვარამ დიასამიძე ის პიროვნება, რომლის მიერაც მოხდა ნიქოზის მამულის შეწირვა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისადმი? ამას ამყარებს რამდენიმე გარემოება, 1. მის სახელზე დაწესებული იყო ალაპი, რაც სწორედ განსაკუთრებული დამსახურებისთვის ხდებოდა. 2. ზემოთ წარმოდგენილ სიგელში ვახტანგ VI დაამტკიცა ჯვრის მონასტრის კუთვნილი მამული „როგორც შეწირული ყოფილიყოს“ დიასამიძეებისგან. 3. ვარამ დიასამიძის ალაპთან ერთად, როგორც ელ. მეტრეველს აქვს აღნიშნული XVIII ტაბულაში ერთიანდება დანიელ წინამძღვრის ალაპი, რომელიც ასევე XV საუკუნეშია შედგენილი. როგორც მკვლევარი ვარაუდობს, ალაპში მოხსენიებული დანიელ წინამძღვარი შესაძლებელია ჯვრის მონასტრის მამა – ნიქოზის ეპისკოპოსი დანიელი იყო. ეჭვს გარეშეა, რომ ვარამ დიასამიძე და დანიელ წინამძღვარი ერთსა და იმავე ეპოქაში მოღვაწეობდნენ, რადგან ორივე მათგანის ალაპში როგორც აღინიშნა ფულის ერთი და იგივე ერთეულია მოხსენიებული. დანიელს იერუსალიმის ჯვრის მონასტრისათვის 200 მუტყალი ოქრო გაუგზავნია, ხოლო ვარამ დიასამიძეს 100 მუტყალი. არ არის გამორიცხული, რომ დიასამიძეებმა, ნიქოზში არსებული მამული ნიქოზელი ეპისკოპოსის, ჯვრის მონასტრის წინამძღვრად დამტკიცებული დანიელის თხოვნით შესწირეს. დიასამიძეებს მამული სოფ. ნიქოზში, გვიანფეოდალურ პერიოდშიც ჰქონდათ, რომელიც შემდეგ მათ მანაბლებს მიჰყიდეს. ამას ადასტურებს 1700 წლის ნასყიდობის წიგნი მიცემული იასე და ედიშერ დიასამიძეთა მიერ პაატაბეგ და ავთანდილ მანაბლებისადმი.² დიასამიძეებს, რომ განსაკუთრებული ურთიერთობა ჰქონდათ იერუსალიმის ქართულ სავანეს-

¹ მეტრეველი ე.- მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, 145.

² დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ნ. ბურძენიშვილის რედ. ტ. I თბ., 1940, გვ. 109.

თან, ჩანს იქიდანაც, რომ მათი საგვარეულოს წარმომადგენელი ანტონი 1755 წლის დოკუმენტის მიხედვით იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი იყო.¹ სოფელ ნიქოზს იერუსალიმთან საკმაოდ დიდი ხნის ურთიერთობა ჰქონდა. საისტორიო წყაროებიდან ცნობილია, რომ ნიქოზის საეპისკოპოსო ვახტანგ გორგასალმა დააარსა. ქართლის ცხოვრებაში ვკითხულობთ: „ხოლო მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესიაი, მოციქულთაი სუეტი ცხოველი და უპყრა სუეტსა შინა სამხრით, ადგილსა მას, სადა დაცემული იყო ეკლესიაი, რომელ არს სიონი დიდი, მუნ შინა დასუეს პეტრე კათალიკოსად და სამოელ-ეპისკოპოსად მცხეთასავე საეპისკოპოსოსა. დასუა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთს, ეკლესიასა აქიზისასა, ერთი – არტანს, ერთი – მანგლისს, ერთი – ბოლნის[ს], ერთი – რუსთავს, ერთი – ნინოწმიდას, [ერთი] – უჯარმოისკარსა, რომელი გორგასალსა აღეშენა, ერთი – ჭერემს, მისსავე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორთავე ეკლესიათა, რომელიგი მანვე აღაშენა, ერთი – ჩელეთს, რომელი სოფელსა შუა აღაშენა; ერთი ხორნაბუჯს, ერთი აგარაკს, რომელ არს ხუნანის გამართებით. შემდგომად ამისა აღაშენა ეკლესიაი ნიქოზისაი საგზებელსა თანა ცეცხლისასა და დასუა ეპისკოპოსი, სადა-იგი დაეფლა გუამი წმიდისა რაუდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახტანგისა“.² არსებობს გადმოცემა, იმის შესახებ, რომ ნიქოზის ღვთაების ტაძარში დაბრძანებული იყო ცხოველმყოფელი ხის (ძელიცხოველის), ანუ ძელიჭეშმარიტის ჯვარი (სიგრძით 4 გოჯი), რომელიც თითქოს ვახტანგ გორგასალს ძღვნად იერუსალიმის პატრიარქმა გამოუგზავნა. ჯვარს წარწერაც ჰქონია, რომ ის იერუსალიმიდან იყო ჩამოტანილი. წარწერიდან ჩანდა, რომ იგი თამარ მეფის ასულს რუსუდანს განუახლებია (ჯვრისთვის ვერცხლის ბუდე გაუკეთებია), ამ გადმოცემის მიხედვით ჯვარი აქ 1791

¹ ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 103.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ., 2008, გვ. 215.

წლამდე ინახებოდა. ეს ჯვარი ათანასე ეპისკოპოსის დროს დაკარგულა (1799), ამისათვის ათანასე ნიქოზელი მეფე გიორგი XII კათედრას მოაშორა და ნათლისმცემლის უდაბნოში (მონასტერში) გადაასახლა. გიორგი XII სიკედილის შემდეგ დავით ბატონიშვილმა ათანასე ისევ ნიქოზის ეპისკოპოსად დააბრუნა. ათანასე 1810 წელს გარდაიცვალა.¹ თუ ზემოთ წარმოდგელი ცნობას დავეყრდნობით ნიქოზის ეპარქიის ურთიერთობას იერუსალიმის წმინდა მიწასთან საეპისკოპოსოს დაარსებისთანავე ჩაეყარა საფუძველი. იერუსალიმის პატრიარქისაგან ნაჩუქარი ძელიცხოველის ნაწილი ვახტანგ გორგასალმა ნიქოზის ტაძარში დააბრძანა, რომელიც ათანასე ნიქოზის ეპისკოპოსის მოღვაწიობის დროს დაიკარგა. გიორგი XII სწორედ ამის გამო გაუძევებია ათანასე ნიქოზიდან. გიორგი XII ერთ-ერთ სიგელში აღნიშნულია, რომ ათანასე ერეკლე II დროს უკურთხებიან ნიქოზის ეპისკოპოსად. არსებობს 1798 წლის დოკუმენტი: „არზა ნიქოზლისა გამოსაღების თაობაზე გიორგი XII ოქმით“ აქედან ირკვევა, რომ ათანასე ნიქოზელი ერეკლე II დროს გახდა ნიქოზის ეპისკოპოსი. ათანასე წერს „ათი წელიწადი არის ამ ეკლესიაში ნეტარხსენებულმა ბატონმა (იგულისხმება ერეკლე II – გ.ს.) დამაყენა“. ამ დროისათვის ნიქოზის საეპისკოპოსოს ქონებას შეადგენდა ხუთი კომლი ყმა, ხოლო მისი სამწყსო იყო ოთხი სოფელი.² გიორგი XII მიერ ათანასე ეპისკოპოსის ნიქოზიდან გაძევება ძელიცხოველის ნაწილის დაკარგვის გამო შემთხვევითი არ იყო. ერეკლე II მემკვიდრე ქრისტეს საფლავის ყმების და მამულის მეურვე იყო. ეს დასტურდება 1793 წლის დოკუმენტით, რომელსაც პქვია: „არზა სვიმონა ფეიქრისა ყმობის თაობაზე გიორგი XII ის ოქმით“, სვიმონა ფეიქარი, რომელიც ქრისტეს საფლავის ყმა იყო, ასე მიმართავს გიორგი XII: „რადგან ქრისტეს საფლავის საყმოს მეურვე თქვენა ბძანდებით, ამისათვის გვეყდრებით

¹ მეგრული ი., სიძეულები ღიახვის ხეობაში, ტ. I თბ., 1984, გვ. 145.

² ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VIII თბ., 1985, გვ. 460.

თქვენად სადღეგრძელოთ, ერთი ასეთი ოქმი მებოძოს, რომ ჩემი გათვისება სხვამ არა კაცმა არ მოინდომოთ, და ჩემი შეძლებისამებრ ქრისტეს საფლავს ემსახურებდე საუკუნოდ და თქვენის შეილების მლოცავი ვიმყოფებოდე“.¹ დოკუმენტებიდან არ ჩანს, ათანასე ნოქოზელის მოღვაწეობის დროს გააჩნდა თუ არა იერუსალიმის ქართულ საეპარქიო თავისი მამული ნიქოზში. როგორც ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტიდან ირკვევა, ნიქოზის ეპარქია ამ დროისათვის ძალზე ღარიბი იყო. ამის მიზეზად საბუთში დასახელებულია ადგილობრივი წარჩინებულები, რომლებმაც ნიქოზის ტაძარს მამულები წაართვეს. ნიქოზის ტაძრის ახლო ურთიერთობას იერუსალიმთან, კერძოდ, ჯვრის მონასტერთან არაერთი წყარო ასტურებს. ამ მხრივ, ძალზე საყურადღებო ცნობებს შეიცავს ნიქოზის ტაძრის სამრეკლოს წარწერა. სამრეკლოს აღმოსავლეთი გარეკედლის ჩრდილოეთი მხარის მეორე ქვაზე „მრგვლოვანი“ ასოებით წერია: „წ. სახელითა ღმრთისაითა, ქრისტე შეიწყალე ამის გალატონი: მემარნიშვილი, მახარებელი ჯუარის კაცი, მახარებელი გვრიტიშვილი გიორგი. შეუნდოს ღმერთმან ცოდვანი(მათ)ნი(?). ამინ“.² ე. ბერიძე ნიქოზის სამრეკლოს გვიანფოდალური ხანით ათარიღებს.³ ჩნდება კითხვა, რატომ იხსენიება იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის კაცი ნიქოზის ტაძრის სამრეკლოს წარწერაში? ჩვენი აზრით ის უნდა ყოფილიყო ნიქოზსა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე არსებული ჯვრის მონასტრის მამულების მეთვალყურე და არც ის არის გამორიცხული, რომ მას ნიქოზის ტაძრის სამრეკლოს აშენებაში, რაიმე წვლილი შეეტანა. ხომ არ იყო ჯუარის კაცი ჯუარის მამის წარმომადგენელი ნიქოზში? მით უფრო იმ დროს, როცა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მამა ნიქოზელი ეპისკოპოსი დანიელი იყო? რომელიც XV საუკუნის II ნახევარში

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VIII თბ., 1985, გვ. 187.

² მეგრული ე. წ. სიძველეები ლიახვის ხეობაში, ტ. I თბ., 1984, გვ. 155.

³ ბერიძე ე. ძველი ქართველი ხუროთმოძღვრები, თბ., 1956, გვ. 41.

მოღვაწეობდა.¹ საქართველოში ჯვარის მამის ინსტიტუტი საკმაოდ ძველი დროიდან მოქმედებდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო დაკვირვებაა პქონდა ნ. ხუციშვილს, რომელიც წერდა: „ჯვრის მონასტრის მთელ სასულიერო და სამეურნეო საქმიანობას ხელმძღვანელობდა წინამძღვარი – იღუმენი, რომელსაც საქართველოს მეფე (ერთიანი ფეოდალური მონარქიის დაშლის შემდეგ – ქართლის მეფე) ნიშნავდა და ჯვრის მამად იწოდებოდა. ის, იმავდროულად უდიდესი ქრისტიანული სიწმინდის გოლგოთის წინამძღვრადაც ითვლებოდა და საქართველოს მეფეს და იერუსალიმის პატრიარქს ერთმანეთთან აკავშირებდა. ჯვრის მამები განაგებდნენ იერუსალიმის და მის შემოგარენში არსებულ ეკლესია-მონასტრებს და იერუსალიმის საკმაოდ ხალხმრავალ ქართულ თემსაც.² როგორც ნ. ხუციშვილი აღნიშნავს: „აღაპებში ჩანს რა როლს თამაშობდა ჯვრის მამა მონასტრის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, როგორ ახდენდა შესაწირავების გადანაწილებას ეკლესია-მონასტრებს შორის სარემონტო სამუშაოების ჩასატარებლად, გამოჰყოფდა თანხებს მათი ინვენტარით, ზეთით, ცვილით და სხვ. უზრუნველსაყოფად“.³ საქართველოში იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ქონების ეფექტურად მართვის თვალსაზრისით არსებობდა ჯვარის მამის ეკლესია. „ჯვარისმამის ეკლესია, როგორც სახელწოდებიდანაც ჩანს, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვრისა და საქართველოში მისი ყმა-მამულის გამგებლის, ჯვარის მამის ადგილსამყოფელი იყო. იერუსალიმის „ჯვარის მამათა სადგური“ ეკლესია მდებარეობს ძველ თბილისში, სიონის საკათედრო ტაძრის მოპირდაპირე მხარეს“.⁴ რაც შეეხება ჯვარის მამის თანამდებობას, ეს განსაკუთრებული პრივილეგია იყო და მისი დანიშვნა სამეფო კარის გა-

¹ მამისტვალისშვილი ე. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია, თბ., 2004, გვ. 36.

² ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 32.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 16.

დაწყვეტილებით ხდებოდა, რადგან ჯვარის მამას მარტოოდენ ჯვრის მონასტრის მეურნეობის და ქონების მართვა არ ევალებოდა, ის აქტიურად იყო ჩართული იმ პერიოდის დიპლომატიურ ურთიერთობებში და იერუსალიმში საქართველოს სამეფო კარს წარმოადგენდა. ნ. ხუციშვილი წერს: „შეინიშნება გარკვეული კანონზომიერება: ჯვარის მამები, როგორც მუხრანის ბატონიშვილი, ასევე ფალავანდიშვილი ქართლის მეფეების ახლო ნათესავები არიან, რაც მიუთითებს ამ თანამდებობის მნიშვნელობაზე“.¹ თუმცა, როგორც ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტით ჩანს, ჯვარის მამის გარდა წმინდა მიწის ქონებას სამეფო კარიც მეურვეობდა. როგორც ენახეთ ერთ-ერთ დოკუმენტში ქრისტეს საფლავის ყმების მეურვედ გიორგი XII იხსენიება. როგორც ზემოთ მიუთითებდით XV საუკუნის II ნახევარში იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ურთიერთობა ნიქოზის ეპარქიასთან კიდევ უფრო გააქტიურდა, რადგან ჯვარის მამად ნიქოზელი ეპისკოპოსი დანიელ დანიშნა. დანიელ ნიქოზელის სახელზე ჯვრის მონასტერში აღაპი იყო დაწესებული, აღაპების ტიშენდორპისეულ ნუსხაში ეკითხულობთ: „გაუჩინეთ ჩ(უენ), ჯუარისა მამამან ნიქოზელმან დანიელ და კანდელაკმან და ერთსულობით ძმათა, გოხასძესაი ელემპიასაი დიდათა მარხუაშ(ინ)აი, შაბათ-კუირიაკითა პანაშუიდი სხუ(ა)თა მუპანაშუიდეთა თ(ან)ა, შ(ეუნდენეს) ღმერთ-მან, ა-ნ“.² სავარაუდოა, რომ ჯვარის მამა დანიელს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს სამეფო კართან, არ გამოვრიცხავთ, რომ იგი სამეფო ოჯახს ენათესავებოდა კიდევ და სწორედ ამის გამო დანიშნა ესოდენ მნიშვნელოვანი მონასტრის წინამძღვრად. ეს აღაპი სხვა რაიმე მნიშვნელოვან ინფორმაციას არ შეიცავს, თუმცა, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი დანიელი ჯვრის მონასტრის სვინაქსარის აღაპშიც იხსენიება: „[თუ ესა დეკემბერსა იზ] ამასევე დღესა წირვა და აღაპი და და-

¹ ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 98.

² მტერველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 77.

ლ(ო)ცვა საუკუნო წინამძღუდრისა დანიელისი, ორასი მუტყალი ოქრო საილ[ა]პედ გამოეგზავნა და ისი მუტყალ[ი] დედაბერთათეს ეენახისათეს სასყიდლად. დედ[ა]პერთა ეენახი აღარ იყიდეს და გაუყავ[ი]თ. ათი სომი მღრღელთათს გამოეგზავნა, [მღრღელ-თს] კ(ა)ცისათეს არ მოგვეცემია, შეუნდვენ ღმერთმან¹. როგორც ჩანს, დანიელ წინამძღვარმა 200 მუტყალი ოქრო ჯვრის მონასტერს გაუგზავნა (სააღაპედ). ეს შეწირულობა განკუთვნილი იყო იმისათვის, რომ მის სახელზე ალაპი დაეწესებინათ, ხოლო გარკვეული თანხა – 60 მუტყალი ოქრო კი დანიელს დედაბერთათეს (ალბათ დედათა მონასტრისათვის) ეენახის შესაძენად გაუგზავნია. თანხის ერთი ნაწილი ათი სომი წინამძღვარს იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში მყოფი სასულიერო პირებისათვის გადაუცია. ელენე მეტრეველი გამოთქვამს ვარაუდს (რასაც ჩვენც ეუჭერთ მხარს), რომ დანიელ წინამძღვარი ეს იგივე დანიელ ჯვარის მამაა (ნიქოზელი ეპისკოპოსი), „ცნობები ამ პირის შესახებ (იგულისხმება დანიელ წინამძღვარი – გ.ს) არ გაგვაჩნია. ასევე არაფერი ვიცით ამავე ტაბულის სხვა აღაპებში მოხსენიებულ პირთა შესახებ. ხელის მიხედვით აღაპები XV საუკუნეზე ადრეული არ უნდა იყვნენ. ხომ არ არის დანიელ წინამძღვარი იგივე დანიელ ნიქოზელი, შემდეგ ჯვარის მამა, რომლის აღაპი დაუცავს ტიშენდორფისეულ ნუსხას (ტ-94) ასე რომ იყოს კიდევ, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ სეინაქსარის აღაპი დაწერილია დანიელის ჯვარის მამობამდე.² ნიქოზის ეპარქიის მჭიდრო ურთიერთობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან მომდევნო საუკუნეებში კიდევ უფრო გააქტიურდა. XVIII საუკუნის II ნახევარში ჯვრის მონასტრის მამა კელავ ნიქოზელი ეპისკოპოსი იყო. დავით ნიქოზელი ჯვრის მონასტერს 1761-1773 წწ. უდგა სათავეში.³ ის თავისი დროის საკმაოდ ცნობილი პიროვნება იყო

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 115.

² იქვე, გვ. 149.

³ ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 117.

და არაერთ დოკუმენტში იხსენიება, მაგ. 1761 წელს ჯვარის მამა დავით ნიქოზელი ამოწმებს ნასყიდობის წიგნს ხერხეულძიძეებისა და არდაშელებს შორის.¹ 1762 წელს კი ხერხეულიძეებსა და მირზაშვილებს შორის. „ქ. მე მიქოზელი ეფისკოპოზი დავით და ჯვარის მამა ამისი მოწამე ვარ“. სიგელს ახლავს ბეჭედიც მხედრული ლეგენდით „ქ. მიქოზელი ეპისკოპოზი“. შუაში ასომთავრულით წერია „დავით“ ორივე ნასყიდობის ობიექტი სოფელ ყელქცეულში მდებარე მამულია.² დავით ნიქოზელი (ჯვარის მამა) იხსენიება 1763 წლის დოკუმენტში, სადაც ჩანს, რომ მას მოუგვარებია დავა გოგიაშვილსა და გონგლიაშვილებს შორის წისქვილის თაობაზე.³ 1770 წელს ნიქოზელი ეპისკოპოსი ჯვარის მამა დავითი ამტკიცებს ყმის კუთვნილებას: „გყვანდეთ და გიბედნიეროსთ ღმერთმან იელუსარიმის ერთგულობასა და ჯვარის მამის სამსახურშია“.⁴ დავით ეპისკოპოსი შეტანილია XVIII საუკუნის 70-იან წლებში შედგენილ ქართლ-კახეთის ეპისკოპოსთა სიაში ურბნელის შემდეგ.⁵ ჯვარის მამა დავით ნიქოზელს 1773 წელს დავა ჰქონია გერმანე მროველთან „ღირბის საქმეზე“.⁶ ჯვარის მამა დავით ნიქოზელი იხსენიება 1777 წლის დოკუმენტშიც, ეს არის: „განჩინება ნიქოზის ღმრთაების ეკლესიის მამულის საქმეზე“. დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ამ დროისათვის ნიქოზის ეკლესიის მამულები დასაკუთრებული ჰქონდათ ადგილობრივ მცხოვრებლებს, მათ ეს ქონება ფავლენიშვილებისაგან და შალიკაშვილებისაგან უყიდიათ, თუმცა დავით ეპისკოპოსს ხელთ არაერთი საბუთი ჰქონია, საიდანაც ჩანდა, რომ ნიქოზის ტაძარს წართმეული მამულები სხვადასხვა დროს ნაწყალობევი ჰქონდა როგორც სამეფო ხელისუფლებისაგან, ისე საპატრი-

¹ სოსიაშვილი გ. საქართველოს წარჩინებულ გეგართა ისტორიიდან, თბ., 2008, გვ. 106.

² ხუციშვილი ნ., იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მიწათმფლობელობა საქართველოში, თბ., 2006, გვ. 106.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე.

არქოსაგან. საბოლოოდ დაეა ნიქოზელი ეპისკოპოსის სასარგებლოდ გადაწყდა. „ბედნიერის ხელმწიფის ბრძანებით სამართალმა წმინდას ეკლესიას თავისი მამულები ასე დაანება და მათის ამადლებულის მადლის ყოვლად მოწყალის ხელმწიფისაგან“.¹ ნიქოზის საეპისკოპოსოს და ფავლენიშვილებს შორის დაეა ნიქოზში არსებულ მამულებზე დავით ნიქოზელის გარდაცვალების შემდეგაც გაგრძელდა. ამას ასახავს „განჩინება გიორგი XII-ისა ნიქოზელისა და ფავლენიშვილების ყმა-მამულის საქმეზე“. დოკუმენტი თარიღდება 1786 წლით. აქედან ჩანს, რომ ამ დავაში კათალიკოს-პატრიარქი ანტონი და ერეკლე II მემკვიდრე გიორგი XII ჩაერივნენ. კათალიკოს-პატრიარქს დავის გადასაწყვეტად ნიქოზში გამოუგზავნია სასულიერო პირები: მთავარეპისკოპოსი იოასაფი, თბილელი მიტროპოლიტი გერმანე, რუსთველი მიტროპოლიტი კირილე და დიკასტერიის წარმომადგენლები. საბოლოოდ დაეა ნიქოზელი ეპისკოპოსის იულიოსის სასარგებლოდ გადაწყდა. ამ დოკუმენტიდან ჩანს ისიც, რომ ჯვარის მამის დავით ეპისკოპოზის ნიქოზის ეკლესიაში დაკრძალვაზე ფავლენიშვილებს უარი უთქვამთ. იმ მიზეზით, რომ ეკლესია მათი საკუთრება იყო და დავით ნიქოზელი ტაძრის გვერდით ეკვდერში დაუკრძალავთ, სადაც სხვა ეპისკოპოსებიც იყვნენ დასაფლავებულნი. სამეფო კარმა იულიოს ნიქოზელს დავით ეპისკოპოსის ეკლესიაში გადასვენება დააუბალა: „ქ. ამასაც ჩიოდა ყოვლად სამღვდელო ნიქოზელი იულიოს: ჩემს უწინარეს დავით ნიქოზელი ღიდად დამაშვრალი იმ ეკლესიაზედ რომ მიიცვალა, თავის ეკლესიაში ადგილი არ დაანებეს, რომ დამარხულიყო. მის სიმადლეს მეფეს და მის უწმინდესობას კათალიკოს-პატრიარქს მოვახსენეო. და ბრძანება გვაჩვენა, ორთავ ებრძანათ რისხვით და წყრომით: ფავლენიანო! რის მიზეზით გიქმნიათ, რომ ეპისკოპოსი თავის ეკლესიაში არ დაგიმარხვიანებიათო. იულიოს ნიქოზელო! ამოასვენე და ეკლესიაში მიიღეო და ეგრეთ აღეს-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. V, თბ., 1974, გვ. 40-41.

რულებინა ბრძანებული". დოკუმენტს ხელს აწერენ: მთავარეპისკოპოსი იოასაფი, ტფილელი მიტროპოლიტი გერმანე, არხიეპისკოპოსი რუსთველი კირილე, მდივანბები მზეჭაბუკ ორბელიანი, მდივანბებ ეშიკაღათბაში თეიმურაზ ციციშვილი, ერეკლე II მსაჯული იესე, მდივანბები ქაიხოსრო ენდრონიკაშვილი, მოწმე სოლომონ ლიონიძე, ხუცეს-მონაზონი გრიგოლი. დიკასტერიის მწიგნობარ-წინამძღვარი ტრიფილე, დავით გარეჯის არქიმანდრიტი თეოდოსი, მთაწმინდის არქიმანდრიტი იოაკიმე, მეფე ერეკლე II, დარეჯან დედოფალი, ანტონ კათალიკოსი, იულონ და ვახტანგ ბატონიშვილები.¹ დავით ნიქოზელის შემდეგ, ნიქოზის ეპარქიას სათავეში ჩაუდგა იულიოსი, რომელმაც 1785 წელს საჩივრით მიმართა დიკასტერიას. როგორც ირკვევა, დავით ჯვარისმამის გარდაცვალების შემდეგ ფავლენიშვილებმა ეპისკოპოსის ზანდუკი გატეხეს და დავითის მიერ შენახული ნიქოზის ტაძრის ქონების დამადასტურებელი დოკუმენტები წაიღეს.² ნიქოზის ეპარქიაში მოღვაწეობის შემდეგ იულიოსი ჯერ სამთავისში გადავიდა, შემდეგ კი ურბნელი ეპისკოპოსი გახდა, მის შემდეგ ნიქოზის ეპარქია ათანასიმ ჩაიბარა (ეს ის ათანასი იყო, რომლის დროსაც ნიქოზის ტაძარში დაბრძანებული ძელიცხოველის ნაწილი დაიკარგა), ათანასი ნიქოზელს პატრიარქის დავალებით ნიქოზის ეკლესიის ქონების დამადასტურებელი დოკუმენტები გადაეცა.³ ნიქოზის ეპარქიასა და იერუსალიმის ჯვრის მონასტერს შორის ურთიერთობის შესახებ საუბრისას გვერდს ვერ აუწვლით ფავლენიშვილების დამსახურებას იერუსალიმის ქართული სავანის მიმართ. ცნობილია, რომ ფავნელიშვილთა გვარი წარმოშობით თმოგვიდან იყო. XIV საუკუნის ბოლოს ჯავახეთიდან წამოსული თმოგველები უჯარმაში დამკვიდრდნენ და

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. V, თბ., 1974, გვ. 328-329.

² ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. VII, თბ., 1981, გვ. 673.

³ ქართული სამართლის ძეგლები, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, ტ. V, თბ., 1974, გვ. 331-332.

თმოგველ-უჯარმელები გახდნენ, ხოლო შემდეგ გადაშენებული ფეოდალების – ფაენელების მამული დაიკავეს და თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელებად იწოდნენ.¹ XVI საუკუნიდან აღნიშნული გვარი იხსენიება ხან თმოგველ-ფაენელიშვილად, ხანაც თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელიშვილად. XVI საუკუნეში თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელიშვილები ნიქოზში დამკვიდრდნენ და აღნიშნული სოფელი მათი საკუთრება გახდა. ეს ჩანს 1569 დოკუმენტით, საიდანაც ირკვევა, რომ მათ ნიქოზის ტაძარს სოფელი ზემო ნიქოზი შესწირეს. თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელიშვილები ნიქოზის ტაძარს თავიანთ სამკვიდრებელს და სამარხს უწოდებდნენ.² ნიქოზში დამკვიდრებულმა თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელიშვილთა გვარის წარმო-მადგენელმა მამქან ყოფილმა მარინემ დიდი წვლილი შეიტანა ჯვრის მონასტრის გალაგნის მშენებლობის საქმეში და ოჯახის წევრთა მოსახსენიებლად ფულადი თანხაც გაიღო. მის სახელზე დაწესებულ აღაპში ეკითხულობთ: „[თუესა აპრილ-საჟკე] ქ. ს(ა)ხელითა ღ(მრთ)ისათა მე ცოდვითა დაღონებ(უ)ლმ(ა)ნ და ყ(ოვე)ლთა მონაზონთა უნარჩევესმ(ა)ნ თმოგველ[თა] უჯარმელთა ას(უ)ლ-მ(ა)ნ მამქან-ყოფილმ(ა)ნ მარინე ხელვეყა და აღვაშენე ჯ(უარ)-ის პ(ა)ტი(ო)სნისა გალაგნისა ბურჯი სამამოსაკენ და გამოვიღე სამოცი [ფლ]ური ჩ(უე)ნისა ც(ო)დვილისა სულისა სახსრად. ჯ(უა)რო პატი(ო)სანო, შ(ეიწყალ)ე სული ფანასკერტელი-სა თაყასი და მისისა მეუღლისა მარინესი და მისისა ძმისა როინისი და მისთა დედა-მ(ა)მ(ა)თა, ა-ნ, ა-ნ უფალო“.³ ამ აღაპის შედგენის ქრონოლოგია ე. მეტრეველს გარკვეული აქვს, იმავე ტაბულაში გაერთიანებული სხვა აღაპების მონაცემებით. მაგ. 114 აღაპი, სადაც მოხსენიებულია ბატონი სფირიდონი და მისი შვილი იორამი თარიღდება XVI საუკუნის დამდეგით. იმავე ტაბულაშია აღაპი, სადაც იხსენიება მამქან ყოფილი მა-

¹ სოსიაშვილი გ., საქართველოს წარჩინებულ გვართა ისტორიიდან, თბ., 2008, გვ. 38.

² კაკაბაძე ს., თმოგველთა გვარის ისტორიისათვის, თბ., 1913, გვ. 4.

³ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 210.

რინე. ე. მეტრეველი წერს: „საინტერესოა, რომ VII ტაბულის მეორე აღაპი №210 (სადაც მამქან ყოფილი მარინე იხსენიება – გ.ს.), პარალელს პოულობს „გერგეტის სულთა მატიანესთან“, ეს შეხვედრა დაჭერილი აქვს ქრ. შარაშიძეს (ქრ. შარაშიძე, ხსენებ. ნაშრომი, გვ. 236). „გერგეტის სულთა“ მატიანეში ეკითხულობთ: „სულსა უჯარმელის ძისა თაყიადინისა შეუნდენეს ღმერთმან. სულსა მათისა მეუღლისა ვახუშტის ასულსა ნესტანჯარს... ძესა მათსა როინს შეუნდენეს ღმერთმან“; აშკარაა, რომ მამქან ყოფილი მარინე არის უჯარმელ თაყიადინისა და ნესტან-დარეჯანის ასული და როინისა, მეუღლე თაყა ფანასკერტელისა”.¹ ელ. მეტრეველი პარალელს ავლებს სინის სულთა მატიანესთან და აღნიშნავს: „მამქან ყოფილი მარინეს მოსახსენებელი შეტანილია აგრეთვე სინის მთის სულთა მატიანეში: „ციციშვილს ფარსადანს შეუნდოს ღმერთმან... და თანამეცხედრესა გუღდამს შეუნდოს ღმერთმან და მათსა ძმასა ამილღამბარს შეუნდოს ღმერთმან და მათსა რძალსა მამქან ყოფილსა მარინეს შეუნდოს ღმერთმან... თუ გერგეტის სულთა მატიანეში მარინეს ძმა და მშობლები არიან მოხსენიებული, სინის სულთა მატიანეში მოხსენიებული არიან მამქანის ნათესავები მისი ქმრის, თაყას მხრიდან. „ე. მეტრეველის დასკვნით სინის სულთა მატიანეში მოხსენიებული პირები მოღვაწეობდნენ XV საუკუნის მეორე ნახევარში და XVI საუკუნის პირველი მეოთხედის ფარგლებში ზოგადად.² თუ თმოგველ-უჯარმელთა ასული მამქან-ყოფილი მარინე, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღოდა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მართ, XV საუკუნის ბოლოს, ან XVI საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა, გამოდის, რომ ის სწორედ ნიქოზში დამკვიდრებული თმოგველ-უჯარმელ-ფავენელიშვილების ოჯახის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო. როგორც აღვნიშნეთ, ს. კაკაბაძის მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტში, რომელიც 1569 წლით

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 149.

² იქვე.

თარიღდება და მკვლევარმა ნიქოზის საყდრის საბუთებს შორის აღმოაჩინა, თმოგველ-უჯარმელ-ფაენელიშვილები ნიქოზს თავიანთ სამკვიდრებელს და სამარხს უწოდებენ. რაც აღნიშნული გვარის ამ სოფელში ერთი საუკუნის წინ დასახლებაზე მაინც უნდა მიუთითებდეს, ანუ იმ სავარაუდო პერიოდზე, როდესაც მამიქან-ყოფილი მარინე მოღვაწეობდა. აღნიშნულ გვარში როგორც ჩანს, არსებობდა წმინდა მიწისადმი პატივისცემის ტრადიცია. რაც მათთვის შესაძლებელია თმოგველ-უჯარმელების საგვარეულოს წარმომადგენლებში ფაენისში დამკვიდრების და ფაენელთა ტერიტორიის დაკავების შემდეგ დაინერგა. დოკუმენტებით დასტურდება, რომ ფაენელები აქტიურად ურთიერთობდნენ იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან. ვარდან ფაენელის სახელზე ჯვრის მონასტერში აღაპიც იყო დაწესებული: „[თუესა ოკდონბერსა ა], ამ(ა)სეე დღესა წირვაი და აღაპი საუკუნოი ვარდან ფაენელისაი, შეუწდვენ ღმერთმან“.¹ როგორც ელ. მეტრეველი აღნიშნავს, ტაბულაში სადაც ზემოთ წარმოდგენილი აღაპია, სხვა აღაპებიც გვხვდება: „ტაბულის ხელი ძველია. აღაპები დაწერილია XII-XIII საუკუნეების შესანიშნავი კალიგრაფიული ხელით. XXII ტაბულაში აღაპები პირობითაა გაერთიანებული, ვინაიდან ბოლომდე არ ვართ დარწმუნებული, რომ სამივე აღაპი ერთი პირის დაწერილი იყოს. ზოგიერთი განსხვავება დაწერილობაში შეიმჩნევა. ფაენელის აღაპი უფრო მსხვილი ნუსხურითაა ნაწერი, ვინემ დანარჩენი ორი“.² ნიქოზის ეპარქიას არამარტო საქართველოს სულიერ ცხოვრებაში შექმნდა თავისი წვლილი, არამედ უცხოეთში არსებულ ქართულ სამონასტრო ცენტრების საქმიანობაშიც, რასაც ადასტურებს საეპისკოპოსოს აქტიური ურთიერთობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან.

¹ მეტრეველი ე., მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 31.

² იქვე, გვ. 127.

Giorgi Sosiashvili
The Relationship Between Nikozi Eparchy and the Jvari (Cross)
Monastery in Jerusalem
Resume

Through centuries the Jvari (Cross) Monastery in Jerusalem has always had its special place among the Georgian churches and monasteries abroad. It has been paid attention both by the Georgian Royal Authority and feudal patrimonial. They sacrificed lots of property to the spiritual hearth established by the Georgians. The Jvari (Cross) Monastery in Jerusalem had own lands in Georgia. It owned villages in several parts of the country and the income was used all for the Monastery. The Jvari (Cross) Monastery also had its property in Shida Kartli region too. The Nikozi Eparchy had very active contact with the abovementioned Georgian abbey. It should be mentioned that in the XV century the Prior of the Jvari (Cross) Monastery in Jerusalem was the Bishop Daniel from Nikozi, who was called as a Father of the Jvari (Cross) Monastery. The Bishop David of Nikozi also was the Prior of the Jvari (Cross) Monastery in the I half of the XVIII century. The inscription on the Bell Tower of Nikozi Temple proves its relationship with the Jvari (Cross) Monastery in Jerusalem, which is dated back to the Late Feudal Epoch. In the inscription is mentioned the evangelist cross man, who should be a representative of the Jvari Monastery in Nikozi.

XX საუკუნის I მეოთხედის უცნობი დოკუმენტები ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრების შესახებ*

1921 წლიდან საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ ქვეყანა საშინელმა რეპრესიებმა მოიცვა. ბოლშევიკებმა დევნა გამოუცხადეს განსხვავებული პოლიტიკური შეხედულების მქონე ადამიანებს. ეს გამოიხატებოდა, როგორც საარჩევნო ხმის უფლების ჩამორთმევით,¹ ასევე ხალხის მტრად შერაცხული ადამიანების გადასახლეობით, ან ფიზიკური ლიკვიდაციით. გადასახლების საფუძველი ხშირად სოფლის კრების მიერ გამოტანილი განაჩენი ხდებოდა.² ბოლშევიკური ტერორი განსაკუთრებით თავად-აზნაურებს დაატყდათ. წარჩინებულ საგვარეულოთა წარმომადგენლები საზოგადოებისათვის მანე პირებად იყვნენ მიჩნეულნი. ამ პერიოდის დოკუმენტებში, რომლებიც რეპრესირებულ თავად-აზნაურებს ეხება, ქონებაჩამორთმეული ადამიანების დასჯის მთავარ მიზეზად აღნიშნულია: „როგორც თავადი და დაუძინებელი მტერი მშრომელებისა“, „როგორც თავადი და ხალხის მოუსვენარი მტერი და არა მუშა“, ან „მსხვილი მემამულე და ხალხის მტერი და თვით არა მუშა“. საზოგადოებისათვის საშიშ ელემენტებად გამოცხადებულ ადამიანებს ართმევდნენ მიწას, საცხოვრებელ სახლს, უძრავ-მოძრავ ქონებას, პირუტყვს. გორის რაიონულ არქივში დაცული დოკუმენტები ნათელ წარმოდგენას ქმნის იმ მძიმე რეალობის შესახებ, რაც გასაბჭოების შემდეგ დაატყდა შიდა ქართლის სხვადასხვა თემში მცხოვრებ, როგორც წარჩინებულ საგვარეულოთა წარმომადგენლებს, ისე შეძლებულ მოქალაქეთა ოჯახებს. ბოლშევიკურმა ტერორმა ქართული საზოგადოება საშინელი წნეხის ქვეშ მოაქცია. იმ დოკუმენტებს შორის, რომელიც თავად-აზნაურთა ქონების ჩამორთმევას ეხება, ძალზე საინტერესო მასალებია ახალქალაქის თემის (დღევანდელი

¹ სოსიაშვილი გ., დიციის ისტორია, თბ., 2011, გვ. 49.

² იქვე, გვ. 43.

* მოხსენება წაკითხულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), ხოვლე, 2012.

კასპის რაიონის) მემამულეთა ქონების კონფისკაციის შესახებ. დოკუმენტების ქრონოლოგია გვაძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ თავად-აზნაურთა დენა, მათი ქონების სახელმწიფო საკუთრებაში გადაცემა ცენტრალური ხელისუფლების მითითებით ადგილობრივი რაიადმასკომების მთავარ ამოცანად იყო ქცეული. ბოლშევიკებმა ახალქალაქის თემში ათობით ოჯახს ჩამოართვეს უძრავ-მოძრავი ქონება და ყოველგვარი პირობის გარეშე სახელმწიფოს გადასცეს. მაგ. 1923 წლის 3 მარტის კრებაზე ახალქალაქის თემში სახლი ჩამოართვეს ღიზა თარხნიშვილს. მისი საცხოვრებელი ხელოვნების ნიმუშად მიიჩნიეს და იმ მოტივით, რომ თარხნიშვილების სასახლე არ დაზარალებულა, სახლის მოვლა სახელმწიფომ ითავა. სასახლის მეპატრონისათვის საცხოვრებელში ერთი ოთახი გამოჰყვეს, რათა შენობისათვის ყურადღება მიექცია. თუმცა, მას შენობის მესაკუთრის უფლება აღარ ჰქონდა.¹ პარადოქსია, რომ ჩამორთმეული ქონებას ბოლშევიკები ხშირად იჯარით გასცემდნენ ყოფილ მეპატრონეებზე.² ამავე კრებაზე ჩამოერთვათ საცხოვრებელი სახლი მაკინე და პეტრე წერეთლებს. მათი ქონება ახალქალაქის თემის აღმასკომის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილებით თემის განკარგულებაში გადავიდა.³ ასეთივე გადაწყვეტილება იქნა მიღებული გურამიშვილების სახლზე.⁴ საცხოვრებელი ჩამოართვეს გოგლიკა თარხნიშვილს და მის ძმებს. მათი სახლი რაიადმასკომის გადაწყვეტილებით ასევე თემს გადაეცა.⁵ ახალქალაქის თემის აღმასკომის პრეზიდიუმმა სახლი და ორთვალიანი წისქვილი ჩამოართვა ყოფილ პოლკოვნიკს – ესტატე დიმიტრის ძე თარხან-მოურავს, ხოლო მცირე ხნის შემდეგ მას წისქვილი უკან დაუბრუნეს. დაბრუნების მიზეზად დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ესტატე თარხან-მოურავს წისქვილი საბჭოთა პერიოდში ჰქონდა აშენებული. სო-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №25, აღწერა №1, გვ. 22.

² იქვე გვ. 68.

³ იქვე გვ. 23.

⁴ იქვე გვ. 54.

⁵ ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984, გვ. 55.

ფელ დოესში საცხოვრებელი სახლი ჩამოართვეს რევაზ ერის-
თავს, რომელიც ამავე სოფლის სკოლას გადაეცა.¹ ახალქა-
ლაქის თემის აღმასკომმა 1923 წლის 27 მარტის გადაწყვეტი-
ლებით ქონება ჩამოართვა გიგო ჯავახიშვილს. დოკუმენტში
ეკითხულობთ: „მოისმინეს: ხოვლის რევ. მიწკომის მიერ წარ-
მოდგენილი ოქმი გიგო ჯავახიშვილის სახლის, წისქვილების
და როიალის ჩამორთმევის შესახებ. დაადგინეს: ხოვლეში
მცხ. გიგო ჯავახიშვილზე ხოვლის რევ. მიწკომის ოქმის გან-
ხილვის შემდეგ პრეზიდიუმმა დაადგინა: ჩამოერთვას სახლი
ხოვლის უღარიბეს გლეხთა, ანუ დაწესებულებათა საჭიროე-
ბისათვის დატოვებით მის საცხოვრებლათ 2-ოთახითა და სამ-
ზარეულოთი. ჩამოერთვას აგრეთვე და გადაეცეს აღმასკომის
განკარგულებაში როიალი და წისქვილებიც მდებარე ს. ჭყო-
პიანში და ზემო ხანდაკში აღმასკომის ადგილობრივ შემოსაე-
ლის გასაძლიერებლად.² ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ ასე-
თივე განაჩენი გამოუტანა ქართული საისტორიო მეცნიერების
ფუძემდებლის და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და-
მარსებლის ივანე ჯავახიშვილის ოჯახს. ახალქალაქის თე-
მის აღმასკომმა 1923 წლის 3 მარტს ივანე ჯავახიშვილს სო-
ფელ ხოვლეში საცხოვრებელი სახლი ჩამოართვა. აღმასკომის
პრეზიდიუმის სხდომის ოქმის ამონაწერში ეკითხულობთ:
„ამონაწერი ახალქალაქის თემის აღმასკომის პრეზიდიუმის
ოქმიდან 1923 წ. 3 მარტის კრებისა. ივანე და გიორგი ალექ-
სანდრეს ძე ჯავახიშვილის სახლის ჩამორთმევის შესახებ. მო-
ისმინეს: ხოვლის სასწავლებლის შენობა, რომელიც ეკუთვნო-
და ივანე და გიორგი ალექსანდრეს ძე ჯავახიშვილებს, რომე-
ლი შენობაც გამოირკეა, რომ სოფ. ხოვლისათვის დიდ საჭი-
როებას წარმოადგენს, დაადგინეს: ჩამორთმეული იქნას ჯავა-
ხიშვილების სახლი და გადაეცეს ხოვლის სასწავლებელს აღ-
მასკომის განკარგულებაში“. დოკუმენტს ხელს აწერს აღმას-
კომის თავმჯდომარე ჩიტიაშვილი და მდივანი მეზურნოვი. რო-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №25, აღწერა №1, გვ. 57.

² იქვე, გვ. 61.

გორც დოკუმენტიდან ჩანს, კრება რომელზეც ივანე ჯავახიშვილის სახლის ჩამორთმევის გადაწყვეტილება იქნა მიღებული ჩატარდა 1923 წლის 3 მარტს, ხოლო კრების ოქმის ამონაწერი შედგენილია 1924 წლის 15 აპრილს.¹ დოკუმენტიდან არ ჩანს, ვინ აღასრულა ახალქალაქის თემის აღმასკომის 1923 წლის 3 მარტის გადაწყვეტილება, მაგრამ როგორც სხვა დოკუმენტებიდან ირკვევა, ადგილობრივი ჩინოვნიკებისაგან იქმნებოდა სპეციალური კომისია, რომელსაც ჩამორთმეული ქონების შესახებ აქტი უნდა შეედგინა. ეს შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ერთ-ერთ დოკუმენტის მეშვეობით, რომელიც ეხება გარიყულაზე მცხოვრებ მიხეილ ნიკოლოზის ძე თარხნიშვილის სახლის და ქონების ჩამორთმევას, საიდანაც ჩანს, რომ ქონების კონფისკაციის კომისიაში შედიოდნენ: ახალქალაქის თემის აღმასკომის თავმჯდომარე ი. ჩიტიაშვილი (სწორედ ის პიროვნება, რომლის გადაწყვეტილებითაც ჩამოართვეს სახლი ივ. ჯავახიშვილს), ასევე თემკომის ინსტრუქტორი ამხ. არშაკუნი, ცენტრიდან გამოგზავნილი მიწის რეფორმის რწმუნებული ამხ. გოგინაშვილი და მილიციის უფროსი ბარამიძე. აღნიშნულმა კომისიამ მიხეილ თარხნიშვილს მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობიდან გამომდინარე თავისივე სახლში საცხოვრებლად ორი მცირე ოთახი გადასცა.² აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთ დოკუმენტში, რომელიც ახალქალაქის თემში ქონებაჩამორთმეული მემამულეების ნუსხაა, დასახელებულნი არიან ივანე და გიორგი ჯავახიშვილები, რომელთაც აღმასკომის 1923.III, №14 გადაწყვეტილებით საცხოვრებელი სახლი ჩამოერთვათ. შენიშვნაში აღნიშნულია, რომ მათი სახლი დანგრეული იყო. იმისათვის, რომ ჯავახიშვილების საცხოვრებლის ჩამორთმევა და სახელმწიფო საკუთრებაში გადაცემა გამართლებული ყოფილიყო, იგი დანგრეულად მიიჩნიეს. თუ რატომ, ამის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის ერთ-ერთ დოკუმენტი „ინსტრუქცია შინაგან და საქმეთა და იუსტიციის სახალხო

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №25, აღწერა №1, გვ. 21.

² იქვე, გვ. 58.

კომისარიატებისა შენობის უთადარიგოთ შენახვის გამორკვევის წესისათვის და ამ საფუძვლით შენობის მუნიციპალიზაციისათვის” დოკუმენტში ვკითხულობთ: „თანახმად საქართველოს სოც. საბ. რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს მიერ 1923 წ. ივნისის 11 გამოცემული და ივნისის 15 გამოქვეყნებული „კომუნისტი №125” დეკრეტის და სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 59 მუხ. შენიშვნისა. შენობათა მუნიციპალიზაცია, როგორც საერთო ღონისძიება 1923 წ. ივნისის 15 შემდეგ არ შეიძლება. შენობის მუნიციპალიზაცია, სრულიად საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელი კომიტეტის და სახალხო კომისართა საბჭოს მიერ 1923 წლ. სექტემბრის 26-ის საცხოვრებელი სადგომების შესახებ გამოცემული დეკრეტის ძალით, შეიძლება მხოლოდ სახელმწიფოებრივი საჭიროებისათვის და თანახმად რეკვიზიციისათვის მიღებული წესდებისა სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 69 და 70 მუხლის დანართი, სახელმწიფოებრივი საჭიროება კი მოითხოვს, რომ საცხოვრებელი სადგომი წესიერად ინახებოდეს, არ ინგრეოდეს, რათა ამით საბინაო კრიზისი უფრო არ გამწვავდეს. ამიტომაც შენობის უთადარიგოთ შენახვა, რასაც თანა სდევს შენობის დანგრევა, შეიძლება საბაზად და საფუძვლად მისი მუნიციპალიზაციისათვის. მაგრამ უთადარიგოთ შენახული სახლის სამუნიციპალიზაციოთ წარდგენა დიდი სიფრთხილით უნდა მოხდეს. აქ უნდა დაცულ იქმნეს გარანტია იმისა, რომ მუნიციპალიზაცია საფუძვლიანი და მიზანშეწონილია. უკეთუ სატეხნიკო-საკონტროლო აპარატი აღმოაჩენს სახლის უთადარიგოთ გამგეობას, რის გამოც სახლი ინგრევა, უნდა შესდგეს აქტი, სადაც აღინიშნება, თუ სახლს რა აქვს დანგრეული, აქტი უნდა შეადგინოს სატეხნიკო-საკანტროლო ზედამხედველობამ, აქტის შედგენა უნდა ეცნობოს სახლის პატრონს და მოხდეს მისი თანდასწრებით, უკეთუ იგი გამოცხადდება. ამ დათვალიერების აქტის ძალით კომუნალური განყოფილება გაუგზავნის სახლის პატრონს წერილობით განცხადებას, რომ საჭიროა სახლი ისეთ მდგომარეობაში იქმნეს მოყვანილი,

რომ იქ შეიძლებოდა ცხოვრება, რისთვისაც იმის და მიხედვით, თუ რა მდგომარეობაშია სახლი და რამდენი დრო დასჭირდება მის შეკეთებას, სახლის პატრონს მიეცემა განსაზღვრული ვადა, მაგრამ ყოველშემთხვევაში არა უმეტეს ერთი წლისა, გაფრთხილებით, რომ თუ სახლი შეკეთებული არ იქნება იგი როგორც უთადარიგოთ შენახული, წარდგენილ იქმნება მუნიციპალიზაციისათვის. დოკუმენტზე, რომელიც 1924 წლის 21 თებერვალს არის შედგენილი ხელს აწერენ იუსტიციის სახალხო კომისარის მოადგილე კ. ოკუჯავა და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარის მოადგილე ტალახაძე.¹ სოფელ ხოვლეში არსებული ივანე ჯავახიშვილის საცხოვრებელი, როგორც აღინიშნა ბოლშევიკებმა დანგრეულ შენობად მიიჩნიეს, რათა მისი მუნიციპალიზაცია მოეხდინათ. ზემოთ წარმოდგენილი ორი დოკუმენტი ერთმანეთს ეწინააღმდეგება. თუ ახალქალაქის რაიალმასკომის პრეზიდენტის დადგენილების ოქმში ნათლად ჩანს, რომ ივანე ჯავახიშვილის სახლი სოფლისათვის „დიდ საჭიროებას“ წარმოადგენდა და ის ხოვლეს სასწავლებელს უნდა გადასცემოდა, მეორე დოკუმენტში ჯავახიშვილების სახლი დანგრეულად არის მიჩნეული. ჩვენი აზრით, მეორე დოკუმენტი არასწორ ინფორმაციას შეიცავს, რადგან ივანე ჯავახიშვილის სახლი რომ დანგრეული ყოფილიყო, ის არც სოფლისთვის იქნებოდა საჭირო და არც სასწავლებელს გამოადგებოდა. დოკუმენტში ჯავახიშვილების სახლის დანგრევის შესახებ ბოლშევიკებმა შეგნებულად მიუთითეს, რათა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ინსტრუქციიდან გამომდინარე, მისი მუნიციპალიზაცია გაადვილებულიყო. არსებობს კიდევ ერთი დოკუმენტი, საიდანაც ჩანს, რომ ჯავახიშვილების საცხოვრებელი ხელისუფლებამ ხოვლეს სკოლას გადასცა, დოკუმენტს აწერია: „გორის რაიალმასკომების გამგებლობაში მყოფი როგორც სახელმწიფო, ისე ჩამორთმეული ყველა ქონება“. აღნიშნულ საბუთში დასახელებულია ხოვლეში მცხოვრები ჯავახიშვილი გიორგი (ივ. ჯავა-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №25, აღწერა №1, გვ. 82.

ხიშილილის უმცროსი ძმა), რომელსაც მიწის რეეკომის №14 გადაწყვეტილებით ჩამოერთვა სახლი (სწორედ ის საცხოვრებელი, რომელსაც ეხება ზემოთ ნახსენები ორი დოკუმენტი) 2 წისქვილი, ვერმორელის აპარატი 1 ცალი, დოკუმენტს ახლავს შენიშვნები, სადაც აღნიშნულია, რომ ჯავახიშიელების საცხოვრებელი გადაეცა ხოვლეს სკოლას.¹ დოკუმენტი თარიღდება 1924 წლით. ზემოთ წარმოდგენილი საარქივო მასალის გარდა, ჩვენს ყურადღებას იპყრობს კიდევ ერთი დოკუმენტი, საიდანაც ირკვევა, რომ ჯავახიშიელების ქონების ჩამორთმევა ჯერ კიდევ ქვეყნის გასაბჭოებამდე მოხდა. სახლი ივანე ჯავახიშიელის საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის დროს ჩამოართვეს მენშევიკებმა. ამას ადასტურებს 1922 წელს შედგენილი დოკუმენტი, კერძოდ, „გორის სამაზრო აღმასკომის პრეზიდიუმის სხდომის ოქმი“, დოკუმენტი შედგენილია 12 სექტემბერს. როგორც ჩანს, გორის სამაზრო აღმასკომის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატისაგან განსახილველად გადაეგზავნა საკითხი: „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის პროფესორ ჯავახიშიელის სახლის დაბრუნების შესახებ“. სამაზრო აღმასკომის პრეზიდიუმის სხდომას დაესწრნენ: მოწონელიძე, გიორგაძე, ქურდაძე, ბუხნიკაშვილი, იანოვიჩი, ყანჩელი. სხდომის თავმჯდომარე იყო მოწონელიძე, ხოლო მდივანი – გრ. ყანჩელი. დადგენილებაში ვკითხულობთ: „დაადგინეს: ვინაიდან პროფესორ ივანე ჯავახიშიელის სახლი ჯერ კიდევ ყოფილ მენშევიკების მთავრობის მიერ ყოფილა რეკვიზიციით ჩამორთმეული და მის უკან დაბრუნებით ადგილობრივ გლეხებს შორის გამოიწვევს დიდ აურზაურს და უკმაყოფილებას და მესამე სახლში მოთავსებულია შრომის სკოლა და მისი დახურვა შეუძლებელია, რადგან სხვა შესაფერისი შენობა სკოლისათვის სოფ. ხოვლეში არ მოიპოვება, ამიტომ სახლის დაბრუნებაზე უარი ეთქვას“.² მენშევიკური ხელისუფლების მიერ ხოვლეში მცხოვრები

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №101. აღწერა №1, გვ. 9.

² იქვე, ფონდი №3; ანაწერი 1, არქივი 12; ოქმი №29, გვ. 47-49.

ჯავახიშვილებისათვის ქონების ჩამორთმევა სხვა წყაროებითაც დასტურდება. ამ მხრივ, ძალზე საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის თავის მოგონებებში ივანე ჯავახიშვილის ბიძაშვილი, ცნობილი პედაგოგი ქეთევან ჯავახიშვილი, იგი წერს: „ჩემი ნატვრა ეხლა ის არის, რომ მოვესწრო ჩემ სოფ. ხოვლეს გაუმჯობესებას. ზემოთაც ვწერ ბევრი სოფლები გვექონდა, მაგრამ ისე როგორც ნიკოლოზმა გაანადგურა სოფ. ხოვლე და იმდენი მსხვერპლი რაც სოფ. ხოვლემ გაიღო არა სოფელი ისე არ დაზარალებულა. მენშევიკებმა ხომ რაც მეფის მთავრობამ და ნიკოლოზმა დააკლო იმათ შეამსეს. მთლად გაანადგურეს და ბევრი ახალგაზრდა გამოასალმეს წუთისოფელს... მენშევიკების მთავრობამ მომცეს ნორმაში ჩემი საკუთარი სახლი ორსართულიანი 14 თვალი ოთახი და სახლის გასწვრივ იყო სარდაფი ქვევრებით. ეს სახლი იყო სოფ. ხოვლეში. ეზო ჰქონდა ორი დესეტინა, წნული ღობე ჰქონდა შემოზღუდული. შიგ წყარო იყო. მე მადლობა გადაუხადე და უთხარი: „სად შემიძლია ამოდენა შენობას მოეუარო. მე ვითხოვ რომ ჩემ სოფელს არც სკოლისათვის აქვს შენობა და არც საავადმყოფოსთვის. და აი გთხოვთ ჩემ სოფელს მისცეთ ეს შენობა. მე ქ. გორში ვარ მასწავლებლად. სახლიც მაქვს და კარიც. დიდი აღტაცებით შეხედნენ ამ ჩემ თხოვნას. მითხრეს: „შენ ყოველთვის იყავი ხალხისთვის და უსათუოდ ავასრულებთ შენ თხოვნას. შენც მანამ ცოცხალი ხარ ორი ოთახი გექნება და თუ გინდა მასწავლებლის ადგილსაც მოგცემთ. მაგრამ მოხდა უბედურობა. მიწისძვრამ დაანგრია ქ. გორი და გორის გორის რაიონის სოფლებიც. დაუზიანებლად არც სოფ. ხოვლე გადარჩა. მე გავედი სოფ. ხოვლეში ვნახე ჩემი სახლი. იყო უვნებლად, ცოტა ზემოდ სართულში აღმოსავლეთისკენ კედელი იყო ცოტა მოშორებული კარნიზს, მაგრამ მშვენიერად შეკეთდებოდა. მენშევიკებს განა ჰქონდათ გაკეთების უნარი? მიჰყვეს ხელი ზემო სართული მოხსნეს და ის მასალა უნდოდათ სოფ. დოესში ჩასატანად. ხოვლელებმა არ დაანებეს უთხრეს: „ქეთომ ჩვენ მოგვცა ეგ სახლიო“, დაყარეს ეს მასა-

ლაც და ქვემო სართულის ოთახებიც. ასე მოაბნიეს ეს ქონება. ქვემოდ სართულში დასახლდნენ ორი ღარიბი ოჯახი, რომელთაც არ ჰქონდათ სახლი. დანარჩენი მასალა სოფელმა გაინაწილა ვისაც რა ესაჭიროებოდა.¹ როგორც ზემოთ მიუთითებდით, ბოლშევიკებმა ივანე და გიორგი ჯავახიშვილებს სახლი 1923 წლის 3 მარტს ჩამოართვეს, რაც შესაბამისი ოქმის ამონაწერით დასტურდება. ჩვენი აზრით, ივანე ჯავახიშვილს საცხოვრებელი ორჯერ წაართვეს. სახლის რეკვიზიცია ჯერ მენშევიკებმა განახორციელეს. რაკი ქეთევან ჯავახიშვილის სახლში სკოლა აღარ განთავსდა, ხელისუფლებამ ხოლეს სასწავლებელი ივანე ჯავახიშვილის სახლში განათავსა. სავარაუდოა, რომ ივანე ჯავახიშვილს მენშევიკებისათვის სახლის დაბრუნების შესახებ თხოვნით არ მიუმართავს, ან თუ მიმართა, (რომლის ამსახველი დოკუმენტი ჯერ ხელთ არ გვაქვს), ხელისუფლებამ უარი განუცხადა ქონების დაბრუნებაზე. ამის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ 1922 წლამდე მისი სახლი სახელმწიფოს ჰქონდა დასაკუთრებული. რის შემდეგ ჯავახიშვილებს თხოვნით უკვე ბოლშევიკური ხელისუფლებისთვის მიუმართავთ, თუმცა უშედეგოდ. სავარაუდოდ, ივანე ჯავახიშვილმა კელავ მიმართა ხელისუფლებას თხოვნით და საცხოვრებელი დაიბრუნა, მაგრამ მალე (1923 წ. 3 მარტს) ისევ ჩამოურთვა. ივ. ჯავახიშვილის ცხოვრების და შემოქმედების მკვლევარი ს. ჯორბენაძე, იმ პერიოდში არსებული პოლიტიკური კონიუქტურის პირობებიდან გამომდინარე გვერდს უვლის იმ წნეხზე საუბარს, სადაც დიდ მეცნიერს უხდებოდა მოღვაწეობა. ს. ჯორბენაძე წერს: „საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოში ვ.ი. ლენინის პირდაპირი მითითებით ახორციელებდა ფრთხილ, ფაქიზ დამოკიდებულებას ქართველი ინტელიგენციისადმი და, გასაგებია, მისი ყველაზე დიდი კერის – თბილისის უნივერსიტეტისადმი“.² საბჭოთა ხელისუფ-

¹ გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, №7555, რეკული 2, გვ. 31.

² ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა თბ., 1984, გვ. 276.

ლების დამყარების შემდეგ ივ. ჯავახიშვილი შეხვდა მთაერობის წარმომადგენლებს და როგორც ს. ჯორბენაძე აღნიშნავს, ხელისუფლებისაგან გარკვეული გარანტიები მიიღო. მაშია ორახელაშვილმა ივ. ჯავახიშვილს სრული ხელშეუხებლობა აღუთქვა.¹ თუმცა, ხელისუფლებასა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს შორის ურთიერთობა მალე შეიცვალა. ს. ჯორბენაძე ურთიერთობის დაძაბვის მიზეზად განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ წამოწყებულ რეფორმას მიიჩნევს, რაც უმაღლესი სასწავლებლების მოწყობის თვალსაზრისით ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებებს ეწინააღმდეგებოდა. სწორედ ეს გახდა იმის საფუძველი, რომ ივანე ჯავახიშვილმა 1923 წლის 26 იანვარს რექტორის თანამდებობა დატოვა. თუმცა, უნივერსიტეტის პროფესორის დიდი მონდომებით და განათლების სახალხო კომისრის დ. კანდელაკის ჩარევის შემდეგ ივანე ჯავახიშვილი 1923 წლის 30 მარტს კვლავ რექტორი გახდა. ივანე ჯავახიშვილის პროტესტი მარტოდენ განათლების სისტემაში დაწყებული რეფორმით არ იყო განპირობებული. ბოლშევიკური ხელისუფლება დაუფარავად ღეგნიდა მეცნიერს, რისი საფუძველიც დიდი მამულიშვილის მკაფიოდ გამოხატული ეროვნული პოზიცია და შეუვალი პრინციპები იყო. სახალხო განათლების კომისრის თხოვნა ივანესადმი დათანხმებულიყო რექტორად არჩევას, განპირობებული იყო ქართველი ინტელიგენციის განწყობის გათვალისწინებით, ხელისუფლება მოერიდა უნივერსიტეტში თავმოყრილი ინტელექტუალური ელიტის წინააღმდეგ ღია მოქმედებას, ეს კომპრომისი გარკვეული ტაქტიკით იყო ნაკარნახევი. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ივანე ჯავახიშვილის სახლის ჩამორთევის შემდეგ, ბოლშევიკებმა არც მისი უახლოესი ნათესავი მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი დაინდეს. საზოგადოებისათვის ცნობილია, ივანე ჯავახიშვილის მეუღლის მამიდის მარიამ ჯამბაკურ ორბელიანის ურთიერთობა ივანესთან. მარიამს დიდი ღვაწლის მიუძღოდა თბი-

¹ ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა თბ., 1984, გვ. 276.

ლისის სახელწიფო უნივერსიტეტის წინაშე.¹ მეფის ხელისუფლების დამხობის შემდეგ ახალი საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმირების მოლოდინში მყოფი ივანე ჯავახიშვილი მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანს წერდა: „მოგილოცავთ ნიკოლოზის დამხობას. ნეტავი საბოლოო და მკვიდრი გამოდგეს ეს რევოლუცია“.² თუმცა, დიდი მეცნიერის მოლოდინი არ გამართლდა, თებერვლის რევოლუციას მალე ოქტომბრის რევოლუცია მოჰყვა და საქართველოს ბოლშევიკური ტერორის ჩრდილი წამოადგა, რამაც მცირე ხანში წერტილი დაუსვა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობას. გორის რაიონულ არქივში დაცულია დოკუმენტი: „სია იმ აგეგმულობისა, რომელიც ჩამორთმეული აქვს ს. ლამისყანაში მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანს“. ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ორბელიანების ცნობილ ოჯახში საყოფაცხოვრებო ნივთებიც კი არ დატოვეს, სულ დასახელებულია 193 ნივთი“.³ აგეგმის გარდა, მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანს ჩამოერთვა 22 ოთახი და 2 წისქვილი, რომელიც რაიადმასკომს გადაეცა.⁴ ივ. ჯავახიშვილის დევნა ამით არ დასრულდებულა. ბოლშევიკები მასთან ერთად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მოღვაწე სხვა ქართველ მეცნიერებსაც დევნიდნენ. ამას ასახავს 1924 წელს გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული სტატიის ავტორის (რომელიც „ჩვენის“ ფსევდონიმით წერდა) სიტყვები: „დროა საქართველოს სახ. განათლების კომისარიატმა დაანახვოს პროფესორებს, რომ ჩვენში, საქართველოში რევოლუციონურ მუშათა და არა დახვესებულ პროფესორების დიქტატურაა“.⁵ დიდი მეცნიერის წინააღმდეგ ბოლშევიკურმა ხელისუფლების მიერ წამოწყებულმა კამპანიამ

¹ ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა თბ., 1984, გვ. 260.

² იქვე, გვ. 184.

³ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3; საქ. №25, აღწერა №1, გვ. 101-102.

⁴ იქვე, გვ. 16.

⁵ ფუტკარაძე ტ., ეაშაიძე ი., ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში, თბ., 2011, გვ. 171.

პიკს 30-იან წლებში მიაღწია.¹ სწორედ ამ დროს მიმდინარეობდა ივ. ჯავახიშვილის „მხილება“, რასაც მისი უნივერსიტეტიდან გაძევება მოჰყვა. წარმოდგენილი მასალები ნათელ წარმოდგენას გეიქმნის XX საუკუნის I მეოთხედში ჩვენს ქვეყანაში დატრიალებული პოლიტიკური რეპრესიების შესახებ, რამაც ესოდენ დიდი დარტყმა მიაყენა ქართულ საზოგადოებას. მიუხედავად იმისა, რომ ივანე ჯავახიშვილის მოღვაწეობა უმძიმეს წლებს დაემთხვა, მამულისათვის დამაშერალმა მეცნიერმა თავისი ცხოვრება სამშობლოს სამსახერალოზე მიიტანა.

¹ გურული ვ. ივანე ჯავახიშვილის, უნივერსიტეტისა და საქართველოს ტრაგედია 1930-1936 (დოკუმენტები და მასალები) კრებულში: „პოეტური სულის მეცნიერი, გიორგი ნადირაძე 80“, თბ., 2012, გვ. 127-148.

**Some unknown documents about the life of Ivane Javakhishvili
in the 1st quarter of the 20th century**

Georgia had been the subject to repression since the 25th of February in 1921 after its occupation. The Bolsheviks started persecuting of the people having different political opinions. Repressions were especially severe towards the people belonging to noble families. The great Georgian historian Ivane Javakhishvili could not avoid of the Bolsheviks' terror as well. Certain documents protected at Gori Region Archive confirm that the own house of the founder of Tbilisi State University was given to the school in the village of Khovle.

НЕМЕЦКИЙ ПУТЕШЕСТВЕННИК АВГУСТ ГАКСТГАУЗЕН (ХАКСТХАУЗЕН) О РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ ОСЕТИН*

Среди народов, населяющих Кавказ, своим происхождением отличаются осетины. Известно, что согласно антропологической классификации, осетины относятся к балкано-кавказской подрасе большой европеидной расы. Что касается языка, - это народ, входящий в иранскую группу индоевропейских языков.¹ Осетины, проживающие на Северном Кавказе, на протяжении веков испытывали огромное влияние на развитие культуры со стороны Грузии. В этом, разумеется, большую роль играла территориальная близость Грузии и Осетии. На протяжении средних веков правящие круги Грузии пытались установить династическую связь с осетинами и в лице осетин иметь военных союзников в борьбе с внешним врагом.² Кроме военно-политических взаимоотношений, с Осетией существовали тесные культурные контакты. Руководители грузинской церкви были заинтересованы в распространении в Осетии православной религии, что расширило бы ореол распространения христианства на Кавказе, и взаимоотношение с единоверцами стало бы намного легче. Известно, что по инициативе грузинских духовных лиц, в 1744 году была создана духовная комиссия Осетии, целью которой было распространение христианского вероисповедания среди осетинского народа.³ Духовная комиссия Осетии просуществовала до 1771 года и оставила глубокий след в духовной жизни осетин.

Европейские путешественники XVIII-XIX веков оставили заслуживающие особого внимания сведения о религиозной жизни осетин. Иностранные авторы находились на Кавказе, в основном, по

¹ В. Итоншвили, Очерки из истории Кавказа, Тбилиси, 2002, ст. 163

² Г. Тогошвили, Грузино-осетинские взаимоотношения 15-18 в.в. Тб., 1969, ст. 147.

³ Там же, ст. 237.

* მოხსენება წაითხულია კავკასიის ფონდის მიერ ორგანიზებულ კონფერენციაზე „კავკასიის არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ფოლკლორისტიკა“ (რუსულ ენაზე), ახალციხე, 2012.

поручению Российского императорского двора. За их научными экспедициями в большинстве случаев стояли политические цели Российского императорского двора. В частности, изучение Грузии с разных точек зрения, каковыми являлись: социальное и культурное положение населения, политические взгляды, разведка полезных ископаемых.

Среди европейских путешественников этого времени можно назвать: Йохана Антона Гюльденштедта, Якова Райнегса, Эдуарда Аихвалди. Они оставили заслуживающую особого внимания информацию насчет народов Кавказа (и среди них осетин).¹ К их числу относится также путешественник Август Гакстгаузен, посетивший Грузию в середине XIX века. Он находился на Кавказе в 1843 году и свои впечатления описал в своем труде «ЗАКАВКАЗЬЕ», который состоит из двух частей. Рожденный в одной из провинций Германии - Бёкендорфе, Гакстгаузен вначале увлекался собиранием образцов устного народного творчества, хотя, впоследствии, сфера его интересов расширилась. В течение одного периода он был занят военной службой, затем изучил право в Гойтингенском университете. В 1837 году, во время пребывания в прусской Латвии, он пересек границу России и у него появилось желание изучить её (Россию). Он решил отправиться в путешествие по России, с чем согласился и императорский двор. Николай I назначил ему жалование в размере 1500 рублей.² Россия считала, что его путешествие принесет пользу Империи. Правительство выделило ему переводчика и создало условия для путешествия и научных исследований. Немецкий путешественник наряду с другими регионами объехал и Кавказ. Свои впечатления, как уже было сказано выше, он описал в книге «ЗАКАВКАЗЬЕ».

Гакстгаузен находился в Грузии с 3 августа по 20 сентября 1843 года. Он осмотрел не один регион страны, среди них ту часть Картли, которая была заселена осетинами. Следует отметить, что во время

¹ Г. Соснашвили, Немецкие путешественники об осетинах, Тбилиси, 2007.

² Август Гакстгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 11.

путешествия в пунктах, населенных осетинами, его сопровождал армянин по национальности Сабалов. Он был католиком и его, как видно, хорошо знали осетины, которые, по сведениям Гастгаузена, с большим уважением относились к армянину-католику.

Сабалов получил образование в Лейпциге и хорошо владел немецким языком. Осетины знали его как врача. Сабалов знал и осетинский язык, что облегчало коммуникацию с осетинами.¹ Гастгаузен объехал населенные осетинами села. Как видно, он был очень заинтересован жизнью и бытом этого народа и уделил довольно много места в своей книге описанию осетин. Гастгаузен передает нам историю, жизнь и быт осетин, большое место отводит осетинскому языку и, что представляет для нас интерес, он описывает религиозную жизнь осетин.

Как мы уже отмечали, распространению в Осетии православной религии в большой степени способствовали грузинские духовные лица.² На северном Кавказе пропагандой христианского вероисповедания было заинтересовано и царское правительство Грузии, так как вместе с распространением христианства в Осетии распространялось и политическое влияние Грузии. Гастгаузен сообщает, что христианство среди осетин распространила царица Тамар. Он называет даже дату. Этот процесс имел место между 1171 и 1198 годами. Царица Тамар построила осетинам святилища, которые во время посещения этих мест путешественником, были сохранены лишь в виде развалин. Осетины их называли *дзуарами*³ Несмотря на то, что грузинская церковь способствовала деятельности грузинских миссионеров в Осетии, среди них еще сильно были распространены языческие привычки. Обращение осетин в христианскую веру являлось целью и Российского императорского двора.

¹ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 155.

² М. Гачечиладзе, Жизнь и быт, нравы и обычаи, культура осетин Самачабло, Тбилиси, 1991, ст. 49.

³ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 161-162.

Немецкий путешественник Эдуард Аихвалди, который находился в Грузии в I четверти XIX века, писал, что Российское правительство каждый год тратит на 15 000 рублей больше, чтобы окрестить осетин христианами.¹ Необходимо отметить, что обращению осетин в православную веру российское правительство уделяло большое внимание. В 1854 году священник Кавказского военного корпуса Лаврентий Михайловский требовал постройку передвижных церквей для осетин.² Август Гастгаузен отмечает, что осетины являлись номинальными христианами. Одна их часть исповедовала ислам, хотя сильнее всего среди осетин было распространено язычество. Путешественник пишет: «Большая часть осетин - номинально христиане и принадлежит к греческой церкви. Независимые осетины, проживающие около границы с черкессами считают себя мусульманами; но ни одна из этих религий не пустила глубоких корней в сознание народа. В целом они наполовину язычники; а небольшая часть их действительно не является номинально ни христианами, ни мусульманами, они настоящие язычники. У них есть святыя роши, где они приносят в жертву хлеб и животных».³

Гастгаузен видит в жизни осетин след еврейской жизни. По его мнению самый популярный среди осетин культ Элии у проживающих в Осетии свресев, связан с Нардсебом. Эта ветвь евреев – нарты, в период пребывания путешественника в Осетии, уже была исчезнувшей. Путешественник пишет: «Слева от дороги, ведущей во Владикавказ, на горе Бурсахири есть две такие роши. Но самой известной и святой должна быть роща, находящаяся во Центральной Осетии близ села Ламадони, которая должна происходить от исчезнувшего рода (ветви) – нартов. Нарты оказывается были евреями (?). Там в скале находится пещера святого Элии, который признан хранителем. Вокруг неё царит глубокое спокойствие; мирно пасутся животные; никакое беспокойство, борьба или разбой не

¹ Г. Сосиашвили, Немецкие путешественники об осетинах, Тбилиси, 2007, ст. 43.

² Там же.

³ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 166.

нарушают это спокойствие в окрестностях святого места. По преданию, однажды взяли в плен одного святого и отправили в чужую страну. Один орёл на своих крыльях перенёс его сюда через высокие горы и далёкие моря. Тот в этой пещере посвятил свою жизнь службе святому Элии. Эта служба передалась его потомкам. Старший из них в год один раз, в одежде (платье) связанной своими руками, поднимается на скалу, входит в пещеру дабы исполнить мистическое жертвоприношение. Другой человек, пожелавший подняться на скалу терял зрение, а тот кто всё же входил в пещеру – тут же умирал. Внутри пещера вроде бы изумрудная; посередине каменный жертвенник, на котором стоит золотая чаша полная пива. Вошедший сюда священник получает дар предвидения на следующий год.

Если пиво всколыхнётся и перельется из чаши, значит будет мир и хороший урожай; а если пиво не пошевелится – будет война и голод. На второй день в селе Ламадони состоится большой пир, на котором каждая из расположенных вблизи сторон вносит свою часть и священник святого Элии объявляет, что их ждёт в будущем году.

Осетины-христиане тоже часто приносят жертвоприношение, как в пещере, так и в святых рощах и на высоких, искусственно созданных каменных насыпях. Здесь совершают жертвоприношение когда нуждаются в помощи, когда хотят исполнения какого-либо желания; или несут в знак благодарности, когда дела идут хорошо – в основном, мясо (животных), рыбу и хлеб. Перед пещерой Элии, кроме перечисленного выше, режут коз, а их шкуры вывешивают высоко на деревьях. Осетины, которые являются наполовину христианами, строго соблюдают большие христианские посты и совершают жертвоприношение, в основном, на пасху.

Если у легенды о (еврейских) нартах есть реальная основа, тогда, как видно, эти жертвоприношения идут от евреев, так как правила их исполнения (режут овцу, старейшина с молитвой раздает вокруг мясо, кости и шкуру сжигают и т.д.), разумеется, еврейского характера. А так же то, что седьмой день (субботу) называют «шабатэ» и в этот день и в воскресенье не носят головных уборов,

вместе с этим, в эти не совершают освящения или празднуют, указывает на смешивании иудаизма и христианства».¹

Сведения немецкого путешественника о связи осетин с евреями не случайны. На это указывал и корреспондент газеты «Дрозба» Георгий Лиахвели (Чочишвили) во II половине XIX века. По его наблюдениям, осетины составляют конгломерат различных племен. Их предками считались арии, иры, ироны, которые впоследствии присоединились к нартам (семитам).²

Существование среди осетин описанного немецким путешественником культа Элии подтверждается и другими источниками. Культ Элии в Осетии был известен под названием ВАЧИЛЫ. Довольно интересные сведения о празднике идола Вачилы предоставляет нам корреспондент «Дрозба» Георгий Лиахвели. Описанный им праздник совпадает с фактами описанными Гастгаузенем. Святилище (церковь) Элии, того же Вачилы находилось в северной Осетии, в селе Какадурн, где существовала пещера, в которой проводилась церемония поклонения Элии.³ Существование этой пещеры и существование культа предсказателя Элии среди осетин подтверждает немецкий путешественник Яков Райнегс, посетивший Грузию во II половине XIX века. По его сведениям, эта пещера называлась Таувечилне, или пещера дружбы предсказателя Элии.⁴

Гастгаузен передает нам, что у осетин была своеобразная традиция жертвоприношения и они особенно преклонялись нескольким святым:

«Примечательно, что каждому большому празднику соответствует своё жертвоприношение. На новый год режут свинью, на пасху – овцу или ягнёнка, в день архангела Михаила – быка, на Рождество –

¹ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 166-167.

² М. Гачечиладзе, Жизнь и быт, нравы и обычаи, культура осетин Самачабло, Тбилиси, 1991, ст. 56.

³ Г. Соснашвили, Поиски, Тбилиси, 2007, ст. 7.

⁴ Яков Райнегс, Путешествие по Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2002, ст. 217.

козу. Особо поклоняются четырем святым: предсказателю Элии, архангелу Михаилу, святому Георгию, святому Николаю».¹

На особенное отношение к вышеперечисленным святым немного по другому указывает корреспондент «Дрозба» Георгий Лиахвели. Он пишет, что осетины особенно уважают четырех святых: Элию (Вачилу), Фёдора Торели (Палвара), Николая (Тутирз) и Георгия (Вастырджи).²

В начале XX века осетинский священник Павел Санакоев писал, что осетины превратили христианских святых в языческих.³ Несмотря на преклонение перед вышеназванными святыми, до середины XIX века явно бросались в глаза языческие правила и всра в предрассудки. Они верили в существование злых и добрых духов. Об этом ещё в XVIII веке писал путешественник Яков Райнегс.⁴ Гастгаузен тоже заостряет внимание на распространенных среди осетин магических правилах. Он пишет: «Насколько непонятно и неразвито христианство среди народов, тем больше проявляет себя вера в предрассудки. Осетины очень верят в предрассудки: у них есть предсказатели, чародеи, ведьмы, которые им предсказывают; имеют видения и разговаривают с усопшими и святыми, о чем сообщают окружающим. Если у осетина что-нибудь тихонько украдут (открытый разбой не считается воровством), он найдет чародея, мудрого человека (курисмецок) и за плату или подношение попросит помочь. Этот последний пойдет вместе с ним до дома того лица, на кого падает подозрение. Мудрец держит в руках кота и кричит: «Если это забрал ты и не вернешь хозяину, этот кот будет терзать души твоих умерших!» Будьте уверены, что вор вернет украденное. Если у пострадавшего нет подозрения на определенного человека, тогда они ходят от дома к дому и вор объявится сам. Кот, собака и осел

¹ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 168.

² Г. Соснашвили, Из истории религиозной жизни осетин, Международная научная конференция. «Археология, этнология, фольклористика Кавказа», сборник кратких содержания докладов, Тбилиси, 25-27 июня 2009 года. Тбилиси, 2010, ст. 545.

³ Г. Соснашвили, Понски, Тбилиси, 2007, ст. 6.

⁴ Яков Райнегс, Путешествие по Грузии. Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2002, ст. 211.

считаются волшебными (совершающими чудо) животными. Если у кого-нибудь есть к кому-либо претензия, или он обижен и не имеет соответствующих сил, чтобы найти правду, или получить удовлетворение или взыскание, он убивает кота, собаку или осла на могиле предка обидчика и действие сопровождает словами: «За дух того-то и того-то человека и т.д.) Этим он угрожает душам названных, что они превратятся в животных, если их наследник не удовлетворит пострадавшего. Это такое невыносимое оскорбление и угроза, что потомок сразу же удовлетворит пострадавшего (обиженного).¹

Во время путешествия Гастгаузена у осетин-язычников были и жрецы. Среди осетин было несколько родов жрецов, которые были смотрителями языческих идолов, хотя путешественник об этом не смог добыть обширной информации. Из представленных материалов видно, что сведения немецкого путешественника Августа Гастгаузена содержат драгоценную информацию о народах, проживающих на северном Кавказе — о религиозной жизни осетин. Эти сведения представляют особую ценность для историков, так как факты, касающиеся вероисповедания и быта осетин, подтверждаются и другими источниками.

¹ Август Гастгаузен о Грузии, Перевод с немецкого, вступление, комментарии и источники приложил Гия Гелашвили, Тбилиси, 2011, ст. 169-170.

**კათოლიკური ეკლესია შიდა ქართლში
ბოლშევიკური რეპრესიების პერიოდში*
(უცნობი დოკუმენტების მიხედვით)**

1921 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, ქვეყანას რეპრესიები დაატყდა. ბოლშევიკურმა ტერორი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარეს მოიცვა. განსაკუთრებული სისასტიკით ხელისუფლება ქრისტიანულ სარწმუნოებას გაუსწორდა, რაც გამოიხატა ეკლესიების დახურვით, ასევე სასულიერო პირების ფიზიკური, თუ მორალური განადგურებით. მართლმადიდებლური ტაძრები შეუბრალებლად იქნა გაძარცვული. ქრისტიანული ეკლესიის მიმართ განხორციელებული ძალადობა ნათლად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ შიდა ქართლის მაგალითზე, სადაც ხელისუფლებამ არაერთი ეკლესია გააუქმა. საეკლესიო ქონება ადგილობრივი თემების აღმასკომთა წარმომადგენლების მიერ იქნა აღწერილი და ხაზინას ჩაბარდა. განსაკუთრებით ფასეული ნივთები, რომელთაც ისტორიული ღირებულება ჰქონდათ მთავრობის დადგენილებით მუზეუმს გადაეცა. ხელისუფლების რეპრესიები შიდა ქართლში დაატყდა ასევე სომხურ და კათოლიკურ ეკლესიებს. ბოლშევიკებმა გააუქმეს ებრაელთა სინაგოგებიც. გორში კათოლიკური ეკლესიის არსებობა საკმაოდ შორეულ წარსულს უკავშირდება. არსებობს ცნობა, რომლის მიხედვით კათოლიკე მისიონერები გორში ჯერ კიდევ XV საუკუნეში დამკვიდრებულან. რუსეთის არმიის ყოფილი პოლკოვნიკი როტიე ვატიკანში 1819 წელს გაგზავნილ მოხსენებაში აღნიშნავს, რომ მას უნახავს კათოლიკე მისიონერების მიერ XV საუკუნეში გორში სახლების ნასყიდობის საბუთები.¹ კათოლიკე მისიონერების, კერძოდ, ავგუსტინელების გამოჩენა გორში აქტი-

* მოხსენება წაკითხულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 90-ი წლის იუბილისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე, მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 2012.

¹ მაისივალისშვილი ვ., გორის ისტორია, ტ. 1, თბ., 1994, გვ. 304.

ურად დაიწყო XVII საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს, როდესაც გორში მყოფ თეიმურაზ I კათოლიკე ბერმა ამბროსიო დუშ ანჟუსმა და მორჩილმა პედრო დუშ სანტოშმა ქეთევან დედოფლის ნეშტის ნაწილი გადასცეს.¹ თეიმურაზმა ავგუსტინელებს გორში ადგილი უბოძა, სადაც კათოლიკეებმა მონასტერი და სახლი ააშენეს.² XVII საუკუნის 20-იან წლებში გორს უკავშირდება ასევე თიატინელთა მოღვაწეობაც. რომის პაპის ურბან VIII ბრძანებით 1627 წ. სჯულის პროპაგანდის კონგრეგაციამ საქართველოში რამდენიმე პატრი გამოგზავნა, მათ შორის: პიეტრო ავიტაბილე, ფრანჩესკო დაპრილე და ჯაკომო დი სტეფანო. თიატინელებს თეიმურაზ I ბრძანებით სახლი და ეკლესია გადასცეს. მოსახლეობაში ისინი განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდნენ თავიანთი ქადაგებებით თუ ადგილობრივ მცხოვრებლებისათვის გაწეული სამედიცინო დახმარებით.³ თიატინელებმა გორში წმინდა პეტრეს სახელობის ტაძარი ააგეს, რასაც რომის პაპი დიდი კმაყოფილებით შეხედა.⁴ XVII საუკუნის II ნახევარში გორში კაპუცინელი მისიონერებიც მოღვაწეობდნენ. განსაკუთრებით აქტიურობდა პატრი ჯუსტინო ლივორნოელი. კათოლიკეების ქონება ამ დროს მიტაცებული ჰქონდათ გორში მყოფ სომეხ მღვდლებს. კაპუცინელები მათ დაბრუნებას ითხოვდნენ.⁵ კაპუცინელების მოღვაწეობა საკმაოდ ნაყოფიერი იყო, რადგან მათ საზოგადოების ბევრი წარმომადგენელი, მათ შორის (ფეოდალური არისტოკრატიის) გადმოიბირეს. თუმცა, კაპუცინელების წარმატებული საქმიანობა დიდხანს არ გაგრძელდა. როგორც ჟან შარდენი გადმოგვცემს კათოლიკეებს მრევლიც შეუმცირდათ და შემოსავალიც.⁶ აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ 1668 წელს

¹ მაჩისტვალისშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 306.

² თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902, გვ. 60.

³ მაჩისტვალისშვილი ე., გორის ისტორია, თბ., 1994, გვ. 308.

⁴ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902, გვ. 120.

⁵ მაჩისტვალისშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 321.

⁶ ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლისშვილმა, თბ., 1975, გვ. 274.

პატრი კარლო რომში გაგზავნილ წერილში იუწყებოდა გორში არსებულ კათოლიკეთა ქონების შესახებ. მისი ინფორმაციით გორში 20 წლის წინ, ე.ი. 1648 წლისათვის აგგუსტინელ ბერებს ჰქონდათ ერთი ეკლესია, რომელიც იმ დროისთვის დედოფალს ეკუთვნოდა.

პატრი კარლო ასევე აღნიშნავს, რომ XVII საუკუნის I ნახევარში გორში თიატინელი მისიონერების ეკლესიაც არსებობდა. კათოლიკე ბერი იმედს გამოთქვამდა, რომ მისიონერებს თავიანთი ქონება მალე დაუბრუნდებოდათ, მათ შორის გორში არსებული აგგუსტინიანი პატრების ეკლესია, მონასტერი და ბაღი.¹ კათოლიკური ეკლესიის მდგომარეობა გორში მკვეთრად გაუარესდა XVIII საუკუნის 50-იან წლებში. თეიმურაზ II-ის ბრძანებით კათოლიკე ბერებს ეკლესია და სახლი ჩამოერთვათ და მათი ქონება არქიეპოსკოპოზს გადაეცა. ამ პერიოდში გორელი კათოლიკეები ზუბალაშვილების სახლში იკრიბებოდნენ და რელიგიურ რიტუალს იქ ასრულებდნენ.² 1767 წ. ერეკლე II-ის ბრძანებით ახალციხის უფროსმა პატრმა ალოიზიმ გორში გამოგზავნა პატრი გიორგი თურანელი. კათოლიკეებს გორში ეკლესიის ასაშენებლად ადგილი უბოძეს. მალე გიორგი თურანელი ერეკლე ბრძანებით თბილისში გადაიყვანეს მის მაგივრად კი გამოგზავნეს პატრი ანდრია. ეკლესია დაუსრულებია პატრ მარიუსს, რომელიც 1823 წელს გარდაიცვალა და ეკლესიაში საკურთხეველის წინ დაკრძალეს.³ პატრი ფილიპე ფორანოელი 1814 წელს გორში კათოლიკეების ეკლესიის ნაცვლად „კარგად მოწყობილ სახლს“ იხსენიებს, ხოლო სხვა პატრების წერილებიდან კი ჩანს, რომ 1830 წლისათვის გორის კათოლიკეთა ეკლესია ახალი აშენებული იყო, თუმცა დასრულება აკლდა.⁴ 1840 წელს გორში იხსენიება კათოლიკების დიდი და ღამაზი ეკლესია.⁵

¹ თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902, გვ. 234.

² მაშისთვალაშვილი ე., გორის ისტორია, თბ., 1994, გვ. 331.

³ იქვე, გვ. 332.

⁴ იველაშვილი თ., კათოლიკობა საქართველოში, თბ., 2009, გვ. 104.

⁵ იქვე.

როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ ბოლშევიკებმა სხვა კონფესიებთან ერთად კათოლიკური სარწმუნოების დევნაც დაიწყეს. 1923 წელს ხელისუფლებამ გორში არსებული კათოლიკური ეკლესია დახურა. გორის თემის აღმასკომის პრეზიდიუმის ოქმში მითითებულია, რომ ეკლესიის დახურვის მიზეზი იყო კათოლიკეების სალოცავში არსებული ანტისანიტარია, ასევე მრევლის მცირე რაოდენობა. ხოლო კათოლიკეთა ეკლესიის წინამძღვარი პატრი კონსტანტინე საფარაშვილი მიჩნეული იყო როგორც საბჭოთა წყობილების მოწინააღმდეგე. გორის სამაზრო აღმასკომის პრეზიდიუმში შუამდგომლობას ითხოვდა შსს სახალხო კომისარიატთან კათოლიკე პატრის საქართველოდან გაძევების შესახებ. სხდომის ოქმში ვკითხულობთ: „ოქმი №27 გორის სამაზრო აღმასკომის პრეზიდიუმის სხდომისა. 22 ოქტ. 1924 წ. დაესწრნენ აჩხანაგები: სიამაშვილი, ბადრიაშვილი და ს. საყვარელიძე

თაქმჯდომარე ვ. ქურდაძე, მდივანი (არ იკითხება - გ.ს.)
მე-17 საკითხი

კათოლიკეების ეკლესიის შესახებ.

ვინაიდან სამაზრო აღმასკომს აქვს დამტკიცებული საბუთები, რომ აღნიშნულ ეკლესიაში ანტისანიტარიას აქვს ადგილი და დამსწრეთა რიცხვი მცირეა, ამის გარდა პატრი საფარაშვილი ცნობილია კონტრრევოლუციონური მოქმედებით, აღიძრას შუამდგომლობა შ.ს.ს. კომისარიატის წინაშე რათა აღნიშნული საყდარი დახურულ იქნას და პატრი საფარაშვილი როგორც მაენე და კონტრ-რევოლუციონური ელემენტი გაძევებულ იქნას საქართველოს ფარგლებიდან, როგორც საბჭოთა კავშირის არა ქვეშევრდომი.¹ როგორც მითითებულია ეს ოქმი თარიღდება 1924 წლით და აქ საუბარია კათოლიკეთა სალოცავის დახურვის შესახებ, თუმცა ჩვენს ხელთ არსებული სხვა დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ბოლშევიკებს კათოლიკეთა სალოცავი 1923 წელს გაუქმებიათ. ამას ადასტურებს 1923 წლის 16 სექტემბრით დათარიღებული ვატიკანის

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1.

დელეგატის წერილი, რომლის ადრესატია შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ალექსანდრე (საშა) გეგეჭკორი. დოკუმენტში ეკითხულობთ:

„კომისარს შინაგან საქმეთა

საშა გეგეჭკორს

ქ. თბილისში

ბ. კომისარო!

მოგმართე თქვენ უკვე ორ გზით. შესახებ გორის კათოლიკეთა ეკლესიისა რომელიც დახურულ იქმნა კათოლიკე მრევლის სურვილის წინააღმდეგ, რის შესახებ თვითონ მრევლმაც შემოგჩივლათ ეკლესიის დახურვისთანავე საერთო განცხადებით.

მის შემდეგ შემემთხვა ორი თვით მოგზაურობა რუსეთში. იმედი მქონდა, რომ ხსენებული ეკლესია დაბრუნებული დამიხედებოდა; ხოლო ვინაიდან ეს ესრედ არ იქმნა, კელავ მოგმართავ თქვენ რათა კეთილ ინებოთ და დააბოლოოთ ეს საკითხი გორის მორწმუნე კათოლიკეთა სასარგებლოდ.

პატივისცემით

დელეგატი ვატიკანისა (სახელი და გვარი არ იკითხება)

16 ენკენისთ. 1923 წ.¹ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატიდან ვატიკანის დელეგატის წერილი, კომისარის მოადგილის ტალახაძის ხელმოწერით რეაგირებისათვის გადაეგზავნა საქართველოს იუსტიციის საქმეთა სახალხო კომისარს, საქართველოს პროკურორს ვარძიელს, დოკუმენტში აღნიშნულია: „პირადათ.

იუსტიციის სახალხო კომისარს და

რესპუბლიკის პროკურორს ამხ. ვარძიელს.

ამასთან ერთად გიგზავნით თქვენს განკარგულებაში აღმოსავლეთ საქართველოს პროკურორის მომართვას ა/წ. სექტემბრის 15-ის თარიღით 1921 წ. №-ით და კათოლიკეთა ეკლე-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 18.

სიების დელეგატის მომართვას ა/წ. 16 სექტემბრიდან №49, სოფ. ძლევის ჯვარის და ქ. გორის კათოლიკეთა ეკლესიების გახსნის შესახებ.

დანართი: მიმოწერა 5 ფურცელზე.

შინაგან საქმეთა სახალხო
კომისრის მოადგილე ტალახაძე

საერთო განყოფილების
გამგე (გვარი არ იკითხება)
1923 წ. სექტემბერი”.¹

ვატიკანის დელეგატის მიმართვამდე შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს მიმართა გორის კათოლიკეთა ეკლესიის წინამძღვარმა კონსტანტინე საფარაშვილმა. წერილში ქართველი პატრი კათოლიკეთა გაუქმებული ეკლესიის აღდგენას და წართმეული საოჯახო, ასევე საეკლესიო ნივთების უკან დაბრუნებას მოითხოვდა: „საქართ. ს.რ. შინაგან

საქმეთა სამინისტროს

გორის კათოლიკეთა ეკლესიის წინამძღვარის
კონსტ. საფარაშვილის

თხოვნა

ამ სამი თვის წინეთ, გორის ადგილობრივ ხელისუფლების წარმომადგენლებმა, მილიციონერების დახმარებით, ასწერეს ჩემი ოთახის ავეჯი და მოწყობილება, იძულებითი ჩამორთმევის მიზნით. რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამომართვეს კიდევაც ნაწილი ამ ავეჯისა როგორც ხალიჩა, ეტაჟერკა, მაგიდა, სკამები, კუშეტკა და სხ... დამრჩა რამდენიმე სხვა საგნებთან ერ-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1.

თად სამწერლო მაგიდაც რომლის ჩამორთმევისათვის მაწუხებენ უაღრეს წერტილამდე.

ვინაიდან ეს ნივთები არ ეკუთვნის ადგილობრივ ხელის უფლებას, არამედ გორის კათოლიკე ეკლესიის ახლოს დაარსებულ საქველმოქმედო საზოგადოებას, ეგრეთ წოდებულ კათოლიკეთა „ძმობას“ კათოლიკე ხალხს, რომელიც ხსენებულ ავეჯს და ოთახის მოწყობილებას, სტოებს მუდამ, გორში განწესებულ კათოლიკე მოძღვრის განკარგულებაში, სახმარებლად,

ამისათვის გთხოვთ უმორჩილესად, განკარგულება გასცეთ სადაც ჯერარს, რათა ხსენებული ჩამორთმეული ავეჯი, უკან გექმნეს დაბრუნებული.

ამასთან ერთად, გავიხსენებ რა გორის კათოლიკე ეკლესიის იძულებით დაკეტვას, წინააღმდეგ ადგილობრივი კათოლიკე მრევლის სურვილისა (სასურველ იქმნებოდა, ამის შესახებ სასტიკი გამოძიება),

გთხოვთ გორის კათოლიკე ეკლესიის გაღებას და საეკლესიო ნივთების დაბრუნებას (ჩამორთმეულ ნივთების სია დღემდღის არ მოუციათ ჩვენთვის), ვინაიდან ეკლესიის დაკეტვა და საგნების ჩამორთმევა მოხდა არა თანახმად 10 აგვისტოს 1923 წ. მთავრობის მიერ გამოცემულ ცირკულიარისა, შესახებ სარწმუნოების საკითხისა.

პატივისცემით

მღ. კონსტ. საფარაშვილი

10 სექტემბერი 1923

თბილისი აკიმოვის ქუჩა №16”.¹ კ. საფარაშვილის განცხადება წინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილემ ტალახაძემ განსახილველად გადაუგზავნა საქართველოს იუსტიციის სახალხო კომისარიატს და საქართველოს პროკურორს ვარძიელს.²

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1.

² იქვე.

1923 წლის 22 სექტემბერს საქართველოს ბოლშევიკური მთავრობა გარკვეულ დათმობებზე წავიდა, რადგან თითქმის ყველა კუთხიდან იგზავნებოდა მორწმუნეთა თხოვნები დახურული სამლოცველოების გახსნასთან დაკავშირებით. სხვადასხვა კონფესიების წარმომადგენლებს უფლება მიეცათ, ჩამოეყალიბებინათ და რეგისტრაციაში გაეტარებინათ რელიგიური საზოგადოებები. გორში მცხოვრებმა კათოლიკური რელიგიის აღმსარებლებმა ეკლესიის გახსნის და ჩამორთმეული ნივთების დაბრუნების თხოვნით მიმართეს გორის მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარეს. განცხადებას ხელს აწერს 68 მორწმუნე.¹

ხოლო 1923 წლის 11 დეკემბერს გორის კათოლიკეთა ეკლესიის სამრევლოს მზრუნველობის რწმუნებულებმა შემდეგი განცხადებით მიმართეს გორის მაზრის აღმასკომის შინა მმართველობას: „გორის მაზრის აღმასკომის

შინა მმართველობას

ქ. გორი კათოლიკე ეკლესიის სამრევლოს მზრუნველობის რწმუნებულების

განცხადება

თანახმათ სრულიად საქართველოს მთავრობის 22 სექტემბრის 1923 წ. ცირკულარისა, შესახებ რელიგიულ საზოგადოებათა რეგისტრაციისა, მზრუნველობა გიდგენთ ამასთან ერთად, გორის კათოლიკე ეკლესიის არსებულ რელიგიურ საზოგადოების წევრთა რეგისტრაციას

მზრუნველობის წევრნი

რწმუნებულნი

კ. გაბ. საფარაშვილი

ნ. ჯუღაბიშვილი

გაბო ჩიტაშვილი

ალექსანდრე ზუბალაშვილი

М.А. Корковидов. ქ. გორი 11 დეკემბერს
1923 წ.”²

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 66.

² იქვე, გვ. 68.

მთავრობის 1923 წლის 22 სექტემბრის დადგენილების თანახმად, იმისათვის, რომ მორწმუნეებს რელიგიური საზოგადოება რეგისტრაციაში გაეტარებინათ სიაში არანაკლებ 50 მორწმუნე უნდა ყოფილიყო. გორის კათოლიკეთა მრევლი 18 წლის ზევით როგორც ჩანს ამ დროისათვის 150 ადამიანს შეადგენდა. კათოლიკეები ამ დროისათვის ცხოვრობდნენ ასევე ხაშურსა და ბორჯომში.¹ ოფიციალური ცნობით კათოლიკეთა მღვდლად დასახელებულია კონსტანტინე გაბრიელის ძე საფარაშვილი, რომელიც წარმოშობით თბილისიდან იყო და მღვდლობასთან ერთად მასწავლებლობას ეწეოდა.² გორის კათოლიკეთა საზოგადოებამ 1923 წლის 29 დეკემბერს ჩაატარა სხდომა. სხდომის ოქმში ეკითხულობთ: „ოქმი

გორის კათოლიკეთა საზოგადოების 29 დეკემბრის 1923 წ. მოწვეულ საერთო კრებისა.

გორის კათოლიკეთა საზოგადოება, მოწვეულ 29 დეკემბერს 1923 წლ. ქ გორში, სააკაანთ მამულში, თანახმად გორის აღმასკომის, 27 დეკემბრის 1923 წ. №10399, ნებართვისა, თანადასწრებით მთავრობის წარმომადგენელის, ამხ. დევედარიანისა, გაეცნო რა, ს.ს. მთავრობის 10 აგვისტოს, 22 სექტემბრის და 20 დეკემბრის 1923 წ. ინსტრუქციებისა, შესახებ რელიგიური თავისუფლებისა, რელიგიურ საზოგადოებათა რეგისტრაციისა და ეკლესიების გაღება-დაბრუნებისა, დაადგინა, უპირველესად ყოვლისა, მადლობა ეძღვნას სსრ მთავრობას. მასში რომ, იგი შესაძლებლად სცნობს დახურულ ეკლესიების დაბრუნებას და ანგარიშს უწევს რელიგიურ საკითხში გორის კათოლიკე საზოგადოების გულის სურვილსა;

მეორედ, საზოგადოება გამოსთქვამს ერთხმად, სურვილს, გორის კათოლიკე ეკლესიის გაღებისას, ვინაიდან, იგი, არ ყოფილა მომხრე, ამ ეკლესიის დაკეტვისა.

მესამედ, საზოგადოებამ საჭიროდ სცნო, სასწრაფოდ მიღებულ იქმნას ყოველგვარი ზომები, მთავრობის დეკრეტში ნაჩ-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 69.

² იქვე გვ. 117.

ვენები, გორის კათოლიკეთა საზოგადოების დაფუძნება-აღდგენის მიზნით. ამისათვის, კათოლიკეთა საზოგადოებამ, კენჭის ყრით აირჩია, ერთხმად, თავის რწმუნებულად მთავრობის წინაშე, გარდა ორი, უკეთუ არსებული ძმათ უფროსებისა, ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ჯუღაბიშვილის და გაბრიელა ალექსის ძე ჩიტაშვილისა და აგრეთვე მღ. კონსტანტინე გაბრიელის ძე საფარაშვილისა, კიდევ სხვა ორნი პირნი: ალექსანდრე ანტონის ძე ზუბალაშვილი და მიხაკა ალექსას ძე კორკოვიდოვი, რომელთაც საზოგადოება სთხოვს, კეთილ ინებონ და, მისი სახელით და მისი პასუხისგების ქვეშ, ჩაიბარონ უკან კათოლიკე ეკლესია, მისი ქონება და განაგონ რელიგიასთან დაკავშირებულნი საქმენი.

მეოთხედ, განიხილა რა საზოგადოებამ, გორის კათოლიკე მრევლის რელიგიური წესდება, დაადასტურა იგი ერთხმად და დააგადა თავის რწმუნებულებს, ხელი მოაწერონ მას, მისი სახელით, და წარუდგინონ ადგილობრივ მთავრობას. აგრეთვე მიანდო მათ, წესდების რომელიმე მუხლის შეცვლის აუცილებლობაში, მოაგვარონ საქმე თანახმად კათოლიკე ეკლესიის წესდებისა.

მეხუთედ, საზოგადოება ეგებება დიდი სიხარულით, მორწმუნეთა რეგისტრაციის საქმეს და თანახმად მთავრობის 22 სექტემბრის 1923 წ. ცირკულიარის მეექვსე მუხლის შენიშვნისა, სისრულეში მოჰყავს იგი. ამისათვის, ადასტურებს იგი, ამ კრებაზე ადრე, ამავე მიზნით უკვე შედგენილ ნაწილობრივად, ხელმოწერილ რეგისტრაციას.

დასასრულ, გორის კათოლიკეთა საზოგადოება გამოსთქვამს იმედს, რომ თანახმად მთავრობის ცირკულიარისა, ადგილობრივი აღმასკომი კეთილ ინებებს და ახლო მომავალში კათოლიკეთა ეკლესიის დაბრუნებით, დააკმაყოფილებს კათოლიკე საზოგადოების ცხოველ სურვილსა. რაზედაც ხელს აწერენ:

კრების თავმჯდომარის მაგიერ: კონსტ. გაბრ. ძე საფარაშვილი

მდივანი: ალექსანდრე ზუბალაშვილი
ძმათშეთავრესი: გაბო ჩიტაშვილი¹

კათოლიკე მორწმუნეთა მიერ შედგენილ წესდებაში გაწერილი იყო ის უფლებები, რასაც სახელმწიფო ანიჭებდა, საზოგადოებაში გაერთიანებულ მორწმუნეებს. წესდებაში აღნიშნულია: „ნორმალური წესდება

ქ. გორი კათოლიკე ეკლესიის, რომის კათოლიკე სარწმუნოების მაღიარებელთა (განურჩევლად ეროვნებისა და სქესისა) სამრევლოსა ანუ რელიგიურ საზოგადოებისა.

I.

სახელწოდება, მიზანი. მოქმედების ხასიათი და სამოქმედო რაიონი საზოგადოებისა

1. ხსენებულ საზოგადოებას ეწოდება: რომის კათოლიკე ეკლესიის სარწმუნოების მაღიარებელთა რელიგიური საზოგადოება.

2. მისი მიზანია, შეაერთოს რომის კათოლიკე სარწმუნოების მაღიარებელნი პირნი, განურჩევლად სქესისა და ეროვნებისა, დასაკმაყოფილებლად რელიგიურ მოთხოვნილებათა, თანახმად რომის კათოლიკე ეკლესიის.

3. მოქმედების ხასიათი შემდეგნაირია:

ა) განსაზღვრულ დროზე და ადგილზე სრულდება რელიგიური წესები; თანახმად ქრისტეს მოძღვრებისა, რომელსაც ესწრებიან მორწმუნენი,

ბ) რელიგიურ საზოგადოებათა ყრილობებში მონაწილეობას იღებს საზოგადოება.

გ) სამრევლო ორგანო, მზრუნველობას უწევს საზოგადოების ქონებას

დ) იგივე ორგანო, ქონების მოვლის მიზნით, სდებს საჭირო ხელშეკრულებებს.

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 120.

ე) ზედმეტი სასულიერო პირები საჭიროების შემთხვევაში, ესენი არჩეულ იქნებიან, თანახმად კათოლიკე ეკლესიის წესისა, მთავრობის კანონის მიხედვით.

4. სამოქმედო რაიონი – გორის კათოლიკე ეკლესიის მზრუნველობის რაიონია: ქ. გორი, ბორჯომი, ხაშური, სურამი და, ორი-სამი სოფლის გარდა, მთელი გორის მაზრა, სადაც კი დაფანტული არიან, რომის კათოლიკე სარწმუნოების მაღიარებელნი პირნი.

II.

წევრთა ჩაწერის და გასვლის წესი

5. საზოგადოების წევრათ ითვლება, ყოველი მორწმუნე პირი, განურჩევლად ეროვნებისა და სქესისა, რომელიც მონათლულია ნათლისღების საიდუმლოთი, სწამს, და აღიარებს რომის კათოლიკე ეკლესიის სარწმუნოებას.

6. წევრთა ჩაწერის წესი – საზოგადოების წევრად ხდება აღამიანი

ა) ნათლისღების საიდუმლოს მიღებით, ოდეს მისი მშობლები უკვე ეკუთვნიან ხსენებულ საზოგადოებას.

ბ) საცხოვრებელ ადგილის გამოცვლით, ოდეს იგი, უკვე კათოლიკე სარწმუნოების მაღიარებელი, გადადის საცხოვრებლად ხსენებულ რელიგიურ საზოგადოების რაიონში.

გ) პიროვნული განცხადებით, ოდეს მას ჰსურს მიიღოს კათოლიკე სარწმუნოება და შეასრულოს ხსენებული რელიგიური საზოგადოების წესები. განცხადება უნდა დაიწეროს ეკლესიის წინამძღვრის სახელზე.

შენიშვნა: რელიგიურ საზოგადოების ანუ მრევლის წინამძღვართან, ინახება სია ხსენებულ საზოგადოების წევრებისა. რომელი სიაც ყოველ წლივ წარედგინება მთავრობას.

7. წევრთა გასვლის წესი – საზოგადოებიდან გასვლა ხდება

ა) პიროვნული განცხადებით მსურველისა.

ბ) დადგენილებით სათანადო ეპარქიული საეკლესიო ორგანოსა.

III. საზოგადოების სახსარი.

8. დასაფარავად საზოგადოების საჭირო ხარჯებისა, საზოგადოებას მოეპოვება თავისუფალი შეწირულობანი მორწმუნეთა, რომელი შემოწირულობანი, შეიძლება მოიხმაროს მან, მხოლოდ რელიგიურ და რელიგიასთან დაკავშირებულ სამეურნეო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

IV. საზოგადოების საქმეთა მართველობა.

9. საზოგადოებას ჰყავს აღმასრულებელი ორგანო ანუ მზრუნველობა, რომელშიც შედიან ეკლესიის წინამძღვარი, ორი ძმათ უმფროსი (სინდიკები) და ორიც ამათი კანდიდატი. ეკლესიის წინამძღვარი განაგებს საეკლესიო საქმეებს და არის თავმჯდომარე მზრუნველობისა.

10. სინდიკებს და მათ კანდიდატებს ირჩევს სამი წლით, მრევლის საერთო კრება თანახმად კათოლიკე ეკლესიის წესისა. მათ უნდა ჰქონდესთ შესრულებული 21 წელიწადი.

11. მზრუნველობის მოვალეობაა:

ა) მოუაროს და განაგოს საზოგადოების განკარგულებაში არსებული ქონება

ბ) აწარმოოს შესავალ გასავლის (და მორწმუნეთა შორის ნათესაობრივი კავშირის გაგების მიზნით) მონათლულთა, დაქორწინებულთა,

და მიცვალებულთა დაკრები.

12. მზრუნველობის წევრთა ჩვეულებრივი საცხოვრებელი ადგილი უნდა მოიპოვებოდეს ქ. გორში, სადაც არის კათოლიკეთა ეკლესია.

V. საზოგადო კრება.

13. აღმასრულებელი ორგანო, იწვევს საჭიროების დაგვარ და მიღებული წესით, მორწმუნეთა საერთო კრებას

14. საზოგადო კრება ჩაითვლება კანონიერათ, თუ 2/3 წევრებისა დაესწრება, წინააღმდეგ შემთხვევაში გადიდება სხვა დროისათვის და ეს ჩაითვლება კანონიერათ, მიუხედავად წევრთა რაოდენობისა.

15. ხმის მიცემის უფლებით სარგებლობენ, საზოგადო კრებაზედ, საზოგადოების წევრნი 18 წელს გადახულნი; ხოლო საპასუხისმგებლო თანამდებობაში პასიური ამორჩევისათვის, საჭიროა 21 წელი შესრულებული

16. ამ მოწყვეტის მიზანია:

- ა) ძმათა უმფროსების არჩევა
- ბ) წლიური ანგარიშების განხილვა
- გ) საზოგადოების უსაჭიროესი სამეურნეო ხასიათის საკითხების განხილვა და გადაჭრა

17. წესი კითხვების გადაწყვეტისა. –

ა) საზოგადო კითხვები, სწყდება ხმების მარტივი უმეტესობით.

ბ) ფრიად მნიშვნელოვანი კითხვებისათვის, საჭიროა, ორი მესამედი ხმებისა

შენიშვნა: 1) ყოველ შემთხვევაში კრების მოქმედება წარდგენილია ეპარქიული ორგანოსადმი, განსახილველად.

2) საერთო კრების დადგენილებათა შესრულება, ევალება აღმასრულებელ ორგანოს ანუ მზრუნველობას.

VI

წეს-რიგი წესდების შეცვლისა.

18. წესი ამა საზოგადოებისა შეიძლება შეიცვალოს საერთო კრების დადგენილებით ხმათა 2/3 უმრავლესობით. კრების განაჩენს ახლავს სათანადო ეპარქიული ორგანო და ძალაში შედის მთავრობასთან მოლაპარაკების შემდეგ.

VII

საზოგადოების ბეჭედი.

19. საზოგადოებას მოეპოება საკუთარი ბეჭედი, რომელზედაც გამოხატულია სულიერი ემბლემა და ინახება მზრუნველობის თავმჯდომარესთან.

VIII

საზოგადოების ლიკვიდაციის წესი.

20. რელიგიური საზოგადოების ლიკვიდაცია ხდება თანახმად კათოლიკე ეკლესიის წესებისა – ყოველ შემთხვევაში ეპარქიული ორგანო საქმეს იჭერს ადგილობრივ სამოქალაქო ხელის უფლებასთან.

შენიშვნა: რელიგიური საზოგადოების დახურვის შემდეგ, საერთო კრება ირჩევს მზრუნველობას, რომელიც დახურულ საზოგადოების ქონებას, შესანახად გადასცემს, (ეპარქიულ უმფროსდის თანხმობით და მთავრობის ნებადართვით უახლოეს, იმავე სარწმუნოების მაღიარებელ რელიგიულ საზოგადოებას. –

განსაკუთრებითი რელიგიური ნივთები, როგორც:

წირვის შესამოსები, ნაწილები, წმიდა ზეთები, რელიკიები, მირონი და სხვა... გადადის სათანადო ეპარქიულ ორგანოს განკარგულებაში

წესდება ესე განიხილა და დაადასტურა ერთხმად, გორის კათოლიკეთა საზოგადოებამ, თავის 29 დეკემბერს 1923 წ. მოწვეულ კრების ოქმში. კრება მოწვეული იყო თანახმად გორის აღმასკომის 27 დეკემბრის 1023 წ. №10399 ნებართვისა

რასაც გამოწმებთ, იმავე კრებაზე ამორჩეულნი,

რწმუნებულნი: ნ. ჯუღაბოვი

კ. გაბ. საფარაშვილი

გაბო ჩიტაშვილი

ალექსანდრე ზუბალაშვილი

M. A. Корковидов

29 დეკემბერს 1923 წ.

ქ. გორი".¹

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1.

წესდებასთან ერთად მთავრობას სარეგისტრაციოდ გადაეცა საზოგადოების პასუხისმგებელ პირთა ნუსხაც: „სია ქ. გორის კათოლიკეთა საზოგადოების სხვა პასუხის მგებელ პირებისა

შედგენილი თანახმად მთავრობის 22 სექტ. 1923 წ. ცირკულიარისა, რელიგიურ საზოგადოებათა რეგისტრაციის შესახებ.¹

№№ რიგზე	გვარი, სახელი, მამის სახელი	საცხოვრებელი ადგილი, მისამართი	სოციალური მდგომარეობა	საზოგადოებრივი სამსახურებრივი მდგომარეობა 1914 წლიდან	რა წოდებას ეკუთვნის	ქანსებრივი მდგომარეობა როდის შეუერთდა ამ რელიგიურ კულტს	ხელის მოწერა
	ჯუღაბა შვილი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე	სასწვრის ქუჩა	მასწავლებელი	მასწავლებელი	მოქალაქე	სახელი დაბადებული აქვს	ნ. ჯუღაბაშვილი
	ჩიტაშვილი გაბრიელა ალექსის ძე	დავრიშვილის ქუჩა	მიწის მუშა		გლეხი	მამული აქვს	გაბრიელა ჩიტაშვილი
	ზუბალაშვილი ალექსანდრე ანტონის ძე	სემინარიის ქუჩა საკ. სახლი	მეწიქე ვილე	ჯარში მსახურობდა	მოქალაქე	სახელი დაბადებული აქვს	ალექსანდრე ზუბალაშვილი

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 137.

კორკოვე იდოვი მიხაკა ალექ სანდრეს ძე	ერთობის ქუჩა, კუზანოვი ს სახლი	მეფურ ნე		მოქა ლაქე	მამუ ლი აქეს	დაბად ე- ბიდან	Мисак А. Корков идов
---	---	-------------	--	--------------	--------------------	----------------------	-------------------------------

კათოლიკეთა რელიგიურ საზოგადოებას გორის აღმასრულებელი კომიტეტისაგან 1924 წლის 10 თებერვალს გადაეცა ქ. გორში მდებარე ქვითკირის შენობა ღვთისმსახურებისათვის, ასევე ჩამორთმეული საეკლესიო ნივთები. ამისათვის გაფორმდა სპეციალური ხელშეკრულება კათოლიკეთა საზოგადოებასა და გორის აღმასრულებელი კომიტეტის წარმომადგენელს - ს. ცხოვრებაშვილს შორის:

„ასლი

ვამტკიცებ

ი. ვარძიელი

21/

ხელშეკრულება

ჩვენ, ქვემოთ ხელის მომწერნი, წარმომადგენელი კათოლიკე რელიგიური საზოგადოებისა, ქ. გორში მცხ. დავდეთ ეს ხელშეკრულება გორის აღმასრულებელ კომიტეტთან მის რწმუნებულის ს. ცხოვრებაშვილის სახით მას შინა, რომ 1924 წლ. თებერვლის თვეს 10 რიცხვს აღმასრულებელი კომიტეტისაგან უფადო და უფასო სარგებლობისათვის მივიღეთ ქალ. გორში მდებარე ქვითკირის ღვთის მსახურის შენობა და ღვთის მსახურის საგნები ჩვენი ხელმოწერით განსაკუთრებული აღწერილობით, შემდეგი პირობით:

1) მთელი ჩვენი კათოლიკეთა რელიგიური საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს გაუფრთხილდეს მასზე გადაცემულ სახალხო ქონებას და ისარგებლოს ამ ქონებით მარტოოდენ მისი დანიშნულების შესაფერისად, ამასთან საზოგადოება კისრულობს მთელ პასუხის გებელობას ჩაბარებული ქონების სი-

მართლისა და შენახვისათვის, აგრეთვე ამ ხელშეკრულებით თავის თავზე მიღებულ ყველა სხვა მოვალეობის შესრულებისათვის.

2) საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს ტაძრებითა და იქ შენახულ ღვთის მსახურების საგნებით ისარგებლოს და ასარგებლოს ყველა ერთმორწმუნე მარტოდენ რელიგიური მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

3) საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს მიიღოს ყოველი ზომა იმისათვის, რომ მისთვის ჩაბარებული ქონება არ მოხმარდეს ასეთ მიზანს, როემლიც არ შეეფერება ამა ხელშეკრულების 1-ელ და 2 მუხლს.

4) კერძოდ საზოგადოება მოვალეა აკრძალოს მის გამგებლობაში გადასულ ღვთის მსახურების სადგომში;

ა) საბჭოთა ხელისუფლების სამტროდ მიმართული პოლიტიკური კრებების გამართვა:

ბ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართული წიგნების, ბროშურების ფურცლების და ეპისტოლეების დარიგება და გაყიდვა.

გ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართული ქადაგების და სიტყვების წართმევა.

დ) საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მცხოვრებთა აღელვების მიზნით ზარის რეკით განგაშის მოხდენა:

4) საზოგადოება მოვალეა თავის ქონებით გაისტუმროს ტაძრის ან სხვა ღვთის მსახურის შენობის და ამ ტაძარში დაცულის საგნების შესანახად საჭირო მიმდინარე ხარჯების სახელდობრ რემონტი, გათბობა დაზღვევა დაცვა გაისტუმრება ვალებისა, გადასახადებისა, ადგილობრივი შენაწირისა და სხვა.

5) საზოგადოება მოვალეა იქონიოს ღვთის მსახურების ქონების საინვენტარო აღწერილობა, სადაც შეტანილი უნდა იქმნას ყოველი ახლად შესული (შეწირულები სხვა ტაძრებიდან გადაცემით ან სხვა გზით) რელიგიური კულტის საგანი, რომელიც ცალკე მოქალაქეების კერძო საკუთრებას არ შეადგენს.

6) საზოგადოება მოვალეა, როცა ღვთის მსახურება არა სწარმოებს შეუშვას ტაძარში აღმასრულებელი კომიტეტის წარმომადგენელნი ქონების დრო გამოშვებით შესამოწმებლად და დასათვალიერებლად.

7) მიღებულ ქონების დაკარგვის ან გაუფუჭებისათვის საზოგადოება პასუხს აგებს სოლიდარულად, იმ ზარალის ფარგლებში, რომელიც ქონებას მოუვა.

8) საზოგადოება მოვალეა, უკეთუ საჭირო იქნება მიღებული ქონების უკანვე ჩაბარება ჩააბაროს იგი იმ სახით, რა სახითაც მან მიიღო სასარგებლოდ და შესანახად.

9) უკეთუ საზოგადოება მოისურვებს ხელშეკრულობის მოსპობას იგი მოვალეა ამის შესახებ წერილობით აცნობოს აღმასრულებელ კომიტეტს, ამასთან ამ განცხადების შეტანიდან ერთი კვირის განმავლობაში ეს ხელშეკრულება ძალაში რჩება და საზოგადოება პასუხს აგებს მისი აღსრულებისათვის: საზოგადოება მოვალეა აგრეთვე ამ ხნის განმავლობაში ჩააბაროს მის მიერ მიღებული ქონება.

10) საზოგადოების ყოველ წევრს, რომელსაც ხელშეკრულობაზე ხელი უწერია შეუძლიან გავიდეს ხელშეკრულობის მონაწილეთა რიცხვიდან, ამისათვის მან წერილობითი განცხადება უნდა შეიტანოს აღმასრულებელ კომიტეტში მაგრამ ეს ვერ იხსნის გასულ პირს პასუხისმგებლობისაგან მთელი ის ზარალისათვის, რომელიც სახალხო ქონებას მოუვიდა ამ ხნის განმავლობაში, როდესაც გასული წევრი მონაწილეობას იღებდა ამ ქონების სარგებლობაში და გამგებლობაში იმ დრომდე, ვიდრე იგი საზოგადოებიდან გავიდოდა.

ამ ხელშეკრულობის დედანი ინახება გორის აღმასრულებელი კომიტეტის საქმეებში, ხოლო სათანადო შემოწმებული პირი გვეძლევა ჩვენ, საზოგადოების წარმომადგენელთ, რომელთაც ამ ხელშეკრულებაზე ხელი გვიწერია და რომელთაც აღწერილობით 15 თებერვალს 1924 წ. რელიგიურის მიზნით, სასარგებლოდ მივიღეთ ღვთისმსახურების შენობანი და მათი დაცული საგნები.

11. უკეთეს საზოგადოება ამ ხელშეკრულობიდან გამომდინარე მოვალეობათა შესასრულებლად არ მიიღებს ყველა შესაძლებელ ღონისძიებას, ხელშეკრულობა ესე სათანადო აღმასრულებელ კომიტეტის მიერ შეიძლება მოისპობილ იქმნას იმ შემთხვევაში, როდესაც ხელშეკრულება აშკარად იქნება დარღვეული, დამნაშავენი პასუხს აგებენ სისხლის სამართლის წესით“.¹

ხელშეკრულებას თან ერთვის საეკლესიო ნიეთების ნუსხაც: „სია

საეკლესიო ხეთისმსახურის საგნებისა რომლებიც გორის სამაზრო აღმასკომის ადგილობრივი მეურნეობის განყოფილების გამგე ცხოვრებაშიილისაგან მიეცად სარგებლობისათვის ქ. გორის კათოლიკეთა რელიგიურ საზოგადოებას.

№ როგ ზე	საგნების დასახელება	რაოდენო ბა	შენიშე ნა
1	სურათი ეესტში დახატული ჯვარცმა მაცხოვრისა. ჩარჩოში ჩასმული	14 ცალი	
2	პეტრე და ივანე	1	
3	ღვთისმშობლის ხატი	1	
4	ღვთისმშობლის ხატი	1	
5	ეგნატე ლაიოსის ხატი	1	
6	ლოცვები ჩარჩოში ჩასმული	4	
7	მაცხოვრის ხატი	1	
8	ჯვარცმა ხისა	1	
9	შუშის შანდალი თითბრისა ბუდით	2	
10	ჯვარი შარავენდვით სანაწილე	2	
11	ოთხსანთლიანი შანდალი	1	
12	ჯვარცმა იაზმისათვის ხის სანთლის ტარებით	18 ც	
13	ზედაშისათვის შუშის ლიტრა	2	
14	მაცხოვრის ხატი	1	

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 136.

15	ხის ჯვარი ხისავე ბურთით	1	
16	აღდგომა ქრისტესი ხეზე დახატული	1	
17	ხის ჯვრები პატარა	9	
18	პატარა ხის შკაფი ბარძიმის შესანახი	1	
19	სასანთლე შკაფი პატარა	1	
20	საჩხაკუნებელი	1	
21	ღეთისმშობელი ფაიფურისა ქანდაკებით	1	
22	სკამი ხავერდით გადაკრული	1	
23	ხის დასადგამი	1	
24	დიდი საფეხური ვერცხლისა	1	
25	საცეცხლური უბრალო	1	
26	მარმარილოს ფირფიტა	1	
27	ჯვარცმა თაბაშირისა	1	
28	ვაზა ფაიფურისა	1	
29	ვაზა და სურა ფაიფურისა	2	
30	პირისაბანი სპილენძისა	1	
31	გვირგვინი მადონისა	1	
32	უსუპი სპილენძისა	1	
33	სანაწილე სპილენძისა	2	
34	ვაზა ფაიფურისა	11	
35	სპილენძის ქვაბი	1	
36	პატარა თეფში	1	
37	დიდი ბადია სპილენძისა	1	
38	შუშის პატარა ჭიქა	1	
39	პატარა თითბრის ფოდნოსი	1	
40	ტანისამოსის ჩოთქი	1	
41	ჯვარცმა პაპეიმაშესი	1	
42	პატარა სკამი ტრაპეზზე დასადგმელი წიგნებისათვის	1	
43	ხის ყუთი	1	
44	წიგნები-ლოცვანი და სახარება	12	

45	ბაღდახინი მადონისა	1
46	ხის ჯვარი	2
47	შესამოსის ნაწილების	127 ცალი
48	შესამოსი	30
49	ბაირახი	2
50	პატარა გადასაფარებელი ხატებისა	11
51	ბალიშები	4
52	დიდი გადასაფარებელი	22
53	პატარები	5
54	შესამოსის ნაწილები	11
55	ქუდები ხუთი	5
56	შესამოსის ნაწილები	1
57	საწიგნობელი	2
58	სხვა და სხვა ნატრები	20 ცალი
59	მაუდის ნატრები	2
60	კისტი თეთრი და წითელი	2
61	ბაღდადი	2
62	ხელსახოცი	5
63	პირსახოცი	3
64	თიხის ლიტრა	1
65	ხატის ფარად	1
66	ხის შანდალი	41
67	დიდი ხატი	4
68	ფიზგარმონია	1
69	კიბე დასაკეცი	1
70	ვერცხლის ჯვარი	3
71	ერთი ვერცხლის სურა	1
72	პატარა სურა ვერცხლისა	1
73	კანდლის ძირი ვერცხლისა	1
74	ჩამჩის ძირი ვერცხლისა	1
75	ბარძიმის ზედ პირი ვერცხლისა	2
76	გვირგვინი ვერცხლისა	2

77	შარავანდუდი პატარა ვერცხლისა	1	
78	ფეშხუმი სპილენძისა	2	
79	ბარძიმი თითბრისა	1	
80	ჯაჭვი პატარა უბრალო	1	
81	ჯვარი ოქროსი მარგალიტის ძეწკვით ძაფზე ასხმული	1	
82	ამონაბადტი ოქროსი	1	
83	ბეჭედი ოქროსი წითელი თელით	1	
84	ბარძიმ პისკილი დაოქრული ვერცხლის ნაწილების მისატანი	1	
85	წითელი სუფრა ვარდისფენობისათვის	1	
86	წითელი მაუდის ნაჭერი. თითო არშინ ნახევარი	3	
87	საფარებელი ვარდისფენობისთვის	7	
88	პატარა ფარად	2	
89	წითელი სუფრა ვარდისფენობისთვის	1	
90	უარშიო სუფრა ტილოსი	1	
91	სუფრა ტილოსი 8 არშინი	1	
92	პურიფიკატორი ბარძიმის გასაწმენდი ტილოები	50 ცალი	
93	ბარძიმის ძირის გასაწმენდი ტილოები	13 ც	
94	ამირიკა	2 ცალი	

ჩაებაბარე ს. ცხოვრებაშილი

ჩაებაბარე (გვარი არ იკითხება)“ [5; 134].¹

¹ გორის სახელმწიფო არქივი ფონდი, №3, საქმე №33, აღწერა, №1, გვ. 134.

Catholic church in Shida Kartli in the 1st quarter of the 20th century
(According to unknown documents)

Georgia had been the subject to repression since 1921 after Russian occupation. It covered all the spheres of society lives. Government started taking a revenge on Orthodox church and on other confessions as well. It is quite obvious on the example of Shida Kartli. The Bolsheviks closed Orthodox, Catholic, Jewish and Gregorian churches. Adrianus Smetsm, a delegate of Vatican, addressed to the Bolshevik government for several times asking for reopening of a catholic church but in vain. Leader of Catholic church was persecuted. The government compromised at last. They permitted catholics to found their religious society in 1923 and gave them back the cathedral and some church things as well.

**ქართულ-ოსური ურთიერთობა
XX საუკუნის I მეოთხედში*
(უცნობი დოკუმენტების მიხედვით)**

საქართველოში ჩამოსახლებულ ოსებს ჯერ კიდევ საქართველოს გასაბჭოებამდე გაუჩნდათ სურვილი ეროვნული თვითგამორკვევისათვის მიეღწიათ და საკუთარი ავტონომია შეექმნათ. ეს საკითხი, როგორც ცნობილია, 1917 წლის ივნისში საქართველოს ოსთა ყრილობაზეც დაისვა, რომელიც ჯაფაში ჩატარდა.¹ საქართველოში მცხოვრები ოსები ხელაღებული მოითხოვდნენ „სამხრეთ ოსეთში ერობის შემოღებას და მის განსაკუთრებულ ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფას“. ოსების მთავარი მიზანი საქართველოსგან გამოყოფა და რუსეთთან შეერთება იყო. რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ წაქეზებული ოსები კიდევ უფრო გააქტიურდნენ 1918 წელს, როდესაც მათ გარკვეული ულტიმატუმი წაუყენეს გორის აღმასრულებელ კომიტეტს.² მიუხედავად ქართული მხარის მიერ დაწყებული მშვიდობიანი მოლაპარაკებისა, ოსი სეპარატისტები შეტევაზე გადავიდნენ და ცხინვალში საზარელი ამბები დაატრიალეს. ოსების თარეში ცხინვალში 23 მარტამდე გაგრძელდა. ბოლშევიკების მიერ წაქეზებულმა ძალებმა ვერაგულად დახოცეს სამშვიდობო მოლაპარაკებაზე მისული ქართველები: გ. მაჩაბელი, ს. კეცხოველი და სხვ. დაარბიეს მშვიდობიანი მოსახლეობა. გაზეთ „სახალხო საქმის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული კორესპონდენცია შემზარავი ფერებით გადმოგვცემს ცხინვალის ტრაგედიას.³ ოსების აჯანყება ქართული სახალხო გეარდიის შენაერთების მიერ ჩაქრობილი

¹ ცოტნიაშვილი მ., საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკა და ოსი სეპარატისტების ბრძოლა მის წინააღმდეგ (1918-1921), თბ., 1998, გვ. 4.

² თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 23.

³ გაზ. „სახალხო საქმე“ 30 მარტი, 1918.

* ნაშრომი დაიბეჭდა გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის VI საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომათა კრებულში, გორი, 2012.

იქნა.¹ თუმცა, სეპარატისტების ბრძოლა ქართული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ არც ამის შემდეგ შეწყვეტილა. ამბოხებული ოსების უკან ბოლშევიკური რუსეთი იდგა. 1920 წლის 8 მაისს ოსებმა როქის რაიონში საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. აჯანყებულებს დახმარებას უწყევდნენ თერგის ოლქიდან. საქართველოს ხელისუფლებამ ოსების წინააღმდეგ სამხედრო შენაერთები გაგზავნა, რასაც რუსეთის მხრიდან დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა.² 1921 წლის 25 თებერვალს, დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანექსიამ საბოლოოდ ხელ-ფეხი გაუხსნა ოს სეპარატისტებს, რომელთა მიზანი, როგორც აღინიშნა, საქართველოს შემადგენლობიდან გამოყოფა იყო. 1922 წლის 20 აპრილს კრემლმა ოფიციალურად გააფორმა სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა.³ გამოიცა დეკრეტი (№2) „სრულიად საქართველოს საბჭოთა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოსი სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ“, რომელსაც ხელს აწერდნენ სრულიად საქართველოს საბჭოთა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ფ. მახარაძე, საქართველოს სოც. საბჭ. რესპუბლიკის სახ. კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ს. ქავთარაძე და აღმასრულებელი კომიტეტის მდივანი თ. კალანდაძე.⁴ აღსანიშნავია, ის ფაქტი რომ ბევრი ისეთი სოფელი, რომლებიც მხოლოდ ქართველებით იყო დასახლებული იძულებით შეიყვანეს ახლად შექმნილ ავტონომიურ ოლქში. ამის შესახებ მოსახლეობა უკმაყოფილებას გამოთქვამდა, მაგრამ ამას რაიმე შედეგი არ მოჰყოლია.⁵ მთავრობის მიერ გამოცემული დეკრეტი არეგულირებდა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის საზღვრებს, მაგ-

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 28

² მენთეშაშვილი ა., ოსური სეპარატიზმი 1918-1920 წლებში, კრებ.: „ოსთა საკითხი“, თბ., 1996, გვ. 286.

³ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 80.

⁴ იქვე, გვ. 84.

⁵ იქვე, გვ. 76-78.

რამ მოგვიანებით შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე ზოგიერთი უბნების გადამცემი კომისია, რომელმაც დეკრეტის გამოცემის შემდეგ დაიწყო მუშაობა და დადგენილი ტერიტორიების გარდა ოლქს დამატებით გადაეცა არაერთი სოფელი. ამას ასახავს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიტიდან გორის სამაზრო აღმასრულებელ კომიტეტში გადმოზღაწეული წერილი, სადაც ვკითხულობთ: „სამხრეთ-ოსეთის აღმასრულებელი კომიტეტი გვატყობინებს შინდისის თემის აღმასკომი ერევა ს. ოსეთის საადგილმამულო კომისიის საქმეში გუჯაბაურის რაიონში. გაცნობებთ, რომ თანახმად სამ.-ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე ზოგიერთი უბნების გადამცემი კომისიის დაგენილებისა სოფ. გუჯაბაური გადაცემულია სამხრეთ-ოსეთზე და წინადადებას გაძლევთ მიიღოთ ზომები, რათა შინდისის თემის აღმასკომის მიერ ს.ოსეთის საქმეებში ჩარევას არ ექნეს ადგილი.

დანართი: ს. ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე ზოგიერთ უბნების გადამცემი კომისიის სხდომის 1922 13 აგვ. ოქმი №1.

შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარის მოადგილე ტალახაძე“.

წერილს თან ახლავს დანართი: „ოქმი №1 სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე ზოგიერთ უბნების გადამცემ კომისიის სხდომისა 1922 წ. 13 აგვისტო.

1. თანახმად სრულიად საქართველოს ცაკის და სახალხო კომისართა საბჭოს ამა წლის 20 აპრილის თარიღით და 2 №-ით გამოცემულ დეკრეტის მე-8 §-ისა დეტალური დათვალიერების და საზღვრების ხაზის ცხინვალთან ჩარჩანის წნელისამდე ადგილობრივი შემოწმებით დაუადგინეთ გადაეცეს სამხრეთ-ოსეთს შემდეგი სოფლები: კაღეთი, წნელი-სი, ოკონა, თედუტ-კაუ, იონჯა, ქვათეთრი, გვირგვინა, გაბარათ-კაუ, დიდმუხა, გუდჯაბაური, ცხინვალის. გორის მაზრას მიეკუთვნა სოფლები: კობი, ჩორჩანი, კოდა, ჩყრინისი, ატოცი, კნოლევი, ავლევი, წერონისი, თამარშენი, გამეტე, ღირბი, ტახტისძირი, დვანი, ქვემო და ზემო ნიქოზი.

2. რადგან ავტონომიურ სამხრეთ ოსეთისა და შორაპნის და რაჭის მაზრების საზღვრებში არავითარი გამოურკვეველობას არ აქვს ადგილი, მიეცეს წინადადება სათანადო აღმასკომებს იხელმძღვანელონ ზემოთხსენებულ მე-№ დეკრეტში აღნიშნულ გამიჯვნის მე-2&-ით, რაც ფაქტიურად გატარებულია (ცხოვრებაში მის მიერ).

3. ოქმის ასლები დაუყოვნებლივ შესასრულებლად მიეცეს გორის, შორაპნის, რაჭის აღმასკომებს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიურ ოლქის ცაკს და ცხინვალის უბნის აღმასკომს.

დედანი წარედგინოს სრულ. საქ. ცაკ-ში

კომისიის წევრნი: კ. კაკაბაძე, მოწონელიძე, გაგლოვეი, სოფ. კობი.¹ ავტონომიური ოლქის ბოძების მიუხედავად, ოსები კვლავ აგრძელებდნენ ახლომდებარე ქართული სოფლების მოსახლეობის ძარცვა-რბევას და შევიწროებას. ამის შესახებ ნათელ წარმოდგენას გეიქმნის სოფელ ნულში მცხოვრებთა წერილი, რომლითაც ოსთა ძალმომრეობისგან შევიწროებულმა ფრონეს ხეობაში მცხოვრებმა ქართველებმა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარს მიმართეს:

„საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა კომისარს,

თბილისის გუბერნიის გორის მაზრის სოფელ ნულის მცხოვრებლების განცხადება

ჩვენმა რა ყოფნა ყოფნის საკითხმა გვაიძულა მოგმართოთ თქვენ შემდეგ ზე: საქართველოში საბჭოთა ძალაუფლების დამყარების შემდეგ საქართველოს ყველა კუთხეში გამეფებულია სრული სიმშვიდე და ყველა ეროვნებათა შორის ძმური სიყვარული, ხოლო გამონაკლის შეადგენს ჩვენი კუთხე, სადაც დღემდე გრძელდება ჩვენი ენით აუწერელი რბევა აწიოკება. პოლიტიკურ გადატრიალების დროს საქართველოში, ჩვენს ირგვლივ მდებარე სოფლების ოსი მცხოვრებლები შეიარაღებულინი თავს დაგვესხნენ და წაიღეს ჩვენი უკანასკნელი ქონება: პირიტყვი საქონელი, ღოგინი, ტანსაცმელი და სხვა ამის

¹ გორის სახელმწიფო რაიონული არქივი, ფონდი №3, ანაწ. 1 საქ. 31.

შესახებ ჩვენს მიერ აღძრული საჩივრები დღემდე უყურადღებოდ რჩებიან. დაწვა-განადგურებას ოსების მხრივ გადაგვარჩინეს საბჭოთა წითელი არმიის მხედრებმა, რომლებიც წინ აღუდგნენ მომდგარ ბრბოს. ყველა ამის შემდეგ არა ერთხელ დაგვსხმიან თავს და გაუტაცებიათ ჩვენი ქონება ან გადაუხდეინებიათ ძალადობის ქვეშ და ცრუ საცივრების გამო ერთი და იგივე რამდენჯერმე. დაახლოებით დეკემბრის 1922 წ. შუა რიცხვებში კი ყოველ მოლოდინს გადააჭარბეს. სოფ. წორბისის პოლიციის უფროსი მწერლით და მილიციონერებით დაგვესხნენ თავს და უმოწყალოდ გეცემეს მთელი სოფლის მცხოვრებლებს. მთელი ერთი დღის და ერთი ღამის თარეშის და ქეიფის შემდეგ გაეშურნენ სოფელ აენევისაკენ, რომელიც მდებარეობს 1 1/2 ვერსის მოშორებით, სადაც მათ შეუერთდნენ მახლობელ ოსური სოფლების მცხოვრებნი. სოფელ აენევში უფრო სასტიკი ამბავი დადწიეს დაკლეს ღორები ქათმები, ცხვრები და 40 მდე კაცმა იწყეს სიმთვრალე და ქეიფი რომლის შემდეგ იწყეს ხალხის ცემა და აგრეთვე იყო შემთხვევა ქალების გაუპატიურებისა. ამ საქმის გამოძიების შემდეგ ცხინვალის ადმინისტრაციამ მცირე ნაწილი დამნაშავეებისა შეიპყრო, მაგრამ ამ ბოლო დროს ზოგი მათგანი გაანთავისუფლეს სასჯელის მოუხდელათ. ხედავენ რა ზოგიერთი ოსი მცხოვრებნი დაბა ცხინვალის ადმინისტრაციის სრულ უმოქმედობას და ამ ბოლო დროს მათ მიმართეს ჩვენთვის გამანადგურებელ სისასტიკეს, მიუხედავად იმისა, რომ მათ ცრუ საჩივრებით წინათ ერთი ათად გადაგვახდევინეს, ამ ჟამათ მათ ხელ ახლა აღძრეს ცრუ საჩივრები დ. ცხინვალის სასამართლოს წინაშე ვითომც ჩვენ მათგან წამოგვედღოს ესა თუ ის საქონელი. რაიც მოკლებულია ყოველნაირ სიმართლეს. მენშევიკების ბატონობის დროს ჩვენ ოსებისთვის კარგის მეტი არაფერი დაგვიშაგებია. დაბა ცხინვალის სასამართლოს მოსამართლე ბრალდებულის დამოწმების დაუკითხავად სწყევტს რაც მოესურვება. მაგალითისათვის მოვიყვანთ მის მიერ რამდენიმე გადაწყვეტილებას. შაქრო ტაბატაძეს გადუწყვიტა 30

მილიონი რომელსაც გადახდის გამონახვის საშუალებაც არ აცალეს და მოსტაცეს ოთხი სული საქონელი, რომლის შემდეგაც იძულებული შეიქმნა გაეყიდნა თავის უკანასკნელი უღელი ხარი და ისე გადაეხადნა. გიო ტოროშელიძეს წაართვეს უღელი ხარი და გადაუწყვიტეს 100 მილიონი ფული. ფირა ტაბატაძეს რომ არ აღმოუჩინეს 60 მილიონის ქონება აუწერეს საცხოვრებელი ბინა. აგრეთვე გვიჩივიან და გვახდევინებენ რაც რო დაუპარგავთ და გაუყიდნიათ თავის სურვილით მენშევიკების ბატონობამდე და თავიანთ დარბევამდე მენშევიკებიდან. ესე იგი ამ ნაირი მოქმედება ცხინვალის სასამართლოს მხრივ დაკავშირებულია ჩენს სრულ განადგურებასთან. გარდა ამისა ჩენი ადგილობრივი რევკომის თავმჯდომარე სასტიკად გვიკრძალავს რაიმე საჩივრის შეტანას და არც გვიმოწმებს საჩივრებს ამიტომ ზემოდ მოყვანილის გამო მოგმართავთ რათა შეჩერებულ იქნეს უკანონოდ გამოტანილ გადაწყვეტილებით ფულის გადახდევინება რომლის გადახდაც ჩვენ არ შეგვიძლიან მთელი ჩვენის ქონებით და ჩვენც რომ მონებათ წავეყვით. 1. იასონ ტაბატაძე; 2. ნიკო ტაბატაძე; 3. მოსე ჭავჭავაძე; 4. ნიკალა ჭავჭავაძე; 5. რაქდენა ტაბატაძე; 6. შაქრო ტაბატაძე; 7. გიო ტოროშელიძე; 8.*ჭავჭავაძე; 9. კოლა ჟამერაშვილი; 10. ეანა ტაბატაძე; 11. ფირა ტაბატაძე; 12. გიორგი პეტრიაშვილი; 13. შაქრო ჟამერაშვილი; 14. თედო პატრიაშვილი; 15. იასონ ჟამერაშვილი; 16. რეზე პეტრიაშვილი; 17. გიო ტაბატაძე; 18. სერგო ტაბატაძე; 19. თადეოზ ლომიძე. 20. ეანო ქებაძე; 21. ვასო ტაბატაძე; 22. კოლა ფაცხავაძე; 23. ანდრო ჭავჭავაძე; 24. მიხა ჭავჭავაძე; 25. ყარამან ტაბატაძე; 26. რეზო ჭავჭავაძე; 27. დათა ტაბატაძე; 28. ილა ჭავჭავაძე; 29. ზაქარა ჭავჭავაძე; 30. ლექსო ცერცვაძე; 31. მოსე მახარობლიძე; 32. ლექსო ჭავჭავაძე; 33. ლექსო მახარობლიძე; 34. სერგო ტაბატაძე; 35. იასე ტაბატაძე;

* სახელი არ იკითხება

1 მარტი 1923 წ.

სოფელი ნული”.

დოკუმენტს აქვს მინაწერი: „რადგანაც 16 რიგიდან 33 რიგამდე ჩამოთვლილმა პირებმა წერა არ იციან მათ მაგიერ მათი პირადი თხოვნის თანახმად ხელს ეაწერ: ზაქარია ჭავჭავაძე”.¹ ასეთივე შინაარსისაა წერილი, რომელიც სოფ. დვანში მცხოვრები მოსახლეობის მდგომარეობას ასახავს: „გორის სამაზრო აღმასკომის თავმჯდომარეს

მოგახსენებთ, რომ 24 ამა დეკემბერს 1922 წ. ნაშუადღ. 2 საათზედ ღირბის თემის სოფ. დვანიდან მოვიდა მოქალაქეების მიერ გამოგზავნილი მოქალაქე და გამოძიებად შემდეგი. მოვიდნენ რამდენიმე შეიარაღებული ოსები და არაერთარი მთაყრობისგან საბუთები არ პქონდათ და არც მოიკითხეს საბჭოს წევრი და დაიწყეს სახლების ჩხრეკა და რომელიმე მოქალაქე თუ დაეკითხებოდა რომ არ შეგიშვებ სახლში მანამ ან აღმასკომის წარმომადგენელი და ან საბჭოს წევრი არ მოვაო, ისინი ამაყი სიტყვით ლანძღვით უპასუხებდნენ რომ ჩვენ ვართ სამხრეთ ოსეთის წუნარის რაიონის კომ... ჩვეულები და გვაქვს უფლება როგორც პარტიულები სახლების ჩხრეკა და კიდევ დაჩხრიკეს ცემით გინებით. როგორც მამაკაცების ისე დედაკაცებსაც და (აქ არ იკითხება ერთი სიტყვა – გ.ს.) გულზე ტრიალით, მე მაშინვე თუმცა მილიციონერები ღირბის თემს არა ყავს საკმაო სულ, მაგრამ დახმარებით პარტამხანაგებით გავემგზავრე. სოფ. დვანში და იქ აღარ დამიხვდნენ ის შეიარაღებული ოსები და რაც რომ გამოძიებად სოფ. დვანის მოქალაქეებისგან გამოგზავნილმა მოქალაქემ სულ სიმართლეს შეეფერება. ამიტომ უმორჩილესად გთხოვთ მიმართოთ სამხრეთ ოსეთის აღმასკომს, რათა იქმნეს მათი წარმომადგენელი გამოგზავნილი სოფ. დვანში (ღირბის თემი) და ჩვენი დასწრებით იქმნეს გამოძიება თუ რათ იყვნენ და რად მოიმოქმედეს ის რაც არ შეეფერება, ამასთანავე მოგახსენებთ, რომ სამხრეთ ოსეთის წარმომადგენელს ეთხოვეულობთ იმიტომ

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, ანაწ. 1, საქ. 31.

რომ ის შეიარაღებულნი არიან მცხოვრებნი სამხრეთ ოსეთის ფარგლებისა. ამასთანავე ვართამთ სიას იმ შეიარაღებული ოსებისა.

ღირბის თემის აღმასკომის თავმჯდომარე (გვარი არ იკითხება – გ.ს.)

სია იმ პირთ რომლებიც იყვნენ სოფ. დვანში ღირბის თემი და დაჩხრიკეს სახლები.

გოლოვინოვი სერგო, მუგუთელი (სამხრეთ ოსეთი),

ქელეხსავე რაქდენ, მუგუთელი(სამხრეთ ოსეთი),

ქოქოევი ნიკოლა, დიდმუხა(სამხრეთ ოსეთი),

გაბარაევი რეზო, კიბრაფასთაველი(სამხრეთ ოსეთი),

ბე(?)იევი გაბროზა, დვანის(ტოლიანა?) (სამხრეთ ოსეთი),

გაბარაევი ფისო, კიბრაფას თაველი (სამხრეთ ოსეთი)".¹

ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში მცხოვრები ოსები იჭრებოდნენ მეზობელ თემებში და ძალით ინაწილებდნენ სასოფლო-სამეურნეო ნაკვეთებს. ამ მხრივ, საინტერესოა საციხურის თემის აღმასკომიდან გორის მაზრის აღმასკომში გაგზავნილი წერილი. დოკუმენტში ეკითხულობთ:

„გორის მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარეს

ვინაიდან მეზობელ ოქონის თემის (სამხრეთ ოსეთი) ზოგიერთი სოფლის მცხოვრებლები ჩვენს დაუკითხავად და თვითნებობით იჭრებიან ჩემდამი რწმუნებულ თემის სოფლებში და ინაწილებენ მამულებს, რაიც დიდად აფერხებს და ხელს გეიშლის საერთო მიწების მუშაობაში. ამისათვის გთხოვთ გასცეთ სათანადო განკარგულება სამხრეთ ოსეთის აღმასკომთან, რათა შეჩერებულ იქმნეს ყოველგვარი ასეთი თვითნებობა. თუ რაიმე სადაო აქვთ, რომელიმე სოფელთან მიწების შესახებ. შეუძლიანთ ჩვენთან ერთად შენთანხმებით მეზობლური გზით გადაჭრა ამ საკითხისა.

საციხურის თემის აღმასკომის თავმჯდომარე: აღ. ცაბაძე მდივანი (გვარის არ იკითხება)".¹ ოსები ქართველი მოსახლეებისათვის საცხოვრებლების წართმევასაც არ ერიდებოდ-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, ანაწ. 1, საქ. 32, გვ. 4-5.

ნენ. ამაზე ნათელ წარმოდგენას გეიქმნის გორის არქივში დაცული 1923 წელს შედგენილი ერთი დოკუმენტი: „გორის მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარეს გორის მაზ. მილიციის თანამშრომელი გრიგოლი პაპუაშვილის თხოვნა

ჩემს საკუთარ სახლში, რომელიც იმყოფება სოფ. ვანათში, სამხრეთ-ოსეთის ოლქში და რომელიც შესდგება ერთი ოთახისაგან მე დავაყენე დროებით უფასოდ ჩამი ნათესავი ილიკო ყულუმბეგაშვილი, რომელიც ცხოვრობს ჩემს სახლში წარსულის წლის მარტიდან. დღეს სახლი მე მჭირდება მოხუცებული დედის მოსათავსებლად, მაგრამ ყულუმბეგაშვილი დედაჩემს არ უშვებს სახლში, ძალმომრეობას ეწევა და ჩემს საკუთარ ქონებას თვითნებობით ითვისებს. მოგახსენებთ-რა ამაზედ, გთხოვთ გასცეთ განკარგულება, ჩამომაშორონ ჩემი სახლიდან ძალმომრეობის გამწევი ყულუმბეგაშვილი.

1922წ. 3 ნოემბერი, ქ. გორი. მთხოვნელი გ. პაპუაშვილი“.

განცხადებას ახლავს მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარის მინაწერი, რომლითაც ის მიმართავს სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციას შუამდგომლობით „რათა დაუთმონ თავისი საკუთარი სახლი ჩვენ მიერ რწმუნებულ მილიციონერს“.²

იმედს ვიტოვებთ, რომ ქართულ-ოსური ურთიერთობის ისტორიის ეს მძიმე ფურცლები წარსულს დარჩება და ორი ერის მრავალსაუკუნოვანი თანაცხოვრება სამომავლოდ ღირსეულად გაგრძელდება.

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, ანაწ. I, საქ. 32, გვ. 17.

² იქვე.

Giorgi Sosiashvili
Georgian-Osetian relations in the 1st half of the XXth century
(According to unknown documents)

The 1st half of the XX is too hard period in Georgian-Osetian relations. Osetian separatists demanded their autonomy before the independence of Georgia. This process had got more severe since 1921 when the Bolshevik Russia occupied Georgia. Osetians who were established in Shida Kartli demanded to separate from Georgia. Russian government declared the autonomy of the South Osetia on the 20th of April in 1922. A lot of Georgian villages were forced to enter the autonomy. Osetians used to attack Georgian villages very often. Certain documents protected at Gori Region Archive makes an obvious image about these facts.

EDUCATIONAL ASPECTS OF CRITICAL POINT OF VIEW OF EUROPEAN TRAVELERS ABOUT RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS*

Abstract

A number of works were dedicated to Russian-Georgian relations during the existence of the former Soviet Union. Their goal was to give a false colouring to Russian policy in Georgia and Caucasus. The Soviet historiography avoided the truth of this attitude, neglected the stark facts and did not represent what reality was. Textbooks and other works were created as though Russia was „a rescuer” and „a devoted friend” for Georgia. Falseness was taught at schools and universities.

That's why foreign travelers' notifications are considerably important in order to renewal reality of the attitudes between Russia and Georgia. They contain significant information about political, economical and cultural lives of Georgia and Caucasus.

The present study deals with discussing and analyzing of three European travelers' points of view about Georgian-Russian relations in the XIX-XX centuries and a comparative analysis has been carried out of the above mentioned period of time. These European travelers are: Zhak Fransua Gamba, a consul and adviser in Georgia, a French archaeologist, public man and traveler Baron De Baye and a German researcher Moritz Wagner.

New details about Georgian-Russian relations have been found out from educational point of view which are worth taking into consideration in public school teaching programs and university curriculums as well. The result of this research are important both from theoretical and practical points of view. They will help students of Georgia and Caucasus in developing a new vision and in responding such questions as following:

- Europe and Georgia;
- Motivation of Russia in Caucasus;

* ნაშრომი დაიბეჭდა კონფერენციის „განათლება და კვლევა“ კონფერენციის შრომათა კრებულში, ესპანეთი, მადრიდი, 2012.

- Russian-Georgian relations in the first quarter of the XIX century as one of difficult items for Caucasus and its new vision;
- Critically perceiving Russian-Georgian and Russian-Caucasian relations;
- Problems and their analysis related to this question;
- Comparative analysis of Russian-Georgian relations in the past and today.

Key words: Europe, Caucasus, Georgia, travelers, Russian policy, educational programs

1 INTRODUCTION

The Bolshevik Russia annexed Young Democratic Country-Georgia on the 25th of February. Since then The Soviet Historiography had turned into one of the parts of the Kremlin ideology. The scientific works written by the order of the government were main sources of the opinion of the society. In these works Russia was presented as our devoted friend and protector which had saved Georgia from Mohammedan aggression. This opinion had been taught at schools and at the Universities as well. The history of Georgia was written by the government orders where The Giorgievski Treatise in 1783 was conferred a special importance. This Treatise brought nothing but only unhappiness to Georgia. In fact, it was the beginning of the colonization of Georgia. The conquered country which was hidden under the image of the common faith, abolished Georgian State System, annihilated Georgian Royal Court and exiled its members in the remote areas of Russia. It is interesting how the Treatise of 1783 was taught at schools. We can read in the text-books of that period: „Thus, a prolonged desire of progressive public men of Kartl-Kakheti Kingdom almost became true with the help of the Treatise of 1783 to see a strong, common faith Russia as a protector and an ally of Georgia, which was in the aggressors' supporting”.¹

¹ Guchua V., Meskhia Sh., History of Georgia, (7-10) Tbilisi.,1985, p. 163.

In spite of national-colonial oppression of the Georgian people on the side of Tsarizm, great progressive results followed after Russia-Georgia unity: constant wars and attacks were ceased time after time. Political breaking into pieces of the country was annihilated and historical land of Georgia was united; Safety of the boarders of Georgia was provided, Georgian people together with the Russian and other nations began struggling against serfdom and policy of aggrandizement; all these took effect for developing economic life and culture in the country".¹

Russian-Georgian relations began rather long ago. In 1587 King of Georgia, oppressed by Iran-Osman, trusted in the help of common faith Russia [8;268]. This relation increased at the beginning of the XVIII century. Kartlian King Vakhtang VI hoped Russia's help during the war against Iran. It is worth mentioning that Peter I-the strongest Monarch of Russia, wanted to use Vakhtang VI against Iran in order to expanse trading in the Caspian countries.

Despite of different opinions existing at Georgian Royal Court about the relations of Russia and Georgia, Vakhtang VI strongly believed in supporting of the common faith country, though finally he was deceived, which caused his neighbor's more aggression and made him run to Russia.²

Russian-Georgian relations became especially active during the reign of King Erekle II. Erekle clearly saw a heavy political situation in the country and started to search for aid forces for repelling of Mohammedan countries. He sent lots of diplomats to Europe.

The authors of school text-books realized themselves that they wrote false, but as we mentioned above, ideologists of the Communist Party had to teach the history to Georgian students with such text-books. It is paradox, that the date of annexation of Georgia, 25th of February, 1921 was written in the red letters in those text-books and it masked the history based on true facts which was not available for reading society. The only aim for the Communist Party ideologists was to form communist

¹ Guchua V., Meskhia Sh., History of Georgia, (7-10) Tbilisi.,1985, p. 167.

² Javakhishvili Iv., The relationship between Russia and Georgia in XVIII century, Tbilisi., 1919, p. 12.

aspiration among people and to create an unique image of the Soviet Union. „Whatever you will be, which profession you will choose-it is the only truth-you will be deserving children of our Soviet Socialist motherland and with your honest and creative labor for peoples' welfare, you will be able to make our loveable and great country stronger and nicer“¹ But in reality, citizens of the Soviet Union and Georgians as well, lived in falseness which was composed by the Communist Party.

Russia evidently started carrying out its political targets in 1801, Emperor Pavle I announced the Manifest and annulled the State System of Kartli and Kakheti. The country with its long-century traditions became a province of Russia. As we have already mentioned, lots of details which represented a real picture of Russian-Georgian relations were tabooed in The Soviet Historiography.

Researching of these questions are easier nowadays, but it is not the only reason for this fact that the Soviet Union and its oppression do not exist anymore, which did not allow historians to say the truth.

A number of new sources have been occurred and brought into the scientific circulation which have made Russian-Georgian relations obvious and gained new educational aspects. The foreign travelers facts containing important information concerning with Russian-Georgian relations, are significant among these sources.

2 SUBJECT OF THE RESEARCH AND ITS IMPORTANCE

The subject of this research covers critical analyses of the information about Russian-Georgian/Caucasus relations from the educational point of view which was presented by the European travelers and researchers Zhak Fransua Gamba, Moritz Wagner and Amour-Augusta Louis Joseph Berthelot Baron de Baye in XVIII-XIX centuries. The bases of their researches gives us a chance to make some changes in text-books and to restore the true picture for future generations. It is a new critical point of

¹ Esakovi V.D., Kukushkini I.S., Nenarokovi A.P., History of the Soviet Union, a text-book for public schools, grade X, Tbilisi., 1987, p. 4.

view, occurred on the bases of the documents about Russian-Georgian/Caucasus relations.

3. ANALYSIS AND CRITICAL POINT OF VIEW OF RUSSIAN-GEORGIAN/CAUCASUS RELATIONS

3.1 The Consul of France Zhak Fransua Gamba about Russian Georgian Relations

A French traveler Zhak Fransua Gamba was born on 26th of December, in 1723 in Dunkirk. He gained a public education at monastery college and a high one in Paris and Leipzig. In the period of the Burbons' restoration he drew up and presented to the government the project about the development of trading with Asia which aimed to use the trading via through Caucasus and it would provide French trade capital to be increased in Asia. Minister Richelieu liked and accepted this project and with his initiative and help Zhak Fransua Gamba travelled in Russia and Caucasus. Trading interests of France had in common with the trading plans of Russia and thus, Russian government supported Gamba in carrying out his project. His trading-industrial ideas were acceptable among the government society of Russia. Gamba was in charge of consul in Georgia. He helped French merchants who arrived in Georgia in carrying out their trading activities in this period.

Gamba published the description of his travelling in Russia and Caucasus in two volumes in 1824-1826. They contain very interesting news about Russian Georgian relations. It is obvious that the French traveler had studied the history of Georgia rather well as he had testified lots of foreign sources.

We can clearly see the political situation existed in Georgia in the I quarter of XIX century with the help of analyzing Gamba's news: Russia had conquered Georgia and its population did not accommodate to Russian board of administration. It is shown well on the example of one of the oldest part of Georgia-Abkhazia. Gamba arriving in Abkhazia from Odessa, described the political situation of this region in details. Though, Russian military formations were standing in every inhabited places,

Russia had not conquered Caucasus finally yet. Russia began colonial coping in Caucasus according to its plan. Special maps were made in Petersburg in order to carry out Russian policy without any obstacles. Gamba had seen such maps in Petersburg.¹ Hard social life of the population of Georgia is clearly shown in the French traveler's books.

According to his facts, the population lived in poverty. Gamba hoped that Russian government would improve the social conditions. During Gamba's travelling Russian government had already had its representatives in Georgia. Gamba wrote: „There is Guria on the left of Fazisi, nearly in a kilometer distance. It is ruled by the Russian government or more precisely, by its tributary depute”.² Gamba knew quite well that Georgia could play an important role in inculcating of trade capital. In Gamba's opinion: „Caucasus, especially the western Georgia, would be rather beneficial for Europe from the point of view of trade relations or agricultural activities as daily workers were too cheap there”.³ Gamba deals with the Georgian church in his works as well. Russian government abolished the Georgian Orthodox autocephaly in 1811.⁴

3.2. Moritz Wagner about Russian-Georgian/Caucasus Relations

A German traveler Moritz Wagner saved very important news about Russian-Georgian relations in the middle period of XIX century. He activated in 1813-1887. Wagner travelled in Caucasus together with other countries and left the news worth paying attention. They are: „Caucasus and the country of Cossacks” and „Travelling in German colonies located in Kolkheti and on the other side of Caucasus”. Moritz Wagner's news is protected in the second work where we can read interesting information about Russian-Georgian relations. Wagner had complete information about the political situation existed in Georgia. It seems that the German traveler had studied the character of Russian administration rather well as when he describes the capital of Georgia- Tbilisi, he negatively writes about the

¹ Zhak Fransua Gamba, Travelling in Caucasus, translated from French, added the comments by Mzia Mgaloblishvili, volume I. Tbilisi., 1987, p. 94.

² At the same, p. 107.

³ At the same, p. 139.

⁴ At the same, p. 217.

Russian administration: „The effective novelty like this characteristic for the civilization, is expected to be brought by Russians in the eastern provinces of Russia earlier than making a just, educated and honest administrative institutions”.¹ During his visit in Georgia Wagner saw well that the Russian administration and actually Russian policy, were based on violence.

His opinion about Tbilisi is very interesting: „The biggest buildings among the new ones are barracks , of course. Soldiers' houses are the most necessary in such great military country as Russia is and they serve to restore the existing system”. Russian Empire used either military forces or services of Orthodox churches against Georgia. According to Wagner, Russian church was one of the bases of Russian politics which badly influenced on the Georgian people and it was expressed in degeneration of Georgian customs and traditions. All these were one of the targets of the Empire.² Wagner was aware of the political situation of Caucasus and the public sentiments. As it seems from his works, Russian administration did not give any privilege to the certain number of Georgian nobles and they lived in poverty. Wagner did not mention the reason of this, but in our opinion it was conditioned by their political orientation.³ Georgian society could not adapt to their politics and struggled against Russian administration. The leader of this movement was the son of Erekle II, Alexander Batonishvili who began severe wars against the enemy in different parts of Georgia.⁴

Moritz Wagner knew this fact and he described the situation in details. Russian conquered politics were harmful for Georgian people from various points of view. Russian aggression prevented Georgia from its natural development. We mean the relations with European countries. Russia was irritated by the Georgian people's aspiration for Europe either politically, or religious-culturally. Russia made Georgia limit its relations with

¹ Moritz Wagner about Georgia, Translated, added introduction and comments by Gia Gelashvili, Tbilisi., 2002, p. 16.

² At the same, p. 36.

³ At the same, p. 52.

⁴ Orjonikidze E., Alexander Batonishvili's struggle against the Russian administration, Tbilisi., 1999.

Europe, Russia repressed Catholic monks who arrived from Europe and they banished them from lots of towns of our country. According to Moritz Wagner, Russian administration banished Capuchinian monks living in Gori, Tbilisi and Kutaisi. The local population greatly respected for Catholic missionaries but Russian Empire was very strict towards them. Wagner condemned the Russian politics in his works: „Such an indignant strictness which they used against the foreign ecclesiastics’ is not useful even for Russian administration. The Catholic population have got used to their existence for a long time. They are grateful to them for not only building Catholic churches but for building a hospital and a school as well, where the children are taught a bit Italian together with their native language”.¹ It is worth mentioning that Russians prohibited to bring literature from Europe. They saw political danger in Catholic monks’ activities.

Wagner pays attention to create trading-economic monopoly of Russia in Caucasus. Russia had conquered the eastern line of the Black sea. Russia gained a special importance to Redut-Kale or Kulevi harbor among the Black sea ones in the I quarter of XIX century. This harbor was a Russian settlement.

Wagner saw similarities between Kulev harbor and Novoherkassk which was the town of Cossacks of the Don. Reduk-Kale was full of Russian soldiers that time, though the climate of west Georgia badly influenced on Russian soldiers who got sick because of this air.² Russia allowed a preferential transit in Caucasus which opened the way to the European capital to the countries of the middle Asia.³ But the Empire limited a free trading very soon.⁴

At the end of his travelling Wagner finished his impressions about the Caucasus politics of Russia like this: „when I returned from Poti to Redut-Kale, my French co-travelers had been ready. The Hungarian had arrived

¹ Moritz Wagner about Georgia, Translated, added introduction and comments by Gia Gelashvili, Tbilisi., 2002, p. 111.

² At the same, p. 133.

³ At the same, p. 137-138.

⁴ Gugushvili P., Economic Development of Georgia and Caucasus in XIX-XX c.c. Tbilisi., 1949, p. 237.

with his luggage and collections which I had given to the head of the team from Tbilisi. We made an agreement with the Turkish captain. Russian boring boarding formality and customs officers' greenness was over.¹

3.3. Baron De Baye About Russian-Georgian/Caucasus Relations

Baron De Baye a French traveler, left very important news about Russian-Georgian relations. He activated in the II half of the XIX and at the beginning of the XX centuries. De Baye had begun his historical, archeological and ethnographical studies of the different parts of the Russian Empire since the nineties of XIX century. He travelled in Georgia for several times and published his expressions in many books. Baron De Bae saved interesting news about Russian-Georgian coincides with the ideological struggling of the Georgian society against the colonial politics of Russia. The French traveler closely knew the Georgian public men who used to express the interests of the progressive part of our nation.

Though, De Baye positively speaks about Georgians, it seems from his news that he expressed his sympathy towards Russia.² He conferred a great importance on the Russian-Georgian relations, the traveler calls it the most beautiful rose of the crown of the Empire.³ He considers Russia a heir of the Byzantine Empire: „Russia became a heir of Byzantium in this beautiful Georgia as in other countries. It is a continuer and a renewal of the merit of Christian Greece“. He describes the beginning of the relation of Georgia with Russia which was caused by the hard political situation of the country. He saw progress in the relation with Russia: „Two nations-like The Russians and the Georgians: with common faith, with the same fortune and being under St George's patronage had to unite after they both tortured by the Mohammedan enemies for restoring its own religion. This is the way of material and moral development. The way to progress“.⁴ We read a lot of interesting information showing the attitude of Russia towards

¹ Moritz Wagner about Georgia, Translated, added introduction and comments by Gia Gelashvili, Tbilisi., 2002, p. 175.

² Baron de Baye in Georgia, translated from French added the introduction and comments by Leila Magradze. Tbilisi., 2011, p. 36.

³ At the same, p. 54.

⁴ At the same.

Georgia. According to the French traveler, Russians consider Georgia a museum. „The Russians were my hosts in Georgia, they took me round, invited me to enjoy the nicest nature, introduced me the ancient history. I became a partner of their admiration and the past of the newly annexed country, they connected me with the most interesting and notable people.¹ The word „annexation’, mentioned by the traveler, is a precise estimation for the political activities carried out by Russia towards Georgia.

The traveler considers Russian-Georgian relations the unity of two nations: In Baron de Baie’s opinion: „The role of Georgia had appeared since Russia conquered Caucasus. The ancient Georgia went farther than its young Orthodox sister and offered it with its Kingdom and noble blood which had not been killed in long-termed wars, the best flower in the decoration of the Royal Crown. This unity was not a mental marriage, but it was the unity of the two nations in order to love each other. One of them represented the ancient Christian country in the East, and the other one- a strong fighter heir of Byzantium”.²

It seems from De Bai’s news that Russian policy had a bad influence on Georgian people. According to the traveler’s information Tbilisi was a Russian city that time. A big number of its population consisted of Russians.³ Russian had a rather long-termed plans in Georgia and one of the parts of it was to exile the population from Russia and inhabit them in different parts of Georgia. It is confirmed by De Bay’s news which concerns with the exile of Russian sectants „Molokans” in Georgia.⁴

De Baye gives significant information about the Russian politics in Abkhazia. As the traveler writes: „Russia conquered Abkhazia and the population of it emptied because of this politics. They totally exiled immediately at the time of establishment of Russian administration. Wonderful and proud Circassians settled in the North of Caucasus (they had been half million before the conquering of Russia). This beautiful and noble nation was well united with the great nature of that country where

¹ Baron de Baye in Georgia, translated from French added the introduction and comments by Leila Magradze. Tbilisi., 2011, p. 54.

² At the same, p. 60.

³ At the same, p. 70.

⁴ At the same.

they lived and developed, but we are repeating that a great number of Circassians and Abkhazians vanished”.¹

De Baye could not keep his surprise when he speaks about the expansive policy of the Russian Empire: „Standing before the geographical map of this biggest Empire, asking yourself, how a lively strength can shine from the centre to the board, which is the genius of expansion, how it can continue in so many spots, in so many climatic conditions, in supporting of so many different people, its influence on the environment with the help of appropriate institutions which keep a local character at the same time. This character of Russian civilization to become an owner from the North to the South zones, from the West borders to the Far East, could be stopped neither by a long distance nor a lot of obstacles. Russians can stand all kinds of climate and does not feel as a foreigner anywhere, and during a lively industrial and trading development, in the period of reconstructing the roads, building schools, hospitals and all kinds of institutions, in non-stop improvement what is already existed, at the time of absolute accruing of national expansion and show its own forces completely, Great Russia had to be involved in the war. Responsibility prompted to the peace loving sovereign to use all its forces for avoiding this unhappiness. Europe is worrying now, but tomorrow, at the time of writing history, it will justify that noble attempt which was spent on saving the peace, the attempt which was responded by gun shooting. One of the characteristics of Russia, one of the forces is the hope of future; and we should share this strong , safe hope of it. Our friendship will either make us take part in this danger, or it will shine there and bring this French-Russian word „hope” from the West to the Far East“.²

¹ Baron de Baye in Georgia, translated from French added the introduction and comments by Leila Magradze. Tbilisi., 2011, p. 116-117.

² At the same, p. 137.

CONCLUSION

Conquering attitude of Russia towards Georgia did not appear only in XIX century. Russia occupied the independent Georgia in 1921 and hampered its development for many years. This policy of Russia which treats independent countries with their occupation, but the nations having a great history and civilization-with their vanishing, does not stop nowadays. The aggression carried out against Georgia in August, 2008, confirmed this again and once more. History of Georgia is taught either at schools or at high education institutions. Students of history specialty get introduced with the history of Caucasian nations at different Universities, which in our opinion, should be rewritten. The works of foreign travelers must be taken into consideration while studying these questions. The episodes concerning with Russian-Georgian and actually, Russian-Caucasian relations must be gathered together. Students and pupils will introduce these documents, they will get additional information and estimate documentary materials critically.

The present study will give them a certain orientation. Enriching school and University programs in the news of the European travelers' news we will provide future generations with rather more and true information about the history of Russia and Georgia

**ებრაელთა რელიგიური მდგომარეობა
შიდა ქართლში XX საუკუნის I მეოთხედში
(საბჭოთა რეპრესიების პერიოდში)**

XX საუკუნის I მეოთხედში საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. ბოლშევიკებმა დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკის ანექსია მოახდინეს. თუმცა, საბჭოთა რუსეთის მიერ განხორციელებული ძალადობა მარტო პოლიტიკური ცხოვრებით არ შემოფარგლულა. ახალმა ხელისუფლებამ ქვეყანაში არსებული სხვადასხვა რელიგიური კონფესიების მიმართ არნახული აგრესია განახორციელა. ეს შეეხო, როგორც მართლმადიდებლურ ეკლესიას, ისე სხვა რელიგიური აღმსარებლობის წარმომადგენლებს.¹ ბოლშევიკებმა სამლოცველოები ჩამოართვეს ქარელში, სურამსა და გორში მცხოვრებ ებრაელებს. ცნობილია, რომ ებრაელები შიდა ქართლში საკმაოდ ძველი დროიდან ცხოვრობდნენ. XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე ქარელში 400 სული ებრაელი ცხოვრობდა, მათ ჰყავდათ ხახამი და ჰქონდათ სინაგოგა² ებრაელები სახლობდნენ აგრეთვე სურამში, გორსა და ურბნისში.³

1923 წლის ოქტომბერში გორის მაზრის აღმასკომის შინა მმართველობის განყოფილების გამგემ ს. ცხოვრებაშვილმა ქარელის თემის აღმასკომის თამჯდომარეს წერილით მიმართა, რომელშიც თხოვდა ქარელის თემის ხელმძღვანელობას ეცნობებინა გორის აღმასკომისათვის, შესაძლებელი იყო თუ არა ქარელში ებრაელებისათვის ჩამორთმეული სალოცავის დაბრუნება და თუ ამ სალოცავის დაბრუნება შეუძლებელი იყო დასაბუთებული მოსაზრება წარმოედგინათ.⁴

¹ სოსიაშვილი გ., კათოლიკური ეკლესია შიდა ქართლში ბოლშევიკური რეპრესიების პერიოდში (უცნობი დოკუმენტების მიხედვით) აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენცია, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მოხსენებათა თეზისები, თბ., 2012.

² მაშისტვალიშვილი ე., ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბ., 1995, გვ. 127.

³ იქვე, გვ. 106, 122, 124.

⁴ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი, №3, საქმე №27, აღწერა, №1.

1923 წლის 3 ნოემბერს საქართველოს კომპარტიის ცეკასთან არსებულ საეკლესიო საქმეთა კომისიის გადაწყვეტილებით გორის აღმასკომს დაევადა, რომ ქარელში მცხოვრებ ებრაელებს დაბრუნებოდათ ერთი თორა, ან მისცემოდათ საშუალება რათა ჰქონოდათ სალოცავი სახლი.¹

1923 წლის 20 ნოემბერს გორელმა ებრაელებმა თხოვნით მიმართეს გორის შინა მმართველობის გამგეს, რათა მისცემოდათ უფლება შეკრებილიყვნენ თავიანთ სალოცავში და დაეარსებინათ რელიგიური საზოგადოება. 1923 წელს 25 ნოემბერს შედგა გორში მცხოვრები ებრაელების კრება. კრების მიზანი იყო ებრაელთა რელიგიური საზოგადოების დაარსება და სალოცავის – სინაგოგის მოწყობა. კრებამ აირჩია პრეზიდიუმი, რომელშიც შევიდნენ: ელა ათანელოვი, მორდუხ დავარაშვილი, მემე ქოენიშვილი, აბრამ მაღალოვი, იოხაი კრიხელი. კრების ოქმში აღნიშნულია: „1923 წელსა ნოემბერის 25 დღესა შესდგა საზოგადო კრება გორის ქართველ ებრაელთა შესახებ მორწმუნეთა საზოგადოების დაარსებაზე კრებას დაესწრო გორის სამაზრო აღმასკომის წარმომადგენელი (არ იკითხება – გ.ს.) ებრაელთა მოქალაქეთა რიცხვით ას სულამდინ თავმჯდომარეთ იქმნა ამორჩეული იოხაი კრიხელი, მდიანთ ისხაკ მამისთვალთ დღის წესრიგი იყო შემდეგი საკითხები: 1) რელიგიური საზოგადოების შექმნა 2) პრეზიდიუმის ამორჩევა 3) საზოგადოების წესდების გამოქვეყნება 4) სალოცავის (გამოტოვილი სტრიქონი არ იკითხება – გ.ს.) კრებამ მამულოვის შემდეგ ერთი ხმით გამოსთქვა სურვილი რათა იქმნეს (არ იკითხება – გ.ს.) რელიგიური ებრაელთა საზოგადოება რაზედაც აღიძრა შუამდგომლობა მთავრობის წინაშე რათა თანახმად არსებული კანონებისა თავრობამ დაგვრთო ნებართვა მოხსენებულ საზოგადოების დაარსების სინაგოგის მოწყობაზე პრეზიდიუმში იქმნენ ამორჩეული ხუთი მწევრისაგან რის გამოც (არ იკითხება – გ.ს.) ხმების უმრავლესობით იქმნება ამორჩეული შემდეგი ელა ატენელოვი, (არ იკითხება

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, საქმე №37, აღწერა, №1, გვ. 67.

სახელი, საეკლესიო უნდა იყოს მემე – გ.ს) ქოენიშვილი, მორდუხ დავარაშვილი, აბრამ მაღალოვი და იოხაი კრიხელი საზოგადოების წესდების შემუშავება დაევაღათ საზოგადოების პრეზიდიუმს.

ოქმის შედგენის შემდეგ კრება დახურულად გამოცხადდა: თაემჯდომარე იოხაი კრიხელი; მდივანი იასე მამისთვალაოვი.¹

ებრაელთა რელიგიურ საზოგადოებაში გაწევრიანებული იყო 97 მორწმუნე. საზოგადოების რელიგიურ მოსამსახურედ დასახელებულია ხახამი – ბენე კრიხელი.

ებრაელთა რელიგიური საზოგადოებამ ხელისუფლებას დასამტკიცებლად წარუდგინა საზოგადოების წესდება. წესდებაში ვკითხულობთ: „წესდება

ებრაელთა ქალაქ გორის მცხოვრებთა რელიგიური საზოგადოებისა, არსებული

საზოგადოების მიზანი.

1. ებრაელთა ქალაქ გორში მცხოვრებთა რელიგიური საზოგადოება ისახავს მიზნათ თავის მოქმედებისა, რომ საშვალეობა მისცეს თავის წევრებს დაიკმაყოფილონ თავიანთი სარწმუნოებრივი მოთხოვნილებანი და გრძნობანი თანახმად ებრაული სჯულისა.
2. ამ მიზნით იგი აწყობს ლოცვებს, სარწმუნოებრივ-ზნეობრივ აღმზრდელობით ხასიათის ქადაგებებს სალოცავში და აგრეთვე სათანადო მოსამსახურე პირთა საშვალეობით უსრულებს თავის წევრებს სარწმუნოებრივ მოთხოვნილებებს და ადამ წესებს, როგორც: წინდაცვითა, ქორწინებათა, და განქორწინების აქტის შესრულება ებრაული წესით (მას შემდეგ როცა ეს აქტი იქნება შესრულებული არსებული სახელმწიფოებრივი კანონით) ებრაული წესით დაკლული ხორცის მიწოდება საზოგადოებისათვის. „მაცის“ დამზადება. „დამმარხველი ძმობის“ მოწყობა და სხვა.

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, საქმე №54, აღწერა, №1.

3. რელიგიური საზოგადოება თავისი პრეზიდენტის შემადგენლობიდან აგზავნის თავის წარმომადგენელს საქართველოს ებრაელთა (არ იკითხება – გ.ს) რელიგიური საზოგადოებების საერთო კრებებზე.
4. საზოგადოება პოლიტიკურ სფეროში არ ერევა და არ იღებს არავითარ მონაწილეობას და ემორჩილება არსებულ კანონებს და ხელისუფლებებს.

საზოგადოების შემდგენლობა.

5. ებრაელთა (არ იკითხება – გ.ს) რელიგიური საზოგადოება თავის მოქმედებას ავრცელებს ყველა ებრაელთა დაბადებულზე, რომელიც კი მიმართავს მას სარწმუნოებრივი წესის შესრულებისათვის.
6. თავის სრულ უფლებიან წევრათ სთვლის იგი ყოველ ებრაელს მცხოვრებს ქ. გორში მიწერილს ამ საზოგადოებაზე. 14 წლიდან. ორივე სქესისა.

ადმინისტრაცია.

7. საზოგადოება თავის წევრთა შორიდან, წევრთა ხმის უმრავლესობით (ახდილი კენჭის ყრით) ირჩევს საზოგადოებას პრეზიდენტს შემდგარს არა ნაკლებ ხუთი წევრისგან და არა მეტი შეიდი წევრისა. ორი წლის ვადით, რომელიც შესდგება შემდეგთაგან: თავმჯდომარე, მისი ამხანაგი, მდივანი, მოლარე და ერთი წევრი:
8. პრეზიდენტის მოქმედება: ზრუნვა საზოგადოების შინაური საქმეებზე, განაგებს ქონებას საზოგადოების მიერ მიღებულს სათანადო ხელშეკრულებით ადგილობრივი საბჭოთა ხელის-უფლების ორგანოსაგან, სდებს ხელშეკრულებას კერძო ხასიათისას დაკავშირებულ კულტის საგნების წარმოებასთან, ზრუნავს საზოგადოების მატერიალური მდგომარეობისათვის, ნიშნავს კულტისა და სხვა შინაური საქმე-

ეპისათვის მოსამსახურე პირთ და საზღვრავს მათ სასყიდულს.

საზოგადოების ფინანსიური წყაროები.

9. საზოგადოება თავის ფინანსიური წყაროთ სთვლის წევრთა მიერ თავისუფალ შემოწირულებას, რომელსაც აგროვებს საზოგადოების პრეზიდენტის მინდობილობით.
10. საზოგადოება თავის წევრებზე არავითარ იძულებითი გადასახადს არ აწესებს.

მოსამსახურე პირნი.

11. საზოგადოებას ჰყავს შემდეგი მოსამსახურე პირნი: რაბინი, მლოცველი (ხახამი), პირუტყვების დამკველი, მქადაგებელი, და აგრეთვე საზოგადოების ქონების შემნახველ-მომვლელნი (მეეზოვე, დარაჯი და სხვა).
12. (შენიშვნა) ყველა ზემოხსენებული თანამდებობანი შეიძლება შეთავსებული იქნან, ასე რომ ერთი და იგივე პირი ორ თანამდებობას ასრულებდეს, ანუ საზოგადოების შეხედულებით ამა თუ იმ თანამდებობის პირი სრულიად მოხსნილი იქნას.
ყველა ზემო ხსენებულ სასულიერო პირთ ნიშნავს პრეზიდენტის ხალხიდან დაადასტურებს საზოგადოება (თავისის უმრავლესობით) ჯამაგირებს საზღვრავს პრეზიდენტი და მსახურებენ პრეზიდენტთან დადებული პირობების თანახმად.
13. საზოგადოების პრეზიდენტს აქვს შესაფერი შკაფში ბეჭედი რომელიც ინახება პრეზიდენტის მდივანთან პრეზიდენტის კანცელარიაში.

საზოგადოების ლიკვიდაცია.

14. როდესაც საზოგადოება რამე მიზეზით სწყვეტს, რომ ლიკვიდაცია უყოს თავის მოქმედებას ირწევს განსაკუთრებულ სალიკვიდაციო კომისიას, რომელიც ლიკვიდაციას უშვრება

საზოგადოების ყველა მოქმედებას და ამის შესახებ აცნობებს სათანადო ადგილობრივ საბჭოთა ხელის უფლების ორგანოს.

მორდეს დავარაშვილი

აბრამ მაღალოვი

იოხაი კრიხელი".¹

გორის სამაზრო აღმასკომსა და გორში მცხოვრებ ებრაელთა რელიგიური საზოგადოებას შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით გორის მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტის რწმუნებულმა ს. ცხოვრებაშვილმა 1924 წლის 17 იანვარს გორელ ებრაელებს უფადოდ და უფასო სარგებლობისათვის გადასცა შენობა და ღეთისმსახურებისათვის განკუთვნილი ნივთები. ხელშეკრულებაში ვკითხულობთ: „ჩვენ, ქვემოთ ამისა ხელის მომწერნი, წარმომადგენელთა ებრაელთა რელიგიური საზოგადოებისა, ქ. გორის მცხ. დავდეთ ეს ხელშეკრულება გორის მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტთან, მისი რწმუნებულის შინა მმართველობის განყოფილების გამგე სერგო ცხოვრებაშვილის სახით, მას შინა, რომ 1924 წელს იანვრის თვეს 17 რიცხეს აღმასრულებელი კომიტეტისაგან უფადო და უფასო სარგებლობისათვის მივიღეთ (არ იკითხება – გ.ს.) მდებარედ (არ იკითხება – გ.ს.) ღეთისმსახურების შენობა და ღეთისმსახურების საგნები ჩვენი ხელმოწერით შემოწმებული განსაკუთრებული აღწერილობით, შემდეგი პირობით:

1) მთელი ჩვენი ებრაელთა რელიგიური საზოგადოება მოვალეთ რაცხის თავს გაუფრთხილდეს მასზე გადაცემულ სახალხო ქონებას და ისარგებლოს ამ ქონებით მარტოოდენ მისი დანაშაულების შესაფერისად, ამასთან საზოგადოება კისრულობს მთელ პასუხისმგებლობას ჩაბარებული ქონების სიმრთელისა და შენახვისათვის, აგრეთვე ამ ხელშეკრულებით

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, საქმე №54, აღწერა, №1, გვ. 7.

თავის თავზე მიღებულ ყველა სხვა მოვალეობის შესრულებისათვის.

2) საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს ტაძრებისა და იქ შენახულ ღვთისმსახურების საგნებით ისარგებლოს და ასარგებლოს ყველა ერთმორწმუნე მართოდენ რელიგიური მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

3) საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს მიიღოს ყოველი ზომა იმისთვის, რომ მისთვის ჩაბარებული ქონება არ მოხმარდეს ასეთ მიზანს, რომელიც არ შეეფერება ამა ხელშეკრულების I-ელ და 3 მუხლს.

კერძოდ, საზოგადოება მოვალეა აკრძალოს მის გამგებლობაში გადასულ ღვთისმსახურების სადგომში:

ა) საბჭოთა ხელისუფლების სამტროდ მიმართული პოლიტიკური კრებების გამართვა;

ბ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართული წიგნების, ბროშურების, ფურცლების და ეპისტოლეების დარიგება და გაყიდვა;

გ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართვა ქადაგების და სიტყვების წარმოთქმა;

დ) საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მცხოვრებთა აღელვების მიზნით რეკით განგაშის მოხდენა.

4) (არ იკითხება – გ.ს) თავისი ქონებით გაისტუმროს ტაძრის (ან სხვა ღვთის მსახურების შენობის) და ამ ტაძარში დაცულის საგნების შესანახად საჭირო მიმდინარე ხარჯები, სახელდობრ რემონტი, გათბობა, დაზღვევა, დაცვა, გასტუმრება ვალებისა. გადასახადებისა, ადგილობრივი შენაწირისა და სხვა.

5) საზოგადოება მოვალეა იქონიოს ღვთისმსახურების ქონების საინვენტარო აღწერილობა, სადაც შეტანილი უნდა იქნას ყოველი ახლად შესული (შეწირულებით, სხვა ტაძრებიდან გადაცემით ან სხვა გზით) რელიგიური კულტის საგანი,

რომელიც ცალკე მოქალაქეების კერძო საკუთრებას არ შეადგენს.

6) საზოგადოება მოვალეა, როცა ღვთის მსახურება არა სწარმოებს, შეუშვას ტაძარში აღმასრულებელი კომიტეტის წარმომადგენელნი ქონების დრო გამოშვებით შესამოწმებლად და დასათვალიერებლად.

7) მიღებული ქონების დაკარგვის ან გაფუჭებისათვის საზოგადოება პასუხს აგებს სოლიდარულად, იმ ზარალის ფარგლებში, რომელიც ქონებას მოუვა.

8) საზოგადოება მოვალეა, უკეთუ საჭირო იქნება მიღებული ქონების უკანვე ჩაბარება, ჩაიბაროს იგი იმ სახით, რა სახითაც მან მიიღო სასარგებლოდ და შესანახად.

9) უკეთუ საზოგადოება მოისურვებს ხელშეკრულების მოსკობას. იგი მოვალეა ამის შესახებ წერილობით აცნობოს აღმასრულებელ კომიტეტს, ამასთან ამ განცხადების შეტანიდან ერთი კვირის განმავლობაში ეს ხელშეკრულება ძალაში რჩება და საზოგადოება პასუხს აგებს მისი აღსრულებისთვის; საზოგადოება მოვალეა აგრეთვე ამ ხნის განმავლობაში ჩაიბაროს მის მიერ მიღებული ქონება.

10) საზოგადოების ყოველ წევრს, რომელსაც ხელშეკრულებაზე ხელი უწერია, შეუძლიან გავიდეს ხელშეკრულების მონაწილეთა რიცხვიდან, ამისათვის მან წერილობითი განცხადება უნდა შეიტანოს აღმასრულებელ კომიტეტში, მაგრამ ეს ვერ იხსნის გასულ პირს პასუხისმგებლობისაგან მთელი ის ზარალისთვის, რომელიც სახალხო ქონებას მოუვიდა ამ ხნის განმავლობაში, როდესაც გასული წევრი მონაწილეობას იღებდა ამ ქონების სარგებლობაში და გამგებლობაში, იმ დრომდე ვიდრე იგი საზოგადოებიდან გავიდოდა.

ამ ხელშეკრულების დედანი ინახება გორის აღმასრულებელი კომიტეტის საქმეებში, ხოლო სათანადოდ შემოწმებული პირი გვაძლევდა ჩვენ, საზოგადოების წარმომადგენელთა, რომელთაც ამ ხელშეკრულებაზე ხელი გვიწერია და რომელთაც აღწერილობითი 1923 წ. რელიგიურის მიზნით, სასარგებლოდ

მივიღეთ ღვთისმსახურების შენობანი და მათში დაცული საგნები.

11) უკეთუ საზოგადოება ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მოვალეობათა შესასრულებლად არ მიიღებს ყველა შესაძლებელ ღონისძიებას. ხელშეკრულება ესე სათანადო აღმასრულებელ კომიტეტის მიერ შეიძლება მოსპობილ იქნას; იმ შემთხვევაში, როდესაც ხელშეკრულება აშკარად იქნება დარღვეული, დამნაშავენი პასუხს აგებენ სისხლის სამართლის წესით.

იოხაი კრიხელი¹

ხელშეკრულებას თან ახლდა რელიგიური ნივთების ნუსხაც:

№	საგნების დასახელება	რაოდენობა	შენიშვნა
1.	ბიბლია წიგნი.	ერთი.	„დაბადება“
2.	შკაფი.	ერთი.	
3.	შანდლები.	ორი.	
4.	სკამები.	რვა.	
5.	მაგიდა.	ერთი.	
6.	ბაღდადები ორი.	ორი.	
7.	კალამი.	ერთი (25 მისხ)	ვერცხლისა.
8.	ლამფები. ორ	ორი.	
9.	მაგიდის გადასაფარებელი.	ერთი.	ხავერდისა.
10.	შკაფის ფარდა.	ერთი.	

ზემო აღნიშნული ნივთები ჩაებაბრეთ ს. ცხოვრებაშილი
ზემო აღნიშნული ნივთები მივიღეთ მორღეხა დავარაშილი
იოხაი კრიხელი²

ებრაელთა სალოცავში იკრძალებოდა ყველანაირი სახის პროპაგანდა, რაც საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ იქნე-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, საქმე №54, აღწერა, №1, გვ. 8-9.

² იქვე, გვ. 13.

ბოდა მიმართული. გორის მაზრის შინა მმართველობის განყოფილების გამგის – ს. ცხოვრებაშვილისაგან გადაცემული ნიუთები ჩაიბარეს მორდებს დაეარაშვილმა და იოხაი კრიხელმა. ებრაელთა რელიგიური საზოგადოებისათვის ღვთისმსახურება უნდა გაეწია გორში მცხოვრებ ხახამს-ბენე კრიხელს. შიდა ქართლში მცხოვრებ ებრაელთათვის სამლოცველოების დაბრუნება დასტურდება კიდევ ერთი დოკუმენტით, ეს არის საქართველოს კომპარტიის ცეკასთან არსებული საეკლესიო საქმეთა კომისიის 1924 წლის 11 დეკემბრის სხდომის ოქმის ამონაწერი. როგორც ჩანს, სხდომაზე ერთ-ერთი საკითხი იყო მართლმადიდებელი და კათოლიკე მორწმუნეებისათვის, ასევე სომხურ-გრიგორიანული აღმსარებლობის მრევლის და გორის, ქარელის და სურამის ებრაელთათვის სამლოცველოების გადაცემის საკითხი. საეკლესიო საქმეთა კომისიამ გორის მაზრის აღმასკომს დაავალა დაეკმაყოფილებინა მორწმუნეთა შუამდგომლობები და მათთვის გადაეცა თითო ეკლესია ან თითო სალოცავი სახლი.¹

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, საქმე №52, აღწერა, №1, გვ. 11.

GIORGI SOSIASHVILI
Full Professor of Gori State Teaching University

**JEWISH PEOPLE'S RELIGIOUS POSITION IN SHIDA KARTLI
IN THE BEGINNING OF XX CENTURY
(During the period of Soviet repressions)
Resume**

In the beginning of XX century, the Soviet regime was established in Georgia. Bolsheviks annexed the independent democratic republic. Though, the violence done by Soviet Russia was not only in the way of politics. The new authority launched an unprecedented aggression to different religions in the country. It was done towards the Orthodox religion as well as to the representatives of different religions. Bolsheviks confiscated chapels from Jewish people living in Kareli, Surami and Gori. It is a well-known fact that Jewish people have been living in Shida Kartli from old times. In 1923, Soviet government made concession and restored the religious rights of Jewish people living in Gori. They were given back the closed chapel and confiscated property.

სომხური ეკლესია გორში XX საუკუნის I მეოთხედში

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ბოლშევიკებმა იერიში მიიტანეს ქვეყანაში არსებულ სხვადასხვა რელიგიურ კონფესიებზე. განსაკუთრებული სისასტიკით დამოუკიდებელი ქვეყნის ოკუპაციის გზით მოსული ხელისუფლება მართლმადიდებლურ ეკლესიას გაუსწორდა. ბოლშევიკებმა დახურეს ეკლესია-მონასტრები. ღვთისმსახურების უფლება ჩამოართვეს სასულიერო პირებს. თუმცა, მართლმადიდებლური ეკლესიის გარდა ხელისუფლება არც სხვა სარწმუნოების წარმომადგენლებს ექცეოდა შემწყნარებლობით. დაიხურა კათოლიკური ეკლესიები,¹ გაუქმდა ებრაელთა სინაგოგები და სომხურ-გრიგორიანული სამლოცველოები. სომხურ ეკლესიას საფრთხე შეექმნა შიდა ქართლშიც. აღსანიშნავია, რომ ბოლშევიკებმა დახურეს გორში არსებული სომეხი გრიგორიანელების სალოცავი. ცნობილია, რომ სომხური ეკლესია გორში ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში არსებობდა. ეს ფაქტი დასტურდება სხვადასხვა დოკუმენტებით. სიმონ I წყალობის სიგელით გორში მცხოვრები სომეხი სასულიერო პირები სხვადასხვა სახის გადასახადებისაგან გათავისუფლდნენ.² გორში, როგორც პროფ. ე. მამისთვალიშვილი მიუთითებს 1802 წლისათვის ოთხი სომხური ეკლესია ყოფილა: 1. ღვთისმშობლის ტაძარი; 2. ღვთისმშობლის მიძინების; 3. წმ. სტეფანესი; 4. ქრისტეს აღდგომის.³ სომხური ეკლესიები ახპატის ეპარქიას ეკუთ-

¹ სოსიაშვილი გ., კათოლიკური ეკლესია შიდა ქართლში XX საუკუნის I მეოთხედში (უცნობი დოკუმენტების მიხედვით) აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია, კონფერენციის თეზისები, თბ., 2012.

² მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. II თბ., გვ. 298.

³ იქვე. გვ. 299.

ენოდა. აქედან წმ. სტეფანეს ეკლესია პროფ. ე. მამისთვალის მიერ ვილის განმარტებით XIX საუკუნის I მეოთხედში დანგრეულა, რადგან როგორც მეკლესიარი მიუთითებს სომხური ტაძარი 1824 წელს შედგენილ გორის გეგმაზე აღნიშნული არ არის. თუმცა, XX საუკუნის I მეოთხედში შედგენილი დოკუმენტებში, რომლებიც გორში მცხოვრებ სომეხ მორწმუნეებს ეხება, სწორედ წმ. სტეფანეს ტაძარი იხსენიება, ეკლესია გორში წერეთლის ქუჩაზე მდებარეობდა. როგორც ჩანს, იგი მოგვიანებით აღდგენილ იქნა, სხვანაირად ის XX საუკუნის I მეოთხედის დოკუმენტებში მოხსენიებული არ იქნებოდა. წმ. სტეფანეს სახელობის სომხური ეკლესიის აღდგენა 1824-1843 წლებში უნდა მომხდარიყო. რადგან ტაძრის შესახებ ცნობებს გვაწვდის გერმანელი მოგზაური აუგუსტ პაქსტაუზენი, რომელმაც კავკასიაში 1843 წელს იმოგზაურა. მას გორში უნახავს სომხური ეკლესია, რომლის შესახებაც წერდა: „გორში უნახე ამავე სახის (საუბარია სამთავისის ტაძარზე – გ.ს.) სომხური ეკლესია, მაგრამ ბევრად ჩამორჩეობდა მას სილამაზით და უფრო გვიანდელი ნაგები იყო; მხატვრობა მასში აშკარად დასაველური იყო – წმინდა სტეფანეს ჩაქოლვა, მარიამი თეთრი სახის ფერით და არა მუქით, როგორც ყველა ბერძნულ მადონას ახასიათებს და ა.შ. ბევრი ფრესკა მოხატული იყო ახალ ხანებში ერთი პოლონელის მიერ. ეკლესია კვადრატული ქვიშაქვით კი არ იყო ნაგები (მას აკლდა სკულპტურები და არაბესკები), არამედ, ქართლის სხვა ეკლესიებისა და შენობების მსგავსად, ერთმანეთში შერეული რიყის ქვითა და აგურით და ძალზე მტკიცე, ნაცრისფერი, მსხვილ ქვიშაშერეული კირით (კირ-დუღაბით?)“.¹ საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ხელისუფლებამ გორში სომხური ეკლესია დახურა, რამაც ადგილობრივი სომხები ძალზე არაშეოთა. 1923 წლის 20 დეკემბერს გორში შეიკრიბნენ სომეხი მორწმუნეები, რომლებმაც კრება ჩაატარეს და აირჩიეს ეკლესიის საბჭოს

¹ აუგუსტ პაქსტაუზენი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2011, გვ. 55.

წევრები, ასევე საბჭოს წევრობის კანდიდატები, სარევიზიო კომისიის წევრები და სამღვდლო პირები:

„სია სომეხთ ქარაშენ ეკლესიის საბჭოს წევრებისა, ამათივე კანდიდატებისა, სარევიზიო კომისიისა, და სამღვდლო პირებისა რომელნიც არჩეულ იქმნენ კრებაზე 20 დეკემბერს 1923 წელს ქ. გორში

საბჭოს წევრები

- 1) მესროფ მარქარას ძე მარუტოვი
- 2) დავით ფარსმანის ძე ხუდადოვი
- 3) სტეფან ყაზაროვი
- 4) გარეგინ ედიშეს ძე ტერ-სააკოვი

კანდიდატები

- 1) ზაქარია გიორგის ძე ჩარუევი
- 2) პიმენაკ მესროფას ძე მარუტოვი

სარევიზიო კომისია

- 1) ნიკოლოზ გრიგოლის ძე ტერ-სტეფანოვი
- 2) სერგო იოსეფას ძე მღებროვი
- 3) გევორქ იაგორას ძე თოროზოვი

ეკლესიის სამღვდლოები

- 1) ტერ-სააკ ხახანიანცი
- 2) ტერ-იოზეფ სირიბეგოვი¹

1923 წელს გორში მცხოვრებმა სომეხმა მორწმუნეებმა თხოვნით მიმართეს საქართველოს სსრ იუსტიციის სახალხო კომისარს და რელიგიურ საქმეთა კომისიის თავმჯდომარეს ი. ვარძიელს, რომელმაც გორელი სომეხი მორწმუნეების წერილი დაკეტილი ეკლესიის გახსნის შესახებ თანდართული მორწმუნეთა ხელმოწერებით გორის მაზრის აღმასკომს გადასცა.²

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, არქ. №53, აღწ. №1.

² გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, არქ. №53, აღწ. №1.

სომეხმა მორწმუნეებმა ჩამოაყალიბეს რელიგიური საზოგადოება, რომელშიც ჩვენს ხელთ არსებული დოკუმენტის მიხედვით 307 მორწმუნე ყოფილა გაწევრიანებული.¹

ქალაქ გორში მცხოვრებმა სომეხმა მორწმუნეებმა ისარგებლეს ხელისუფლების მიერ სხვადასხვა რელიგიური კონფესიების მიმართ 1923 წლის აგვისტოში გამოცხადებული შედარებით ლიბერალური დამოკიდებულებით და გორში არსებული ეკლესიის გახსნით და სომხურ ეკლესიაში წირვა ღოცვის აღდგენის თხოვნით მიმართეს გორის მაზრის აღმასკომს. მიმართვაში ეკითხულობთ:

**„გორის აღმასკომის შინა სამმართველოს
ქალ. გორში მცხოვრებ სომეხ-გრიგორიანების
თხოვნა**

იმ კანონის ძალით, რომელიც გამოსცა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატმა ამა წლის 10 აგვისტოს, ყოველ მორწმუნე მოქალაქეს და რელიგიურ საზოგადოებას სრული უფლება ეძლევა აღიაროს თავისი რწმენა და აღასრულოს სარწმუნოებრივი კულტი.

ამ კანონის მიხედვით ჩვენ ქვემოთე ამისა ხელის მომწერნი ქალ. გორში მცხოვრებნი სომეხ-გრიგორიანები ვითხოვთ გაღებულ იქმნას დაკეტილი სომეხების ეკლესია წირვა-ღოცვის შესასრულებლათ და გადაეცეს სომეხთა ეკლესიების კუთვნილი ნივთები და სამკაულები მრევლის მიერ ამორჩეულ პირებს.

ქალ. გორი. 1923 წ. 29 აგვისტო“.²

გორის აღმასკომს

მას შემდეგ რაც 1923 წლის 22 სექტემბრის ბაზემთ კომუნისტში №222 ბამოქმეჟნდა მთავრობის ნებართვა რელი-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, აღწ. №1.

² გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, არქ. №53, აღწ. №1, გვ. 108.

ბიური საზოგადოებათა რეგისტრაციის ნებართვის შესახებ,
გორში მცხოვრებმა წმ. სტეფანეს სომხური ტაძრის მრევლ-
მა რელიგიური საზოგადოების წესდების დამტკიცების
თხოვნით მიმართა

Заявление

На основании инструкции НКЮ НКВД о порядке регистрации религиозных О-в и выдачи разрешения на созыв с'езда таковых, опубликованной в «Комунисте» 22-го сентября 1923 г. №222, просим зарегистрировать О-во во имя св. Степани церкви, для чего, согласно упомянутой инструкции, настоящее заявление подается в трех экземплярах каждый и при нем прилагается также в 3-х экземплярах каждый: 1) Протокол собрания членов названного О-ва 1923 г. 2) принятый этим собранием устав О-ва; 3) список членов О-ва; 4) список членов Совета и священнослужителей О-ва.

Настоящее заявление со всеми приложениями представить один экземпляр с надписью на нем о регистрации О-ва обратно получить и вообще, все формальности какие только для регистрации потребуются исполнить, поручаем членом Совета гражданам.

Настоятель церкви - Прот. Тер-Саак. (არ იკითხება გვარი - გ.ს.); ——— (არ იკითხება ასევე მეორე ხელისმომწერის სახელი და გვარი - გ.ს.)

Члены Совета Маротов Месроп Маркарович

Худадов Давид (დანარჩენი არ იკითხება - გ.ს.)

(მესამე ხელისმომწერის სახელი და გვარი ასევე არ იკითხება - გ.ს.)

Устав Общества

..... Армянской Христианской

во имя Степана церкви г. Гори

Горийского еузда Тифливской губернии

I. Цель Общества

§1. Христианское Общество Армянской Апостольской церкви в пределах Соц. Сов. Республики Грузии имеет целью объединения верующих причисленных к приходу церкви, для удовлетворения своих религиозных потребностей по правилам и канонам единой Армянской Апостольской церкви, возглавляемой Верховным Патриархом – Католикосом всех армян в Эчмиадзине. О-во политическими вопросами не занимается.

II. Права Общества.

§2. С этой целью Общество: а) собирается на установленные по канонам и обрядам Армянской Апостольской Церкви богослужения и присутствует на проповедях религиозно-нравственного характера, б) управляет церковным имуществом, полученным по договору от Исполкома, в) заключает сделки частно-правового характера, связанные с Управлением церковного имущества, г) участвуют в с'ездах всех армянских религиозных О-в, д) избирает священно служителей для совершения религиозных обрядов, согласно канонам Армянской Церкви, е) Декр. ВЦК 13-го июня 1923 года, з) имеет при церквях хоровые объединения для совместного обучения духовной музыке и пению. (Постановление ВЦК 13-го июня 1923 года).

Примечание: Для успешного осуществления означенных целей, каждое религиозное общество армянской церкви находится в общении со всеми армянскими церковными обществами в пределах Российской Федеративной Республики, имеющими одинаковый устав, одобренной Католикосом всех армян.

III. Состав Общества.

§3. Членами общества могут быть граждане обоего пола, в том числе и несовершеннолетние, принявшие св. крещение по чину Армянской Апостольской Церкви, и признающие главенство Верховного Патриарха-Католикоса всех армян.

Примечание: Правоспособными членам и О-ва считаются лица обоего пола с 18-ти летнего возраста.

§4. Зачисление в члены О-ва производится церковным Советом по подаче письменного заявления по общей форме.

§5. Выбытие из числа членов О-ва производится по письменному заявлению выбывающего или по постановлению 2/3 наличного числа членов О-ва по спискам и по постановлению епархиальных церковных органов.

§6. Списки членов О-ва ежегодно представляются в Отдел Управления (Հանձնարարական – ձ.կ.) исполкома.

IV. Средства Общества.

§7. Средства О-ва составляют: а) добровольные пожертвования натурой, деньгами и драгоценностями, собираемые членами О-ва, или его уполномоченными, б) поступления от продажи свечей и кружечного сбора, в) добровольные поступления от духовных трсб, д) добровольные членские взносы.

§8. Принадлежащие О-ву суммы употребляются для осуществления целей указанных в §2: а) Неоказание материальной помощи в ней нуждающимся, как членам, так и посторонним, в особенности при стихийных и народных бедствиях, б) на покрытие расходов, связанных с обладанием церковным имуществом, в) для покрытия расходов на созыв Всероссийских и Епархиальных с'ездов представителей Армянских церквей, г) на покрытие епархиальных общецерковных нужд, д) на содержание причта церкви и других служителей и е) на канцелярские расходы Церковного Совета.

V. Управление делами О-ва.

§9. Все вопросы возникающие в жизни О-ва, разрешаются на общих собраниях О-ва открытым голосованием простым большинст-

вом голосов, заисключением случаев, предусмотренных в §§5, 14 и 19 Устава О-ва.

Примечание: Поименные голосования проводятся на собраниях при заявлении не менее 3-х лиц присутствующих членов.

§10. Исполнительным органом общего собрания прихожан является приходной Совет, состоящий из 5-ти лиц: из Настоятеля церкви, 4-х членов, и 2-х кандидатов к ним, избираемых на общем собрании сроков на 1 год.

Примечание: Членами приходского Совета могут быть лица обоего пола.

§11. Приходский Совет утверждается епархиальным Начальным, которому принадлежит наблюдение и контроль над деятельностью Приходских Советов епархии.

§12. Приходское Собрание созывается в год раз для высушения отчета и деятельности приходского Совета, и выборов; в исключительных случаях созывается чрезвычайное общее собрание.

§13. Приходское Собрание избирает ревизионную Комиссию из 3-х лиц для ревизии отчетов и деятельности Приходского Совета.

§14. Приходскому собранию принадлежит право выбора, приглашения и удаления священно-служителей при соблюдении подачи более половины голосов всех правоспособных членов данного О-ва с последующим посвящением и утверждением Епархиальным Начальником.

VI. Делегатских С'ездах Религиозных О-в.

§15. Делегатский с'езд религиозных О-в созывается Епархиальным Начальником, который с своей стороны предлагает на обсуждение с'езда вопросы о текущих нуждах епархии.

§16. Исполнительный орган Епархиального с'езда является Епархиальный Совет, который предлагает на обсуждение с'езда годичный отчет о своей деятельности.

§17. С'езд избирает Епархиальный Совет и Начальника епархии сроком на 4 года. Постановление об избрании Епархиального Начальника восходит на утверждение Каталикоса всех армян.

VII. Порядок Изменения Устава О-ва.

§18. Устав означенного О-ва может быть изменен: а) указаниям С'езда армянских религиозных О-в в Грузии, утвержденного местным Отделом Управления, б) общим собранием данного О-ва по предложению его членов и принятому большинством голосов данного собрания с последующим утверждением его Отделом Управления губ. или областн. Исполкома и в) по предложению подлежащих органов государственной власти.

VIII. Порядок Закрытия О-ва.

§19. О-во закрывается: а) по постановлению соответствующего губерnsk. или областн. Исполкома и б) по постановлению общего собрания членов О-ва.

§20. В случае закрытия общества все имущество, находящееся в пользовании О-ва возвращается местному Совету по инвентарной описи специально уполномоченным избранным для всего ликвидации собранием О-ва.

Примечание: Из имущества указанного в §20-ом исключаются предметы особо священного значения, не имеющие материальной ценности как то: Св. антимины, Св. дары запасные, Св. миро, частицы Св. мощей и т.п. священные предметы армяно-церковного почита-

ნია, каковыя предметы передаются в распоряжение епархиальных органов.

Настоятель церкви Прот. Тер-Саак..... (არ იკითხება გვარი – გ.ს.); ——— (ასევე არ იკითხება მეორე ხელისმომწერის სახელი და გვარი – გ.ს.)

Члены Совета Марутов Месроп Маркарович

Худадов Давид (დანარჩენი არ იკითხება – გ.ს.)

(მესამე ხელისმომწერის სახელი და გვარი ასევე არ იკითხება – გ.ს.).¹

წესდების დამტკიცების შემდეგ 1924 წელს 25 იანვარს სომეხ გრიგორიანული ეკლესიის წარმომადგენლებმა გორის მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტისაგან უფასო და უვადო სარგებლობაში მიიღეს გორში არსებული ქვის შენობა ღვთისმსახურებისათვის და საეკლესიო ნივთები, სომხურ ეკლესიაში იკრძალებოდა ყველანაირი პროპაგანდა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ გორის მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტსა და სომეხი მორწმუნეებისაგან შემდგარ საზოგადოებას შორის გაფორმდა ხელშეკრულება სადაც ვკითხულობთ:

„ხელშეკრულება.“

ჩვენ, ქვემოთ ამისა ხელის მომწერნი, წარმოგიდგენთ სომეხ-გრიგორიანთა რელიგიური საზოგადოებისა, ქალ. გორში ვაწარმოვეთ ხელშეკრულება გორის მაზრის აღმასრულებელ კომიტეტთან, მისი რწმუნებულის შინა მმართველობის განყოფილების გამგე სერგო ცხოვრებაშიილის სახით, მის შინა 1924 წელს 25 იანვრის თვეს 18 რიცხვს. აღმასრულებელი კომიტეტისაგან უვადო და უფასო სარგებლობისათვის მივიღეთ ქალ. გორში მდებარე ქვის ღვთისმსახურების შენობა და ღვთისმსახურების საგნები. თქვენი ხელმოწერით შემოწმებული განსაკუთრებული აღწერილობით, შემდეგი პირობით:

1) მთელი ჩვენი სომეხ-გრიგორიანთა რელიგიური საზოგადოება მოვალეთ რაცხს თავს გაუფრთხილდეს მასზე გადაცე-

¹ გორის სახელმწიფო არქივი. ფონდი №3. არქ. №53. აღწ. №1. გვ. 19-23.

მუელ სახალხო ქონებას და ისარგებლოს ქონებით მარტოოდენ მისი და ... (არ იკითხება - გ.ს) შესაფერისად. ამასთან საზოგადოებაში კისრულობს პასუხისმგებლობას ჩაბარებული ქონების სიმრთელისა და შენახვისათვის, აგრეთვე ამ ხელშეკრულებით თავის თავზე მიღებულ ყველა მოვალეობის შესრულებისათვის.

2) საზოგადოება მოვალეთ რაცხს თავს (არ იკითხება - გ.ს) და იქ შენახულ ღვთისმსახურების საგნებით ისარგებლოს და ასარგებლოს ყველა ეერთმორწმუნე მარტოოდენ რელიგიური მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

3) საზოგადოება მოვალედ რაცხს თავს მიიღოს ზომა იმისთვის, რომ მისთვის ჩაბარებული ქონება არ მოხმარდეს ასეთ მიზანს, რომელიც არ შეეფერება ამა ხელშეკრულების I-ელ და მე-2 მუხლს.

ეგრძოდ, საზოგადოება მოვალეა აკრძალოს მის გამგებლობაში გადასრული ღვთისმსახურების სადგომში:

ა) საბჭოთა ხელისუფლების სამკროდ მიმართული პოლიტიკური კრებების გამართვა;

ბ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართული წიგნების, ბროშურების, ფურცლების და ეპისტოლეების დარიგება და გაყიდვა;

გ) საბჭოთა ხელისუფლების ან მისი ცალკე წარმომადგენლების წინააღმდეგ მიმართული ქადაგების და სიტყვების წარმოთქმა;

დ) საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მცხოვრებთა აღელვების მიზნით რეკით განგაშის მოხდენა.

4) საზოგადოება მოვალეა თავისი ქონებით გაისტუმროს ტაძრის ღვთისმსახურების შენობის/და ამ ტაძარში დაცულის საგნების შესანახად საჭირო მიმდინარე ხარჯები, სახელდობრ რემონტი, გათბობა, დაზღვევა, დაცვა, გაისტუმრება ვალებისა, გადასახადებისა, ადგილობრივი შენაწირისა და სხვა;

5) საზოგადოება მოვალეა იქონიოს ღვთისმსახურების ქონების საინვენტარო აღწერილობა, სადაც შეტანილი უნდა იქ-

ნას ყოველი ახლად შესული (შეწირულებით, სხვა ტაძრებიდან გადაცემით ან სხვა გზით) რელიგიური კულტის საგანი, რომელიც ცალკე მოქალაქეების კერძო საკუთრებას არ შეადგენს.

6) საზოგადოება მოვალეა, როცა ღვთის მსახურება არა სწარმოებს, შეუშვას ტაძარში აღმასრულებელი კომიტეტის წარმომადგენელნი ქონების დრო გამოშვებით შესამოწმებლად და დასათვალიერებლად.

7) მიღებული ქონების დაკარგვის ან გაფუჭებისათვის საზოგადოება პასუხს აგებს სოლიდარულად, იმ ზარალის ფარგლებში, რომელიც ქონებას მოუვა.

8) საზოგადოება მოვალეა, უკეთუ საჭირო იქნება მიღებული ქონების უკანვე ჩაბარება, ჩააბაროს იგი იმ სახით, რა სახითაც მან მიიღო სასარგებლოთ და შესანახათ.

9) უკეთუ საზოგადოება მოისურვებს ხელშეკრულების მოსპობის, იგი მოვალეა ამის შესახებ წერილობით აცნობს აღმასრულებელ კომიტეტს, ამასთან ამ განცხადების შეტანიდან ერთი კვირის განმავლობაში ეს ხელშეკრულება ძალაში რჩება და საზოგადოება პასუხს აგებს მისი აღსრულებისთვის: საზოგადოება მოვალეა აგრეთვე ამ ხნის განმავლობაში ჩააბაროს მის მიერ მიღებული ქონება.

10) საზოგადოების ყოველ წევრს, რომელსაც ხელშეკრულებაზე ხელი უწერია, შეუძლიან გაეიდეს ხელშეკრულების მონაწილეთა რიცხვიდან, ამისათვის მან წერილობითი განცხადება უნდა შეიტანოს აღმასრულებელ კომიტეტში, მაგრამ ეს ვერ იხსნის გასულ პირს პასუხისმგებლობისაგან მთელი ის ზარალისთვის, რომელიც სახალხო ქონებას მოუვიდა ამ ხნის განმავლობაში, როდესაც გასული წევრი მონაწილეობას იღებდა ამ ქონების სარგებლობაში და გამგებლობაში. იმ დრომდე ვიდრე იგი საზოგადოებიდან გაეიდოდა.

ამ ხელშეკრულების დედანი ინახება გორის აღმასრულებელი კომიტეტის საკმევებში, ხოლო სათანადოდ შემოწმებული პირი გვეძლევა ჩვენ, საზოგადოების წარმომადგენეთა, რომელ-

თაც ამ ხელშეკრულებაზე ხელი გვიწერია და რომელთაც აღწერილობითი 15 იანვრიდან 1924 წ. რელიგიურის მიზნით, სასარგებლოდ მივიღეთ ღვთისმსახურების შენობანი და მათში დაცული საგნები.

11) უკეთუ საზოგადოება ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მოვალეობათა შესასრულებლად არ მიიღებს ყველა შესაძლებელ ღონისძიებას. ხელშეკრულება ესე სათანადო აღმასრულებელ კომიტეტის მიერ შეიძლება მოსპობილ იქნას; იმ შემთხვევაში, როდესაც ხელშეკრულება აშკარად იქნება დარღვეული, დამნაშავენი პასუხს აგებენ სისხლის სამართლის წესით (დოკუმენტს აქვს ხელმოწერა რუსულ ენაზე, სავარაუდოდ უნდა იყოს მ. მარუტოვი).¹

¹ გორის სახელმწიფო არქივი, ფონდი №3, აღწ. №1, გვ. 1-3.

THE ARMENIAN CHURCH INGORI
IN THE I QUARTER OF THE XX CENTURY

After establishing the Soviet authority the Bolsheviks attacked various religious confessions existed in the country. The authority having gained their power with cruel occupation of the country, roughly treated the Orthodox church. The Bolsheviks closed churches and monasteries. They deprived the right of divine service to the ecclesiastics. Although, the authority with the same cruelty treated the representatives of other believes too. The Catholic churches, Jewish Synagogues and Armenian-Gregorian chapels were closed too. The Armenian church got in danger even in Shida Kartli region. It should be mentioned that in Gori the Bolsheviks closed the chapel for Gregorian Armenians, although after the insistent of the Armenian believers, the authority renewed their religious rights and returned confiscated ecclesiastic things.

**იდა (ლაურა) ჭავჭავაძის
კავკასიაში მოგზაურობის დღიური,
როგორც საისტორიო წყარო***

XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის I ნახევარში კავკასია არაერთმა უცხოელმა მოგზაურმა მოინახულა. მოგზაურთა ერთი ნაწილი ევროპიდან რუსეთში მოხვდა და ხშირად მათ ექსპედიციებს კავკასიის ქვეყნებში, საიმპერატორო კარი თავისი პოლიტიკური მიზნებისთვის იყენებდა. უცხოელი მოგზაურები აღწერდნენ სხვადასხვა ქვეყნების რელიეფს, ფლორას და ფაუნას, მოსახლეობას, მათ ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს, სოციალურ მდგომარეობას. ხშირ შემთხვევაში, რუსეთის საიმპერატორო კარი უცხოელ მოგზაურებს საიდუმლო ინფორმაციის შეგროვებას ავალებდა, რაც რუსეთის მიერ კავკასიის კოლონიური ათვისების გეგმის ნაწილს წარმოადგენდა. ამის თვალსაჩინო მაგალითი იყო გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი, რომელიც საქართველოში სამეცნიერო მიზნით იმყოფებოდა, თუმცა მას საიდუმლო დავალებებიც ჰქონდა, რასაც საიმპერატორო აკადემიისათვის გაგზავნილ ერთ-ერთ რაპორტში აღნიშნავდა.¹ უცხოელ მოგზაურთა ცნობები საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის კავკასიის ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურული, თუ პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ, რაც ეპოქის ობიექტური სურათის აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში კავკასიაში ნამყოფ მოგზაურთაგან საყურადღებო ავტორია წარმოშობით ავსტრიელი ქალი იდა (ლაურა)

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II თბ., 1964, გვ. 143.

* მოხსენება წაკითხულია პროფ. რ. კიკნაძის დაბადებიდან 90 წლისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, 2013.

აფაიფერი. იგი დაიბადა 1797 წლის 14 ოქტომბერს, ქალაქ ვენაში შეძლებული ვაჭრის – რეიერის ოჯახში. იდა ბავშვობიდანვე გამოირჩეოდა დამოუკიდებელი აზროვნებით. ექვსი დედამამიშვილიდან მას განსაკუთრებული მზრუნველობით ეპყრობოდნენ, რადგან იგი ერთადერთი ქალიშვილი იყო და ამავედროულად ყველაზე უმცროსი. 10 წლის იდას მამა გარდაეცვალა. გოგონას აღზრდა დედამ იტვირთა. ცამეტი წლის იდას მასწავლებლად იოზეფ ტრიმელი მიუჩინეს, რომელსაც მომავალი მოგზაური თავის დღიურებში ძალზე თბილად იხსენებდა.¹ მოგზაურობის სურვილი იდას ადრეული ასაკიდანვე გაუჩნდა. კითხულობდა მოგზაურობის შესახებ არსებულ ლიტერატურას. მცირე ხანში იდას და მის ყოფილ მასწავლებელს შორის რომანი გაიბა, რასაც იდას დედა წინააღმდეგობას უწევდა. დედამ პირობა წაუყენა ქალიშვილს, რომ ცოლად გაჰყოლოდა დოქტორ ანტონ აფაიფერს – ქვრივ მამაკაცს, რომელსაც შეილიც ჰყავდა. დოქტორი აფაიფერი მდიდარი ადვოკატი იყო და ქალაქ ლემბერგში ცხოვრობდა. თუმცა იმ დროისათვის საქმიანი ვიზიტით იმყოფებოდა ვენაში. იგი 24 წლით უფროსი იყო იდაზე. ადვოკატი ძალზე მოხიბლა ახალგაზრდა ქალმა და მათი ქორწინება 1820 წლის 1 მაისს შედგა. იდას ქმარი არ უყვარდა, მაგრამ ამის მიუხედავად მეუღლეს მაინც პატივს სცემდა. მალე დოქტორმა აფაიფერმა სამსახური დაკარგა (ავსტრიელ მაღალჩინოსნებთან უთანხმოების გამო), რის შედეგადაც ოჯახმა ბევრი გაჭირვება გადაიტანა. იდა თავის ავტობიოგრაფიულ წიგნში წერდა: „მხოლოდ ღმერთმა იცის, თუ რა გადავიტანე, მე ჩემი 18 წლიანი ცოლქმრული ცხოვრების განმავლობაში, არა ჩემი მეუღლის ცუდი მოპყრობის გამო, არამედ გაჭირვებისა და სიღატაკის გამო. მე დავიბადე მდიდარ ოჯახში და მიჩვეული ვიყავი ახალგაზრდობიდანვე კომფორტს და წესრიგს და ახლა ძალიან ხშირად არ ვიცი, თუ სად გავათენო ღამე და მოვიპოვო მციროდენი თანხა, რათა დავიკმაყოფილო უბრალო საჭიროებები. მე ვაკეთებდი სახ-

¹ The story of Ida Pfeiffer and her Travels in Many Lands., London., 1879, p. 12.

ლის მძიმე სამუშაოს, ვუძლებდი სიცივეს და შიმშილს, ჩუმად ემუშაობდი მციროდენი გასამრჯელოსათვის, ვატარებდი ხატვისა და მუსიკის გაკვეთილებს და მიუხედავად ყველაფერ ამისა, ძალიან ხშირად ჩემი საწყალი შეილებისათვის გამხმარი პურის მეტის არაფრის მიწოდება არ შეემძლო.¹ 1837 წელს იდას დედა გარდაეცვალა. იდამ მემკვიდრეობით მიიღო მშობლების ქონების ნაწილი. სწორედ ამ ქონებით მოახერხა მან შეილებისთვის შესაფერისი განათლება მიეცა. 1838 წელს მომავალი მოგზაური მეუღლეს გაშორდა. მას შემდეგ, რაც იდას შეილები წამოიზარდნენ, მან გადაწყვიტა ბავშვური ოცნებებისთვის ფრთები შეესხა და მოგზაურობა დაეწყო. მისი მიზანი იერუსალიმის წმინდა მიწის მონახულება იყო. იდამ 1842 წელს ეენა დატოვა და 22 მარტს, ბორნით გაუყვა მდინარე დანუბას შავ ზღვამდე, რათა ის კონსტანტინოპოლში ჩასულიყო. იქიდან იდა გაემგზავრა ბრუსაში (თანამედროვე თურქეთი), ბეირუთში, ჰაიფაში (თანამედროვე ისრაელი), იერუსალიმში, შემდეგ კი მკედარი ზღვით ნაზარეთში. იდა პუაიფერმა მოინახულა: დამასკო, ბააღბეკი, ღიბანი, ალექსანდრია და ქაირო. ამის შემდეგ აისა (აღმოსავლეთ საქარა). მან გაიარა უდაბნო, რათა სუეცის არხამდე და წითელ ზღვამდე მიეღწია. ეგვიპტიდან მოგზაური მშობლიურ ქალაქში 1843 წლის დეკემბერში დაბრუნდა. მომდევნო წელს მან გამოცა დღიური „ვენელი ქალბატონის მოგზაურობა აღთქმულ მიწაზე“. როგორც მკვლევარი გაბრიელა პუბინგერი აღნიშნავს: „პალესტინაში მოგზაურობის დღიური თავისებურ მოგონებად იყო ჩაფიქრებული, თუმცა იდა პუაიფერმა ვენელი გამომცემლის – დიმიოკის დაუინებით ანონიმურად გამოსცა. ბოლოს და ბოლოს წმინდა მიწაზე ვენელი ქალის მოგზაურობის შესახებ მოხერხდა ოთხი გამოცემა და როგორც მისი მოგზაურობის ყველა შემდეგი პუბლიკაცია, მრავალ ენაზე ითარგმნა“.² იდა

¹ The story of Ida Pfeiffer and her Travels in Many Lands., London., 1879, p.14.

² Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. VIII.

პუაიფერის წიგნი „Journey of a Viennese Lady to the Holy Land“. დიდი ინტერესით მიიღო მკითხველმა. მიღებული პონორარით იდამ გადაწყვიტა მოგზაურობა განეახლებინა. ამჯერად მან გადაწყვიტა სკანდინავიაში წასულიყო. მისი მოგზაურობა დაიწყო 1845 წლის 10 აპრილს. იგი ევნაში იმავე წლის 5 დეკემბერს დაბრუნდა. მალე იდამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ მსოფლიოს გარშემო ემოგზაურა. 1846 წლის 1 მაისს, გაემგზავრა რიო დე ჟანეიროში. 1844 წლის 3 თებერვალს იდა ჩავიდა პორნის კონცხზე (წყნარი ოკეანე), ხოლო 2 მარტს კი ვალპარაისოში (ვენესუელა). იქიდან გაემგზავრა ტაიტში, სადაც მოგზაური დედოფალ პომარე IV (1813-1874 წ.წ.) წარუდგინეს. ივლისის დასაწყისში პუაიფერი იმყოფებოდა მაკაუში (მაღაიზია), შემდეგ ჩავიდა პონკონგსა და კანტონში. სინგაპურის გავლით აღმოჩნდა ცეილონში (შრილანკა). ოქტომბრის დასასრულს, ის უკვე მადრასშია (ინდოეთი). აქედან კალკუტაში მიდის, შემდეგ ბენარესში (მდ. განგის აუზი), ბენარესიდან კი ბომბეიში. აპრილის ნახევარში იდა გაემგზავრა სპარსეთში. ქალაქ ბუშირიდან (თანამედროვე ირანის ტეროტორია) გადავიდა ბაღდადში. ქტესიფონის (თანამედროვე ერაყის ტერიტორია) და ბაბილონის ისტორიული ადგილების მონახულების შემდეგ იდა გაჰყვა ქარავანს ქ. მოსულამდე (თანამედროვე ერაყის ტერიტორია), დაათვალიერა ნინევიის ნანგრევები. შემდეგ ჩავიდა ქალაქ თაერიზში, სადაც იდა წარუდგინეს ინგლისის ელჩს, რომელიც აღფრთოვანებული დარჩენილა ავსტრიელი ქალის მოგზაურობით.¹ თაერიზში იდა პუაიფერი შეხვედრია ირანის შაჰის წარმომადგენელს „ეიცე მეფეს“, რომელსაც მოგზაურისთვის თავისი პარემი უჩვენებია. 1848 წლის 11 აგვისტოს იდამ გააგრძელა მოგზაურობა სომხეთსა და საქართველოში. დასავლეთ საქართველოდან, კერძოდ ყულევიდან (მაშინდელი რედუტკალე) პუაიფერი გაემგზავრა ანაპაში, შემდეგ ქერჩსა და სევასტოპოლში, ხოლო ოდესიდან კონსტანტინოპოლში წავიდა. 1848 წლის 4 ნოემბერს იდა პუაიფერი საბერძნეთის, იო-

¹ The story of Ida Pfeiffer and her Travels in Many Lands., London., 1879, p. 20.

ნიის კუნძულების და ტრიესტის (იტალია) გავლით ვენაში დაბრუნდა. ამ დროს ვენა ალკაშემორტყმული იყო იმპერატორ ფრანც იოზეფ I ჯარების მიერ. როგორც ცნობილია, ფრანც იოზეფმა, რომელიც შაბსბურგ-ლოთარინგელთა დინასტიის წარმომადგენელი იყო (1830–1916 წწ), ავსტრიასა და უნგრეთში არსებული აჯანყებები ჩაახშო და აბსულუტიზმი აღადგინა. სწორედ ეს მოვლენები დაემთხვა მოგზაური ქალის სამშობლოში დაბრუნებას. იდა პუაიფერის მეორე ნაშრომი „Woman's Journey Round the World“, განსაკუთრებული ინტერესით მიიღო საზოგადოებამ, იგი ითარგმნა ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე. 1851 წლის 18 მარტს იდა პუაიფერი, მას შემდეგ რაც ავსტრიის მთავრობამ მას სამოგზაურო ხარჯები მისცა (როგორც ანონიმი ავტორი გადმოგვცემს მისი ბიუჯეტი 1500 ფლორინით გაზრდილა), ლონდონში გაემგზავრა, საიდანაც 11 აგვისტოს კეიპტაუნში ჩავიდა. იგი ვერ აკეთებდა არჩევანს ცენტრალურ აფრიკაში გამგზავრებულის, თუ ავსტრალიაში. საბოლოოდ სინგაპურში წავიდა, შემდეგ კი გადაწყვიტა აღმოსავლეთ ინდოეთი მოენახულებინა. სარავაკიდან (ირანი) იგი გაემგზავრა პონტინიაკისკენ (მალაიზია), აქედან კუნძულ იავაზე (ანგოლა), შემდეგ კი სუმატრაზე (სამხრეთ აფრიკა). 1853 წლის 27 სექტემბერს მან ჩრდილოეთ ამერიკაში, კალიფორნიის შტატში არსებულ ქალაქ სანფრანცისკოში ორთვიანი მგზავრობის შემდეგ ჩააღწია. მოგზაურის სურვილი იყო ჩრდილოეთ ამერიკაში მოგზაურობის დასრულებისთანავე გადაეკეთა ანდების მთები და სამხრეთ ამერიკაში, კერძოდ, ბრაზილიაში ჩასულიყო. მაგრამ პერუში მომხდარმა რევოლუციამ მას განზრახვაზე ხელი ააღებინა. იგი ეკვადორისკენ გაემართა, აქედან კი კორდილიერებზე იმოგზაურა. მაისის ბოლოს იდა ახალი ორლენისკენ (აშშ, ლუიზიანას შტატი) გაემგზავრა. შემდეგ სენტ ლუისში (მისურის შტატი), სენრ პოლსა და ჩიკაგოში. მოინახულა ნიაგარას ჩანჩქერი. კანადაში მცირეხნიანი ვიზიტის შემდეგ იდამ ნიუიორკსა და ბოსტონში იმოგზაურა. შემდეგ გადაკვეთა ატლანტიკის ოკეანე და 1854

წლის 21 ნოემბერს ინგლისში ჩავიდა. ორი წლის შემდეგ მან გამოსცა წიგნი: „Y Second Journey Round the World“. მისი ბოლო მოგზაურობა იყო მადაგასკარზე, სადაც უკურნებელი დაავადება შეეყარა. როგორც გაბრიელა ჰებინგერი აღნიშნავს, ალექსანდრე ფონ ჰუმბოლდტი და კარლ რიტერი (რომელთა ხელშეწყობითაც იდა პუაიფერი ბერლინის გეოგრაფიული საზოგადოების წევრი გახდა) მოგზაურ ქალს ურჩევდნენ მადაგასკარზე მოგზაურობისგან თავი შეეკაუებინა, თუმცა იდას განზრახვა ვერ გადააფიქრებინეს. ჰებინგერის თქმით იდას ავსტრიის დედოფლის წინააღმდეგ (ავსტრიის დედოფალი ამ დროს იყო ფრანც იოზეფის მეუღლე ელისაბედი 1837–1898 წ.წ.) შეთქმულებაში მონაწილეობა დაბრალდა და ის ქვეყნიდან გააძევეს.¹ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მას ლეიძლის კიბო აღმოაჩნდა და 1858 წლის 27 ოქტომბერს მოგზაური გარდაიცვალა. როგორც აღვნიშნეთ, იდა პუაიფერმა 1848 წელს იმოგზაურა სპარსეთში და აქედან სომხეთში შემდეგ კი საქართველოში ჩავიდა. კავკასიაში მან თვეზე მეტ ხანს დაჰყო, 1848 წლის 11 აგვისტოდან 13 სექტემბრამდე. იდა პუაიფერის თხზულებაში ცალკე თავი აქვს დათმობილი „აზიურ რუსეთს“ რომლისთვისაც მოგზაურს ასეთი ქვესათაური გაუკეთებია: „სომხეთი, საქართველო და სამეგრელო“. ის დაწერილებით აღწერს კავკასიაში რუსეთის სასაზღვრო ადგილებს, რომელიც მისი გადმოცემით მდინარე არაქსზე გადიოდა. მოგზაური ამის შესახებ წერს: „მთისწინეთის შორიახლოს მიედინება მდინარე არასი, თუ არარესი, რომელიც სომხეთს მედიისგან ყოფს, საშინელი სიჩქარით მიშხუილებს და მაღალ ტალღებს ისვრის. აქ ის სპარსულ და რუსულ ტერიტორიებს შორის ბუნებრივ საზღვარს წარმოქმნის. ეს მდინარე ნავით გადავლახეთ. მდინარის იქეთა ნაპირზე პატარა სახლებია, სადაც ჩერდებიან ხოლმე და რომ არ გაგაძევეონ ყაჩაღი და მკვლელო, ან პოლიტიკურად საშიში კაცი არ უნდა იყო; გარდა ამისა,

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. IX.

როცა შავი ჭირი ან ხოლერა მძეინეარებს, კარანტინს აწესებენ“.¹ ავსტრიელი მოგზაური ვერ მაღაეს გულისწყრომას რუსეთის ხელისუფლების მიერ დამკვიდრებული ბიუროკრატიული სისტემის მიმართ, ის აღწერს ასევე ადგილობრივ მმართველ წრეებში არსებულ გამომძალველობას: „როგორც კი რუსულ მიწაზე ფეხი დაედგი, დაიწყო უსირცხვილო მათხოვრობა წერილმანი გასამრჯელოსათვის. ჩინოვნიკს, სხვა ადამიანებს შორის ჰყავდა ერთი კაზაკი, რომელიც ირწმუნებოდა გერმანული ეიცოი, ჩემი სურვილების გამოსაკითხად ჩემთან გამოგზავნეს. ამ არამზადამ ისევე იცოდა გერმანული, როგორც მე ჩინური სამოთხ სიტყვამდე. აგუხსენი, რომ მისი დახმარება არ მჭირდებოდა, მიუხედავად ამისა საჩქაროდ გამომიწოდა ხელი და წერილი ფული მთხოვა მომსახურებისთვის“.² იდა პუაიფერს იმდენად დიდი პრობლემები შეუქმნეს სამგზავრო დოკუმენტების მომზადებაში, რომ იგი რუსულ სახელმწიფო სისტემაზე განაწყენებული წერს: „ოო, კეთილო არაბებო, თურქებო, სპარსელებო, ინდუსებო და ვინც არ უნდა იყოთ, ამის მსგავსი თქვენთან არაფერი შემთხვევია! როგორ ბედნიერად ვმოძრაობდი ყველა თქვენ-თქვენ ქვეყნებში, როგორ მოწყალედ მექცეოდნენ სპარსეთის საზღვარზე, როცა ვერ ვიგებდი პასპორტს რომ მთხოვდნენ - და აქ კი, ქრისტიანულ ქვეყანაში ამ პატარა მანძილზე რამდენი წყენა შემხვდა!“.³ იდა არაქსის სანაპიროდან ნახჭევანში გაემგზავრა, სადაც მას საკმაოდ უსიამოვნო ამბავი შეემთხვა. მას ნახჭევანის საბაჟოს მოხელემ და მისმა მეუღლემ გაძარცვა დაუპირეს. ავსტრიელი მოგზაური ნახჭევანში მცხოვრებმა გერმანელმა ქაღმა ჰენრიეტა აღექსანდერმა შეიფარა. იდა პუაიფერი თავის თხზულებაში გადმოგვცემს სომხეთში გერმანული კოლონიების შესახებ. გერმანელთა კოლონისტთა დასახლება, მისი ცნობით არარატის მთასთან ახლოს იყო. ცნობილია, რომ

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 294.

² The same, p. 294-295.

³ The same, p. 299.

გერმანელი კოლონისტების ჩამოსახლება კავკასიაში მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედში დაიწყო და ამ პროცესს ხელს უწყობდა რუსეთის საიმპერატორო კარი.¹ ამის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის გერმანელი მოგზაური მორიცი ვაგნერი, რომელმაც 1843–1846 წლებში იმოგზაურა კავკასიაში. ვაგნერის ინფორმაციით გერმანელმა კოლონისტებმა საქართველოში თავიანთი ახალშენები დააარსეს. მათი კოლონიები იყო სამხრეთ კავკასიაშიც: კატარი-ნენფელდი, ანენფელდი და პელენფელდი.² გერმანული კოლონიების შესახებ ცნობებს გვაწვდის აგრეთვე კიდევ ერთი გერმანელი მოგზაური ელჟარდ აიხვალდი, რომელიც კავკასიაში 1825–1826 წწ. იმყოფებოდა.³ იდა პფაიფერი გერმანელთა ახალშენების გეგმით იხსენიებს რუსულ კოლონიებსაც და ეს შემთხვევითი არ არის. საიმპერატორო კარმა XIX საუკუნის 30-იან წლებში კავკასიის სამხედრო კოლონიზაცია დაისახა მიზნად, რათა ამით კიდევ უფრო გაემყარებინა პოლიტიკური პოზიციები. ამის ნათელი დადასტურებაა ნიკოლოზ I ბრძანება ბარონ როზენისადმი: „შედგენილ იქნას პროექტი კავკასიის სამხედრო კოლონიზაციისა, სადაც დასახლებულ იქნან ცოლიანი რიგითი ჯარისკაცები, რომელთაც მოიხადეს 15-წლიანი სამსახურის ვადა; რათა შეიარაღებული რუსი მოსახლეობის დაბინავებით უფრო და უფრო განვაძლიეროთ ჩვენი ბატონობა კავკასიაში და ამგვარ დასახლებათა საშუალებით, რამდენადაც შესაძლებელია, დავიხლოვოთ კავკასიის ხალხები“.⁴ ავსტრიელი მოგზაური აღწერს სომხეთის ერთ-ერთ ქალაქს – ნახჭევანს, რომელიც მას აქ მცხოვრებ გერმანელ ქალბატონთან ერთად დაუთვალიერებია: „კეთილ ქალბატონ აღექსანდერთან ერთად

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 472.

² მორიცი ვაგნერი საქართველოს შესახებ, გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 63.

³ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 249.

⁴ გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 614.

დავითვალდებულ იქნა შესაბრალონისი, ნახევრადგადატყვევებული პატარა ქალაქი და ნოეს საფლავის ძეგლი. სპარსული ცნობებით ნახ-
 ჭევარი სომხეთის ერთ-ერთი უდიდესი და ულამაზესი ქალაქი
 უნდა ყოფილიყო. სომეხი მწერლები ამტკიცებენ, რომ ამ ქა-
 ლაქის დამაარსებელი ნოე იყო. თანამედროვე ქალაქი მთლიან-
 ნად აღმოსავლური სტილით არის აშენებული, მხოლოდ რამ-
 დენიმე ახალი სახლის კარ-ფანჯრები, უფრო ხშირად კი ფა-
 სადები პატარა ბაღებისკენაა მიმართული“.¹ ძნელი სათქმე-
 ლია, რას გულისხმობს ნოეს საფლავის ძეგლში ავსტრიელი
 მოგზაური. შეგვიძლია, მას ადგილობრივმა სომხებმა გაზვიად-
 ებული ინფორმაცია მიაწოდეს და იდა პუაიფერი შეცდომაში
 შეიყვანეს. როგორც ცნობილია, ბიბლიური ტრადიციით წარ-
 ღვნის შემდეგ ნოეს კიდობანი არარატის მთაზე გაჩერდა, მოგ-
 ზაურისათვის მიწოდებული გაზვიადებული ცნობა სათავეს
 სწორედ ამ გადმოცემიდან უნდა იღებდეს. პუაიფერის ინფორ-
 მაციით ნახჭევანის მცხოვრებლები სპარსულად იცმევდნენ,
 თუმცა განსხვავებული ჩაცმულობა ჰქონდათ ვაჭრებს და ხე-
 ლოსნებს.² ნახჭევანიდან იდა პუაიფერი თბილისისკენ მიმა-
 ვალ გზას დაადგა. „18 აგვისტოს ისევ გაეუდეთით გზას. ქარა-
 ვანის მხოლოდ ნივთები მიჰქონდათ, გამყოლები თათრები
 იყვნენ. საერთოდ მგზავრობას ნახჭევანიდან ტიფლისამდე (500
 ვერსი) ჩვეულებრივ 12-14 დღე უნდა, ჩემი ქარავნით ბევრად
 მეტ დროს მოვუნდით – 6 კვირას, რადგან პირველ ღამეს მხო-
 ლოდ ერთ საათს ვიარეთ, მეორე ღამეს ოთხ საათზე ბევრად
 ნაკლები – ფეხით უფრო შორს წავედი. 9 აგვისტო. ჭეშმარი-
 ტად ძნელი გასაძლებელი იყო. მთელი დღე მოსაბეზრებელ
 უბადრუკ ველებზე ვეყარეთ, მცხუნვარე მზის ქვეშ, მხოლოდ
 საღამოს ცხრა საათზე შევეჯექით ცხენებზე და ოთხი საათის
 შემდეგ, პირველ საათზე შევისვენეთ და დაგბანაკდით. ამ ქა-
 რავანის ერთად-ერთი სიკეთე ხარჯი იყო. თათრები არაბები-

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 296-297.

² The same, p. 297.

ვით ძუნწად არ ცხოვრობდნენ: ყოველ საღამოს შესანიშნავ ფლავს აკეთებდნენ გემრიელი ცხიმით. ხშირად გამომშრალ ქიშმიშს ან ქლიავს მოგვართმევდნენ. ამის გარდა თითქმის ყოველდღიურად მოჰქონდათ გასაყიდად ძვირფასი საზამთრო და ნესვი. გამყიდველები, უმეტესად თათრები, გამოარჩევდნენ პატარა, კარგ ნაჭერს და შემოგთავაზებდნენ ხოლმე უფულოდ.¹ იდა პფაიფერი დაწვრილებით აღწერს ქალაქ ერევანს, მისი ცნობით ერევანი არქიტექტურული სტილით დიდად არ გამოირჩეოდა. ის გამაგრებული ყოფილა ციხე-სიმაგრეებით. ერევანში მას სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები უნახავს, მათ შორის: ქართველები, ჩერქეზები, თათრები. იდა პფაიფერი აღწერს ერევნის მაცხოვრებელთა ჩაცმულობას. ის გვაწვდის საინტერესო ცნობებს ემშიაძინის ტაძრის შესახებ, რომელიც სომხეთის მთავარ ტაძრად ითვლება. იდა პფაიფერის ცნობით. ემშიაძინში ინახებოდა ქრისტეს ორი სამსჯავლი, ასევე ქრისტეს უკერავი პერანგი. ჩვენი აზრით, ეს ინფორმაცია არასწორია. ცნობილია, რომ ჯვარცმის შემდეგ მცხეთელმა ებრაელებმა მაცხოვრის კვართი (უკერავი პერანგი) საქართველოში ჩამოაბრძანეს. საისტორიო წყაროების მიხედვით ქრისტიანთა უდიდესი სიწმინდე მცხეთაში, სვეტიცხოვლის ტაძარშია დაბრძანებული.² იდა პფაიფერი ვერ მაღავეს კავკასიაში მყოფი რუსების მიმართ თავის უკმაყოფილებას. როგორც მოგზაური აღნიშნავს რუსები მას უხეშად ექცეოდნენ: „რუსებს და კაზაკებს აქვთ კალმეებისნაირი სახის ნაკეთები და ამ ნაკეთების საუკეთესო თვისებებს ამართლებს მათი ქცევა. არც ერთი სხვა ხალხი არ შემხვედრია მათზე უფრო ხარბი, უხეში და მონური მიდრეკილებით. როცა რაიმეს შევეკითხებოდი ან სულ არ მპასუხობდნენ, ან უხეშად თუ მიპასუხებდნენ, ან იცინოდნენ და მაჩერებდნენ. ასეთი უხეში მოპყრობა ალბათ ისეთი თვალშისაცემი არ იქნებოდა, მე რომ ევროპიდან არ

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 297.

² მამისტალიშვილი ე., ქრისტეს კვართის ისტორია, გორი, 2000.

ყოფილიყავი ჩამოსული“.¹ როგორც ჩანს, რუსი მოხელეები უცხო მგზავრებს ძალზე ცუდად ეპყრობოდნენ, ამის გამო იდა პფაიფერი ვერ მაღაეს თავის გულისწრომას ფოსტის მოხელეების მიმართ, რომლებიც მისი თქმით ძალზე ჩამორჩენილები და გონებაჩლუნგები იყვნენ: „28 აგვისტო. მუდმივი ტანჯვა-წამება ფოსტის ხალხის გამო – ჩხუბის და აყალმაყალის უდიდესი მტერი ვარ; მაგრამ ამ ხალხთან აღბათ უკეთესი იქნებოდა სახრეებით მელაპარაკა. მათ გონებაჩლუნგობაზე, უხეშობაზე და უგრძნობლობაზე წარმოდგენის შექმნა თითქმის შეუძლებელი იყო. მოხელეები და მსახურები ხშირად დღის ყოველ მონაკვეთში მთვრალეები იყვნენ და ეძინათ. ასეთ მდგომარეობაში ყოფნისას, თუ არ ეძინათ, საცოდავ მგზავრებს ამასხარაებდნენ და ისე იქცეოდნენ როგორც მოეპრიანებოდათ. ამ დროს ერთ-ერთი წამოდგებოდა, ოთხთვალას გამოაგორებდა, მეორე ცხენებს თივას დაუყრიდა, საცოდავი ცხენები ხშირად დასაჭედები იყვნენ, მეორე ცხენის კაზმულობა წესრიგში არ იყო და გასასწორებელი და შესაკრავი ხდებოდა – და ასე უთვალავი საქმეები, რომლებსაც დიდი დაყოვნებით აკეთებდნენ. იქაურებმა მითხრეს, რომ ცოტა ხნის წინათ ეს ქვეყნები რუსეთის ბატონობის ქვეშ იყო, რომ იმპერატორიც მეტისმეტად შორს იყო და ჩემთვის – მარტოდ-მარტო ქაღისათვის, რომელსაც მსახურებიც კი არ პყავდა მგზავრობა სახიფათო უნდა ყოფილიყო“.² ავსტრიელი მოგზაური შედარებას აკეთებს რუსულ და ინგლისურ კოლონიებს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ ინგლისი რუსეთთან შედარებით გაცილებით შორს იყო დაპყრობილ ტერიტორიებისაგან, მას გაცილებით მოწესრიგებული პქონდა მმართველობა დომინიონ ქვეყნებში ვიდრე რუსეთს: „არ ვიცოდი რა მეპასუხა, როცა ინგლისელების უცხო, უახლეს მამულებში, რომლებიც დედაქალაქიდან საკმაოდ დაშორებული იყო, ყველაფერი შესანიშნ-

¹ გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 300.

² Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 302-303.

ნავად მოწესრიგებული იყო და მარტოდ-მარტო უმოსამსახურე ქალისათვის მომსახურება ისეთივე სწრაფად მომხდარიყო, როგორც ჯენტლმენისათვის“.¹ იღა პუაიფერი აღწერს კაეკასიაში მცხოვრები თათრების ყოფა-ცხოვრებას. თათრების ეთნიკური წარმომავლობა მას დაკონკრეტებული არ აქვს, თუმცა თუ ავსტრიელი მოგზაურის ცნობებს დაუშევრდებით თათრები მას დასახელებული ჰყავს, როგორც ქარაენის გამყოლები. ადგილობრივი თათრების გარდა, რომელთაც მიწური სახლები ჰქონდათ და სიღარიბეში ცხოვრობდნენ, ის ასახელებს მომთაბარე თათრებსაც, რომლებსაც ცხენებით დაჰქონდათ კარვები და სხვადასხვა საყოფაცხოვრებო ნივთები. „დღეს თათრების ბევრი მომთაბარე ჯგუფი შემომხვდა. ადამიანები ხარებზე და ცხენებზე ისხდნენ და მათზე თავიანთი კარვები და სახლისათვის საჭირო ნივთები ჰქონდათ აკიდებული. ძროხები და ცხვრები, რომელთა ნაკლებობა არ შეინიშნებოდა, გვერდითვე მისდევდნენ თათრის ქალები უმეტესად ძვირფასი და ამავე დროს საკმაოდ გაცვეთილი სამოსი ეცვათ. მათი კოსტუმი შედგებოდა აბრეშუმისაგან, რომლებიც ხშირად ოქროსფერი ძაფით იყო შემოვლებული. განიერი შარვლები ეცვათ, გრძელი ხიფთანი და მას ზემოთ ერთიც მოკლე, თავზე ფუტკრის სკის მსგავსი რაღაც ჰქონდათ მოხვეული. მკერდიდან ქამრამდე კაბები ასევე თუნუქით, ღილებით, ელარუნებით, ბეჭდებით და მათი მსგავსი რამე-რუმეებით ჰქონდათ ავსებული, ბეჭებზე თასმა ეკიდათ, რომელზეც ავგაროზი იყო ჩამოკოწიაებული, ცხვირსახოცებშიც პატარა ბეჭდები ჰქონდათ გახვეული. მათ ღიდი თავსაბურავები ჰქონდათ მოხვეული, თუმცა სახე დაუფარავი რჩებოდათ. მათი ავლა-დიდება შედგებოდა კარვებისაგან, დიდებული ხალიჩებისაგან, რკინის ქვაბებისაგან, სპილენძის ღოჭებისაგან და ა.შ. თათრები უმეტესად მუსლიმანური რელიგიის მიმდევრები არიან. ადგილობრივ თათრებს აქვთ მათთვის დამახასიათებელი სახლები, რომლებსაც

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 303.

თხუნელის შეგროვებული გროვა უწოდოს კაცმა. მათი სოფლები უმეტესად ფერდობებზე და გორაკებზე მდებარეობენ. ისინი იქ დიდ ოთახებს თხრიან. შუქი მხოლოდ შემოსასვლელიდან შემოდის. არაფერია ისე სასაცილო დასანახი, როგორც ისეთი სოფელი, რომელიც მხოლოდ ფარდულებისგან შედგება და არც კარ-ფანჯარა, არც ქვის ღობეები და არც კედლები აქვს. ვაკეზე მცხოვრებნი თავისთვის იკეთებენ ხელოვნურ მიწის გროვებს, ისინი იშენებენ ქვის და ხის ქოხებს და მიწით ისე ტკეპებიან რომ ქოხიდან არაფერი მოჩანს. სამოცი წლის წინ ქალაქ ტიფლისში ასეთი მიწურებიც ბევრი იყო.¹ თათრების დასახლებიდან მას, როგორ თვითონ წერს 24 ევრსი აშორებდა თბილისამდე. კავკასიაში, კერძოდ კი თბილისში თათრებს იხსენიებს მორიც ვაგნერიც. როგორც გერმანელი მოგზაური წერს, თათრები საუბრობდნენ „თურქულ-თათრულ კილოზე“. კავკასიელ თათრებს რუსული სამხედრო ძალის ზემოქმედების მიუხედავად ვაგნერის ცნობით მებრძოლი სული შერჩათ. ისინი ნაკლებად ემორჩილებოდნენ „რუსული პოლიციის მათრახსა და გადასახადის ამკრეფი მოხელეების მხრივ წვალებას“.² აღსანიშნავია, რომ მეცხრამეტე საუკუნის 30-იან წლებში რუსულ დამპყრობლურ პოლიტიკას ამიერკავკასიიდან ბევრი მუსლიმანი გაექცა, ემიგრანტებმა ირანს და თურქეთს შეაფარეს თავი.³ ავსტრიელი მოგზაური თავის დღიურში მოგვითხრობს საქართველოს დედაქალაქის შესახებ. თბილისის ის ევროპულ ქალაქად თვლის და ერთ-ერთ ქალაქ ვალპარაისოს* ადარებს. იდა პუფიფერი აღწერს თბილისის ქუჩებს, ქალაქში არსებულ გოგირდის აბანოებს, აქაურ მოსახლეობას, მათ ჩაცმულობას. „ტიფლისი მხოლოდ სადგურის

¹ გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. 1, თბ., 1949, გვ. 304-306.

² მორიც ვაგნერი საქართველოს შესახებ, გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 33.

³ გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება, ტ. 1, თბ., 1949, გვ. 523.

* აღნიშნული ქალაქი, რომელიც მან სამხრეთ ამერიკაში მოგზაურობის დროს მოინახულა, თანამედროვე ვენესუელას ტერიტორიაზეა.

ბოლო ნახევრიდან ჩანს. ძალიან განმაცვიფრა ამ ქალაქის შეხედვამ, რადგან ის, ეკლესიების გუმბათებს თუ არ ჩავთვლით, ევროპული სტილით არის აშენებული და ვაღპარაისოს შემდეგ ასეთი ევროპული ქალაქი არ მინახავს. ქალაქში ბევრი გოგირდის წყაროა, თბილი გოგირდის წყარო, საიდანაც მისი სახელი წარმოდგება: ტიფლისი ან თბილისი ნიშნავს „თბილი ქალაქი“. ბევრი აბაზანებიდან სამწუხაროდ უმეტესობა ცუდ მდგომარეობაშია. შენობას თავზე ადგას პატარა გუმბათები ფანჯრებით, შენობის შიგნით წყაროები მოსჩქებს. იატაკი და კედლები ნაწილობრივ დიდი ქვის ფილებით არის დაფენილი, მარმარილო არ ჩანს. აქ არის ერთი კაცისათვის განკუთვნილი და საერთო აბაზანები; შენობაში სადაც ქალები იკრიბებიან, კაცებს შესვლა ეკრძალებათ და მაინც აქ ისეთი სიმკაცრე არ არის, როგორც აღმოსავლეთში. ქუჩებში დაინახავთ ევროპულ და აზიურ ტანსაცმელს ისე ხშირად ერთმანეთის გვერდით, რომ სხვა ჩაცმულობა ყველას ანცვიფრებს¹. თბილისზე საუბრის შემდეგ იდა პფაიფერი აღწერს ჩერქეზებს: „ზოგს ჩერქეზებს აცვიათ განიერი შარვალი, მოკლე ქურთუკი, ვიწრო მუცლის ასაკრავით და გულის ჯიბეებით ექვსი-ათი პატრონასათვის, შემოტმასნილი მოკლეყელიანი ჩექმები შიგნით შეწეული წვერებით და პატარა ტყავის ქუდი. მდიდრების ქურთუკები ნაზი, მუქი ყავისფერი მაუდისაა ვერცხლის კანტებით და ოქროს შემონაკერი. სხვა კავკასიელი ხალხებისგან ჩერქეზები განსხვავდებიან თვისი სიღამაზით. კაცები ტანმალღები არიან, სახის სწორი ნაკეთები აქვთ და მოძრაობაშიც სიყოჩადე იგრძნობა. დედაკაცებს ნაზი, სათუთი ფორმა აქვთ, თეთრი კანი, შავი თმა, მოწესრიგებული მოძრაობა, წერწებტანიანები, სავსემკერდიანები. მათ თურქულ პარემებში დიდი დაფასება აქვთ. უნდა გამოვტყდე, რომ მე სპარსულ პარემებში, სპარსელ ქალებში ბევრად მეტი ღამაზები მინახავს, ვიდრე

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 306-307.

თურქულში, თუ იქ ჩერქეზები იყვნენ“.¹ თუ ავსტრიელი მოგზაურის ცნობას დაუფუკირდებით აქ ორი ვერსიაა დასაშვები: 1. იდა პფაიფერმა თბილისში ნახა ჩრდილოეთ კავკასიიდან სავაჭროთ ჩამოსული ჩერქეზები და ამიტომ გვაწვდის მათ შესახებ ცნობებს. თბილისში ჩერქეზები რომ ხშირად ჩამოდიოდნენ, ამას მორიცი ვაგნერიც ადასტურებს. მისი ცნობით: „ჩამოთვლილ ხალხებთან შედარებით ერთეულებათ (დაფანტულად) ჩანან ტფილისში ოსები, ჩერქეზები, ლეკები, ყაზი-ყუმუხები, ლაზები, სვანები და ქურთები“.² მორიცი ვაგნერი იდა პფაიფერის მსგავსად თბილისზე საუბრის დროს გარკვეულ ადგილს უთმობს ჩერქეზი მამაკაცების აღწერას.³ 2. შესაძლოა იდა პფაიფერს ერთმანეთში აერია ქართველები და ჩერქეზები და ქართველების ნაცვლად საქართველოს დედაქალაქში მყოფი მოგზაური სწორედ მათზე გვესაუბრება. თბილისში მყოფი იდა პფაიფერს წერილები გადაუცია კანცელარიის დირექტორისთვის ლილისთვის და გუბერნატორ ერმოლოვისთვის* იდა პფაიფერი უემაცოფილოა რუს მოხელეებთან შეხვედრით. მას განზრახვა ჰქონდა კავკასიიდან მოსკოვში, შემდეგ კი პეტერბურგში გამგზავრებულიყო, მაგრამ როგორც თვითონ აღნიშნავს: „ვეუთხარი მათ (იგულისხმებიან კანცელარიის დირექტორი ლილი და გუბერნატორი ერმოლოვი – გ.ს.) ჩემი გეგმა: აქედან კავკასიის გავლით მოსკოვში და პეტერბურგში წავსულიყავი; აქ მოგზაურობამ ისე გამაცოფა, რომ სურვილი მქონდა უმოკლესი გზა გამომენახა რაც შეიძლება მალე გადამეღახა საზღვარი“.⁴ იდა პფაიფერი თბილისიდან დასავლეთ საქართველოში 6 სექტემბერს გაემგზავრა. გზად მიმავალი მოგ-

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 307.

² მორიცი ვაგნერი საქართველოს შესახებ გერმანული ტექსტი თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო გია გვლაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 33.

³ იქვე, გვ. 34.

⁴ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 308.

* მოგზაური არ აკონკრეტებს რა წერილებზეა საუბარი, ხომ არ არის საფიქრებელი, რომ ეს წერილები თავრიზში მყოფმა რუსეთის კონსულმა გამოატანა რუს მაღალჩინოსნებთან?

ზაური აღწერს საქართველოს ბუნებას: „მგზავრობა უფრო და უფრო რომანტიული ხდება. ბუნქნარი და ტყეები ფარავენ გორაკებს და ჭალებს, ყანებში კოპწიად ბიბინებს მწვანე ბალახი და მაღალღერიანი თურქული მარცვლეული. არც ძველი ციხესიმაგრეების ნაკლებობა იგრძნობა. სადამოსთეის, მას შემდეგ რაც მე გაჭირვებით ოთხი სადგური გავიარე, ჩაეაღწიე პატარა ქალაქ გორში, რომლის მდებარეობა განსაკუთრებით მომხიბვლელია“.¹ იდა პფაიფერი მოსახლეობის სოციალური ყოფით საქართველოში არსებული გზებით, ხიდეებით და საერთოდ, ქვეყნის მდგომარეობით უკმაყოფილოა და ამას იმ მიზეზით ხსნის, რომ ქვეყანა რუსეთის დაქვემდებარებაში იყო: „საქართველოს უკვე ორმოცდაათი წელი რუსეთის ხელისუფლება განაგებს და მხოლოდ ცოტა ხნის წინ ისევ დაიწყეს მშენებლობა. ალბათ ვინც ორმოცდაათი წლის შემდეგ ისევ მოვა აქ თავს დაკარგულად იგრძნობს. ისევე როგორც გზების, ასევე ხიდების დიდი ნაკლებობაა; ღრმა მდინარეებში, როგორიც მაგალითად მირაბკაა² გასაცოდავებულ ვითომ ნავეებზე სხდებიან და ფონს გადალახავენ. წვიმის დროს და მოულოდნელი დათბობისას თოვლიან მთებში მდინარეები დიდდება, მგზავრმა მთელი დღე უნდა იცადოს, ან თავისი სიცოცხლე საფრთხეში ჩაადგოს. – რამხელა განსხვავებაა რუსეთსა და ინგლისს შორის კოლონიზაციებში!“³ ავსტრიელი მოგზაური ჯერ ქუთაისში ჩავიდა, შემდეგ რედუტკალეში გადავიდა. აქედან კი ქერჩში გაემგზავრა. იდა ფაიფერის თხრობას ახასიათებს სადა სტილი. ფაქტებს და მოვლენებს ავსტრიელი მოგზაური აღწერს შეუღამაზებლად, ყოველგვარი გაზვიადების გარეშე. როგორც მისი თხზულების გამომცემელი გაბრიელა ჰებინგერი წერს: „იდა პფაიფერის ნაწერები გამოირჩევა

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 309.

² ძნელი სათქმელია რომელ მდინარეს გულისხმობს მოგზაური, აღწერილი მდინარე იყო დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე.

³ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. 309.

მისი ევროპული ღირებულებებით და მორალური ხასიათით. ის კრიტიკულია თავისი საკუთარი საზოგადოების მიმართ; სამარცხეინო ბოძზე აკრავს მონობას, კოლონიური მმართველობის ნაკლს, მისიონერების საქმიანობას... იდა პფაიფერის გადმოცემები გხიბლავენ სანდო დაკვირვებებით...”.¹ მოგზაური თავისი შთაბეჭდილებების შესახებ აღნიშნავდა: „ერთი მხრივ, მაკლია მახვილგონიერება და განწყობა იმისათვის, რომ სახალისოდ ვწერო, და მეორე მხრივ, არ მაქვს საკმარისი ცოდნა ნანახისა და განცდილის შესახებ დასკვნების გამოტანა რომ შეეძლო. მე შემძლია მხოლოდ უბრალოდ და შეუღამაზებლად გადმოვცე ის, რაც შემხედრია, რაც მინახავს“.² იდა პფაიფერის ცნობები ბევრ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს. რაც დახმარებას გვიწევს მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის კავკასიის პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური ცხოვრების სრულყოფილი სურათის აღდგენის თვალსაზრისით.

¹ Ida Pfeiffer, Eine Fahrt, Um Die Welt, Die Reise 1846 nach Sudamerika, China, Ostindien, Persien und Kleinasien, Herausgegeben von Gabriele Habinger, Wien, 2005, p. X.

² At the same, p. 5.

Giorgi Sosiashvili
Ida (Laura) Pfeiffer's Dairy as a Historical Source on
Travelling in Georgia

At the end of the XVIII century and in the first half of the XIX century numerous travelers visited Georgia. They described the reliefs, floras, faunas, social conditions of the populations of the Caucasus countries.

Their facts include important information, which assist researchers and readers to learn the epoch completely. One of the important authors among the foreign travelers is an Austrian lady *Ida Pfeiffer*. She traveled in the Caucasus in 1848. First, she visited Armenia, then Georgia. For some time she stayed in Tbilisi, and moved to the west Georgia. From Redut-Kale the traveler went to the north Black Sea littoral. *Ida Pfeiffer* gives important information about the Russian policy in the Caucasus. In her dairies she describes the Caucasian countries, population, their cloths style, social conditions and etc.

EDUCATIONAL ASPECT OF THE „RED TERROR” AGAINST RELIGIOUS CONFESSION EXITING IN GEORGIA*

Abstract

February 25, 1921, is the beginning of a very difficult period in the history of Georgia. The era started with the invasion of the democratic Republic of the Independent Georgia and with the violation of Georgian statehood by the Bolsheviks, which lasted less than decade and heavily affected the Georgian consciousness. The country began a „new life”. The Bolshevik government was actively engaged in the management of the country. In this period, the terror carried out by Soviet Russia in Georgia against representatives of various religious faiths has not been properly studied and evaluated yet. The Georgian history is taught in educational institutions in general as well as in institutions of higher education, where some space is devoted to the establishment of Soviet power in Georgia. Also, church history and cultural studies are taught as separate subjects at universities where a large section is devoted to the teaching of various religious denominations existing in Georgia.

This period is not properly represented and implemented in teaching programs on the secondary and higher educational levels. One of the main reasons of this fact is the importance of displaying still unpublished factual materials which still exist in the archives, and a necessity their implementation in the modern educational programs will greatly help the comprehensive study of the era.

The main objective of the research is to discuss and analyze the materials about the „Red Terror” against the various religious groups in Georgia and the importance of their consideration in teaching programs. The value of the work is determined by its educational aspect, which is important for students and researchers who are interested in studying this era.

The main research tasks are:

* ნაშრომი დაიბეჭდა კონფერენციის „განათლება და კვლევა“, კონფერენციის შრომათა კრებულში, ესპანეთი, ბარსელონა, 2013.

1. The brutality of the government against the Orthodox Church: The Church without any rights, and to eliminate the prospect of obtaining legal status to religious societies;

2. To analyze the facts of deprivation of property from the population and the Church;

3. To develop the specific strategy against the Church;

4. Creation „Atheists Union“ and its activities;

5. Oppression of minorities (Catholics, Jews, Armenians);

6. Revealing the historical facts of destruction of the historical monuments.

Keywords: history, confessions, read terror, Bolshevism, religion, Orthodox Church, oppression of minorities, education.

1. INTRODUCTION

With the annexation of the independent Democratic Republic of Georgia and encroaching of Georgian State system were the beginning of the darkest times which had lasted for some ten-years and greatly influenced on Georgian perception. Georgia missed the natural way of its development. Sharp outlines of aspiration of Georgian State for Europe appeared in the existence of Georgian Democratic Republic. European countries got interested in the relations of the newly-born democratic republic. Though, these outlines were not obvious. On the contrary, after the death of independent Georgian Republic, our country missed European way of civilization and its space for some ten-years. „The new life“ began in the country. The Bolshevik Government started governing of the country very actively. Establishing of occupational regime in Georgia was considered as the changes which had been caused by workers' rebellion. Though, it was one of the tricks of Kremlin that time which was used for justifying of entering the XIth Red Army. Georgian society had turned out into the hardest situation since the establishing of the Bolshevik regime. The red terror began and it entirely covered the country.

- Noble families and educated society were the subjects to repression;

- Aristocrats 'properties and their houses were confiscated. A big number of them was physically annihilated or exiled;
- The Bolsheviks started a terrible struggle against the counter-revolutionary groups;
- Executive Committees were founded and they ordered to persecute the people with different points of view in villages. People who were not acceptable were banished from the villages by the village sentence;
- The wave of repressions did not touch only representatives of noble families but rich peasants as well;
- The Bolsheviks started to confiscate rich peasants 'properties by the local activists 'encouragement and they made them kulaks;
- The Bolshevism included political life and education or culture as well. New Government took a revenge on the orthodox church with a special cruelty;
- Approximately more than thousand churches were closed in Georgia in the twenties of the XX century. 1350 churches had been active in our country by that time where 1700 priests, 1527 monks and 280 nuns activated. Their number reduced up to some tens.¹
- The Revolutionary Committee established number 22nd decree on 15th of April, 1921. In its 14th and 15th paragraphs was mentioned: „None of religious society None of religious society has a right to own any kind of properties. They are not regarded juridical persons, all their properties belong to people”.²
- Religious societies had no juridical status;

Catholikos-Patriarch Ambrosi made a speech during his Enthronement at Svetitskhoveli 14th September, 1921. He clearly expressed the attitude of Government of that time to the church: „Heaviness of being Catholikos-Patriarch? But each of us is aware of the heaviness and difficulty of doing one's duty. Especially this unbearable time, when Government hates

¹ Metropolitan Anania Japaridze, History of the Georgian Church, Tb., 2009, p. 115.

² S. Vardosanidze, Catholikos-Patriarch of All Georgia, His Holiness and Beatitude Ambrosi (1921-1927) Tbilisi, 2009, p. 71.

religion, when unfaithfulness is widely spread and it is a shame to be a religious person“.¹

Catholikos-Patriarch did not cease exposing of the Bolsheviks' activities after Genoa conference. It is worth underlining that the government imprisoned Patriarch very soon after this conference. Other representaives of Georgian church were subjects to repression as well. Kouts, who was the General Secretary of the Committee of the Working Class „Hands Away from the Soviet Union“ in England, met Catholikos-patriarch 29th July, 1923. The foreign guest arrived as a traveler in the Soviet Russia. He propaganded the Soviet Russia in the West. Catholikos-Patriarch frankly told Kouts”: I am not caring of myself. I am worrying about our nation, church and ecclesiastics actually. Innocent members of the Catholikos Council have been torturing for seven months in prison because of me and Central Managing Apparatus has been destroyed. This troubles me and makes me feel fidget”...²

2. CRUELY OF THE GOVERNMENT TOWARDS THE ORTHODIX CHURCH

The process of robbing orthodox churches included all Georgia. The problem which Patriarch had spoken about was not casual. The Bolsheviks began persecuting ecclesiastics together with closing churches. Catholikos-Patriarch Ambrosi Khelaia addressed to Genoa conference about this problem in 1922. Twenty-nine countries and five English dominions participated in this forum. Patriarch described the terrible situation arranged by the Bolsheviks in his addressing. The letter was about the hardest and unbearable situation of Georgian society and the orthodox church.³

¹ S. Vardosanidze, Catholikos-Patriarch of All Georgia, His Holiness and Beatitute Ambrosi (1921-1927) Tbilisi, 2009, p. 75.

² Nino Shiolashvili, Unknown Manuscript of Catholikos-Patriarch of All Georgia Ambrosi- talking with the member of English working- class organization Kouts, collection „A Scientist of Poetic Soul (Giorgi Nadiradze-80), Tb., 2012, p. 289-290.

³ History of Georgian Diplomacy, Tb., 2004, p. 547-550.

Patriarch's interview with the General Secretary of the Workers' Committee¹ clearly expresses the situation existing in Georgia during the red terror.

We can read in one of the circulars:² Circularly secretive, very urgent to all Chives of the Executive Committees!

District Executive Committee orders to answer these questions urgently:

1. How many churches are there in the region (synagogues, mosques)? Among them how many are:
 - a) in villages
 - b) in towns
 - c) which of them are active
 - d) which of them are not active
2. How many churches have been closed by the inhabitants, among them
 - a) in villages
 - b) in towns
 - c) which of them are service held in?
 - d) which of them are not held services in?
3. How many churches are still open?
 - a) in villages
 - b) in towns
4. How many monasteries are there?
5. How many of them have been already closed?
 - a) monks monasteries
 - b) nuns' monasteries
6. How many ecclesiastics (priests, diacons) have given up servicing?
7. How many have shaved themselves?
8. How many have been shaved?

¹ Nino Shiolashvili, Unknown Manuscript of Catholicos-Patriarch of All Georgia Ambrosi- talking with the member of English working- class organization Kouts, collection „A Scientist of Poetic Soul (Giorgi Nadiradze-80), Tb., 2012, p. 289-290

² Gori Archive, fund Nr 3; description Nr 1; proceedings Nr 37, p. 4.

9. How many priests are there in the region against the propaganda of religion?

10. How many churches have been turned into clubs, libraries or other cultural institutions?

11. How many religious demonstrations have been held there by the parish?

12. Have there been any services in private houses since closing of churches?

13. Are there any funerals, christening or wedding among those who are not members of the Communist party without priests' attending?

Letters used to be sent from Local Executive Committees to Regional Executive Committee. They concern with the fact that there were no churches left unclosed in 1923. The parish of the abolished churches expressed their indignation towards the Bolshevik government. The government „compromised” in order to avoid believers' indignation. Council of People's Commissar of Georgia addressed with a special declaration to the Executive Committees of Apkhazia, South Osetia and Achara Autonomies in August, 1923. The Bolshevik Government warned everybody to cease persecuting of religion, which caused contra results and ordered them to activate in other ways. It is mentioned in the declaration: „The Council of People's Commissars explained that a successful struggle against low class superstitious people is possible and it only will be carried out through a long and diligent ideological education and the leaders of this struggle must be a successful working class with the help of their political, professional, cultural and other abilities”.

3. DANGER OF ARCHITECTURAL MONUMENTS IN GEORGIA

Persecuting of the orthodox church and ecclesiastics exposed long century Georgian architectural monuments and valuable properties which were protected in the cathedrals and they fell into the activists' hands of the Bolshevik regime. The Bolshevik Government came to the decision to establish a special committee of ancient art monuments. This committee

included the following: Representatives of some departments, among them were: People's Commissar of Internal Affairs A.I. Gegechkori, People's Commissar of Education L.Kandelaki and People's Commissar of Justice V.Vardzieli. This Committee sent a special address to the Chiefs of the Regional Executive Committees and the Chiefs of autonomy units. According to this addressing, it seems that the Bolshevik Government paid an important attention to the old properties in Georgia in order not to sacrifice monuments of history and art to struggling against churches. The Committee divided cathedrals into some categories: All architectural monuments existing on the territory of Georgia are divided into three categories:

a) Monuments which are destroyed but still keep a significant scientific values with their scripts and architectural forms;

b) Monuments with valuable treasure which still firmly stand and where services are held or have been held recently;

c) Monuments which are non-valuable with their architecture but still contain valuable treasure. The monuments belonging to the first two categories must be listed, kept and protected properly for the history and culture therefore, they must not be repaired or used for other purposes until the question of establishing of local historical museums is finally solved".

Thus, no repairing, no reconstructing or using them for any other purposes is impossible or strictly prohibited until the rules of local historical museums become clear. Church things protected at churches were divided into some categories by the Government initiative. As for the treasure kept at the cathedrals, is three kinds as well:

a) Collection of smithery art: icons, crosses and etc;

b) Things of knitting art;

c) Old manuscripts with different contents;

The treasure belonging to the first two categories is divided into two parts according to its valuability;

a) Valuable hand-made things of historical work of art, ornamented with precious stones and inscriptions;

b) The treasure carrying only material values. It is very important and necessary to inventory all kinds of properties kept at the abolished churches and monasteries in spite of their valuabilities;

Inventoring of these properties must be carried out by the members of responsible local Executive Committees with the help of professionals.¹ Establishing of local historical museums was planned by the Government initiative and they would have been opened at the cathedrals of the second category which we have already mentioned about or at the places of special destinations. The treasure belonging to the third category churches, had to be transferred to the second category ones where they would be protected from fire and other kinds of danger. Two arrangements were planned in order to inventory and keep old things. The first of them was inventorying of church things by the representatives of the Executive Committees and professionals and the second one, was transferring of these things to the newly established museums. The second category church-monasteries would be turned into museums after their proper studying. The act of the enlisted items had to be sent to the Peoples' Education Committee, which would forward the mentioned items to the Emergency Committee of protecting the ancient art monuments. Representatives of Local Executive Committee sent Simon Janashia to Shida Kartli for studying the properties of churches and monasteries existed in Shida Kartli.² After studying antiquities in Shida kartli, Simon Janashia presented his reporting to the local Government. He recommended them to protect and care of the cathedrals carrying historical importance.

Gori Executive Committee handed different kinds of church things carrying historical values from Simon Janashia and they were transmitted to the State Museum later.

¹ History of Georgian Diplomacy, Tb., 2004.

² G.Sosiashvili, Unknown Details of Simon Janashia's Activation in Shida Kartli, Collection of works, №2, 2012, Centre of History and Archeology at Gori State Teaching University, p. 235.

4. CONFISCATING PROPERTIES OF CHURCHES AND ITS ANALYSIS

The resolution accepted by the People's Commissariat of the Soviet Socialist Republic of Georgia 23rd November, 1923, confirmed the following: „1. All the properties of the abolished churches were transmitted at the disposal of Local Executive Committee; 2. The treasure carrying historical importance will be protected at the Museum of People's Education; 3. All other kinds of properties can be used by the Local Executive Committees for peasants' needs”.¹

The parish of abolished church-monasteries could not get used to the attitude of the Bolshevik Government towards religion easily. Believers addressed to the Government with their advertisements and applied for reopening of closed churches. As a result of the fact, a decree of the Government was published in „The Communist” (№222) in 1923, which gave believers an opportunity to found religious societies. They started collecting signatures through the circular of the Government and a lot of religious societies were founded as a result of it. According to this decree of the Government Representatives of religious societies or the members of already existing parish, would receive a church a house for services and properties free of charge,² though it was important to protect some paragraphs and among them there were the following:

- Above mentioned religious and ecclesiastic societies must be registered according to the rule which is pointed in this instruction;
- A responsible department of management must refuse a newly established society about the registration if: 1) the number of its members or founders is less than 300 comparing with the inhabitants there; 2) the regulations of the religious society which is presented to be registered and if its aims and activities are against the constitution of the Soviet Socialist Republic of Georgia and its legislation;

¹ S. Vardosanidze, Catholicos-Patriarch of All Georgia, His Holiness and Beatitude Ambrosi (1921-1927) Tbilisi, 2009, p. 105.

² Gori Archive, fund №3; inventory №1; proceedings 54, doc. №36.

Note: The area which is not inhabited with much population, the number of society members may be less, but it must not be less than fifty.

- Congresses of religious societies and their selected executive departments have no rights for: 1) establishing any forced rents;2) possessing religious properties or receive such properties by contract;3) forming any kinds of contracts or arrangements;
- People's Commissariat of the Internal Affairs and local departments must control activities and congresses of the religious societies and their organizations;
- Each kind of religious society is submitted to the regulations about private societies and unions. But it is different from them with the feature that it is not a juridical person and has no right of possessing any properties;
- Citizens can appoint people who are intended to work for these societies and representatives for external affairs in order to implement resolutions of their meetings;
- Note: List of people working for religious societies and other authorities enclosed other information about them, must be presented to the managerial department according to the third "G" paragraph of this instruction;
- Rule of closing religious societies is defined according to the decree of the Central Executive Committee of the Soviet Georgia, 7th July, 1923.

The Government confirmed the sample of regulations of religious societies together with this resolution. Believers had to fill in this regulations in case of establishing a religious society which was to be confirmed by the Local Executive Committee. Otherwise, their existence would be impossible.

5. FACTS AND ANALYSIS OF DISCREDITATION OF MINORITY

It is worth mentioning that the Bolsheviks' repressions touched to other confessions except the orthodox one as well. They confiscated

Catholic, Armenian and Jewish churches. Vatican delegate addressed to People's Commissar of The internal Affairs of Georgia to give back Catholic believers their chapel. After issuing the resolution of the government, other religious societies were established together with the orthodox one in Gori in September, 1923. Among them were Jewish, Catholic and Gregorian societies.

We mentioned about the repressions of ecclesiastics at the beginning. The Government had two ways of discreditation of ecclesiastics: 1. to influence psychologically on ecclesiastics in order to make them refuse services themselves. On the contrary, the Government put them in unbearable situations. They were not given a piece of land and ecclesiastics were remained without any incomes. 2. to use forces against ecclesiastics. Activists who were encouraged by the Bolsheviks, shaved priests and forced them to refuse services. Terror was not only for low rank ecclesiastics. As we have mentioned above, the Bolsheviks imprisoned even Catholikos-Patriarch.

Violence against ecclesiastic leaders was continued during the next years. Catholikos-Patriarch had to agree with local Government about appointing of bishops of different eparchies. One of the documents protecting at Gori archive describes this fact and Catholikos-Patriarch Kristepore (Tsitskishvili) signs this document: „To Gori Executive Committee, Bishop of Urbnis-Matskveri Eparchy Simeon is not in charge of Bishop of this Eparchy any more and he has been appointed to the position of Bishop of Kutaisi-Genati Eparchy, and Bishop Ephrem is in charge of the Bishop of Urbnis-Matskveri. We are informing Gori executive Committee about these changes”. Catholikos-Patriarch of All Georgia Kristephore (Tsitskishvili) 1930.¹

The terror carried out by the Soviet Russia towards different religious confessions during the mentioned period has not been studied and estimated properly up today. The History of Georgia is taught at public schools and educational institutions and the establishing of the Soviet regime is paid a particular attention. The History of Church and

¹ History of Georgian Diplomacy, Tb., 2004, p.105.

Culturology are taught as separate subjects where different religious confessions of Georgia are enlightened. Though this period has not been shown up and introduced properly. The main reason of this is the lack of that factual material which is not available for the specialists of this field. We hope that the documents worked out by us and taking them into the consideration of curriculum will be helpful for the students who are interested in studying of this epoch.

6. RECOMMENDATIONS OF THE EDUCATIONAL ASPECTS OF THE PAPER

1. It is important that analyzing and discussing of these documents should be used as changes of educational curriculums at schools and universities as well.

2. Preparing of a wide publication by illustrating of the documental materials for the students and researchers interested in this issue as the material for conference as a rule, is limited due to the demands of conference.

ცხინვალი და ახალგორი

ვერობელ მოგზაურთა ცნობების მიხედვით*

(XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის I მეოთხედში)

2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომი ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაში ყველაზე მძიმე ფურცელია. როგორც არ უნდა შეფასდეს ეს ფაქტი, სამხედრო, თუ პოლიტიკური თვალსაზრისით, რა სახის დასკვნებიც არ უნდა დაიდოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის, ევროკავშირის, თუ ევროსაბჭოს მიერ. ერთი რამ ცხადია, რომ რუსეთმა დამოუკიდებელი ქვეყნის მიმართ სამხედრო აგრესია განახორციელა, რომელიც კარგა ხნის დაგეგმილი იყო და მიზნად ისახავდა ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური პლაცდარმის შექმნას. რუსული აგრესია არც გუშინ დაწყებულა და არც დღეს. ჩრდილოელი მეზობელი XIX საუკუნის დასაწყისიდან ამუშავებდა სხვადასხვა გეგმას რათა კავკასიაში მტკიცედ მოეკიდებინა ფეხი.¹ XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული 2008 წლის აგვისტოს ომით დამთავრებული, რუსეთმა საქართველოს ტერიტორიის 20 პროცენტი მიისაკუთრა. თუმცა, ოკუპაცია ამით არ დასრულებულა, რუსეთი საოკუპაციო ხაზის გადმოწევას კვლავ აგრძელებს. ძალზე საინტერესოა, ის ფაქტი, რომ 1922 წლის 20 აპრილის დეკრეტს „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ“ თან ერთვის სია იმ ქართული სოფლებისა, რომლებიც აღნიშნულ ოლქს გადაეცა. ამ სიაში ცალკეა გამოყოფილი „ცხინვალის საზოგადოება“, სადაც შედიოდა ქალაქი ცხინვალი. დოკუმენტის თანახმად იმ დროისათვის ცხინვალში 3832 მაცხოვ-

¹ ქუენაშვილი გ., „კავკასიის დაპყრობა“. გამოყენებული მეთოდები და საშუალებები (თანამედროვე შეფასებები), იე. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პუბლიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, შრომათა კრებული VI, თბ., 2012, გვ. 260.

* მოხსენება წაკითხულია ექვთიმე თაყაიშვილისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „საქართველო და გარე სამყარო“, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, 2013.

რეპული ყოფილა, აქედან 1185 ქართველი, ოსი არცერთი, ხოლო სხვა ეროვნების 2697.¹ 1922 წლის 20 აპრილის დეკრეტის გაფორმების შემდეგ ბოლშევიკური ხელისუფლების ინიციატივით შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქზე ზოგიერთ უბნების გადამცემი კომისია. არსებობს აღნიშნული კომისიის სხდომის ოქმიც. იგი შედგენილია 1922 წლის 13 აგვისტოს, დეკრეტის გამოცემიდან რამდენიმე თვის შემდეგ. ამ დოკუმენტში აღნიშნულია: „თანახმად სრულიად საქართველოს ცაკის და სახალხო კომისართა საბჭოს ამა წლის 20 აპრილის თარიღით და №2-ით გამოცემული დეკრეტის მე-8 &-ისა დეტალური დათვალიერების და საზღვრების ხაზის ცხინვალთან ჩარჩანის წნელისამდე ადგილობრივი შემოწმებით დაეადგინეთ, გადაეცეს სამხრეთ-ოსეთს შემდეგი სოფლები: კალეთი, წნელისი, ოკონა, თედეტკაუ, იონჯა, ქვათეთრი, გვირგვინა, გაბარათ-კაუ, დიდმუხა, გუდჯაბაური (დოკუმენტში სოფ. გუჯაბაურის სახელწოდება არასწორად არის დაფიქსირებული – გ.ს.), ცხინვალი“. ოქმს ხელს აწერენ კომისიის წევრები: კ. კაკაბაძე, მოწონელიძე, გაგლოვეი.² 1922 წლის 20 აპრილს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ გამოცემულ დეკრეტში ნათლად წერია: „მოეწყოს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი, როგორც საქართველოს სოც. საბჭ. რესპუბლიკის შემადგენელი ნაწილი; აღნიშნული ოლქის ცენტრად იქნეს ქ. ცხინვალი“.³ იბადება კითხვა, თუკი ოლქის ცენტრად ცხინვალი იქნა გამოცხადებული, რატომ მოხდა მისი მიკუთვნება ოლქისადმი დამატებით შექმნილი კომისიის მიერ რამდენიმე თვის შემდეგ? ოლქის შექმნის პროცესში, როგორც ლ. თოიძე აღნიშნავს: „უთანხმოება მოჰყვა სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციულ ცენტრად ცხინვალის გამოცხადებასა და

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 89.

² სოსიაშვილი გ., ქართულ-ოსური ურთიერთობა XX საუკუნის I მეოთხედში უცნობი დოკუმენტების მიხედვით, გორის უნივერსიტეტის მეხუთე საერთაშორისო კონფერენცია, გორი 2012, გვ. 322.

³ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 81.

ოლქისათვის ქართული სოფლების გადაცემას“.¹ მიუხედავად იმისა, რომ დეკრეტში საბოლოოდ ოლქის ცენტრად ცხინვალი დაფიქსირდა, მსჯელობა მისი ოლქისადმი მიკუთვნების შესახებ მომდევნო თვეებშიც გაგრძელდა და როგორც აღვნიშნეთ, საბოლოოდ 1922 წლის 13 აგვისტოს ცხინვალი რამდენიმე „სადავო“ ქართულ სოფელთან ერთად ოლქის შემადგენელი ნაწილი გახდა. დეკრეტში დაწვრილებით არის საუბარი, თუ სად უნდა გაეწეო ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის“ საზღვარს. ქსნის ხეობაში „საზღვარი“ სოფელ ოძისის ჩრდილოეთით გადიოდა: „გადასტურის მდინარე ლეხურს სოფ. საკორინთლოსა და ოძისის ჩრდილოეთით; გადასტურის მდინარე ქსანს სოფ. ოძისის ზევით და მიებჯინება იფნიანის ქედის მთას“.² როგორც ვხედავთ, დეკრეტის ამ ნაწილში ახალგორი ნახსენებიც არ არის, თუმცა, მოგვიანებით, უძველესი ქართული ქალაქი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შემადგენელი ნაწილი გახდა და მას 1934 წელს ლენინგორი დაერქვა.³ ხელოვნურად შექმნილ ოლქში ძალით შეყვანილი სხვა ქართული თემების მსგავსად ქსნის ხეობის მოსახლეობამაც გამოთქვა უკმაყოფილება და ადმინისტრაციულად კვლავ დუშეთის მაზრაში არჩია ყოფნა, მაგრამ ხელისუფლებამ ეს არ გაითვალისწინა.⁴ ცხინვალი და ახალგორი, რომლებიც დღევანდელი მდგომარეობით „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის“ ქალაქებად ითვლება, საუკუნეების განმავლობაში დიდ როლს ასრულებდნენ ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივ, ეკონომიკურ, თუ კულტურულ ცხოვრებაში. მათ შესახებ ძვირფას ინფორმაციას გვაწვდის, როგორც ქართული, ისე უცხოური საისტორიო წყაროები. ამჯერად ჩვენი დაინტერესების საგანს წარმოადგენს იმ ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერები, რომლებმაც ცხინვალი და ახალგორი XVIII საუკუნის II ნახევარსა და

¹ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 68.

² იქვე, გვ. 82.

³ ხარაძე კ., საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია, შიდა ქართლი, თბ., 1992, გვ. 99.

⁴ თოიძე ლ., როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბ., 1991, გვ. 87.

XIX საუკუნის დასაწყისში მოინახულეს და უადრესად საინტერესო ცნობები დაგვიტოვეს აღნიშნულ დასახლებათა როგორც გარეგნული იერ-სახის, ისე მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის, მათი სოციალური მდგომარეობის, სამეურნეო საქმიანობის შესახებ და სხვ. ევროპელ ავტორთაგან ერთ-ერთი საყურადღებოა 1768-1774 წწ. რუსეთ-თურქეთის ომში საქართველოში გამოგზავნილი რუსული სამხედრო კორპუსის სარდლის გენერალ ტოტლებენის ყოფილი ადიუტანტის კაპიტან კარლო დე გრაი დე ფუა. დე გრაი დე ფუას ჩანაწერების მიხედვით საქართველოში ჩამოსული გენერალი ტოტლებენი ცხინვალში ყოფილა დაბანაკებული. დე ფუა, როგორც ადიუტანტი მას თან ახლდა. მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს, რომ 1769 წლის 29 აგვისტოს სოფელ ხოდასთან ერეკლე მეორე ტოტლებენს შეხვდა. აქედან გრაფი მეფესთან ერთად წავიდა თბილისში, ხოლო შემდეგ კი – ცხინვალში¹. ამ მოსაზრებას გამოორიცხავს დე გრაი დე ფუას ცნობა, რომლის მიხედვით შეხვედრის შემდეგ ერეკლე II თბილისში დაბრუნდა, ხოლო ტოტლებენს და მის მხლებლებს გზა გაუგრძელებიათ შემდეგი მიმართულებით: ანანურიდან ჩასულან დუშეთში, დუშეთიდან მუხრანში, შემდეგ ლამისყანაში, ლამისყანიდან მეჯვრისხევიში, ხოლო შემდეგ კი ცხინვალში. ფრანგი ადიუტანტი ცხინვალს ქართლში ნანახ ქალაქთაგან ყველაზე დიდს უწოდებს: „მუხრანიდან ლამისყანამდე 120 ვერსია. ეს პატარა ქალაქი მთისძირში მდებარეობს და ისევე გაძარცვულ-გაუკაცრიელებულია, როგორც დუშეთი. აქედან მივედით მეჯვრისხევს, რომელიც ლამისყანიდან 30 ვერსითაა დაშორებული და სადაც ასევე ცუდი მდგომარეობაა. ბოლოს აქედან 40 ვერსის მანძილზე ვიხილეთ ქა-ლაქი ცხინვალის, ყველაზე დიდი ქალაქი, რომელიც ჩვენ შემოგვხვდა. შემდგომში შესაძლებლობა მექნება მოვითხროთ მის შესახებ, ვინაიდან ჩვენ იქ გამოვიზამთრეთ”².

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალის, 1986, გვ. 357.

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 44.

როგორც ამ ცნობიდან ჩანს, დე ფუა აპირებდა ცხინვალის შესახებ საკმაოდ ვრცელი აღწერა დაწერა, თუმცა, მის რეალურ ცხინვალის აღწერა არ ჩანს, მან ალბათ ვეღარ მოახერხა ამის გაკეთება. რუსული ჯარი ერთხანს ცხინვალში დაბანაკდა, ხოლო მცირე ხნის შემდეგ ტოტლებენი იმერეთის საზღვრებს მიაღწა: „საბოლოოდ პირველ აპრილს დავიძარით ცხინვალიდან და დავტოვეთ რა მარჯვნივ აბისი, საიდანაც იმერეთს გადავედით, მივედით სურამში“.¹ რუსებმა შორაპნის ციხეს ალყა შემოარტყეს. ამ დროს სოლომონ პირველმა იმერეთში თურქებისა და დადიანის შემოჭრის ამბავი შეიტყო და იმერეთის მეფე მათ წინააღმდეგ დაიძრა. ტოტლებენმა შორაპნის ციხეს ალყა მოხსნა და ისევ ცხინვალში დაბრუნდა.² დე ფუა წერს: „ნოემბრის დასაწყისი იდგა. წვიმა მეტად გვაწუხებდა. საცეცხის ნაკლებობის გამო თითქმის ყველა ცხენი დაგვეხოცა, ამ დროს გრაფი დაიძრა ცხინვალისაკენ იმ გადაწყვეტილებით, რომ იქ გამოეზამთრა“.³ ტოტლებენმა თავისი ადგიუტანტი ერეკლესთან გაგზავნა, რათა მისთვის რუსის ჯარის ქართლში გადმოსვლა ეცნობებინა.⁴ ერეკლეს ფრანგი ჩინოვნიკისთვის გორში, ხოლო ტოტლებენისთვის თბილისში გამოზამთრება შეუთავაზებია: „განკარგულებას გავცემ თქვა მან (ერეკლე II – გ.ს), რომ ცხინვალში თქვენ არაფერი მოგაკლდეთ. მაგრამ ქალაქი მეტად პატარაა, იმისათვის, რომ ყველა დაგიტოვოთ. თქვენი ხალხის ნაწილი გორში დააბინავეთ და გრაფს კი ვთხოვდი, რომ ზამთრის ნაწილი თბილისში გაატაროს“⁵ მ. ცოტნიაშვილის განმარტებით რუსის ჯარის დასაბანაკებლად ცხინვალი შემთხვევით არ შერჩეულა: „ცხინვალს მოხერხებული გეოგრაფიული მდებარეობა ეკავა. აქ გადიოდა

¹ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 52.

² ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი 1986, გვ. 357.

³ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 46.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, გვ. 48.

ჩრდილო კავკასიიდან ქართლში მომავალი გზა-ბილიკები: როკის, ზეკარის, ბახ-ფანდაგისა და სხვა გადმოსასვლელები“.¹ ტოტლებენსა და ერეკლეს შორის უთანხმოება არსებობდა. საქართველოში ჩამოსული ტოტლებენი მცირე ხნის შემდეგ მაშველი ძალების ჩამოსაყვანად ჩრდილოეთ კავკასიაში გადავიდა და როგორც მისი ადიუტანტი წერს მოზდოკიდან დამხმარე ჯართან ერთად, რომელშიც შედიოდა ორენბურგის დრაგუნთა პოლკის ოთხი ასეული, ოთხი ზარბაზანი, 70 არტილერიისტი და ჰუსართა ასეული, ცხინვალში დაბრუნდა.² გრაფი მეფის დაუკითხავად მოქმედებდა და მისი ნაბიჯები სამეფო ხელისუფლების, თუ ადგილობრივი მოსახლეობის უკმაყოფილებას იწვევდა. დე გრაი დე ფუას ინფორმაციით ტოტლებენმა მეფის დაუკითხავად ცხინვალის შემოგარენში არსებული სოფლები გაძარცვა, ტოტლებენის ადიუტანტი წერს: „რამდენიმე დღის შემდეგ მან შეიტყო, რომ რამდენიმე თათარმა ლეკმა ცხინვალს ჩაუარა და რომ ისინი მეზობელ სოფელში გაჩერდნენ. ჰუსართა ორი ასეულით იგი ველზე გავიდა ამ თათრების შესაპყრობად. ამ მხარის მებატონე გამოგვეგება იმის განსამარტავად, რომ ეს თათრები სულაც არ იყვნენ მტრები, რომ ისინი ერეკლეს სამსახურში იყვნენ ქირით. ტოტლებენმა სულ არ ათხოვა ყური ამ განმარტებას. იგი თავს დააცხრა ლეკებს და გაულიტა. ისინი ოცდაშვიდ კაცს მოითვლიდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ არაფერი გააჩნდათ, გრაფს არ სურდა ხელისგან გაეშვა ხელსაყრელი შემთხვევა ძარცვისა. მან მიიტაცა მთელი პირუტყვი, რომელიც სოფლის მცხოვრებლებისა იყო, იმ საბაბით, რომ 24 საათის განმავლობაში ეს საქონელი ლეკებს ეკუთვნოდა. ერეკლემ რომელთანაც იჩივლეს, დაბეჯითებით მოსთხოვა ტოტლებენს აენაზღაურებინა ამ საქონლის საზღაური, მაგრამ მას არაფრის გაკეთება არ სურდა და ამრიგად მეფე სოფლის მცხოვრებთა დასაშოშმინებლად იძულებ

¹ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 358.

² დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუშებერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 51.

ბული გახდა თავად გაელო ეს საზღაური".¹ მიუხედავად იმისა, რომ დე გრა დე ფუას ცნობები, ცხინვალის შესახებ მწირია, ის მაინც გვეხმარება წარმოვიდგინოთ, იმდროინდელი ქალაქის სახე. ცხინვალი ამ დროს ქალაქური ტიპის დასახლება იყო, სადაც რამდენიმე ათასეულ რუს ჯარისკაცს შეეძლო გამოზამთრება. საჭურადლებოა, ის ფაქტიც რომ ტოტლებენი საქართველოში ჩამოსვლისთანავე ცხინვალში გაემართა, როგორც ჩანს, იგი წინასწარ შედგენილი გეგმით და საგზაო რუკით მოქმედებდა. გრაფმა იცოდა, რომ ცხინვალიდან ადვილი იყო დასავლეთ საქართველოში გადასვლა. არ არის გამორიცხული, რომ ტოტლებენს ცხინვალში მცხოვრებ ქართველ დიდებულებთანაც პქონოდა კავშირი და რუსებისათვის გამოსაზამთრებელი ადგილი ტოტლებენთან ალიანსში მყოფ დიდგვაროვნებს წინასწარ მოეშადებინათ. ტოტლებენს ქართველ ფეოდალებთან საერთო ენის გამონახვა არ უჭირდა. ცნობილია, რომ მან ერეკლე II სხვა ქართველ წარჩინებულებთან ერთად მანაბლებიც აუპიხედრა.² საფიქრებელია, რომ ტოტლებენს წინასწარ პქონდა მოლაპარაკება ერეკლეს მოწინააღმდეგე ფეოდალებთან, რომელთაც ცხინვალში თავიანთი ყმა-მამული გააჩნდათ* და ჯარი სწორედ მათ მამულში დააბინავა. დე გრაი დე ფუა თავის რელაციაში ახსენებს ასევე ახალგორს. როდესაც ფრანგი ადიუტანტი ქართლის და კახეთის სადროშოებზე საუბრობს, ის ეხება ქართლის მესამე სადროშოს და განმარტავს: „მესამე სადროშო თავადი ერისთავისაა (იგულისხმება ქსნის ერისთავი – გ.ს.) და აერთიანებს გლეხებს მისი კუთვნილი მიწებიდან, სხვათა შორის, ქალაქ ახალგორიდან,

¹ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შე-საველი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუშუბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 52.

² სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 130.

* ერთ-ერთი ქართული დოკუმენტის მიხედვით, რომელიც დათარიღებულია XVIII საუკუნის 70-80-იანი წლებით, ცხინვალში ყმა-მამულს ფლობდნენ: ხერხეულიძეები, მანაბლები, ამილახერიშვილები და სხვ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. Hd-1606.

რომელიც მთლიანად მას ეკუთვნის”.¹ როგორც ვხედავთ, დე გრაი დე ფუას საქართველოში ყოფნის დროს ახალგორი ქალაქის სტატუსს ატარებდა. აღსანიშნავია, რომ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდ დაეთარში, რომელიც ოსმალთა მოხელეებისგან არის შედგენილი და ფისკალურ დოკუმენტს წარმოადგენს, ახალგორი სოფლად არის მოხსენიებული, იმ დროისათვის ქსნის ერისთავების კუთვნილ სოფელში სულ 50 სახლი, ანუ კომლი ყოფილა, ამასთანავე დასახელებულია 65 კაცი.² XVIII საუკუნის მოსახლეობის აღწერებში გამოიყენებოდა ტერმინი „თავი“, რომელსაც აკად. ივ. ჯავახიშვილი კომლში ოჯახის უფროსად მიიჩნევდა. მისი აზრით, კომლში შესაძლებელია რამდენიმე ოჯახიც ყოფილიყო და თითოეული ოჯახის სათავეში „თავი“ იდგა.³ აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხალხის აღწერის დაეთრებში, ხშირად ერთ კომლში ორი, სამი, ან უფრო მეტი „თავი“ შედიოდა.⁴ თუ დავუშვებთ იმ გარემოებას, რომ დაეთარში მოხსენიებული ტერმინი „სახლი“, იგივე კომლია, ხოლო წყაროში მოხსენიებული „კაცი“ XVIII საუკუნის აღწერებში გაერცვლებული ტერმინის „თავის“ იდენტურია, მაშინ XVIII საუკუნის I მესამედში ახალგორში 50 კომლს უცხოვრია, სადაც გაერთიანებული ყოფილა 65 ოჯახი. თუ საშუალოდ თითოეულ ოჯახზე 7 სულს ვიანგარიშებთ*, გამოდის რომ ახალგორში 1728 წლისათვის 455 მოსახლე ყოფილა. 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხის მი-

¹ დე გრაი დე ფუას ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან თარგმნა, შე-საველი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯუმბერ ოდიშელმა, თბ., 1985, გვ. 53.

² 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დაეთარი, წიგნი I, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევით და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. სერგი ჯიქიამ და პროფ. ნოდარ შენგელიამ, თბ., 2009, გვ. 423-424.

³ ჯავახიშვილი ივ., ხალხის აღწერის და შემოსავლის დაეთრები საქართველოში, უფრ. „მოამბე“, IV, 1901, გვ. 10-11.

⁴ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1967, გვ. 212-213.

* აღსანიშნავია, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის რაიონებში კომლზე საშუალოდ 8. 32 მოსახლე, ხოლო მთიან რაიონებში 7. 54 მოსახლე იანგარიშებოდა. ჯაოშვილი ე., საქართველოს მოსახლეობა, XVIII-XX ს.ს., თბ., 1984, გვ. 46.

ხედვით ახალგორში, რომელიც ქალაქის სტატუსს ატარებდა 140 კომლი ცხოვრობდა.¹ თუმცა, როგორც ვ. ჯაოშვილი აღნიშნავს: „ე. გამრეკელმა 1770 წლის 5 აპრილის ნუსხაში მოტანილი კომლთა რაოდენობა 10 %-ით გაზარდა იმ კონტინგენტების ხარჯზე, ვინც პრივილეგიურ ფენებს ეკუთვნოდა, ან გამოტოვებულთა რაოდენობა არ იქნებოდა 11-12%-ზე ნაკლები, რადგან ბატონყმური ურთიერთობის პირობებში ყველა, ვისაც ყმები ჰყავდა, ცდილობდა, რაც შეიძლება შემცირებულად ეჩვენებინა მათი რაოდენობა. ასეთი ვითარების გამო ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ნუსხაში ნაჩვენები კომლთა რაოდენობა, იმ კორექტივების, გათვალისწინებით, რომლებიც ჩვენ ზემოთ უკვე შევიტანეთ, უნდა გადიდდეს 15%-ით მაინც, რაც ეკვივალენტი იქნება პრივილეგიური და გამოტოვებული კონტინგენტებისა“.² თუ ვ. ჯაოშვილის ამ თვალსაზრისს გავიაზიარებთ, ახალგორის მოსახლეობა 1770 წლისათვის 200 კომლამდე ყოფილა, ხოლო მოსახლეობა კი დაახლოებით 1400. ცხინვალის და ახალგორის შესახებ ძალზე საინტერესო ცნობები შემოგვინახა გერმანელმა მოგზაურმა იაკობ რაინეგსმა, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფის – ერეკლეს კარზე 1778-1781 წლებში იმყოფებოდა. იაკობ რაინეგსი რუსეთის საიმპერატორო კარისათვის სხვადასხვა მიმართულებით საიდუმლო ინფორმაციას აგროვებდა, როგორიც იყო: ქვეყნის გეოგრაფიული აღწერა, სასარგებლო წიაღისეულების დაზვერვა, კავკასიაში გადმოსასაღვლელი გზების შესწავლა და სხვ. სწორედ ამიტომ მოხვდა ცხინვალი ფრანგულ ენაზე შედგენილ მის ერთ-ერთ წერილში, რომელიც 1782 წლის 6 დეკემბერს ტფილისიდან პოტიომკინს გაუგზავნა. რაინეგსი წერს: „მე რომ კავკასიიდან მივდიოდე საჭიროდ ჩათვლიდი მომეხსენებინა თქვენი უმაღლესობისათვის, თუ რომელია ყველაზე მოსახერხებელი გზები კავკასიონზე ადვილად გადასასვლელად: 1. მოზდოკიდან ტარტარდუ-

¹ გამრეკელი ე., ცქიტიშვილი ზ., 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია. 1973, №1, გვ. 144-145.

² ჯაოშვილი ე., საქართველოს მოსახლეობა, XVIII-XX სს. თბ., 1984, გვ. 34.

პამდე თეთრი წყლის გაყოლებით კარდაულამდე, ჯიმიტამდე, ტაიოკამდე, დუმაშვილამდე, ქსილვანამდე და იბერია-გეორგიის საზღვრამდე. ეს გზა ძალიან ხელსაყრელია ამ ორი სამეფო-საკენ გასასვლელად, ოღონდ იმ ადგილამდე, რომელიც მათგან 2-3 ევრსის დაშორებითაა, საჭიროა რამდენიმე დაბრკოლების გადალახვა, რომ შესაძლებელი გახდეს ჩასვლა კარასში”.¹ ამ ჩამონათვალში რაინეგსი რამდენიმე გზას ახსენებს და იქვე დასძენს: „ნ. ტარტარდუპიდან ტიგურამდე, დევლეთამდე (დვალეთი? – გ.გ.), ქსილვანამდე: ეს ყველაზე კარგი გზაა, საჭიროებს მხოლოდ ცოტა შეკეთებას, რათა დიდ გზად გარდაიქმნას”.² დევლეთი, როგორც რაინეგსის თხზულების ქართულ ენაზე გამომცემელი გია გელაშვილიც ვარაუდობს, ეს იგივე დვალეთი უნდა იყოს და ეს შემთხვევითი არ არის. როგორც ცხინვალს, ისე დიდი და პატარა ლიახვის ხეობის სოფლებს ჩრდილოეთ კავკასიასთან შუასაუკუნეებში არაერთი გზა აკავშირებდა,³ მათ შორის დვალეთის გზა.⁴ რაინეგსი ჩრდილოეთ კავკასიიდან ცხინვალისაკენ მომავალ გზას ყველაზე კარგ გზას უწოდებდა. თხზულებიდან არ ჩანს, მონახულა თუ არა იაკობ რაინეგსმა ცხინვალი, მაგრამ მოგზაური იხსენიებს მას როგორც ქალაქს, სადაც ასახელებს ებრაელთა დასახლებას: „ქართლის ყველაზე ბევრი და მჭიდრო მოსახლეობა ახლაც, ისევე როგორც წარსულში, უნდა ვეძებოთ დასავლეთ კავკასიონის სამხრეთ ნაწილის მთისწინეთსა და შუა მთებში. მთელი ზოლი მრავალტოტიან მდინარე ქსანსა, ლარგესა და პატარა ლიახეს შორის (ამ უკანასკნელის მარცხენა ნაპირზე ძვეს ძველი მაგარი მთის ციხე ბელოთი) უკავიათ სგრუს-ს გვარის მრავალრიცხოვან ოჯახებს; ამათ სოფლებში დიდი რაოდენობით არიან ებრაელებიც, რომელთა

¹ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 16.

² იქვე.

³ თოგოშვილი გ., საქართველო—ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII საუკუნეებში, თბ., 1969, გვ. 41.

⁴ სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 132.

უმრავლესობა ცხოვრობს ქალაქ ქსილვანში, ანუ ქრც(ხ)ინვალში დიდ ღიახეზე”.¹ რაინეგის მოგზაურობის დროს როგორც ეხედავთ ცხინვალის ქალაქური ტიპის დასახლება იყო და აქ ებრაელებიც ცხოვრობდნენ. ცხინვალში ებრაელებს იხსენიებს ვახუშტი ბატონიშვილიც. იგი წერს: „ამ ნიქოზის ჩრდილოეთ, დიდის ღიახეს კიდებუდ, არს მცირე ქალაქი ქრცხილვანი, კეთილ-პაოვანი. მსახლობელნი არიან ქართველნი, სომეხნი, ურიანი. გარემოს წალკოტოვან-ვენახოვანი, საზრდელით მაძლარი”². ცხინვალში ებრაულ მოსახლეობას ადასტურებს გერმანელი მოგზაური ედუარდ აიხვალდი (ამაზე ქვემოთ შევხვდებით). ებრაული მოსახლეობის არსებობა ცხინვალში ჯერ კიდევ 1392 წლის მცხეთის სიგელით დასტურდება.³ ე. მამისთვალისშვილი სხვადასხვა სახის დოკუმენტურ წყაროებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ ცხინვალში XIV-XVIII საუკუნეებში მრავალი ებრაელი ცხოვრობდა. მკვლევარს მოჰყავს, ასევე 1770 წლის აპრილში შედგენილი ერთ-ერთი ცნობა, რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე თავად ანტონ მოურავოვისათვის გადასაცემად შეუდგენიათ და ასახავს ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობას, მის ეროვნულ შემადგენლობას, სამეფო შემოსავალს და სამხედრო პოტენციალს. ცნობაში ნათქვამია: ქ. არის ქალაქი ცხილვანისა და ამას შინა მკვიდრობენ მართლმადიდებელნი ქართველნი, სომეხნი და ურიანი, ხიზნით, კომლით შვიდასი”.⁴ XIX საუკუნის 30-იან წლებში ცხინვალელ ებრაელებს გერმანელი

¹ იაკობ რაინეგის, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გულაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

² ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამოფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1956, გვ. 370.

³ ჟორდანია თ., ქრონიკები, II, ტფ., 1897, გვ. 177.

⁴ მამისთვალისშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 131.

⁵ აღსანიშნავია, რომ ცხინვალის 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდ დავთარში” სოფლად იხსენიება. იხ. სოსიაშვილი გ., ცხინვალის 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთრის მიხედვით, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, სამეცნიერო კონფერენცია ქართულ-თურქული ურთიერთობები, გორი, 2012, გვ. 67.

მოგზაურის – კარლ კოხის ცნობით ერთი უბადრუკი სინაგოგა ჰქონდათ.¹ უცხოელი მოგზაურები ცხინვალში მცხოვრებებრაელებს უფრო მოგვიანებითაც იხსენიებენ. ი. ჩორნი 1870 წლების ცხინვალის შესახებ წერს: „ამ ქალაქის მცხოვრებნი არიან ებრაელები, სომხები, ქართველები, და ოსები ასე 5-6 კომლი, მაგრამ აქაური სტარშინას თქმით, ის 6 ოსური კომლი ვალდებულია დასტოვოს ცხინვალი, რადგან არა აქვთ საკმარისი ადგილი, მთავრობას სთხოვეს სხვა ადგილი მისცეს ცხინვალის მახლობლად“.² როგორც ე. მამისთვალიშვილი აღნიშნავს: „ცხინვალის ებრაულმა მოსახლეობამ საგრძნობლად იმატა XIX ს. მეორე ნახევარში სხვადასხვა ადგილებიდან გადასახლებულთა ხარჯზე“.³ იაკობ რაინეგსი თავის ჩანაწერებში ცხინვალის სახელწოდების განმარტებასაც გვაძლევს, იგი აღნიშნავს: „იწერება ქრცილოვა და სახელი წარმოსდგება ქრცილადან, ნიშნავს კოპიტს, რაც აქ ძალზე ხშირია (რ.) (თუ რცხილას? – გ.გ.)“.⁴ ცხინვალის სახელწოდების ახსნა გერმანელი მოგზაურის მიერ დამაჯერებელია. როგორც მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს: „გეოგრაფიული სახელი „ცხინვალი“ უნდა მომდინარეობდეს მცენარის სახელ რცხილა-დან და მისგან ნაწარმოებ „რცხილნარიდან“, რომელიც რცხილის ტყის აღსანიშნავად იხმარება. „რცხილას“ ადრეული ფორმა უნდა ყოფილიყო „კრცხილი“, ამას ადასტურებს დღესაც ხმარებაში მყოფი ხევსურული ფორმა კრცხილისა – კირცხილი, მთიულური – კირცხალი, და 1451 წლის სიგელში ნახმარი ფორმა „კრცხილოანი“.⁵ იაკობ რაინეგსი თავის ჩანაწერებში მიუთითებს ცხინვალსა და მის მიდამოებში არსებულ სასარგებლო წიაღისეულზე: „დასავლეთ კავკასიის შუაქედის მთელი სამხ-

¹ K. Koch, *Raise durch Rusland nach dem Kaukasischen Isthmus in den Jahren 1836, 1837 und 1838*, Stuttgart, 1843, p.61.

² მამისთვალიშვილი ე., ქართველ ებრაელთა ისტორია, თბ., 1995, გვ. 132.

³ იქვე.

⁴ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

⁵ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 33

რეთი მხარე სურამიდან ცხინვალიდან ძალინიდან ახალგორამდე, მდიდარი საბადოების გამო გამოკვლევის ღირსია”.¹ იაკობ რაინეგსი მდიდარ საბადოებს აღწერს ასევე ახალგორის ტერიტორიაზე, სადაც მისი ცნობით დიდი რაოდენობით ყოფილა მაგნიტური ქვა, რკინის მადანი და შაბიამანი: „ახალგორთან რკინის მადნები და ნაპრალები (ხეხვები) საესეა რკინის ოქრას მიწით და სისხლას ნატრებით. ამ მაგნიტურ რკინაქვაში ხშირად ძვეს აგრეთვე შაბიამნის სოლები, რომელთა სისქე ზოგჯერ ორი დიუმია, ხოლო სიგრძე ხუთი დიუმი. გარეთა ფერი უფრო ყავისფერია, ვიდრე თვით მაგნიტური რკინაქვაა, რომელიც სხვა არაფერია, თუ არა შაბიამნიანი მიწა, რომელსაც სარგებლიანად იყენებენ გეორგიაში მღებავები და ტარსიკონის მკეთებლები”.² რაინეგსის ცნობით ქსნის საერისთავო, კერძოდ კი ახალგორი მდიდარი იყო საძოვრებითაც, რაც ძველი დროიდანვე იძლეოდა მესაქონლეობის განვითარების საშუალებას. რაინეგსი წერს: „ახალგორის ჩრდილოეთით არის მაღალი მინდორი (ანუ მაღალი ველი), აქ საესებით ერთდებიან შუა ქედის უმაღლესი ნაწილის მწერვალეები და იშლებიან მწვანე ვაკედ. რომელსაც შვიდი ვერსი სიგრძე და სამი ვერსი სიგანე აქვს. ის წარმოადგენს ცხვრებისა და რქოსანი პირუტყვის საზაფხულო საძოვარს”.³ ქსნის ხეობის ქვემო წელზე განვითარებული იყო მეურნეობის სხვადასხვა დარგი, მათ შორის მევენახეობა,⁴ ხოლო ზედა ნაწილზე კი ძირითადად მესაქონლეობას მისდევდნენ. როგორც დ. გვრიტიშვილი აღნიშნავს: „ქსნის საერისთავოს გეოგრაფიულ თავისებურებათა გამო მესაქონლეობას აქ განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა. საერისთავოს ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი მართალია მემინდერეობისთვის ხელსაყრელი არ იყო,

¹ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 192.

² იქვე, 194.

³ იქვე.

⁴ ჯალაბაძე გ., მემინდერეობის კულტურა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 1986, გვ. 281.

მაგრამ სამაგიეროდ, საქონლის საძოვრებისათვის გამოდგებოდა. ცხერის საზაფხულო იალაღებისთვის საუკეთესო ადგილები იყო ქარჩოხის, ჭურთის, ჟამურის და მადრან-დვალეთის სანახები, ზამთარში კი საერისთავოს ბარის ზოლში (იკოთი, ოძისი, ლამისყანა, თეზი, მეჯვრისხევი) უხვად იყო საზამთრო საძოვრები”.¹ როგორც უკვე აღვნიშნეთ რაინეგსი ახალგორის ჩრდილოეთით ცხერის და მსხვილფეხა საქონლის საზაფხულო საძოვრებზე მიუთითებს. რაც შეეხება ზამთრის საძოვრებს, როგორც ჯ. გვასალია აღნიშნავს: „ქსნის ხეობის საზამთრო საძოვრებად გამოყენებული იყო მუხრანისა და შემდეგ დროინდელი საამილახეროს საძოვრები: აშურიანი, ალაიანი, თხოთი-წლევის მთა, სხალტბა, გორის მიდამოები და სხვ. ქსნელები საზამთრო საძოვრების სარგებლობისათვის საბაღახე გადასახადს იხდიდნენ”.² იაკობ რაინეგსის ცნობით ახალგორის მოსახლეობის დიდ ნაწილს სომხები შეადგენდნენ: „გორის ჩრდილოეთით და შემდეგ ჩრდილო-აღმოსავლეთით კავკასიის მთისწინები გადადიან გრძელ, ნაკლებ განიერ, მაგრამ ნაყოფიერ ველში, სადაც მრავალრიცხოვან ნაკადულებზე ძევს ახალგორი (ახალი გორი), პატარა ქალაქი; მისი მოსახლეობის მეტ წილს ასევე ქრისტიანი სომხები შეადგენენ, რომლებიც თითქმის ყველანი ბამბის, ან ტილოს მქსოველები არიან. ისინი უმთავრესად ამზადებენ სხვადასხვანაირ ბამბის ქსოვილებს და ხელსახოცებს, რომლებსაც ორივე მხარეს მოკლე კვანძიანი ფოჩები აქვს და ბანაობის შემდეგ ტანის გასამშრალეებად იხმარება”.³ ახალგორში სომხური მოსახლეობის არსებობას ადასტურებს ვახუშტი ბატონიშვილიც მისი ცნობით: „ოძისს ზევით არს მონასტერი ხოფა უგუმბათო დიდშენი კეთილად და აწ ცარიელი. მის ჩრდილოთ არს მცირე ქალაქი

¹ გერიტიშვილი დ., ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 157.

² გვასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 12.

³ იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

ახალგორი, მსახლობელნი არიან სომეხნი, და სასახლე ქსნის ერისთავისა”.¹ საისტორიო წყაროებში არსებული ცნობები ახალგორის სომხური მოსახლეობის შესახებ შემთხვევითი არ არის. დ. ახლოური თვლის რომ სომხები ახალგორში XV საუკუნეში გადმოსახლდნენ ქალაქ გორიდან და ახალგორიც შესაძლებელია სწორედ ამიტომ დაარქვეს.² ჩვენი აზრით ახალგორში სომხური დასახლება XV საუკუნეზე ადრე უნდა გაჩენილიყო. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ XV საუკუნეში სომხებმა ახალგორში ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია განაახლეს. რასაც მოწმობს ეკლესიის დასავლეთ კედელზე დატანილი სომხური წარწერა. იგი 1462 თარიღდება და მოხსენიებულია ტაძრის განაახლებელი ვინმე ხაჩატური.³ ჩვენი აზრით სომხები აქ კარგა ხნის ჩამოსულები იყვნენ, რადგან მათ საკუთარი ეკლესიაც პქონდათ. წარწერაში მოხსენიებულმა ხაჩატურმა სწორედ ის სომხური ეკლესია განაახლა, რომელიც მისმა წინაპრებმა (ყოველ შემთხვევაში რამდენიმე თაობის წინ ჩამოსახლებულმა სომხებმა) ააშენეს. ტაძრის კედელზე კიდევ ერთი სომხური წარწერაა, რომელიც 1693 წლით თარიღდება. წარწერაში აღნიშნულია: „ღმერთო შეიწყალე, ტერ-პეტროს ბევრი შრომა მოვიწიე ბაღდასარის მამის არუთინის გვარის მეშვეობით, ვაშენეთ ეკლესია 1693 წელს, ღმერთმა შეიწყალოს ბაღდასარი”.⁴ ეს ეკლესია ს. მაკალათიას სომხურ ეკლესიად მიაჩნდა.⁵ რასაც დ. ახლოური არ ეთანხმება და თვლის რომ ს. მაკალათიას ადგილობრივმა სომხებმა არასწორი ინფორმაცია მიაწოდეს. მისი მტკიცებით ეკლესია ქართულია და არა სომხური. ჩვენი აზრით დ. ახლოურის მსჯელობა ამ შემთხვევაში არასწორია, რადგან ქართულ მართლმადიდებლურ ტაძრის კედელზე ასე-

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამოფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1956, გვ. 359.

² ახლოური დ., ახალგორის ისტორია, თბ., 2006, გვ. 41.

³ იქვე, გვ. 42.

⁴ იქვე.

⁵ მაკალათია ს., ქსნის ხეობა, თბ., 1968, გვ. 60.

თი სახის წარწერის ამოკვეთას და ტაძრის ამშენებლებად, თუ განმახლებლად გრიგორიანული რწმენის აღმსარებელთა გამოცხადებას ადგილობრივი ერისთავები, თუ მართლმადიდებელი მრევლი არ დაუშვებდა. ეჭვსგარეშეა, რომ საქმე გვაქვს სომხურ ტაძართან, რომელიც 1693 წელს განუახლებიათ ადგილობრივ სომხებს. აქ საყურადღებოა ერთი გარემოება. წარწერაში აღნიშნულია, რომ ეკლესია ბაღდასარის მამის – არუთინის გვარის შემწეობით აუშენებიათ. როგორც ჩანს, ახალგორში სომეხთა საკმაოდ დიდი დასახლება არსებობდა, რომელთაც იმ დროისათვის ტაძრის რეაბილიტაცია მოუხდენიათ. აღსანიშნავია, რომ ქსნის ხეობაში, მუხრანთან ახლოს სოფ. ციხისძირში სომხებს იხსენიებს გერმანელი მოგზაური იოჰან ანტონ გიულდენშტედტი. მისი ცნობით ციხისძირში სამი პატარა ეკლესია ყოფილა, სადაც 2 სომხური და 1 ქართული წარწერა ყოფილა შესრულებული.¹ მუხრანის მიმდებარე ტერიტორიაზე სომხურ მოსახლეობას ადასტურებენ ასევე გერმანელი მოგზაურები იაკობ რაინეგსი² და ედუარდ აიხვალდი.³ 1774-1781 წლების აღწერის მასალებიდან ჩანს, რომ ახალგორში ქართველები და სომხები ცხოვრობდნენ. ამ დროისათვის ახალგორში ყმები ჰყავდათ: ქსნის ერისთავებს, რატიშვილებს, არღუთაშვილებს, ყაფლანიშვილებს და სხვ.⁴ სომხების ჩამოსახლება საქართველოში დიდი ხნის წინ დაიწყო, როგორც ე. მამისთვალიშვილი აღნიშნავს, სომხები XII საუკუნის დასაწყისიდან ცხოვრობდნენ გორში.⁵ ახალგორის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა გერმანელმა მოგზაურმა იოჰან ანტონ გიულდენშტედტიც. იგი საქართველოში XVIII საუკუნის 70-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 55.

² იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2002, გვ. 149.

³ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 114.

⁴ ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1967, გვ. 221-223, 243-245.

⁵ მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია, ტ. I, თბ., 1994, გვ. 175.

იან წლებში იმყოფებოდა. ქვეყნის სხვადასხვა მხარეებთან ერთად რუსეთის საიმპერატორო აკადემიისგან საქართველოში სამეცნიერო მისიით მოვლენილმა მოგზაურმა შიდა ქართლიც მოინახულა. მან გარკვეული პერიოდი დაჰყო ქსნის ხეობაში. როგორც თვითონ აღნიშნავს, ანანურში ჩამოსული მეცნიერი ქსნის ხეობაში, კერძოდ კი ახალგორში ქსნის ერისთავს – დავითს მიუპატიჟებია: „ანანურში მთხოვა ქსნის ერისთავმა (დავითმა – გ.ს.), საქართველოს ყველაზე მძლავრმა მაგნატმა, მივსულიყავი მის რეზიდენციაში ახალგორში“.¹ დავით ქსნის ერისთავი, როგორც დ. ახლოური აღნიშნავს ამ დროისთვის ავად ყოფილა და ერეკლე II გიულდენშტედტისთვის მისთვის მკურნალობის გაწევა უთხოვია.² როგორც ჩანს, ქსნის ერისთავისთვის მკურნალობის გაწევა გიულდენშტედტისათვის ერეკლე II უთხოვია. მკურნალობის სანაცვლოდ მოგზაურს ქსნის ერისთავმა მცველი რაზმი გამოუყო, ახალგორში დააბინა და როგორც უცხოელი აღნიშნავს: „მე არა მარტო სხვა მხარეშიც ცნობილი შევიქენი, არამედ ამ ბატონმა (დავით ქსნის ერისთავმა – გ.ს.) ამის შემდეგ ბევრჯერ მომცა მცველი რაზმი 50, 100 და მეტი კაცისაგან, ხშირად საკუთარი მეთაურობით, უამისოდ ზოგი ექსკურსიები შეიძლება ჩაშლილიყო“.³ გიულდენშტედტი ახლომდებარე თემებს ათვალიერებდა და შემდეგ ისევ ახალგორში ბრუნდებოდა.⁴ მიუხედავად იმისა, რომ მან ახალგორში კარგა ხანს დაჰყო, ქსნის საერისთავოს ცენტრი სრულყოფილად ვერ აღწერა. ეს შესაძლებელია არც შედიოდა მის ინტერესში. მას უფრო სასარგებლო წიაღისეულებით მდიდარი მხარეები აინტერესებდა. გიულდენშტედტს ახალგორი სოფლად ჰყავს მოხსენიებული. მას ჩამო-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლეუა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 47.

² ახლოური დ., იოჰან (ანტონ) გიულდენშტედტი ქსნის ხეობაში, თბ., 2007, გვ. 7.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლეუა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 47.

⁴ იქვე, გვ. 49.

თვლილი აქვს ქსნის ხეობის ზემო წელზე არსებული სოფლები და იქვე იხსენიებს ახალგორს, სადაც მისი ცნობით ციხეც ყოფილა.¹ ახალგორში გიულდენშტედტს რამდენიმე წისქვილი უნახავს: „აქ დავათვალიერე აგრეთვე პატარა წისქვილები, უმეტესობა 24 საათში ფქვავს 20 დან 24 კოდამდე ხორბალს, აქედან მეწისქვილე იღებს მხოლოდ ორმოცდამეათედ ნაწილს. თბილისში და საერისთაოში იღებენ მეათედ ნაწილს. დოღაბებს ახალგორში ღებულობენ სარკინეთის ქვასატყხიდან [რომელიც მდებარეობს] მტკვარზე, თბილისის ქვემოთ. რუსულ ფულზე წყვილი ღირს 40 მანეთამდე, მაგრამ მათი გამოყენება შეიძლება ოც წლამდე“.² ახალგორში წისქვილების არსებობას ადასტურებს ასევე 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, რომლის მიხედვით, იმ დროს ახალგორში 5 თვალი წისქვილი ყოფილა.³ ახალგორის წისქვილებიდან შემოსავალს ქსნის ერისთავები იღებდნენ, ხოლო ქსნის საერისთავოს გაუქმების შემდეგ აქ არსებული წისქვილები მარიამ დედოფლის საკუთრება გახდა, რასაც ადასტურებს 1801-1806 წლების დედოფლის შემოსავლის ნუსხა ქართლიდან.⁴ ახალგორში წისქვილების არსებობა დასტურდება ასევე 1804 წლის რუსული აღწერითაც.⁵ გიულდენშტედტს დაუთვალიერებია ახალგორის შემოგარენი, რომლის შესახებაც წერს: „პატარა მწვერვალები ახალგორის, ქსოვრისის გარშემო და, საერთოდ, ქსანსა და არაგვს შორის, შესდგებიან კირქვის ბრექჩისაგან და ნაწილობრივ აგრეთვე მერგელის რიყის ქვებისაგან, რომლებიც გამაგრებულ თიხაშია ჩამსხდარი... ქსანზე, ახალგორიდან ლარგვისამდე ზემოთ (დაახლ. 20 ვერსი) არის უფრო სუფთა, მოთეთრო, ნაწილობრივ ფიქალისებრი კირქვა, რომელიც

¹ იქვე. გვ. 275.

² იქვე. გვ. 51.

³ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი 1, ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევით და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. სერგი ჯიქიაშ და პროფ. ნოდარ შენგელიამ, თბ., 2009, გვ. 424.

⁴ ახლოური დ., ახალგორის ისტორია, თბ., 2006, გვ. 132.

⁵ სოსიაშვილი გ., ახალგორის მოსახლეობა XIX საუკუნის დასაწყისში, გორის უნივერსიტეტი, II საერთაშორისო კონფერენცია, გორი, 2009, გვ. 251.

ქსანს უქმნის უმეტესად მხოლოდ ეიწრო, ღრმა ციცაბო ხეობას”.¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობის დროს აღმოსავლეთ საქართველოში ლექთა თავდასხმები ძალზე გახშირებული იყო.² მოგზაური აღნიშნავს, რომ ახალგორში მან შეიტყო ლექთა მიერ მუხრანის გაძარცვა. ის ერთგან მიუთითებს, რომ ქვეყანაში დაღესტნელების გახშირებული თავდასხმების გამო ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II საკუთარ სამეფოში 1000 კაციანი რაზმით გადაადგილდებოდა. ახალგორიდან გიულდენშტედტი დასავლეთ საქართველოში აპირებდა წასვლას. იმერეთამდე იგი ქსნის ერისთავს უნდა გაეციალენია.³ მოგზაური ახალგორიდან ქსნის ხეობაში არსებული გზით პატარა ლიახვის ხეობაში გადავიდა (უკან დაბრუნებისას მან ისევ ამ გზით ისარგებლა),⁴ აქედან კი ცხინვალში ჩავიდა. „ერედვიდან* გადაეუხევიეთ დასავლეთით და 1 საათში, მთისძირას მდებარე სოფლების არგვისის და ფრისის გავლით, მოვედით ქრცხინვალში, სადაც დავბანაკდით. ეს ადგილი მდებარეობს დიდი ლიახვის მარცხენა ნაპირას, მისი ეკლესია კი დგას მარჯვენა ნაპირზე. ცხინვალს მოგზაური დაბად მოიხსენიებს: „შიდა ქართლის მთავარი ქალაქია გორი და მის მახლობლად მნიშვნელოვანი ადგილია (დაბაა) ქრცხინვალი”.⁵ სიტყვა „მნიშვნელოვანი” აქ შეთხვევით არ გეხედება. გიულდენშტედტი ცხინვალთან მიმართებაში სხვა ადგილზეც იყენებს ამ სიტყვას. ცხინვალს იგი შიდა ქართლში არსებულ „მნიშვნელოვან ადგილს” უწოდებს და გორსა და სურამს ადარებს: „რაც შეე-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 29.

² აღიზარაშვილი ი., ლექიანობა აღმოსავლეთ საქართველოში, თბ., 2011.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, დასახ. ნაშრომი, გვ. 145.

⁴ სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ლიახვის ხეობაში, ჟურნ. „აღმოსავლეთი და კავკასია”, №5, 2007, გვ. 94.

⁵ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 175.

* პატარა ლიახვის ხეობაში არსებული სოფელი, მდებარეობს ცხინვალიდან 7 კმ-ს დაშორებით. იხ. სოსიაშვილი გ., ნარკვევები ლიახვის ხეობის ისტორიიდან, თბ., 2011, გვ. 109.

ხება მოსახლეობას და მის მცირერიცხოვნებას (საუბარია შიდა ქართლზე - გ.ს.), განადგურებათა მრავალ კვალს და მცირედ მოშენებულობას, ამაშიც მთლიანად კახეთს ემსგავსება. მისი ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილებია - გორი, ქრცხინვალი და სურამი".¹ ლიახვის ხეობის ქვემო წელზე არსებულ სოფლებზე საუბრისას გიულდენშტედტი ცხინვალს ქალაქად იხსენიებს: „ქართული მხარე მალრან-დვალეთი და მეჯვრისხევი მთიანეთის ძირში, რომლებსაც ეკუთვნიან შემდეგი, არა ყველა ქართველებით დასახლებული სოფლები ლიახვის ქვემო დინებაზე, რომელთაც მე ზუსტად ვერ გადმოგცემთ: ამ სოფლებში მოხსენიებული აქვს ქრცხინვალი, ოსურად კრება, რომელსაც ქალაქად სთვლიან”.² სიტყვა „კრება“, მოგზაურს როგორც ჩანს, არასწორად ჩაუწერია ლიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსებისაგან. ოსები ცხინვალს „ჭრებას“ უწოდებენ, რაც კიდევ ერთხელ მიანიშნებს, რომ ეს სახელი ცხინვალს ჩამოსახლების შემდეგ უწოდეს ოსებმა. ქართლის თავადებიდან მოგზაური ცხინვალში ასახელებს თაქთაქიშვილებს, ხოლო დიდი ლიახვის ხეობაში მაჩაბლებს.³ გიულდენშტედტი ცხინვალში რამდენიმე დღე გაჩერდა. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ მას იმერეთის მეფესთან ვიდრე ის დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრებოდა, ორი შიკრიკი გაუგზავნია და სოლომონ I წერილი გაუტანებია.⁴ ცხინვალში ყოფნის დროს მას თავის მხლებელთა ცხენებისთვის ნაღები შეუძენია: „ქრცხინვალში 48 ნალში გადავიხადე ცხრა მანეთი და სამოცი კაპიკი”.⁵ საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისათვის გაგზავნილ მოხსენებაში გიულდენშტედტი ცხინვალში ციხეს

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლეეა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 267.

² იქვე, გვ. 279.

³ იქვე, გვ. 227.

⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლეეა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 257.

⁵ იქვე.

იხსენიებს: „1772 წლის 3 აგვისტოს გავიარე 30 ვერსი დასავლეთით შუა აღბების თხემზე და დავეშვი ხეობაში, რომელშიც პატარა ღიახეი მიედინება. მას დავეყვი 30 ვერსის მანძილზე ქვევით ან სამხრეთით, გავიარე ქართული ციხეები აწრისხევი, ბელოთი და ერედვი და იქიდან გავეხეი ქრცხინვალის ციხისკენ, რომელიც დიდ ღიახეზე ძევს“.¹ ციხესიმაგრე ქალაქს მნიშვნელოვნად იცავდა, როგორც ირანელების, ისე ლეკების შემოსევების დროს.² ერთი პერიოდი ცხინვალის ციხეში რუსი ჯარი ჩადგა. ეს უკავშირდება საქართველოში გენერალ ტოტლებენის შემოსვლას, რაზეც ჩვენ ზემოთ უკვე მივუთითებდით. ამასთან დაკავშირებით ჩვენს მიერ მოყვანილ დე გრავი დე ფუას ცნობას ავსებს გიულდენშტედტიც. იგი აღნიშნავს, რომ ტოტლებენს თავისი რაზმები ქართლის რამდენიმე ციხეში პყავდა, მათ შორის ცხინვალში.³ მისი ცნობით ტოტლებენი თბილისიდან ცხინვალში ერეკლესთან ერთად ჩასულა: „ამ მხარეში თერგზე კობთან, პატარა ველზე, რომელსაც ქართველები ადოს მინდორს უწოდებენ შეხვდა მას (ტოტლებენს – გ.ს.) ერეკლე მეფე, აქედან გრაფი მეფესთან ერთად წავიდა თბილისში და ქრცხინვალში, სადაც სოლომონ მეფეც მივიდა“⁴ მოგზაური ცხინვალში მდ. დიდი ღიახეის მარჯვენა ნაპირზე არსებულ ეკლესიას იხსენიებს, რომელიც, ჩვენი აზრით ზღუდრის გორაკზე არსებული წმინ-

¹ იქვე, გვ. 153.

² ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი, 1986, გვ. 381.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 227.

⁴ იქვე, გვ. 225.

* ჩვენი აზრით აქ გიულდენშტედტი ცდება. რადგან ტოტლებენის ადიუტანტი დე ფუა გრაფის ერეკლესთან ერთად ცხინვალში ჩასულაზე არაფერს გადმოგვცემს.

** აღსანიშნავია, რომ ის ცხინვალს მდ. დიდი ღიახეის მარცხენა მხარეს იხსენიებს. ხოლო ეკლესიას კი მარჯვენა მხარეს, როგორც ჩანს, გიულდენშტედტი ქალაქს მდინარის დინების საწინააღმდეგო მხრიდან აღწერს. ზღუდრის წმინდა გიორგის ეკლესია ი. მეგრელიძეს მოხსენიებული აქვს მდ. ღიახეის მარცხენა მხარეს, რაც საეკლესიო სწორია. მეგრელიძე ი., სიძველეები ღიახეის ხეობაში, ტ. I, თბ., 1983, გვ. 167.

და გიორგის სახელობის ეკლესია უნდა იყოს.** იგი აგებულია XVII საუკუნეში. მასზე დატანებულია ორი ასომთავრული წარწერა, ერთ წარწერაში მოხსენიებულია მარიამ დედოფალი (დადიანი) როსტომ მეფის მეუღლე (XVII ს.), ხოლო მეორე წარწერაში კი ვინმე მიქაელი და იოანე.¹ გერმანელი მოგზაურის ჩანაწერიდან ჩანს, იგი ცხინვალამდე დავით ქსნის ერისთავმა მიაცილა და აქედან იმერეთში ოს მამასახლისთან ერთად გაისტუმრა.* ამის შესახებ გიულდენშტედტი მოგვითხრობს: „მან ჩემი თავის გადააბარა ოს მამასახლისს გუფთიდან და გამატანა წერილი ონში მმართველ თავად გიორგი ჯაფარიძესთან“.² მოგზაური დიდი ღიახვის ხეობიდან თანმხლებ რაზმთან ერთად ფაწის ხეობაში გადავიდა. გზად მიმავალი ფაწის მარცხენა ნაპირზე ის იხსენიებს სოფლებს: გვერწერს, კოლაღტოს. კოლაღტოსთან მოგზაურის რაზმი ხიდზე გადასულა და გაუვლია სოფელი ტამუტა, შემდეგ წახო, რომელიც ფაწის დასავლეთ მხარეზე მდებარეობდა. აქ უნახავს ციხე, რომელსაც მისი ინფორმაციით თავადი მაჩაბელი საზაფხულო სადგომად იყენებდა. წახოდან მოგზაური ჩავიდა მდ. ყვირილას სათავეში არსებულ სოფელ წონაში.³ გზა, რომლითაც ცხინვალიდან რაჭაში გადასასვლელად ისარგებლა გიულდენშტედტმა, იმ დროისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო. გიულდენშტედტი აღნიშნულ გზას ეხება მოკლე მიმოხილვაში, რომელიც მან რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ დაწერა. ის აღნიშნავს, რომ 1768 წელს ლეიტანტი ფაბულოვი

¹ შიდა ქართლი, I, პატარა და დიდი ღიახვის ხეობების არქიტექტურული მემკვიდრეობა (ცხინვალის რაიონი), 1981-1983 წლების ექსპედიციის მასალები, თბ., 2002, გვ. 222.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 103.

³ იქვე.

* როგორც ჩანს, ქსნის ერისთავებს ღიახვის ხეობაში მცხოვრებ ოსებთან გარკვეული კავშირი ჰქონდათ. ცნობილია, რომ მათ მალრან-დეალეთზე (დიდი ღიახვის ხეობის ზედა ნაწილი) მიუწვდებოდათ ხელი, რაც 1804 წლის ერთი საბუთითაც დასტურდება. იხ. გეასალია ჯ., აღმოსავლეთ საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ნარკვევები, თბ., 1983, გვ. 75.

(გიულდენშტედტის ტექსტის მთარგმნელი და გამომცემელი გ. გელაშვილი მას აიგივებს ხვაბულოვთან იგივე ქობულაშვილთან) დიდი ღიახეის ხეობაში, ცხინვალამდე არდონის ხეობიდან ნარის გავლით გადმოსულა, აქედან კი ჯაუკომის (ჯავის) გავლით რაჭაში წასულა სოლომონ I შესახედრად.¹ ეს გზა უფრო მოგვიანებითაც გამოიყენებოდა. სწორედ ამ გზით ისარგებლა სოლომონ II, როდესაც იგი პატარა ღიახეის ხეობაში, კერძოდ, სოფ. ვანათში გადმოვიდა იმერეთიდან და მთავარმართებელ ტორმასოვს შეხვდა.² პატარა ღიახეის ხეობიდან იმერეთში გადასასვლელ გზას იხსენიებს იულონ ერეკლეს ძის მწიგნობარი იოანე ქართველიშვილი. მისი ცნობით, იულონ ბატონიშვილი ამ გზით გაიხიზნა იმერეთში, როდესაც მის წინააღმდეგ დავით გიორგის ძე ბატონიშვილი პატარა ღიახეის ხეობაში აპირებდა შეჭრას.³ გიულდენშტედტი ღიახეის ხეობაში სხვა გზებსაც ასახელებს. მათ შორის სტეფანწმინდასთან დამაკავშირებელ გზას: „სტეფანწმინდიდან მიდის ჩვეულებრივი გზა ქუთაისში, ლარგვისის მონასტეზე გავლით (ქსანზე). დაახლოებით – 93 ვერსი. ქრცხინვალამდე დიდ ღიახეზე – 50 ვერსი“.⁴ აქ არ ჩანს ამ გზის ზუსტი მარშრუტი, მაგრამ ჩვენს ხელთ არსებული სხვა წყაროებით შესაძლებელია სტეფანწმინდიდან ღიახეის ხეობაში გადმომავალი გზის დადგენა. ამ გზით უსარგებლია XIX საუკუნის 80-იან წლებში გაზ. „დროების“ კორესპონდენტს გიორგი ღიახეელს (ჩოჩიშვილს), სტეფანწმინდიდან იგი პატარა ღიახეის ხეობაში, სოფელ ვანათში ჩავიდა.⁵ სტეფანწმინდიდან გზა პატარა ღიახე-

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანიურთ გაშოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 223.

² მაკალათია ს., ღიახეის ხეობა, თბ., 1971, გვ. 57.

³ ქართველიშვილი იოანე, მეშუარები, ავთ. იოსელიანის გამოკლევით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1952, გვ. 86.

⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანიურთ გაშოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 5.

⁵ სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ღიახეის ხეობაში, ჟურნ. „აღმოსავლეთი და კავკასია“, № 5, 2007, გვ. 94.

ვის ხეობას უკავშირდებოდა, აქედან კი შესაძლებელი იყო, როგორც ქსნის, ისე დიდი ღიახვის ხეობებში გადასვლა. როგორც გიულდენშტედტი მიუთითებს, ღიახვის ხეობას გზა აკავშირებდა არაგვის ხეობასთანაც. ამ გზას ჩრდილოეთ კავკასიიდან შემოჭრილი მძარცველი ლეკებიც იყენებდნენ. „ილტოზის ახლოს ქსანსა და ნარეკავს შორის, მიდის ჩვეულებრივი გზა ლეკებისა, რითაც ისინი არაგვიდან, მჭადისჯვარზე გავლით, მიდიან მთით ლამისყანამდე და ქრცხინვალამდე“.¹ რაჭაში, კერძოდ კი, სოფელ სხარტალში გიულდენშტედტი იმერეთის მეფეს სოლომონ I შეხვდა. როგორც თვითონ აღნიშნავს, აქედან მას ცხინვალში მყოფი რუსეთის საქმეთა რწმუნებულ - ლეოვისათვის წერილი გაუგზავნია: „სხარტალიდან ქრცხინვალში ბ-ნ ლეოვთან მე-27 მოხსენებით გაგზავნილ შიკრიკს მივეცი ექვსი მანეთი“.² მისი ინფორმაციით ცხინვალში ლეოვთან ერთად ყოფილა ერეკლე II: „2 და 3 აგვისტო, ჩემი გამყოფებისა და ცხენების დასვენების მიზნით, გაგატარე სამეფო ბანაკში, საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისთვის დაეწერე რაპორტი, რომელიც მე გავუგზავნე ქრცხინვალში რუსეთის საქმეთა რწმუნებულს ლეოვს, სადაც ის უნდა ყოფილიყო მეფე ერეკლესთან ერთად“.³ იმერეთიდან გერმანელი მოგზაური სოლომონ I გამოყოლილი 300 კაციანი დაცვით (სურამის და შემდეგ სოფ. დირბის გავლით), ცხინვალში ჩავიდა. აქედან ქსნის ხეობაში, კერძოდ, ლარგვისში გადავიდა, სადაც მას ექსპედიციის ნარჩენი წევრები ელოდებოდნენ. მცირე ხნის შემდეგ მოგზაური ლომისის, მღეთის და თერგის ხეობის გავლით ჩრდილოეთ კავკასიისაკენ გაემართა.⁴ ცხინვალის

¹ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 53.

² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 259.

³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1962, გვ. 127.

⁴ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გერმანული ტექსტი ქართული

და ახალგორის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა გერმანელმა მოგზაურმა ედუარდ აიხვალდმა. იგი კავკასიაში 1825-1826 წ.წ. იმყოფებოდა. მისი თხზულება, რომელიც კავკასიას ეხება ძალზე ძვირფას მასალას შეიცავს XIX საუკუნის I მესამედის ჩვენი ქვეყნის ისტორიის შესასწავლად. 1826 წლის 5 აპრილს აიხვალდი თბილისში ჩამოვიდა. აქედან მან ორი ექსპედიცია მოაწყო. აპრილ-მაისში მან დასავლეთ საქართველო მოინახულა, შემდეგ კვლავ აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა. სურამის გავლით ჩავიდა გორში. ხოლო გორიდან კი იგი ცხინვალში გაემართა: „9 საათზე ჩავედი გორში, მივედი მხარის უფროსთან, მაიორ პეტროვთან, დავისვენე რამდენიმე საათი, ხოლო საღამოსკენ მასთან ერთად ცხინვალში წავედი, რომელიც მდებარეობს აქედან 30 ვერსზე ოსეთის მთებში“.¹ ეჭვს გარეშეა, რომ ამ ადგილას გერმანელი მოგზაური „ოსეთის მთებს“ პირობითად იყენებს. გორიდან 30 ვერსის ანუ 48 კმ-ის მანძილზე დიდი ღიახეის ხეობის სოფლებია (კეხვი, აჩაბეთი, ქემერტი, ძარწემი, სვერი), რომლებიც ედუარდ აიხვალდის მოგზაურობის დროს ქართლის ერთ-ერთ სათაველოში – სამაჩაბლოში შედიოდა. ოსეთის მთების ასე ახლოს „გადმოტანა“ გერმანელი მოგზაურის მიერ განპირობებული უნდა იყოს შიდა ქართლში ჩამოსახლებული ოსების შიდა მიგრაციული პროცესების ზედაპირული შეფასებით. როგორც რ. თოფჩიშვილი მიუთითებს: „XVIII ს-ის დასასრულსა და XIX ს-ის დასაწყისში მათი (ოსები – გ.ს.) განსახლების ადგილები ძირითადად მთიანი ზოლი იყო და არსად ის მთისწინა ზოლშიც კი არ ჩამოდიოდა“.² მკვლევრის შეხედულებით, 1814 წლის შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის მასალებზე დაყრდნობით ოსები დიდი ღიახეის ხეობაში განსახლებული

თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 157.

¹ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 229.

² თოფჩიშვილი რ., საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნო-ისტორიის საკითხები, თბ., 1997, გვ. 148.

იყვნენ გუფთის ზემოთ.¹ ძალზე საინტერესოა, ის ფაქტი, რომ 1804 წლის რუსული აღწერის მიხედვით ცხინვალში მცხოვრები 180 კომლიდან (რუსულ აღწერაში შეცდომით არის დაანგარიშებული და მიწერილია 182 კომლი), სულ 12 კომლი ოსი იყო.² ედუარდ აიხვალდის ცნობით დიდი ღიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული ოსები თავს ესხმოდნენ და ძარცვავდნენ ქალაქ გორის მოსახლეობას: გორიდან 30-ოდე ვერსზე ჩრდილოეთით, ცხინვალის იქითა მხარეს მთებში ოსები ცხოვრობენ. ახლა მათ ქალაქის მოსახლეობასთან ზავი და მშვიდობა აქვთ, რომლებსაც ადრე გაუთავებლად ძარცვავდნენ”.³ მოგზაურის ინფორმაციით, ოსები იმ დროისათვის მშვიდად ცხოვრობდნენ და რუსეთის ქვეშევრდომები იყვნენ. ედუარდ აიხვალდის ცნობით ცხინვალს იმ დროისათვის სოფლის სტატუსი ჰქონდა და იგი გორის მაზრის ყველაზე დიდ სოფლად ითვლებოდა, სადაც მოსახლეობის დიდ ნაწილს ქართველები და სომხები შეადგენდნენ. მათთან ერთად ცხინვალში ცხოვრობდა 30 კომლი ებრაელი და რამდენიმე კომლი ოსი: „წინათ მოინდომეს ცხინვალის ქალაქად გადაქცევა, რადგან ის ყველაზე დიდი სოფელია გორის მაზრაში, მაგრამ თვით მცხოვრებლებმა მოისურვეს თავიანთ ძველ მდგომარეობაში – როგორც სოფელში, დარჩენილიყვნენ; რა თქმა უნდა, ისინი დატოვეს თავისაზე, მაგრამ ახლა ნანობენ ამას და ბევრჯერ სცადეს მაღალ ინსტანციებში საქალაქო წყობილების მიღება, მაგრამ უშედეგოდ. ცხინვალში მაშინ 200-მდე სახლი იყო. უმეტესად ქართველებითა და სომხებით დასახლებული. სოფელში, გარდა 30 ებრაული ოჯახისა, ცხოვრობს აგრეთვე 3-5 ოსური კომლი”.⁴ მოგზაური აღწერს ცხინვალის ჰავასაც: „ჰაერი ცხინვალში საოცრად გრილი უნდა იყოს, რაც უეჭველად

¹ იქვე, გვ. 169.

² სცსსა, ფონდი 254, № 58, გვ. 14-16.

³ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 116.

⁴ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 235.

მთებიდან მომდინარეობს. ხევებიდან, სადაც თოვლი დიდხანს ძვეს გამუდმებით უბერავს ცივი ქარი; ამიტომაც ზაფხულობით არასდროს თბილა; უცხოელს ზაფხულშიც კი სითბო ძალზე ზომიერი ეჩვენება”.¹ აიხვალდი გარკვეულ ადგილს უთმობს ცხინვალელ ებრაელთა ცხოვრების აღწერას. მათ თავიანთი სინაგოგაც ჰქონიათ, სადაც რაბინი მსახურობდა. აიხვალდი წერს: „ებრაელები ერთმანეთში ქართულად ლაპარაკობენ და ჰყაეთ რაბინი, რომელიც მათ თავიანთ სინაგოგაში თაღმუდს უკითხავს. აქ თავიანთი წესიერებით ყველა სომხებისგან გამოირჩევიან უმთავრესად ექვსი ებრაელი, ძმები ერთი ოჯახიდან, ერთად აქვთ ქონება 20000 ვერცხლის მანეთისა. საერთოდ ებრაელები ქართველებისა და სომხებივით იგივე გადასახადებს იხდიან; წინათ ზოგიერთ ებრაელს ჰყავდა ებრაული წარმოშობის ყმები, ახლა ყველანი ტახტის ქვეშევრდომები არიან და უხდიან მას იგივე გადასახადს. სომხები აქ, ისევე როგორც საქართველოს ყველა ქალაქში, ცხოვრობენ ვაჭრობით და ქალაქებში ქართველებზე მრავალრიცხოვანი არიან”.² ებრაელ და სომეხ ვაჭრებს ცხინვალსა და მის შემოგარენ სოფლებში საკმაოდ წარმატებული ვაჭრობა ჰქონდათ. ისინი ადგილობრივი მოსახლეობისგან გირაოს სახით სახნავსათეს მიწებს იღებდნენ და მათზე სესხებს გასცემდნენ.³ ცხინვალში მცხოვრებ ებრაელ ვაჭრებს გაცილებით დიდი ავტორიტეტი ჰქონდათ ადგილობრივ მოსახლეობაში, ვიდრე სომხებს. აიხვალდის ცნობით ეს გამოწვეული იყო ებრაელთა სამართლიანობით.⁴ შიდა ქართლში ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული ოსების მხრიდან ადგილობრივი მოსახლეობის ძარცვა-რბევაზე გერმანელ მოგზაურს საკმაოდ ბევრი ინფორმაცია ჰქონდა. ამის შესახებ იგი წერდა: „ამჟამად ოსები

¹ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 239.

² იქვე, გვ. 235.

³ გაზ. „დროება“, 1867, №42, გვ. 4.

⁴ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 231.

ლაგამამოდებულნი არიან მხოლოდ აქაური სამხედრო ძალის საშუალებით, რომელთაც ყველგან უდგათ საგუშაგოები. წინათ ოსები ძალზე ხშირად დიდ ჯგუფებად მოულოდნელად გამოცვივდებოდნენ მთის ხევებიდან, იჭრებოდნენ სოფელში (ცხინვალში – გ.ს.) აწიოკებდნენ და ძარცვავდნენ, რაც კი ხელთ მოხვდებოდათ. ახლა კი სოფელში (იგულისხმება ცხინვალი – გ.ს.) საკმაო სიმშვიდეა, რადგან სამხედრო ძალა ყოველთვის ფეხზეა”.¹ მთებში მცხოვრები ოსები ცხინვალში მხოლოდ სავაჭროდ ჩადიოდნენ: „ისინი არიან მშვიდნი, თავს რუსეთის ქვეშევრდომებად თვლიან და თავის მთებს იშვიათად სტოვებენ, თუ არ ჩავთვლით ცხინვალში ჩასვლას იქ რაიმეს შესაძენად ან გასაყიდად”.² გერმანელი მოგზაურის ტექსტიდან სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ოსები „წინათ” ცხინვალში არ ცხოვრობდნენ. ისინი მთებში სახლობდნენ და დროდადრო ცხინვალის მშვიდობიანი მოსახლეობის ძარცვით ირჩენდნენ თავს. გერმანელი მოგზაურის ცხინვალში ყოფნის დროს ოსები რუსული სამხედრო ძალების იქ ყოფნის გამო იკავებდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროებისაგან. იმისათვის, რომ რუსეთის ხელისუფლებას საქართველოში ჩამოსახლებული ოსები გაექრისტიანებინა და მათზე სარწმუნოებრივი გავლენა გაეგრძელებინა, ამაში გარკვეულ ფულს ხარჯავდა. გაქრისტიანების შემთხვევაში ხელისუფლება ოსებს ფულად გასამრჯელოს ურიგებდა: „ხელსუფლება ოსების გასაქრისტიანებლად გარკვეულ ფულად სახსრებს ხარჯავდა. თითოეული მოსანათლი ერთ ვერცხლის მანეთს და ერთ წყრთა ტილოს საპერანგეს იღებდა”.³ მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება ოსების გასაქრისტიანებლად ძალ-ღონეს არ იშურებდა, ოს მოსახლეობაში ქრისტიანული რელიგია მაინც ძნე-

¹ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 235.

² იქვე, გვ. 244.

³ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 237.

ლად ერცელდებოდა.¹ აიხვალდის ცნობით ცხინვალსა და მის შემოგარენში მყოფი ოსების გაქრიტიანება ცხინვალის ეკლესიაში ხდებოდა. იგი წერს: „ცხინვალის ქართულ ეკლესიაში ნახეს, რომ ღვთისმსახურების დროს თვით მღვდლები ეჩხუბებოდნენ ერთმანეთს და რის გამო? ყველა მათგანს სურდა მიეთვისებინა ვერცხლის მანეთი; ხანდახან ის გადაიზრდებოდა ხელჩართულ ჩხუბში; ზოგჯერ ერთი ან მეორე ასევე ღვთისმსახურების შემდეგ ქუჩაში წოლილა მთვრალი“.² ცხინვალთან ახლოს დასახლებული ოსები რუსული გავლენის ქვეშ იყვნენ მოქცეულები. როგორც ჩანს, ამ დროს ცხინვალში რუსის ჯარი იდგა და დიდი ღიახევის ხეობის ზემო წელზე მცხოვრები ოსები მათთან სავაჭრო ურთიერთობაში იყვნენ ჩაბმულნი, რუს ჯარისკაცებზე ჰყიდდნენ სხვადასახვა სახის პროდუქტებს: „ცხინვალის ახლოს ოსები უფრო მშვიდად ცხოვრობენ, რადგან, როგორც რუსების ქვეშევრდომები, რუსთაგან მოგებას ნახულობენ და მათ ყოველი სახის სურსათ-სანოვაგეს მიჰყიდიან, როგორიცაა ცხვრები, ხბოები, ყველი, კარაქი და ა. შ. მაგრამ ამავე დროს მათ ცხინვალის ბაზარზე სომხები ხშირად ატყუებენ“.³ სომეხი გადამყიდველების მიერ მთიდან ჩამოსული ოსების მოტყუების ფაქტებს უფრო მოგვიანებითაც ჰქონდა ადგილი. ცხინვალი ამ დროს მნიშვნელოვანი სავაჭრო ცენტრი იყო, სადაც თავს იყრიდნენ დიდი და პატარა ღიახევის ხეობებიდან სავაჭროდ ჩამოსული ოსები.⁴ აიხვალდის ცნობით მიუხედავად იმისა, რომ ცხინვალის ბაზარზე ოსებს გადამყიდველი სომხები ატყუებდნენ. „ოსები ამას ყურადღებას არ აქცევენ, ოღონდაც მიიღონ საქონელი, რომელთა შეძენა ცხინვალის გარდა არსად შეუძლიათ“.⁵ აიხვალდის

¹ სოსიაშვილი გ., გზები პატარა ღიახევის ხეობაში, ჟურნ. „აღმოსავლეთი და კავკასია“, №5, 2007, გვ. 43.

² ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 238.

³ იქვე, გვ. 234.

⁴ სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია, თბ., 2005, გვ. 92.

⁵ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 234.

ცნობით წელიწადში ორჯერ ეწყობა ცხინვალში დიდი ბაზრობა ძველი ეკლესიის გვერდით ფართე, დიდი მოედანზე, სადაც ყოველი მხრიდან მოდიან მყიდველები და გამყიდველები. ჩემი მოსვლის წინა დღეს, კვირას იყო ასეთი წლიური ბაზრობა გამართული. მრავალი ოსი იყო ახლო თუ შორი მთებიდან სოფელში ჩამოსული. თვით ეკლესია ერთ ამადლებზე დგას სოფლიდან ორიოდ ვერსზე; ქართველები მის შესახებ პყვებიან, რომ ადრე საუკუნეებში აქ შენახული იყო წმინდა გიორგის კბილი, რომლიც ოსებმა იქიდან მოიპარეს. სხვა მხრივ პატარა ეკლესია უმნიშვნელოა და საკმაოდ მოძველებული¹. ეკლესია, რომელსაც აიხვალდი იხსენიებს ჩვენი აზრით უნდა იყოს ზღუდრის წმიდა გიორგის ეკლესია, რომელზეც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი. აიხვალდის ცნობას ცხინვალში წლის განმავლობაში ორჯერ გამართულ ბაზრობის შესახებ ადასტურებს გაზ. „დროების“ კორესპონდენტი ი. ეფემიაშვილი.² მ. ცოტნიაშვილი აღნიშნავს, რომ ცხინვალის ბაზრობას „ზღუდრობა“ ერქვა, რომელიც მაისის თვის პირველი კვირიდან იწყებოდა და მომდევნო ორ კვირა დღეს გრძელდებოდა.³ გამორჩეული მდებარეობის გამო ცხინვალის რუსული ხელისუფლების ყურადღების ცენტრში მოექცა და აქედან ჩრდილოეთ კავკასიაში გზის გადაყვანა დღის წესრიგის დადგა.* ედუარდ აიხვალდის ცნობით გენერალ ერმოლოვს სურდა, რომ სამხედრო გზისთვის მიმართულება შეეცვალა. ტფილისიდან კობზე გავლით გზა გადადიოდა ელადიკაეკაში და რადგან ამ გზის მოვლა ძალზე ძვირი ჯდებოდა (ყოველწლიურად მის შესაკეთებლად იხარჯებოდა 30000 ვერცხლის მანეთი), ამიტომ ხელისუფლების ინიციატივით გზას უნდა გაეწეო შემდეგი მიმართულებით თბილისიდან გორზე, შემდეგ კი

* როგორც აღვნიშნეთ, ამ გზის მნიშვნელობის შესახებ ჯერ კიდევ იაკობ რაინეგსმა მიაწოდა რუსეთის ხელისუფლებას ინფორმაცია.

¹ ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა, თბ., 2005, გვ. 234.

² გაზ. „დროება“, 1867, №42, გვ. 3.

³ ცოტნიაშვილი მ., ცხინვალის ისტორია, ცხინვალი 1986, გვ. 155.

ცხინვალიდან ონში, რაჭიდან კავკასიონზე ეკატერინოგრადამდე. 1824 წელს კავკასიის კორპუსის ერთი ქვედანაყოფი ცხინვალიდან ონისკენ გაემართა. მათი მიზანი კავკასიონზე გადასვლა და მოზდოკში მყოფ ერმოლოვთან შეხვედრა იყო. თუმცა, როგორც აიხვალდი წერს: „მაგრამ გაუთვალსწინებელმა გარემოებამ ის დიდხანს დააყოვნა მოზდოკში და არ მიეცა ამ ქვედანაყოფთან შეხვედრის საშუალება. ამდენად ამ წელს ეს ცდა განუხორციელებელი დარჩა. ხოლო მომდევნო წელს მოხდა ჩენების აჯანყება, რის გამოც აღნიშნულ გზაზე აღარ უფიქრიათ“.¹ დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ევროპელ მოგზაურთა ცნობები მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს ცხინვალისა და ახალგორის შესახებ. მათი ანალიზი დღეისათვის ოკუპირებული ქართული ქალაქების ობიექტური ისტორიის აღდგენის შესაძლებლობას იძლევა.

¹ ელჟარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გია გელაშვილმა. თბ., 2005, გვ. 237.

Giorgi Sosiashvili
TSKHINVALI AND AKHALGORI ACCORDING
TO THE REFERENCES OF EUROPEAN TRAVELES
(At the end of XVIII century and I quarter of XIX century)

The Russia - Georgia war of August 2008 is the heaviest event in the newest history of our country. As how this fact should be evaluated as by military or political points of view, what kind of conclusions should be put down by the United Nations Organization, European Union or Council of Europe one thing is clear that Russia carried out military aggression against an independent country which was planned a long time ago and aimed to form a military-political springboard of Russia in the Central Caucasus. Tskhinval and Akhlagori and also many Georgian villages with them according to the current situation are occupied and considered as the cities of "Republic of South Ossetia". During the centuries the mentioned cities fulfilled a great role in national, economic or cultural life of our country. As Georgian as foreign historical sources give us valuable information about them. This time the object of our interest represents European travelers' records, they were: De Grai De Pua, Jacob Reineggs, Johann Anton Güldenstädt, Eduard Eichwald. They visited to Tskhinvali and Akhlagori in the II half of XVIII century and at the beginning of XIX century and left us the most important information about as outward appearance of the mentioned settlements also about ethnical composition of population, their social condition, economic activities.

სარჩევი

XX საუკუნის I მეოთხედის უცნობი დოკუმენტი შიდა ქართლში რეპრესირებული ქართველი თავად-აზნაურების შესახებ	3
არბოს წმინდა გიორგის ხატის ისტორიიდან	15
კიდევ ერთი 'უცნობი დოკუმენტი' შიდა ქართლის რელიგიური ცხოვრების შესახებ	28
ერეკლე II-ის პოლიტიკური მოღვაწეობა და ქართულ-ოსური ურთიერთობის საკითხი	33
ცხინვალი 1728 წლის „თბილისის ვილაიეთის დიდი დაფორის“ მიხედვით	42
'შიდა ქართლის ზოგიერთი ტოპონიმის შესახებ	54
თაყხელიძე-მანაბლების ურთიერთობა იერუსალიმის ქართულ სავანეებთან (XV ს. I ნახ.)	62
ნიქოზის ეპარქიის ურთიერთობა იერუსალიმის ჯვრის მონასტერთან	71
XX საუკუნის I მეოთხედის უცნობი დოკუმენტები ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრების შესახებ	89
НЕМЕЦКИЙ ПУТЕШЕСТВЕННИК АВГУСТ ГАКСТГАУЗЕН (ХАКСТХАУЗЕН) О РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ ОСЕТИН	102
კათოლიკური ეკლესია შიდა ქართლში ბოლშევიკური რეპრესიების პერიოდში (უცნობი დოკუმენტების მიხედვით)	110
ქართულ-ოსური ურთიერთობა XX საუკუნის I მეოთხედში (უცნობი დოკუმენტების მიხედვით)	134
EDUCATIONAL ASPECTS OF CRITICAL POINT OF VIEW OF EUROPEAN TRAVELERS ABOUT RUSSIAN-GEORGIAN RELATIONS	144
ებრაელთა რელიგიური მდგომარეობა შიდა ქართლში XX საუკუნის I მეოთხედში	156
სომხური ეკლესია გორში XX საუკუნის I მეოთხედში	167
ილა (ლაურა) აფაიფერის კავკასიაში მოგზაურობის დღიური, როგორც საისტორიო წყარო	181
EDUCATIONAL ASPECT OF THE „RED TERROR“ AGAINST RELIGIOUS CONFESSION EXITING IN GEORGIA	199
ცხინვალი და ახალგორი ევროპელ მოგზაურთა ცნობების მიხედვით	211

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179. ი. ჯანაშიას ქაზ. 1, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

